KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0226 2043

J. KREEMER

DE KARBOUW

ZIJN BETEKENIS
VOOR DE VOLKEN VAN DE
INDONESISCHE ARCHIPEL

Karbouw met hypertrofisch ontaarde horens

N.V. UITGEVERIJ W. VAN HOEVE – 'S-GRAVENHAGE, BANDUNG

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

GESCHENK VAN

auteur

Form. 95 12430 - '54 - 22

1412 A 59

DE KARBOUW

365991

J. KREEMER

DE KARBOUW

ZIJN BETEKENIS
VOOR DE VOLKEN VAN DE
INDONESISCHE ARCHIPEL

N.V. UITGEVERIJ W. VAN HOEVE – 'S-GRAVENHAGE, BANDUNG
1956

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

VOORBERICHT

In zijn laatste verhandeling *Het paard onder de volken van het Maleische ras*, in 1894 bij de firma E. J. Brill te Leiden verschenen, maakte Prof. P. J. Veth de opmerking: „De omgang van den mensch met de dieren, inzonderheid met de tamme of huisdieren, maakt uit den aard der zaak een belangrijk deel der Volkenkunde uit. Het is echter, vreemd genoeg, tot dusver een zeer verwaarloosd gedeelte dezer nog jeugdige wetenschap. Natuurlijk zijn er vele verspreide aanteekeningen daaromtrent in reisverhalen en landbeschrijvingen te vinden, maar het ontbreekt nog bijna geheel aan monographische behandeling, en in de algemeene handboeken voor Ethnographie wordt er meestal te nauwernood van gewaagd."

In de sedert verlopen jaren is er in die achterstand wel een en ander ten goede veranderd. Zo gaf Dr. A. C. Kruyt in vele zijner geschriften belangrijke volkenkundige aantekeningen omtrent de verhouding der Indonesische bevolking tot zijn huisdieren. In 1937 verscheen zijn opstel over *De hond in de geestenwereld der Indonesiërs* (Tijdschr Bat. Gen dl. 77), Prof. J. P. Kleiweg de Zwaan publiceerde in 1915 een artikel over *De hond in het volksgeloof der Inlanders van den Indischen Archipel* (Indische Gids 1915, dl. I) en in hetzelfde jaar een opstel over *De kat in het bijgeloof der bewoners van den Indischen Archipel* (Vragen van den dag 1915). Maar een samenvattend overzicht aangaande de betekenis van de karbouw, het bij uitstek nuttige huisdier voor het leven der volken in de Archipel, werd nog nimmer ter hand genomen.

Wèl verrijkte Dr. J. Merkens in 1927 onze litteratuur met zijn *Bijdrage tot de kennis van den karbouw en de karbouwenteelt in Ned. O.-Indië*, maar de dominerende plaats, die dit dier in het volksleven en het volksgeloof daar inneemt, komt in deze zoötechnische dissertatie, om voor de hand liggende goede redenen, niet ter sprake. Hetzelfde geldt voor het nuttige boekje van Dr. H. 't Hoen over *Buffel en rund* in 1921 bij H. D. Tjeenk Willink & Zoon te Haarlem in de serie „Onze koloniale dierenteelt" verschenen.

Het leek ons daarom aantrekkelijk toe, een poging te doen, om de bereikbare gegevens uit de litteratuur, aangaande de betekenis van de karbouw voor het kulturele leven der volken van de Indonesische Archipel, in één samenvattend overzicht onder te brengen, teneinde bovenbedoelde leemte, zo goed ons dat mogelijk was, aan te vullen.

Wij keren zodoende terug tot hetzelfde onderwerp, waaraan ook onze eerste pennevrucht, nu vijftig jaar geleden, was gewijd onder de titel *De Maleier en zijn karbouw* (De Indische Gids, 1907, dl I). Hadden wij toen echter alleen rekening te houden met eigen ervaringen en eigen onderzoek, en was het veld van waarneming toen slechts een enkele onderafdeling op Sumatra's Westkust, waar wij als jong Kontroleur B.B. werkzaam waren, nu werd de op ons genomen taak een geheel andere en besloeg het terrein van observatie het uitgestrekte eilandenrijk, dat men volgens het tegenwoordig spraakgebruik aanduidt als Indonesië, terwijl verder het verzamelde materiaal bijna uitsluitend werd ontleend aan de onderzoekingen van anderen.

De in de tekst aangehaalde publikaties dateren goeddeels van vóór de laatste oorlog en handelen dus over het Indië, dat wij wel het oude Indië mogen noemen. Wat in dit boek beschreven staat, behoort dus tot een overleefd tijdsbestel. Veel is daar sedert veranderd. Maar veel is ook hetzelfde gebleven.

Bij het zich allerwegen in snel tempo voltrekkend proces van vervorming en gaandeweg verdwijning van het eigen kultuurleven van min of meer primitieve volken is elke poging tot dokumentatie van de uitingen der oude kultuurvormen te rechtvaardigen. Mogen ook deze bladzijden daaraan haar bestaansrecht ontlenen.

's-Gravenhage, oktober 1955 J. KREEMER

HOOFDSTUK I

INLEIDENDE BESCHRIJVING

§ 1 AFKOMST VAN DE KARBOUW

Ieder, die niet geheel en al vreemdeling is in het land van Saïdjah, kent de karbouw, het dier dat daar moeizaam zwoegt en trekt. Hij is een klassieke en typerende figuur in het oosterse landschap en past, krachtens zijn natuurlijke aanleg, ook zo geheel en al in de volkshuishouding der tropen.

Laten wij de zoölogen aan het woord, dan vernemen wij, dat hij in het grote genus „Bos" (runderen in uitgebreide zin) behoort tot de species „Bubalus" (buffels). Er bestaat van het buffelgeslacht een Afrikaanse en een Aziatische – meer bepaaldelijk Indische – vormenreeks. Afrika bezit inheems slechts buffels in één soort, met talrijke lokale differentiaties. In Amerika en Australië ontbreken zij geheel, terwijl zij in Z.-Europa, voorzover aanwezig, van elders zijn geïmporteerd.

De grootste buffelvorm is de Indische buffel of Arni (Bubalus arni, Jerdon, of B. arna, Hodgson, of B. buffelus, Gray), de gevreesde bewoner der oerwouden van Achter-Indië, met zijn machtige halvemaanvormig gebogen horens van niet minder dan $1\frac{1}{2}$ m lengte, waarvan de toppen ongeveer 2 m uit elkaar staan. Hij wordt ruim 2 m, soms bijna 3 m lang, bij een schouderhoogte van meer dan 2 m. Dit dier onderscheidt zich noch in lichaamsbouw, noch in kleur van de gekweekte buffelsoorten en wordt daarom als de stamvader der tamme buffels beschouwd.

In Voor- en Achter-Indië komt de Aziatische buffel wild of verwilderd en als huisdier in vele rassen voor. Als huisdier (Bos bubalus vulgarus) heeft deze vorm een buitengewoon verbreidingsrayon gekregen en komt vanaf de Middellandse-Zeegebieden (N.O.-Afrika, Z.-Rusland, Balkan, Hongarije, Italië) tot aan Z.-Japan en Z.-China en ook in heel Z.-Azië, met inbegrip van de Indonesische Archipel, voor. In de Ind.-Archipel wordt deze vorm aangeduid met de Maleise benaming Karbouw (Bos bubalus Kerabau). Om dit dier van zijn min of meer afwijkende soortgenoten te onderscheiden, hebben de natuuronderzoekers H. Schlegel en S. Müller het aangeduid met de afzonderlijke naam Bubalus var. sondaica.

De vraag wanneer en langs welke wegen de geografische verspreiding van

de tamme buffel heeft plaats gehad, is grotendeels nog in duisternis gehuld. Men acht het waarschijnlijk, dat zijn bakermat in Indië ligt, waar hij reeds in getemde staat in de oude Indus-kultuur voorkwam.

Op de Filippijnen en in de bergbossen van Celebes komen als relikten ener vroegere (Pliocene-) landverbinding met het Aziatisch Kontinent nog de Bubalus-vormen Tamarao, of Mindoro-buffel (Bubalus Mindorensis) en de beide Anoa's (A. depressicornus en A. Quarlesi) voor. Toen in een latere periode der aardgeschiedenis (het Pleistoceen) de wateren zich weer sloten en evenbedoelde verbinding werd verbroken, hebben deze dieren zich in hun insulaire afgeslotenheid tot op heden weten te handhaven. In Indië bracht archeologisch onderzoek fossiele tussenvormen van de echte buffels en de Anoa's aan het licht.[1]

De kwestie wanneer en waar de wilde Aziatische buffel voor het eerst door de mens tot huisdier zou zijn gemaakt is nog niet opgehelderd. De bekende linguïst en etnoloog J. R. Logan was, thans een eeuw geleden, de mening toegedaan, dat de domestikatie waarschijnlijk een vóórhistorische vinding zou zijn van de Dravida's, het autochtone ras van Dekan in Voor-Indië. (Ethnologie of the Indo Pacific islands, blz. 245).

De meest aangehangen mening is, dat de buffel alleen „tam" of „verwilderd" op de Indonesische eilanden zou voorkomen. De beide boven genoemde vorsers H. Schlegel en S. Müller spraken reeds omstreeks 1840 als hun overtuiging uit, dat aldaar geen „wilde" buffels worden aangetroffen. Ook dit vraagstuk wacht nog op zijn oplossing. Sommigen delen die overtuiging niet (zie § 4).

§ 2 DE KARBOUW IN DE PREHISTORISCHE TIJD

Sinds de negentiger jaren van de vorige eeuw deed onze landgenoot Dr. Eugène Dubois, toenmaals Officier van Gezondheid, later Hoogleraar aan de Amsterdamse Universiteit, tijdens het ontginningswerk, uitgevoerd op last van het Ned. Ind. Gouvernement, in de buurt van het plaatsje Trinil op O.-Java, zijn opzienbarende vondst van de Pitecantropus erectus, de fossiele resten van de tot voor kort oudste en tevens meest primitieve van alle tot nog toe bekende menselijke wezens. Pas in 1894 verscheen zijn eerste wetenschappelijke rapport over zijn ontdekking, die de wereld in opschudding bracht.

Voor het onderwerp, dat ons hier bezighoudt, is echter van het meeste belang, dat Prof. Dubois, tijdens zijn nasporingen, ook een grote verzame-

---

[1] Brehm, Tierleben, blz. 424–464; Max Weber, Säugetiere, blz. 593 vg.; Hahn, Haustiere, blz. 126 vg.; Merkens, dissertatie, blz. 9 vg.; Schlegel en Müller, Over de ossen van den Ind. Archipel, blz. 205 vg.

ling fossiele overblijfselen van deels uitgestorven soorten van zoogdieren aan het licht bracht, waaronder ook een buffelsoort van zeer grote afmetingen. Dr. Dubois zag in dit dier „de voorvader van onze karbouw" en doopte hem met de naam Bubalus palaeokerabau.[1] Nadien werden op nog andere plaatsen versteende fragmenten van uitgestorven buffelsoorten uit Java's bodem opgedolven. Zij behoren zelfs tot de allergewoonste zoogdierfossielen op Java in het Pleistoceen aangetroffen.

In 1930 verzocht de Geologische Dienst in N.I. een jonge Paleontoloog Dr. G. H. R. von Koenigswald, thans Hoogleraar te Utrecht, om Java te onderzoeken op meer fossiele zoogdieren. Deze gaf zijn oordeel over de fossiele buffelsoort van Java aldus te kennen: „Wij beschouwen dezen karbouw het best als een bijzondere fossiele variëteit van de levende soort; zijn relaties met den hedendaagschen karbouw van Java zijn nog niet duidelijk."[2] Een goed gerekonstrueerd skelet van deze fossiele oerbuffel vindt (vond) men opgesteld in het museum van de Opsporingsdienst van de Mijnbouw te Bandoeng en een duidelijke foto met nadere toelichting in het opstel van Dr. Von Koenigswald „Over enkele fossiele zoogdieren van Java." Het geraamte heeft een lengte van 2,87 m, een hoogte van 1,60 m, terwijl de spanwijdte der horens bijna 3 m bedraagt. Deze maten naderen dus die van de Arni van het vasteland van Azië.

Stelt men nu de vraag, of er wellicht ook genetische verwantschap bestaat tussen de oerbuffel van Java en de Aziatische Arni, dan zij er allereerst aan herinnerd, dat het terrein, dat thans door de O.-Ind. eilanden wordt ingenomen, van oudsher een Archipel was, maar dat de verdeling van land en water in de geologische perioden telkens een andere was. De westelijke eilanden (Sumatra, Java, Borneo met tussenliggende eilanden), die nu door een ondiepe zee van Azië zijn gescheiden, vormden, naar de geologen ons verzekeren[3], in de jongst Tertiaire tijd (het z.g. Plioceen) door algemene daling van de zeespiegel, het zuidoostelijk uiteinde van Azië, van waaruit landdieren zich oostwaarts konden verspreiden. Het is dus niet buitengesloten, dat groepen van Aziatische buffels vanuit het kontinent over de toen bestaande landbruggen naar de oostelijk gelegen eilanden zijn geëmigreerd.[4] Dr. Von Koenigswald vermoedt op paleontologische gronden, dat

[1] Dubois, Voorloopig bericht, blz. 93 vg.; Dezelfde, Eenige verkregen uitkomsten, blz. 449 vg.; Dezelfde, Das geologische Alter, blz. 1235 vg.

[2] Von Koenigswald, Over enkele fossiele zoogdieren, blz. 539; Dezelfde, Beitrag zur Kenntnis der Fossilen Wirbeltiere, blz. 95.

[3] Vgl. over deze landverbindingen tussen de grote Soenda-eil. en het z.g. Soendaland o.a.: Molengraaff en Max Weber, Verband, blz. 497 vg.; Molengraaff, Geologie, blz. 272 vg.; Jhr. Van Heurn, Studiën, blz. 6–22.

[4] Vgl. de artt. „Fauna" en „Zoölogische onderzoekingen", in de Encycl. van N.I., 2e dr.; De Beaufort, Zoögeographie en Van Es, Voorhistorische verhoudingen.

eerst in het Midden-Pleistoceen de verbinding Azië-Malaka en Sumatra-Java geschikt is geweest voor dierenverspreiding.[1] Zó gezien, zouden dus de fossiele overblijfselen, die Prof. Dubois verzamelde, van deze dieren afkomstig kunnen zijn. Door een latere stijging van de zeespiegel in de Kwartaire tijd zou bedoelde verbinding gedeeltelijk weder zijn opgeheven, waarbij de hogere gedeelten als eilanden bleven bestaan. De toenmalige fauna zou zich sedert hebben geïsoleerd en zich verder zelfstandig hebben ontwikkeld tot de tegenwoordige toestand.

Het geologisch begrip van Kwartair is, zoals bekend, op het noordelijk halfrond een ander dan op de zuidelijke hemisfeer. Daar er in het Zuiden geen „IJstijd" heeft bestaan, is er ook geen groot verschil in klimaat geweest. Daarom is het ook niet mogelijk gebleken, voor Java een indeling van het Kwartaire tijdvak der aardgeschiedenis te geven, welke met die voor Europa overeenkomt. Zo kwam Dr. Von Koenigswald tot de opstelling van drieërlei lagen in het Pleistoceen.

1. Het Oud-Pleistoceen, ook wel de „laag van Djetis" genoemd, welke de overgangstijd vormt van het jongste Plioceen (Jong Tertiair) en het oudste Pleistoceen. Tot de zoogdier-fossielen uit die tijd behoort Bos (Bubalus) sp. Als resten van hominiden-vormen, die in dezelfde tijd leefden, zijn te noemen: de Homo Modjokertensis (e.s.v. Pitecantropus), de Pitecantropus robustus (wellicht een voorvader van Pitecantropus erectus) en de Megantropus paleojavanicus (een reusachtig menselijk wezen, dat weer voor een voorouder van de vorige gehouden wordt).

2. Het Midden-Pleistoceen, de z.g. „laag van Trinil", met de buffelvormen Bos (Bubalus) bubalis paleokerabau Dub. en Bos (Bubalus) sp. en met Dubois' Pitecantropus erectus.

3. Het Jong-Pleistoceen, of de z.g. „laag van Ngandong" met Bos (Bubalus) bubalis paleokerabau Dub. en met de Homo (Javantropus) soloënsis Oppenoorth.

Zonder op de ontdekking van de fossielen der bovengenoemde voormalige Java-reuzen en andere Hominiden nader in te gaan,[2] kan uit bovenstaande tabel reeds blijken, dat de versteende overblijfselen van de oudste mensen op Java vaak in dezelfde aardlagen worden aangetroffen als die der oudste, thans uitgestorven, buffelsoorten. Nu moge in sommige dezer gevallen misschien te denken zijn aan een of andere natuurramp, waarbij mens en dier gelijktijdig en op dezelfde plaats zijn omgekomen, als normale verklaring lijkt deze veronderstelling toch niet waarschijnlijk. „Dit feit is zoo merk-

[1] Von Koenigswald, Fossilen Säugetierfaunen, blz. 188 vg.

[2] Vgl. hierover o.a. Smit Sibinga, Het leven op aarde, blz. 374 vg.; F. Weidenreich, Apes, giants and man en Ruth Moore, Man, time and fossils, alles met litteratuuropgave.

waardig" – schrijft de Geoloog Dr. J. Zwierzycki – „dat men in het algemeen aanneemt, dat de mensch, wat zijn voedselvoorziening betreft, afhankelijk was van de kudden van die beesten, hij met hen mee trok en samen leefde, hoewel aan eigenlijke veeteelt in dit verre verleden nog niet te denken valt."[1] Indien deze visie juist is, zou het dus mogelijk kunnen zijn, dat er sedert de voor ons onpeilbare kinderjaren der mensheid reeds een zekere relatie heeft bestaan tussen mens en karbouw, al zijn wij niet in staat, de aard dier mogelijke verhouding nader aan te duiden.

Het zou interessant zijn deze veronderstelde eerste betrekking van mens en karbouw in haar verdere evolutie „à travers les ages" te kunnen volgen. Maar het ondoordringbaar duister, dat de oorsprong van de primitieve mens en van zijn kultuur nog omhult, ontneemt ons te dien opzichte elke illusie. Eerst vele eeuwen later, bij het aanbreken van het jongere Steentijdperk, het z.g. Neoliticum, komt er een glimp van opklaring.

Men neemt aan, dat het Neoliticum in de Archipel ongeveer 3500 à 4000 v. C. is begonnen en dat het oudere Steentijdperk, het z.g. Paleoliticum, nog ± 1000 jaren ouder is.

Terwijl het oude Steentijdperk de schier onmetelijk grote tijdsruimte van het Pleistoceen omvat en de ontwikkeling daarin in een bijna onbegrijpelijk langzaam tempo verloopt, valt het jonge Steentijdperk, dat slechts een paar duizendtallen van jaren heeft geduurd, in het Holoceen, de jongste tijd der Kwartaire aardperiode, dus in het tijdvak waarin wij thans leven.

Het is moeilijk, zich een enigszins juiste voorstelling te vormen van het leven in een tijd, toen men het gebruik van metalen nog niet kende. De enige overblijfselen, die het ver verleden ons als materieel kultuurbezit heeft nagelaten, zijn de, al of niet bewerkte, rolstenen, die de primitieve mens als werktuigen (vooral bijlen) en wapens heeft gebruikt en die de aardbodem, door een gelukkige samenloop van omstandigheden, tot in onze dagen in zijn schoot heeft verborgen gehouden en ons thans teruggeeft, als bewijsstukken van het bestaan van die oermens. Van de overige stoffelijke beschavingsuitingen is bijna alles reeds tot stof vergaan.

De overgang van het oude naar het nieuwe Steentijdperk betekende een algehele omwenteling in de menselijke beschaving, niet alleen voor de Indische Archipel, maar ook voor het ganse gebied van Z.O.-Azië. Vooral de eeuwen tussen 2000 en 1000 v. C. waren een tijd vol onrust, waarin grote volksverhuizingen op Aziatische bodem plaats vonden.[2]

---

[1] Zwierzycki in De Mijningenieur, dl. 7, 1926, blz. 229.

[2] Krom, Hindoe-Jav. geschiedenis, blz. 39 vg.; Dezelfde, Praehistorische archaeologie, blz. 378; Vgl. ook Heine Geldern, Urheimat, blz. 601.

De hier bedoelde Kultuurstromen worden archeologisch gekenmerkt door een bijzondere soort stenen bijl, het voornaamste werktuig van de vóórhistorische mens. Waar het verspreidingsgebied van zulk een bijltype een uitgesproken aanééngesloten geheel vormt, meent men hierin een aanwijzing te mogen zien van een bepaalde kultuurstroom, bij welke die speciale bijlensoort als gebruiksvoorwerp heeft gediend.

Zo onderscheidt Prof. R. Heine Geldern, die verschillende uiterst belangrijke geschriften heeft gepubliceerd over de prehistorie van Indonesië, zonder er zelf ooit geweest te zijn, op grond van prehistorisch materiaal, in Z.O.-Azië, met inbegrip van de Indische Archipel, drieërlei neolitische kultuur.

Men behoeft er, volgens Prof. H. G., niet aan te twijfelen, dat tussen 2000–1500 v. C. de voorvaderen der Austronesiërs, als dragers van de z.g. Vierkantbijlkultuur, van China uit, de dalen der grote rivieren volgende, Achter-Indië zijn binnengetrokken en dat verder een deel van hen door Achter-Indië naar het Maleise Schiereiland zijn uitgeweken, vanwaar zij zich, in opéénvolgende golven, waaiervormig over het gehele Indonesische eilandenrijk hebben verspreid.

Nu nog drukt deze volksverhuizing haar stempel op de Indonesische inheemse bevolking. Zij bracht de Austronesische (Maleis-Polynesische) talen mede, alsmede de meeste elementen, die de kultuur van de minder ontwikkelde stammen der eilanden kenmerken.[1]

Er vonden in het jonge Steentijdperk niet alleen volksverhuizingen uit Achter-Indië naar Indonesië plaats, maar ook uit het Noorden (China en Japan) richtten zich migratie stromingen daarheen. Zo waren China en India vanoudsher de beide geestelijke grootmachten, welker invloeden niet slechts voor de Indische Archipel, maar ook voor het gehele gebied van Z.O.-Azië van grote betekenis zijn geweest.

Wij mogen ook niet voorbijzien, dat de volken van Australië en Nieuw-Guinea en der Zuidzee waarschijnlijk hun weg over Z.O.-Azië moeten hebben genomen.[2]

Dat dergelijke volksverplaatsingen ook in omgekeerde richting zijn voorgekomen, bewijzen de vroegere zwerftochten van Sumatra uitgaande, naar het verre eiland Madagaskar ter Oostkust van Afrika, waar de donkergekleurde bevolking nu nog een éénparige taal en godsdienst en een éénparig adatrecht vertoont, volkomen gelijkende op hetgeen de verschillende volksstammen in Indonesië te zien geven.[3]

---

[1] Heine Geldern, Urheimat, blz. 557–594.
[2] Heine Geldern, Südostasiën, in Buschan's Illustr. Völkerkunde, blz. 689.
[3] Van Vollenhoven, Adatrecht Madagascar, blz. 583 vg.

Eén der merkwaardigste Kultuurstromingen in de primitieve wereld is die van de Megalitische kultuur. Megalieten komen, gelijk bekend, in allerlei vorm over de gehele aarde voor, met uitzondering van Australië. Dat er onderlinge samenhang bestaat tussen al die steenvormen, wordt meer en meer waarschijnlijk geacht. Zo behoren ook zowel de prehistorische als de recente Megalieten, die men nu nog verspreid aantreft in Z.O.-Azië en verder naar het Oosten in Indonesië, Melanesië, Mikronesië tot aan de uiterste grens van Polynesië (het Paas-eiland), naar men vermoedt, tot één en dezelfde beschavingslaag.[1]

Het Megalieten-wezen is voor ons onderwerp vooral dáárom van belang, omdat de karbouw in deze beschavingsperiode, zoals Prof. Heine Geldern overtuigend heeft aangetoond, in een geheel nieuwe relatie optreedt tegenover de vóórhistorische mens, nl. als „offerdier." De Archipel was in de Megalietentijd een centrum van buffelcultus, waarbij roekeloze buffelslachtingen een integrerend bestanddeel vormden der offerfeesten bij de Megalietenbouwers. Hieraan herinneren nog thans de verkwistende dodenfeesten en de daarmede gepaard gaande karbouwenoffers bij sommige minder ontwikkelde volksstammen in de Archipel, waarop wij later terugkomen.

Prof. Heine Geldern neemt aan, dat er voornamelijk tweeërlei megalitische stromingen in Z.O.-Azië en de oostelijk daarvan gelegen eilanden hebben plaats gehad:

A. Het oudere Megaliticum, dat, als onderdeel van de z.g. Vierkantbijlkultuur van het Noorden uit tussen omstreeks 2500–1500 v. C. in Z.O.-Azië binnendrong en zich vervolgens over Indonesië en verder oostwaarts verbreidde, met zich brengend een monumentaal type van bouw- en beeldhouwkunst. Een groot deel dezer grove Megaliet-monumenten staat in dienst van magische en animistische doeleinden, in het bijzonder van de vooroudercultus en vruchtbaarheidsriten. Deze stijl leeft o.a. nog voort in Asam en op Nias, Flores, Soemba.

B. Het jongere Megaliticum, dat omstreeks de 4e–3e eeuw v. C. in Z.O.-Azië kwam van Z.-China (Tonkin) uit, waar toen een rijke Bronstijd (de z.g. Dongson-kultuur) was ontstaan. De hiertoe behorende laat-megalitische monumenten zijn in plaats van monumentaal over het algemeen bescheiden van afmetingen. Het type van ornament, zoals het op bronzen keteltrommen en andere bronzen voorwerpen uit deze tijd voorkomt, gelijkt sterk op verschillende bronzen van Dongson. Deze stijl, met zijn voorliefde voor het gebruik van spiralen, slingers, golflijnen en dergelijke motieven, komt in zijn zuiverste vorm nog onder de Dajak's voor, verder in

[1] Heine Geldern, Die Megalithen Südostasiëns, blz. 276 vg.

grote delen van Celebes en in het algemeen in het oostelijk deel van de Archipel.[1]

Hoewel de beide genoemde megalitische stromingen minstens 12 eeuwen van elkander gescheiden zijn, treft men de elementen vaak gemengd aan. De Indonesische Megaliet-kultuur stamt in hoofdzaak uit de Bronstijd.

Prof. Heine Geldern meent, dat er een nauwe innerlijke samenhang bestaat tussen: enerzijds de vroeg-megalitische kultuur van Z.O.-Azië en Indonesië en anderzijds de betekenis van buffel of rund als offerdier en als magische krachtsbron, zomede van al de met dit dier samenhangende riten en gebruiken bij offer- en vruchtbaarheidsfeesten. Tot de inventaris van dit, door hem zo genoemde „Rindercomplex" rekent hij te behoren: de afbeelding van buffelkoppen en buffelhorens als magisch- of ook wel als rijkdomssymbool aan de gevels van huizen bij tal van stammen op het Aziatisch kontinent en in Indonesië en verder de hoornvormige versierselen aan strijdmutsen, o.a. bij de Naga's, de Ifoegao op Loezon, de Toradja's op Celebes en de bewoners van Flores, Timor, Solor en Alor.

Aan deze mening is de toets der kritiek niet gespaard gebleven. „Een zwak punt in Heine Geldern's theorie" – aldus Dr. F. D. K. Bosch – „is dat de hier genoemde motieven niet uit het praehistorische megalithicum bekend zijn, doch alleen op stenen of houten voorwerpen van betrekkelijk recente makelij voorkomen. Het bewijs blijft hierdoor ontbreken, dat de tendenties, waarvan deze motieven het uitvloeisel zijn, tot in praehistorische tijd terugreiken en ooit tot grondslag van de jongere inheemse culturen hebben gestrekt."[2]

Het ligt niet op onze weg hierop verder in te gaan, hier zij slechts aangestipt, dat op Madagaskar, waar geen Megalieten worden aangetroffen, de zeboe, die daar nog niet lang geleden werd ingevoerd en zich sedert zeer vermenigvuldigd heeft, ook aanleiding heeft gegeven tot tal van koncepties van plastische kunst.[3] Ook legt het o.i. enig gewicht in de schaal, dat in Melanesië, Polynesië en Mikronesië, waar wèl Megalieten zijn gevonden, het hoornvee geheel ontbreekt.

Wanneer wij de lijn der evolutie verder doortrekken, dan zien wij, dat de karbouw in het latere Neoliticum in een nieuwe funktie ten tonele verschijnt, nl. als „werkdier" in dienst van de landbouw, bestemd om voortaan een hoogst belangrijke rol bij de Indonesische volken te vervullen.

---

[1] Heine Geldern, Vorgeschichtliche Grundlagen, blz. 5–40.
[2] Bosch, Local genius, blz. 4, nt. 1; vgl. in gelijke zin ook W. Kaudern, Megalithic Finds, blz. 174 vg.
[3] Camboué in Anthropos 23, 1928, blz. 12.

De landbouw was zeker wel de grootste omwenteling, die de intrede van het Jonge-Steentijdperk in de levensverhoudingen van de mens bracht. Dat dit niet direkt ging, maar in etappes, spreekt wel vanzelf. C. Lekkerkerker, Oud-Inspekteur bij het inlands onderwijs van N.I., geeft van de ontwikkeling van de landbouw in de Archipel, bij wijze van hypotese, een op de resultaten van een onderzoek naar de plantaardige voedingsgewassen aldaar gegrond overzicht in vijf fasen, hetwelk op het ondervolgende neerkomt.[1]

1 Inzameling van natuurprodukten.
2 Teelt van knolgewassen, groenten en vruchten.
3 Teelt van inheemse graangewassen (gierst-soorten).
4 Teelt van gekweekte rijstsoorten op tijdelijke- en op permanente-akkers.
5 Teelt van rijst als hoofdgewas, met steeds sterker toepassing van irrigatie, noodzakelijk, maar ook alleen mogelijk geworden door een zeer grote bevolkingsdichtheid.

Het eerste stadium was het landbouwloze tijdperk, toen de in het wild groeiende plantenwereld nog een onontbeerlijke voedselbron was. Zó zwierf waarschijnlijk de Paleolitische mens eenmaal rond, levende als verzamelaar van hetgeen Moeder Natuur hem bood en zó brengen verschillende uiterst primitieve stammen in- en buiten de Archipel hun dagen nog door.

In de tijd van de teelt van knolgewassen, waren het in de eerste plaats de vrouwen, die daarvoor zorgden. Zij kozen planten, die gemakkelijk te verbouwen waren en niet aan een bepaalde plant- en oogsttijd waren gebonden, zoals de *keladi* (Colocasia antiquorum) en andere eetbare knolsoorten. Slechts uitgerust met een puntige graafstok, het eerste landbouwwerktuig, trokken zij er op uit, om haar dagelijkse bezigheden te verrichten. Dit voorwerp, waarmede de eetbare wortelen en knollen, enz. werden opgegraven, werd bij wijze van koevoet gehanteerd, waarbij grote aardkluiten werden losgewroet. Men vindt de graafstok tegenwoordig nog in gebruik bij de Batak's (*engkal*, *ansoean*), op O.-Soembawa en W.-Flores (*pakekes*), in Midden-Flores (*woga*), op Soemba (*kahoanga*, *kahonga*), in Midden-Celebes (*ikae*), op Timor, in de Minahasa, enz.

Als derde fase in de ontwikkeling van de landbouw noemt Lekkerkerker het „giersttijdperk". „Men kan" – zo schrijft hij – „in den Archipel geen volk aanwijzen, dat thans in het tijdperk van den gierstbouw, als hoofdmoment van den landbouw, verkeert. De reden daarvan is wel, dat in deze eilandenwereld volksstroomen uit het Westen reeds in zóó vroegen tijd de

[1] Lekkerkerker, Ontwikkelingsstadia Inl. landbouw, blz. 592 vg.; Dezelfde, Is rijstbouw door Hindoes ingevoerd?

over het geheel meer begeerlijke, maar ook moeilijker te verbouwen, rijst brachten, dat van doorwerking van een gierstlandbouw eigenlijk geen sprake kon zijn, ja de rijstbouw in sommige streken onmiddellijk bij de phase van knolvruchtenteelt aansloot."[1]

Na het giersttijdvak werd, als vierde fase, de rijstbouw op tijdelijke- en permanente-akkers overheersend. De rijst zou, voorzover thans kan worden aangenomen, reeds door de voorouders der tegenwoordige Archipelbewoners uit hun stamland in Achter-Indië zijn meegenomen als kultuurplant. Als zodanig biedt zij vele voordelen boven de inheemse gierstsoorten: „de opbrengst is grooter, als voedingsplant is zij in 't algemeen beter voor de gezondheid en den smaak. Zij geldt als een meer aristocratisch voedsel. Maar als cultuurplant is zij teerder, veel sterker blootgesteld aan ziekten en mislukking. Daarom wint zij het slechts in een strijd van vele eeuwen tegen de oude, inheemsche granen."[2]

Een grote stap vooruit voor de landbouw in de prehistorische tijd was de aanwending van de ploeg. Op de al of niet besproeide rijstvelden in het gebergte is deze echter ongeschikt: hiervoor zijn de vakken dezer velden te smal of te klein. Daarom wordt aldaar voor het grondwerk in hoofdzaak de hak (Jav. *patjoel*, Mal. *tjangkoel*) gebruikt. Aanpassing van de ploeg aan de natte rijstbouw kan verder alleen plaats hebben, waar een dichte bevolking het sawah-type met grote vakken mogelijk maakt.

Met de ploeg komen karbouw en rund als trekdieren in gebruik.

Als vijfde en laatste stadium van de groei van de inlandse landbouw noemt Lekkerkerker de tijd van de rijstbouw op permanente akkers door toepassing van bepaalde irrigatie-systemen, hetzij op sawah's, hetzij op terrasvelden op berghellingen. Karbouw en rund worden nu van veel meer belang als trekdier. De aanraking met de Nieuwe Wereld heeft de invoer van nieuwe landbouwgewassen mogelijk gemaakt. Men denke aan de maïs (Zea maya), de kassave (Manihot utilissima), de *ketéla* (Ipomoea batatas), enz.[3]

De kunstmatige bevloeiing is oeroud en niet altijd op te vatten als een hogere trap van ontwikkeling van de landbouw, zij is slechts de eerste stap in de voortgang tot de hogere akkerbouw. „Zoodra er landbouw was, was er irrigatie... De mogelijkheid en noodzakelijkheid van sawahbouw ontstaat pas, wanneer de bevolking een betrekkelijk groote dichtheid heeft bereikt."[4]

---

[1] Lekkerkerker, Ontwikkelingsstadia Inl. landbouw, blz. 606.
[2] Lekkerkerker, id. blz. 613.
[3] Lekkerkerker, id. blz. 616.
[4] Lekkerkerker, id., blz. 598 vg.; Dezelfde, Is rijstbouw door Hindoes ingevoerd?, blz. 9 en 12.

De rijst is van nature een waterbehoevende plant en vereist dus kunstmatige bevloeiing. Dat de Javanen die niet van de Hindoes behoefden te leren, zoals men vroeger wel dacht, blijkt reeds uit het feit, dat irrigatie wordt toegepast bij de meest primitieve vorm van landbouw. „Zelfs is in enkele deelen van Nieuw Guinee bij Papoea's afdamming en bevloeiing van bouwland bekend, zooals bij de Marind-anim aan de Zuidkust. Ook sagoetuinen worden geïrrigeerd, zooals bij de Papoea's aan het Sentanimeer, bij de Noordkust van Nieuw-Guinee. Evenzoo sirihtuinen, als op Midden Flores."[1] Door Prof. G. A. Wilken worden wij ingelicht, dat de Kianganen op N.-Loezon „van oudsher wegens hunnen natten rijstbouw beroemd zijn." Wij denken ook aan de zo typische Balise *soebaq's*, die eveneens pre-Hindoes van karakter zijn. De Toegoeri's, een Papoea-stam in Z.W.-Nieuw-Guinea passen eveneens kunstmatige bevloeiing hunner velden toe.[2] Vanuit Indonesië zou, volgens Prof. Birket-Smith, de bevloeiingstechniek in grote delen van Oceanië verbreid zijn over Mikronesië (de Karolinen) en Nieuw-Guinea tot aan verre eilandengroepen in Melanesië (Nieuw Kaledonië) en Polynesië (Markiezen-eilanden en Hawaii).[3]

Reeds in 1883 had Prof. H. Kern duidelijk gemaakt, dat er in vóór-historische tijd in de Archipel rijstbouw moet hebben bestaan. De bijzonderheid, dat zowel de Javanen als de Makasaren en Boeginezen wèl de ploeg kennen, doch deze met een inheemse benaming aanduiden (Jav. *weloekoe*, Makas. *padjèko*, Boeg. *rakala*) bewijst, dat zij landbouwende volken geweest moeten zijn, vóór de komst der Hindoe's.[4]

Dr. J. Brandes ging verder en stelde zes jaar later zijn bekende „tien punten" op, waarin hij, zich uitsluitend bepalend tot Java, aantoonde, dat de kunstmatige bevloeiing der velden reeds in pre-Hindoese tijd aanwezig moet zijn geweest.[5]

Weer tien jaar later vestigde laatstgenoemde geleerde nog de aandacht op de belangrijke bijzonderheid, dat de oude Javanen het sterrenbeeld Orion, de voornaamste regelaar hunner landbouwwerkzaamheden, de Ploegster (*lintang weloekoe*) noemen en dat ook de andere bij het lichaam van dat sterrenbeeld behorende sterren namen dragen, welke betrekking hebben op de ploegbouw. Zo wordt Bellatrix opgevat als het oog van de landman, die de ploeg bestuurt, Rigel als de karbouw (*kebo*), die dit werktuig voorttrekt, Betelgeuze, de heldere rode ster van Orion, als de rode voetverwonding (*rangen*) van de ploeger, als gevolg van het lopen in het sawah-wa-

---

[1] Lekkerkerker, Ontwikkelingsstadia Inl. landbouw, blz. 599.
[2] Wilken, Handleiding, blz. 652 vg.
[3] Birket-Smith, De weg der beschaving, blz. 139.
[4] Kern, Invloed Ind., Mal. en Europ. beschaving, Verzamelde Geschriften, dl. 6, blz. 23.
[5] Brandes, Een Jayapattra, blz. 127 vg.

ter.[1] Ook in de Makasaarse en Boeginese landen wordt de Gordel van Orion, welke daar evenzeer de richtbaak voor de landbouw is, „Ploeg" (Makas. *padjéko*, Boeg. *rakala*) genoemd.[2] Dat deze benamingen terugwijzen naar Z.O.-Azië als land van oorsprong, blijkt wel hieruit, dat ook de Siamezen het sterrenbeeld Orion aanduiden als „Ploegster" (*Dao thai*).[3]

Deze geciteerde gegevens op taalkundig gebied uit de vorige eeuw kunnen nog worden aangevuld door de latere archeologische vondsten van stenen landbouwwerktuigen, waarvan sommige geheel de vorm en de afmetingen hebben van de thans nog gebruikelijke *patjoel*'s. Deze zijn ongeschikt voor het werken in droge grond en zijn een aanwijzing voor rijstbouw op natte velden. Ook zij wijzen er op, dat de verbouwing van rijst op sawah's reeds in het jonge Steentijdperk bekend is geweest. Behalve deze stenen *patjoel's* (Z.-Sumatra, Java, Bali, W.-Borneo) heeft men als lokaal type in dezelfde streken nog een veel massiever grondvorm aangetroffen, welke als „pikhouweel", of „piekel" wordt aangeduid en waarschijnlijk gediend heeft voor de bewerking van droge grond.[4]

Dr. Elbert geeft een afbeelding van een veldhak (*tankao*) der Maronene van Z.O.-Celebes, waarvan de kling bestaat uit het schouderblad van een karbouw[5] Dr. Heine Geldern vermeldt nog het voorkomen van geheel analoge hakken en spaden bij de Katsjin in Birma en de To Koelawi in Centraal-Celebes[6], zodat het vermoeden voor de hand ligt, dat dergelijke primitieve landbouwwerktuigen uit been ook elders, in een vroeger ontwikkelingsstadium bij de menselijke veldarbeid hebben gediend.

De ploeg, in zijn eenvoudigste Indonesische vormen, zou zich, naar Lekkerkerker zich voorstelt, waarschijnlijk ontwikkeld hebben uit de „gebogen graafstok." Daaraan zou in sommige inheemse talen de naam voor ploeg herinneren. In het O.-Toradjaas heet hij *tengko*, een woord, dat ook „krom", „met een bocht" betekent, (*motengko* = krom, verdraaid, niet recht). In het Makasaars is *padjéko* (van *djéko* = krom) de naam voor ploeg. „Hij is voor sommige bouwgronden en onder bepaalde verhoudingen van grootte van den akker en de beschikbaarheid over werkkrachten of vee niet doelmatiger dan de graafstok, hij staat als landbouwwerktuig niet noodzakelijk hooger dan vormen van eggen, schoffels en rollen, die wij wèl aantreffen bij volken, die den ploeg niet gebruiken," zo schrijft Lekkerkerker.[7]

[1] Brandes, De maandnaam „hapit", blz. 30.
[2] Matthes, Makas. Holl. Wdbk. i. v. *djéko*, blz. 532.
[3] A. Bastiaan Kambodja, blz. 58, gecit. bij Andree, Ethnogr. Parallelen, blz. 109.
[4] Th. à. Th. van der Hoop, Praehistorie, blz. 37 vg.
[5] Elbert, Sunda Expedition, dl. I, blz. 240 en fig. 122.
[6] Heine Geldern, Südostasiën in Buschan's Illustr. Völkerkunde, blz. 863 en 869, afb. 540, no. 5.
[7] Lekkerkerker, Ontwikkelingsstadia Inl. landbouw, blz. 595 vg.

De ploeg is in de Archipel in het algemeen een attribuut van de sawahbouw; men vindt hem bij Javanen (*weloekoe* en *broedjoel*), Soendanezen (*woeloekoe*), Madoerezen (*nanggala*), Baliërs en Sasak's (*tenggala*), Maleiers (*badjaq*, *tenggala*, op Z.-Sumatra ook *loekoe*, *beloekoe*), Batak's (*tenggala*), Atjehers (*langaj*), Gajoe's (*nönggöl*), Makasaren (*nangkala*, Bantaëngs dial. *padjéko*), Boeginezen (*rakala*), Soembanezen (*rengala*), O.-Toradja's (*tengko*), enz. Maar hij ontbreekt bij andere volken, die toch ook wel sawah's kennen, bijv. op de oostelijke Kleine Soenda-eilanden. Bij de Bare'e-sprekende Toradja's van Midden-Celebes, waar in 1907 de bevloeiing bij de landbouw eenvoudig door het N.I.-Gouvernement werd „ingevoerd", wordt slechts in Rante-Pao van ploegen gebruik gemaakt.

Het arche-type ploeg bestaat slechts uit twee stukken hout, nl. een lange, gebogen, horizontale stok of disselboom, waarmede het trekdier verbonden is en een scherphoekig daarop staand stuk hout, dat tot handvat dient. Deze beide stukken hout zijn met zorg gekozen uit zware takken, die in de natuur in passende vorm zijn aangetroffen. Een ploegschaar ontbreekt, evenals het strijkbord, zodat dit werktuig alleen voren trekt maar niet de aarde omwoelen kan. Waar de konstruktie een schrede verder kwam, verscheen de thans algemeen gebruikte driedelige ploeg.

Dat ploeg en buffel niet onafscheidelijk aan elkaar verbonden zijn, blijkt o.a. dááruit, dat hier en daar in de Preanger en in Keboemen op Java en ook in sommige streken der Batak-landen, de ploeg nog wel door menselijke trekkracht wordt voortbewogen. De Karo-Batak's onderscheiden een „mensploeg" (*tinggala djelma*), welke door een vrouw wordt getrokken, terwijl de man hem bestuurt, en een „buffelploeg" (*tinggala kerbo*).[1]

Toch kan in het algemeen worden gekonstateerd, dat de tot volle ontwikkeling gekomen ploeg tot voorwaarde heeft, het gebruik van buffel of rund. De vraag is thans, of de karbouw eerst gezamenlijk met de ploeg op Indonesische bodem is verschenen, òf zich daar reeds vóórdien bevond. In zijn in 1889 verschenen vermaarde verhandeling aangaande taalkundige gegevens ter bepaling van het stamland der Maleis-Polynesische volken kwam Prof. Kern o.a. tot het resultaat, dat de karbouw „hoogstwaarschijnlijk" in dat stamland bekend was. Is dat vermoeden juist, dan volgen hieruit twee mogelijkheden: òf de eerste oer-Indonesische emigranten die ongeveer 10 à 20 eeuwen v. C. uit het Westen de Archipel binnenvielen, vonden daar de karbouw terug die hun reeds in het stamland bekend was, òf zij brachten dit dier uit hun vaderland naar hun nieuwe woonplaatsen met zich mede. Ook kunnen die beide mogelijkheden zich gezamenlijk hebben voorgedaan. Positieve gegevens daaromtrent staan ons niet ten dienste.

---

[1] Von Brenner, Besuch bei den Kannibalen, blz. 276 met afb. fig. a.

Daar transport van karbouwen van het Schiereiland Malaka naar de eilanden en tussen deze eilanden onderling, door de eeuwen heen, nog heden allerwegen plaats heeft, lijkt de veronderstelling gewettigd, dat zulk een vervoer ook in de tijd der kloeke neolitische zeevaarders, met hun uitlegger en dubbele boten, wel zal hebben plaatsgehad. De grote verscheidenheid in bouw en ontwikkeling der karbouwen in verschillende delen van de Archipel rechtvaardigt o.i. reeds zulk een vermoeden.

§ 3 DE BENAMING „KARBOUW"

Ons woord „karbouw", dat ontleend is aan het Maleis, is een typisch Austronesisch (Maleis-Polynesisch) woord.

Hieronder volgen een aantal varianten van die benaming, volgens de terminologie bij verschillende Indonesische volken en volksstammen. Om niet tot nodeloze wijdlopigheid te vervallen zijn hierbij de vindplaatsen in de litteratuur achterwege gelaten. Om dezelfde reden blijven de streken, waar de karbouw niet, of nagenoeg niet, voorkomt en dus alleen maar „van horen zeggen" bekend is, buiten beschouwing. Tot deze buffelloze gebieden behoren: Nias, Mentawei, Engano, het binnenland van Borneo, de Molukken en wat daarvan ten Oosten ligt, enige bergstreken der Filippijnen en de Nikobaren. Ook op Madagaskar komen geen buffels voor. Op het vasteland van Azië ontbreken zij bij enige stammen in Birma.

Wat de groepering der taalnamen betreft, is de talenkaart van Dr. S. J. Esser, die blad 9b vormt van de in 1938 gepubliceerde „Atlas van Tropisch Nederland", als grondslag gevolgd. Deze indeling is uiteraard nog slechts provisorisch, „Aan een wetenschappelijk gefundeerde classificatie der Austronesische talen" – zo schrijft Prof. C. C. Berg – „heeft nog niemand zich gewaagd; trouwens elke poging tot classificatie moet voorbarig heten, omdat nog slechts een zeer klein aantal talen nader bekend is gemaakt."[1]

Aangaande de talen van de Sumatra-groep, vindt men in het Atjèhs: *keubeuë*, het Gajoos: *koro*.[2] Van de Batakse dialekten heeft het Karoos: *kerbo*, het Tobaas: *horbo*. Het Minangkabaus, de taal van een groot deel van West- en Midden-Sumatra: *kabaoe*; het Napal-Litjins in Boven-Rawas: *kaobioe*; het Lebongs: *kebwroe*, het Lampongs: *kibaoe*, *kebaoe*; het Midden-Maleis (Besemahs en Serawaisch): *kebaoe*. Op Simaloer, het noordelijkste grote eiland der eilandenreeks bewesten Sumatra, waar karbouwen in beduidend aantal voorkomen, vindt men in het landschap Simòloeh de benaming: *chabaoe*, in Sichoelè: *keubaoe*.

Van de Java-talengroep heeft het Soendaas, de taal van W.-Java: *moen-*

[1] Berg, Indonesische talen.

[2] In officiële toespraken, deftige redevoeringen, ook: *doeroebiö* (Cfm. Bat. *dorbia*, Oud-Jav. *drewja*) = vee, levende have (Hazeu, Gajosch Nederl. Wdbk. i. v. *doeroebiö*).

ding; het Javaans: *kebo, kabo* (Ng.), *mahéso* (K.), d.i. het Oud-Jav., Skr. *mahisa*; het Madoerees: *karboej*, of *kerboej*.

Wat de talloze, nog weinig bekende, Dajaktalen van Borneo aangaat, heeft het Ngadjoes: *hadangan*, het Maanjans: *rewaoe*, het Biadjoes: *hadangan*, het Lawangans: *karewaoe*, het Siangs: *krowo*, het Soloks: *kawaoe*, het Sampits: *adangan*, het Katingans: *hadangan*, het Tidoengs: *kerbaoe*, het Tinggalans: *kloebaoe*, enz. In het Boesangs, de algemene omgangstaal van Centraal Borneo: *kerbo*, in de beide daarneven in het Boven-Mahakam gebied gesproken dialekten, het Kajans en het Penihings gelden resp. de benamingen: *keubaoe* en *kerobo*.

Gaan wij thans over naar de Balisch-Sasakse talengroep, dan vinden wij voor het Balisch: *kebo* en voor het Sasaks, de taal der eigenlijke bewoners van het eiland Lombok,: *kao* en *koewao*; voor het Soembawarees (op W.-Soembawa): *kebo*.

Van de Filippijnse groep noemen wij onder de Minahasische talen (op het noordelijk schiereiland van Celebes) het Tomboeloes: *kerwou*, het Tontemboans: *kerewou* en het Tonsawangs: *kerewou, karwou*. Het Mongondows heeft: *karombou, kahambou*, het Ponosakans: *kahambou*.

Onder de Gorontalose talengroep geldt in het Gorontalees de benaming: *oloboe* en in het Boeools: *koloboe*.

Tot de Toradjase groep behoren een aantal talen, welke gesproken worden in Midden-Celebes, met uitzondering van het oostelijk gedeelte, waar het stammencomplex woont, dat men aanduidt met de algemene naam To-Mori, of Moriërs, bewoners van het land Mori. De hoofdtaal van Centraal-Celebes, het Bare'e heeft als namen voor buffel: *baoela*[1] en *bengga*, of *bengka*[2], ten Oosten van het Poso-meer ook *mbeo*.[3] Het Napoes en het Badaas (beide Oost-Toradjase bergtalen) hebben *baoela*; het Lebonisch, eveneens een O.-Toradjase taal, westelijk en noordwestelijk van het Poso-meer, *bekeloe* en *bokoloe*.[4]

---

[1] Toelichting Dr. Adriani: *baoela*, in het Bare'e het gewone woord voor buffel, is waarschijnlijk een afleiding van *baoe*, „vis-, of vleesspijs", gevormd met het achtervoegsel *a*. Van dezelfde stam zijn, volgens hem, het Maleise *kerbaoe*, het Morische *ambaoe* en verwanten. Bij *kerbaoe* is dan het voorvoegsel *ka* (naast *ta* gewoon bij plant- en diernamen) aangevoegd, met een fonetische tussenklank *r* (Adriani, Talen der To Boengkoe, blz. 310; Dezelfde, O-Toradja-boek, 1e dr., II, blz. 168, nt. 1; Dezelfde in De Ind. Gids 1914, I, blz. 766).

[2] Toelichting Dr. Adriani: *bengga* is misschien uit het Parigisch overgenomen, om een wisselwoord te hebben, het is vooral bij de To Lage in gebruik (Adriani, Bare'e Wdbk. i. v. *bengga*).

[3] Toelichting Dr. Adriani: wisselterm, klanknabootsend v. h. buffelgeloei (Adriani, Bare'e Wdbk. i. v. *mbeo*).

[4] Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 174.

Van het Loïnangse talen-complex (op het N.O.-Schiereil. van Celebes) heeft het Loïnangs *ambaoe*, en van de Boengkoes-Lakische talen (op het Z.O.-Schiereil. van Celebes) het Boengkoes-Morisch *ambaoe, karambaoe* (zie nt. 1, blz. 21), en het Laiwoeisch: *kinikoe*, vgl. het Tambokisch: *kenekoe*.[1]

De Zuid-Celebes-talen hebben in het Makasaars, het Boeginees en het Sadans gelijkelijk: *tèdong*[2]; in de bergstreken ook *karombo*. In het Saleierees, een dialekt van het Makasaars, treffen wij *karamboe* aan.

De Bima-Soemba groep biedt de volgende verscheidenheden aan. Het Bimanees (O.-Soembawa): *sahe*[3], het Manggaraisch (W.-Flores): *kaba*. De diverse dialekten van het Soembaas bezigen de vormen: *karamboa, karambo, karambao, karabaoe, karimboa, kari, kaoe*. Van de Midden-Flores idiomen biedt het Endehnees: *kamba* en *bada*, het Ngadaas en het Lionees: *kamba*. Het Savoenees vertoont: *kewou* en *kebao*.

Vermelden wij van de talen der Kleine-Soenda eilanden nog de Ambon-Timor groep, dan heeft het Solorees (O.-Flores en de eilanden Solor en Adoenara) de vorm *karbaoe*; het Alorees (op het eiland Alor): *karbo*; het Béloes (op Midden- en Portugees-Timor): *kraoe*; het Timorees op W.-Timor: *bidjail, widjail, djail, bia, bië*[4]; het Rotenees (de taal van het eiland Rote, of Roti): *kapa*, dialektisch ook: *kampa, kamba, amba, apa*[5]; het Kissars (op het eiland Kissar): *arapaoe*. Daarbij sluiten zich dan aan de talen van de Zuidwester- en de Zuidooster-eilanden, zoals het Wetars: *karabou*, het Letinees: *orjori*; het Moaas: *orori*, het Loeang-Sermataas: *ajori*, het Romaas: *hinjoeri*, het Babars: *ahiori*.[6]

Wat de meest bekende talen op de Filippijnen betreft, vinden wij in het Tagals, de taal der Tagalers op Loezon, de term: *anoeang*, ook *karabaoe*; in

---

[1] Toelichting Dr. Adriani: de betekenis der termen *kinikoe* en *kenekoe* is wellicht „vleesspijs" (Adriani, O-Toradjaboek, 1e dr., III, blz. 238).

[2] Toelichting Dr. Adriani: *tedong* kan hetzelfde woord zijn als Ampanaas: *tedo*, Bare'e: *katedo* = pompoen; Baria-taal: *natedo* = krom, gebogen. De pompoen is dikwijls geheel krom gebogen; de buffel zou dan *tedong* heten, naar zijn kromme horens (Kruyt, Toradja's van Sadan, Masoepoe en Mamasa, II, blz. 301, nt.).

[3] Toelichting Prof. Jonker: *sahé* = misschien het Jav. Skr. *mahesa* (Jonker, Bimaneesch Wdbk., blz. 90).

[4] Riedel, Dialecten Timor, blz. 7.

[5] Volgens Prof. Jonker hetzelfde woord als het Maleise *karbaoe* (Rottineesch Wdbk., blz. 221).

[6] Toelichting Prof. Jonker: Romaas *hoeri* komt overeen met Letinees *soeri* = „loslaten"; *hinjoeri, hnioeri* is dus „wat losgelaten wordt" (nl. om zijn voedsel te zoeken); blijkbaar moeten de vormen in Loeang Sermata en Babar daaruit, of uit *ha hinjoeri* (*ha* = Letinees *sa*, dat, wat) ontstaan zijn; de vormen in Leti en Moa denkelijk uit een nevenvorm, welke in het Letinees zou luiden: *soersioeri*, voor *soeri-soeri*, maar genomen uit een taal of dialekt, waarin *s* tot *h* wordt en de *oe* als *o* wordt uitgesproken, dus voor *horhiori*.

het Ibanag, eveneens op Loezon: *noeang*; in het Bisaya, de taal der Bisayers: *karabaoe* en *kalabaoe*.

De Orang-benoea, een zwervende volksstam in de Riouw-Archipel, spreken van *katidoeng*, een woord, dat sterk herinnert aan het Makasaars-Boegineze *tèdong*.

Op blz. 21 (nt. [1]) werd gewezen op de mening van Dr. Adriani, dat het stamwoord *baoe* (waarvan de benamingen: *baoela*, *ambaoe*, *kerbaoe*, enz. voor buffel zijn afgeleid) bij de O.-Toradja's de betekenis heeft van „vis-" of „vlees-spijs". Dr. Kruyt merkt verder op, dat dezelfde stamvorm *baoe* in de meeste W.-Toradjase talen „varken" beduidt en dat daarmede in het algemeen wel „vlees" zal zijn bedoeld. Dr. S. J. Esser voegt hier nog aan toe, dat wanneer *baoe* voor „varken", of „buffel" wordt gebruikt, dit bij wijze van wisselwoord geschiedt.[1] Nu betekenen, gelijk bekend, de woorden voor „vis" in de meeste talen van Indonesië ook „vlees", toebereid vlees, zodat ons woord „karbouw" etymologisch zou kunnen betekenen „vlees bij uitnemendheid". Is dit juist, dan zou hieruit wellicht de konklusie zijn te trekken, dat de karbouw in het stamland der Indonesische volken niet alleen bekend moet zijn geweest, maar daar ook een op de voorgrond tredende plaats moet hebben ingenomen.

Wenden wij nu de blik naar het Aziatisch Kontinent, dan treffen wij de naam „karbouw" ook aan, in allerlei variaties, in de Austro-Aziatische talen van N.O.-India en Indo-China. Dit kan ons niet verwonderen, omdat er, zoals bekend, genetische taalverwantschap bestaat tussen de genoemde vastelandstalen en de Austronesische talen op de eilanden van de Indische- en de Grote Oceaan.

Tot het grote vastelandstalen-complex rekent men meestal te behoren: allereerst de talen der Mon-Khmer volken, een verzamelnaam voor meest kleinere groepen van mensen in Z.O.-Achter Indië (Z.-Birma en Z.- en O.-Siam), verder de talen der Moenda-volken in N.O.- en Centraal Voor-Indië, en eindelijk: de talen der Tsjam's, der negritische Semang's en der weddoïde Senoï's (of Sakei's) op het Schiereiland Malaka, en der inheemse bevolking van de Nikobaren.[2]

Van de Mon-Khmer-sprakengroep noteerden wij voor het Bahnar de benaming: *kapo*, *kopo*, het Khmer: *krebei*, het Stiëng: *kropoe*, het Kha: *karpoe*, het Tsjong: *kapao*, het Tjrai en Radé: *kopaoe*, het Djarai: *khapi* en *kobaoe*.

Onder de Moenda-talen vertoont het Kol, evenals het Ho: *kara*, *kera*, een woord, dat in klank herinnert aan het Gajose: *koro*. Het Tamil, een Drawidische taal in het zuidoosten van de Dekan en het Noorden van Ceylon,: *karan*.

[1] Kruyt, West-Toradja's, III, blz. 202.
[2] Schmidt, Mon-Khmer Völker.

Het Tsjams, dat vooral met het Atjehs geparenteerd is, bezigt de termen: *kabaoe, koebaoe*. De Semang's spreken van: *kebaoe, kibaoe*, en de Senoï's van *kerbaoe, kerbo, krebo*.

Het Javaanse *mahéso* (Skr. *mahisa*) vindt men fonetisch terug in de Achter-Indische benamingen: *mahe, mhe, meshi, madji, moisho, mahish, moish*, enz.[1]

Het kan de geduldige lezer, die zich door de boven geproduceerde dorre opsomming van vreemde woorden niet heeft laten ontmoedigen, dunkt ons, wel voldoende gebleken zijn, dat de inheemse benaming van het dier, dat ons in deze bladzijden bezig houdt, in weerwil van de differentiaties, op grond van de klankwetten der betrokken talen, in een groot deel van de wereld (het grootste deel van de Ind. Archipel en een deel van het Z.O.-Aziatische vasteland) nagenoeg gelijkluidend is. Dit valt te meer op, wanneer men bedenkt, dat de Dwergbuffel, welke uitsluitend tot het zeer beperkte gebied van Celebes is gelokaliseerd, met zeer uiteenlopende benamingen wordt kenbaar gemaakt. Men oordele.

Beginnende in het noorden met de Minahasische talen, treft men in de noordelijke helft in het Tomboeloes dialekt de naam *langkou* aan, in het Tonseaas *dangkou* en in de zuidelijke helft in het Tontemboans idioom *toea*. Het Mongondows heeft *bantong*. Het Gorontalees kent, volgens C.B.H. von Rosenberg, *boeoeloe toetoe* en *bandongo toetoe*.

Van de Tominische talengroep aan de golf van Tomini vertoont het Tolitolisch de naam *anoeang*.

Het Loïnangs, dat, buiten het Toradjagebied op de N.O.-arm van Celebes gesproken wordt, spreekt van *onoeang*.

In zuidwestelijke richting voortgaande, wordt bij de Poso-Toradja's de naam *bentji* gehoord, dialektisch ook *mengko* en *mentjo*. De gewone Dwergbuffel heet hier *bentji ndoka*, d.i. „de dwergbuffel, die tussen de rotsen huist", de nevenvorm *bentji ngkoesio*, d.i. „de kleine dwergbuffel". Bij Oost-Toradjase bergvolken (To Napoe, To Besoa, To Bada en To Leboni) wordt *onoea* en *noea*, in het Badaas en Besoaas ook *toengka* en *tometoengka* gehoord. Bij de Koelawi-groep om het Lindoe meer bestaan de namen *loepoe* en *ntoko*. De Zuid-Toradja's benoemen hetzelfde dier in het Sadangs, Sekoos en Loewoes gelijkelijk met de naam *Tokata*. Komen wij in de laaglanden der West-Toradja's, dan is in het Paloes of Kailisch en omringende landschappen de aanduiding *soko*, of *noea* en bij de stammen in en om de Paloe-vallei die van *banggoli* in gebruik. In het bovenland van Paloe is nog de naam *palape* gangbaar.

Op de zuidoostelijke arm van Celebes komt in het Boengkoes de naam *onoea*, dialektisch ook die van *kadoeë* voor. De oostelijk van de Toradja's

[1] Logan, Indian Archipelago, blz. 252 vg.

wonende To Mori spreken van *benai*. In het landschap Tambe'e, bewesten het Matana-meer, is de Anoa bekend als *bensi* en in het Laiwoeisch als *anoeang*, welke laatste aanduiding ook in de Boeginese streken in omloop is.

Opmerkelijk is, dat de op Celebes voorkomende inheemse naam *noea*, *anoea*, *anoeang*, welke, gelatiniseerd tot Anoa, ook door de wetenschappelijke wereld aan het dier is gegeven, door de Gajo's op N.-Sumatra in de vorm *noang* wordt toegekend aan de Sumatraanse bosgeitantilope (Capricornis sumatrensis, Shaw). Evenals de gemsbuffel typisch is voor Celebes, komt de bosgeit alleen op Sumatra voor.

Uit bovenstaande reeksen van inlandse namen zijn de volgende, op waarschijnlijkheid berustende, veronderstellingen te maken.

Voor wat de Anoa betreft, is de veelheid van namen, binnen een zeer beperkt gebied, te verklaren uit het feit, dat toen de neolitische voorvaderen der tegenwoordige volksstammen op Celebes vanuit oostelijk Azië naar hun, door bergketenen van elkaar gescheiden, nieuwe woonplaatsen verhuisden, zij daar dit voor hen geheel onbekende dier aantroffen, dat zij dus zelf een naam moesten geven, naar eigen spraakgebruik. Dat zij door hun geïsoleerde levenswijze tot onderling uiteen lopende benamingen kwamen, kan ons niet verwonderen.

Ten opzichte van de Karbouw staat de zaak anders. Toen de Oer-Austronesiërs zich vanuit Z.O.-Azië oostwaarts over de talloze eilanden verspreidden, vonden zij daar hetzelfde dier terug, dat zij in hun stamland reeds bij name kenden, of zij brachten het op hun tochten naar hun nieuwe nederzettingen met zich mede, omdat zij het daar nodig hadden (boven blz. 19). In beide gevallen behield dit dier dus zijn naam, die het reeds in een groot deel van Achter-Indië bezat.

§ 4 EIGENSCHAPPEN VAN DE KARBOUW

Er is veel verschil in lichaamsbouw en grootte bij de karbouwen. „De karbouw, die afstamt van den Indischen buffel" – aldus Dr. Merkens – „komt slechts in één ras, waarvan echter zeer veel verschillende slagen bestaan, voor. Er is vaak zulk een groot verschil in bouw en ontwikkeling van karbouwen van verschillende streken aan te toonen, dat bij een meer intensieve fokkerij men wel gerechtigd zou zijn van verschillende rassen te spreken. Naast de zeer zware, diepe en breede karbouw van Zuid-Tapanoeli vindt men de lichte, ondiepe en smalle van Noord-Tapanoeli. Dergelijke verschillen, waarschijnlijk voor verreweg het grootste gedeelte het gevolg van verschil in bodem en klimaat en niet zoozeer van doelmatige teeltkeus, kan men op vele plaatsen aantreffen."[1]

---

[1] Merkens, art. „veeteelt" in Encycl. N.I., dl. VI (Supplement), blz. 887.

De karbouwen van Padanglawas (Tapanoeli) gelden voor een goed en sterk ras en zijn, ook wegens hun grootte, zeer gezocht. J. B. Neumann zegt er het volgende van: „Zij zijn grooter dan de Javaansche. Men merkt variëteiten onder hen op, misschien een gevolg van verschil in weideplaatsen of in voeder. Zoo zijn de karbouwen van Sosa eerder slank dan vleezig en gelijken op die van Baroemoen-Tonga. Die van Oeloe Baroemoen zijn meer rond, hebben breede nekken en korte pooten en komen meer overeen met die van eigenlijk Padang-Bolak. In de eerstgenoemde streken staan zij op hooge pooten en zijn over het algemeen ook hooger. Het haar is ruwer. Onderscheid zou kunnen gezocht worden in de koppen".[1]

Verder vertelt dezelfde schrijver, dat de bevolking van Padanglawas van mening is, dat de karbouwen zich in verwilderde staat sterker vermenigvuldigen.[2] Opmerkelijk lijkt ons in dit verband de mededeling van V. J. van Marle, dat de verwilderde karbouwen in Gowa (op het Z.W.-schiereiland van Celebes) „in hun staat van vrijheid wel een voet grooter zijn dan de gewone buffels."[3] Dit bericht vindt steun in de verklaring van Dr. 't Hoen, dat de buffel over het algemeen het best gedijt in primitieve kultuurgebieden.[4]

Op blz. 8 werd reeds de vraag geopperd, of er nog „wilde" karbouwen, in de strikte zin van het woord, in de Archipel zouden worden gevonden.[5] Wèl treft men op de meest eilanden, waar de tamme buffel voorkomt, in de afgelegen bossen ook in het wild levende karbouwen aan, die niemand toebehoren, maar deze zouden dan „verwilderd" zijn.

Dr. Dammerman, de vroegere Direkteur van de Plantentuin te Buitenzorg, tevens Hoofd van het Zoölogisch Museum aldaar, acht het denkbeeld, dat in Indonesië nog wèl echte „wilde" karbouwen zouden voorkomen, nog niet zo geheel en al verwerpelijk, voornamelijk op grond van de archeologische vondsten in 1890–93 van Prof. Eug. Dubois.[6] Ook Dr. Merkens schrijft: „Het is een feit, dat er verwilderde karbouwen zijn, maar of de *moending djarah* der Soendaneezen en de *kerbou djalang* der Maleiers nu allemaal als verwilderde beschouwd moeten worden, is aan gerechten twijfel onderhevig."[7]

---

[1] Neumann, Pane en Bila, IV, 1887, 1e stuk, blz. 83 vg.
[2] Id., II, 1885, 2e stuk, blz. 125.
[3] Van Marle, Beschrijving Gowa, blz. 399.
[4] 't Hoen, Buffel en rund, blz. 35.
[5] Zie hierover: Brehm, Tierleben, blz. 463; Hahn, Haustiere, blz. 126; Schlegel en Müller, De ossen v. d. Ind. Arch., blz. 205, 207; Merkens, Dissertatie, blz. 35 vg.
[6] Dammerman, Geheimzinnige dieren, blz. 617 vg., Dezelfde, Wild buffaloes, blz. 487 vg. (Met litteratuur opgave).
[7] Merkens, Dissertatie, blz. 36.

De door Dr. Dammerman aan mededelingen van de bekende jager Ledeboer ontleende beschrijving van een wilde karbouw, die nog in Z.-Banjoewangi op O.-Java zou voorkomen, wijst op zekere overeenkomst met de Kafferbuffel van Afrika.[1]

De botanicus J. K. Hasskarl vond, thans ongeveer een eeuw geleden, aan de zuidkust van Bantam op W.-Java van tijd tot tijd troepen wilde buffels, welke zich gewoonlijk in de bossen van het binnenland ophielden, en nu en dan de kust opzochten, om zich aan het zoute water te goed te doen.[2] Waarschijnlijk waren ook deze dieren echter geen echte wilde, maar verwilderde exemplaren, zoals ook A. P. Stoorvogel veel later zich op bepaalde tijden aan het Zuiderstrand in het Lebakse zag baden.[3]

In het oosten van de Archipel vindt men nog verschillende kleine eilanden vermeld (o.a. Jamdena, Babar, Moa, enz.), waar kudden geheel verwilderde karbouwen zouden voorkomen, waarop ieder vrij kan jagen. Op Bima (O.-Soembawa) is de jacht op deze dieren, naar D. F. Van Braam Morris vermeldt, zelfs voor velen een middel van bestaan; belangrijke hoeveelheden gedroogd karbouwenvlees worden van daar naar Java en Celebes uitgevoerd.[4]

In enkele streken van Midden-Celebes zijn zulke geheel verwilderde dieren tot eigendom van het landschapshoofd verklaard, zodat er geen jacht op mag worden gemaakt, zonder toestemming van dit hoofd. Dit betreft dan gewoonlijk gebieden, die om de een of andere reden ontvolkt zijn: de buffels bleven achter, en omdat niemand naar hen omkeek, verwilderden zij.[5]

Dat tamme buffels door vlucht of afdwaling hun staat van dienstbaarheid vaarwel zeggen en naar een verblijf in de wildernis overgaan, komt ook nu en dan voor. In het Gajo-land op N.-Sumatra gebeurt het wel, dat zeer rijke lieden, die te veel karbouwen hebben, uit een soort van bluf, enige hunner dieren naar het gebergte brengen en daar loslaten, zodat deze langzamerhand wild worden. Zo iemand geeft bij die gelegenheid op de berg, waarheen de buffels zijn gebracht, een feest aan zijn kampoenggenoten.[6] De verwildering is ook soms een gevolg van de gemakzucht der bevolking.[7]

Trachten wij thans, vooral aan de hand van de dissertatie van Dr. Merkens, een korte beschrijving te geven van het uitwendig voorkomen van de

[1] Dammerman, Geheimzinnige dieren, blz. 618.
[2] Brehm's Tierleben, blz. 459.
[3] Stoorvogel, Over buffels Lebak, blz. 286.
[4] Van Braam Morris, Nota, blz. 176 vg.
[5] Adriani en Kruyt, O.-Toradjaboek, 2e dr., III, blz. 258.
[6] Hazeu, Gajosch-Ned. Wdbk. i. v. *djalang*.
[7] Neumann, Pane en Bila, II, 1885, 2e stuk, blz. 125.

karbouw, dan is de algemene indruk, welke dit dier maakt, die van een plomp gebouwd wezen met een korte romp en lange hals, welke plompe indruk nog verhoogd wordt door de geweldige buikomvang en de grove benen.

De door Dr. Merkens gemeten karbouwen van Buitenzorg, Koedoes, Soembawa en Tapanoeli hadden een schofthoogte (afstand van het hoogste punt van de schoft tot de bodem) van respektievelijk 128,5, 131,0, 119,5 en 130,8 cm. In de Palembangse Bovenlanden en de Ofirdistrikten op Sumatra vond Dr. 't Hoen buffels met een schofthoogte van 135–140 cm.[1] Bij bijna alle karbouwen is de kruishoogte ruim 101 % van de schofthoogte. De karbouw is, evenals de meeste runderen, „overbouwd". Hoewel „diep" gebouwd, is het dier „niet breed" gebouwd, schrijft Dr. Merkens.

Voor de verschillende maten aangaande de bouw van het dier zij verwezen naar de zeer uitvoerige tabellen, die Dr. Merkens daarvan geeft in het vijfde hoofdstuk van zijn boek.

„Wat de kleur van de karbouwen betreft, moeten we onderscheid maken tusschen de kleur van de huid en de kleur van de haren. De kleur der huid is bij de overgroote massa donker, d.w.z. bij verreweg de meeste dieren is de hoofdkleur van het pigment zwart, welk zwart van blauwachtig zwart tot grauwachtig zwart kan varieeren. Bij de karbouwen met een meer blauwachtig zwart zien we over het algemeen een lichte glans over de heele huid liggen, terwijl zij, die meer grauwachtig zwart zijn, min of meer dof zijn." (Dr. M.).

De dieren met donker gepigmenteerde huid hebben altijd delen van de huid ongepigmenteerd. Zo is de buikhuid meestal geheel of ten dele vrij van pigment, dus geel-rose van kleur. Ook de onderbenen zijn veelal niet of zeer weinig van pigment voorzien. Verder treft men aan het hoofd en de hals pigmentloze huidplekken aan, bijv. een witte vlek iets beneden de binnenooghoeken, de binnenvlakte van het oor en de typische drie dwarse witte strepen aan de onderkant van de hals.

Behalve deze, voor het grootste gedeelte gepigmenteerde, karbouwen ziet men ook volledig pigmentloze, dus albino-dieren, wier huid schier overal rossig wit doorschemert en wier haar wit of geelachtig wit is, terwijl de ogen roodachtig zijn (Mal. *kerbaoe balar*, Jav. *kebo boelé*, Soend. *moending boelé*, Atj. *keubeuë djagat*, Gaj. *koro djögöt*, Bat. *horbo badar*, enz.).

Het aantal dezer witte buffels loopt plaatselijk vaak zeer uiteen. Op Java zijn zij vooral menigvuldig in de bergstreken van West-Java. De uitspraak van Th. Stamford Raffles, dat in de Soendalanden „nine out of ten buffaloes are white", is echter voor het tegenwoordige sterk overdreven.[2] Dr. Mer-

[1] 't Hoen, Veerassen, blz. 41.
[2] Raffles, History of Java, II, blz. 111.

kens vond op de veemarkt te Buitenzorg, waar van elk verkocht dier een kort signalement werd genoteerd, waaronder ook de kleur, onder 5407 opgeschreven dieren 263 albino's vermeld, dus nog geen 5 %.[1] Terwijl J. F. C. Raabe in Djambi in het geheel geen albino-buffels aantrof, zijn zij in de Palembangse Benedenlanden en in de Pasemah-landen (Palembang) juist zeer menigvuldig.[2] In enkele streken van Midden-Celebes zou het aantal witte dieren opvallend groot zijn. Dr. Kruyt zag op zijn reis door het land der Zuidelijke Toradja's nergens een witte karbouw, terwijl in het naburige Masamba misschien evenveel witte als donker gekleurde dieren voorkwamen. Dit leverde indertijd aan de stammen om het Poso-meer een aardig voordeel op, want meermalen kwamen To Masamba hun witte buffels tegen zwarte ruilen, waarbij twee witte voor één zwarte werden gegeven.[3] Op Timor zouden geen albino-buffels voorkomen. Dr. S. Müller wil dit dáárdoor verklaren, dat de dieren op dit eiland, voornamelijk terwille van het vlees worden gehouden, elders daarentegen ook als werkdier. Voor dit laatste doel komt de kleur er niet op aan, daar de albino's in dat geval voor de donker gekleurde buffels niet onderdoen, doch dit is wèl het geval bij de tot voedsel bestemde dieren, wegens de heersende mening, dat het vlees van witte buffels een soort van huidziekte te voorschijn zou roepen.[4]

In 1801 werd het verbod op het slachten van voor de voortteling geschikte wijfjesbuffels door het N.I. Gouvernement uitgebreid met het verbod op het slachten van voor de arbeid geschikte witte buffels, waartoe men overgegaan was in de veronderstelling, dat de witte karbouwen sterker zouden zijn dan de gepigmenteerde. Door de slacht van deze witte buffels zoveel mogelijk tegen te gaan, zouden ze, zo redeneerde men, zo lang mogelijk voor de fokkerij gebruikt worden. Deze bepalingen, die, naar het heette „een wanverhouding deden ontstaan tussen de geslachten," werden bij Ind. Staatsblad 1905 no 416 (toegelicht in Bijblad no 6315) deels ingetrokken, deels gewijzigd. Over witte buffels werd in deze nieuwe regeling heel niet meer gesproken, „wijl de meerderheid in kracht als anderszins van witte buffels geheel denkbeeldig is gebleken."

Tussen de zwarte kleur (melanisme) en het albinisme (leucisme) komt ook de bruinrode kleur (erytrisme) bij karbouwen voor.[5] Zulke roodbruine exemplaren schijnen vooral in het oostelijk deel van de Archipel te worden

---

[1] Merkens, Dissertatie, blz. 87.

[2] Raabe, Veeteelt in Djambi, blz. 519.

[3] Kruyt, Toradja's van Sadan, Masoepoe en Mamasa, blz. 305.

[4] S. Müller, Reizen, II, blz. 330; Schlegel en Müller, De ossen v. d. Ind. Arch., blz. 207; Zondervan, Timor, blz. 375.

[5] Zoals bekend, is ook de middelmatig grote Kongo-buffel van Midden-Afrika, met kleine horens, wier spitsen konvergeren, roodbruin van kleur.

aangetroffen. Dr. Kruyt vermeldt het voorkomen van roodbruine buffels op Roti.[1]

Tussen de albino's en de zwartachtige dieren vindt men tussenkleuren als: rosachtig (fr. *fauve?*), geel-bruin, bruin en donker leikleurig. H. Witkamp zag op Soemba kleine kudden buffels „lichtrose van kleur"[2] en Dr. C. T. G. H. de Wilde konstateerde een aantal bonte en ook „rosachtige" buffels op Timor.[3] Hierbij dient opgemerkt, dat ook de albino-dieren zelden of nooit geheel wit en somtijds licht-vleeskleurig zijn.

Het is thans ruim een eeuw geleden, dat de beide natuuronderzoekers H. Schlegel en S. Müller in hun studie over „de ossen van de Indische Archipel" schreven: „Hoezeer zich de dieren van beide kleurtoonen dikwerf met elkander vermengen, vindt men toch nimmer bonte of gevlekte buffels, want de teelt, uit de paring van beide rassen ontsproten, is steeds, behalve aan de pooten, òf éénkleurig zwart-blauw, òf geheel wit, zonder dat ooit de minste schakering of overgangstint aan haar valt op te merken."[4] Deze mening, dat bonte (gevlekte) karbouwen in de Archipel niet zouden voorkomen, is lange tijd de meest gangbare geweest. Ook in de vierde druk (1916) van Brehm's „Tierleben" wordt dat gevoelen nog eens ten beste gegeven.[5] In zijn Inleiding bij de sektie Veeteelt van de Katalogus der Afdeling Nederlandsche Koloniën van de Koloniale tentoonstelling in 1883 te Amsterdam gehouden, schreef de dierenarts J. de Laméris kortweg: „gevlekte karbouwen komen niet voor." Dit werd in 1922 nog eens onderstreept door Dr. O. Antonius op blz. 148 van zijn bekende Grundzüge einer Stammesgeschichte der Haustiere. Toch is die uitspraak, blijkens de nieuwere gegevens, in haar algemeenheid, niet juist. Dr. 't Hoen maakt melding van „roodbonte" exemplaren, die hij voor het eerst te zien kreeg op het eiland Soemba.[6] Volgens Dr. Kruyt zouden in Bada, één der z.g. Berglandschappen van Midden-Celebes, veel bonte buffels, *beki* genoemd, voorkomen en zouden zij daar hoger worden geschat dan donkergekleurde of albino-buffels.[7] Dr. Merkens trof, zij het sporadisch, ook zwart-bonte karbouwen op Java en in Atjeh aan en hij geeft een duidelijke afbeelding van een bruin-bonte karbouw op Soemba.[8] Bij zijn opstel over het offerfeest bij de Nage-stam in Midden Flores toont G. Beker een fotoreproduktie van

---

[1] Kruyt, De Roteneezen, blz. 325.
[2] Witkamp, Verkenningstocht Soemba, II, blz. 627.
[3] De Wilde, Veeteeltkundig verslag Timor, blz. 472.
[4] Schlegel en Müller, De ossen v. d. Ind. Arch., blz. 206.
[5] Brehm, Tierleben, XIII, blz. 314.
[6] 't Hoen, Veerassen, blz. 39 vg.
[7] Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 301.
[8] Merkens, Dissertatie, blz. 88 en afb. 6.

een bruin-witte buffel, die gereed staat, om als eerste offerdier te worden doodgemarteld.[1] Dat ook op Rote en Timor bonte buffels voorkomen, werd reeds zoëven opgemerkt. Blesbuffels, d.w.z. donkerkleurige dieren met een grote witte plek aan het voorhoofd zijn niet zo heel zeldzaam; Dr. Merkens heeft ze een keer of tien op Java gezien.[2] Bij de Maleiers van Midden-Sumatra gelden zulke blesbuffels (*kabaoe poetiëh kaning*) als gelukaanbrengend (*batoeah*). Een bonte, onregelmatig gevlekte buffel noemt men op Java *plòngkò*.[3] Een blesbuffel heet in Atjeh: *keubeuë poetéh talaq*, in Gajo: *koro bintang*, bij de Toradja's: *woraa*. Hoewel de zuidelijke Sadan-Toradja's over het algemeen niet veel zorg aan hun karbouwen besteden, hebben wit en zwart gevlekte dieren (*bonga* geheten) voor hen toch grote waarde. In de oude tijd moest ieder, die zulk een bonte buffel bezat, die aan het hoofd afstaan. Bij de dood van een hoofd, of van andere voorname lieden, wordt altijd minstens één bonte buffel geslacht. Zulke vooraan staande personen kopen daartoe tijdens hun leven zo'n dier, dat dan zorgvuldig wordt opgekweekt. De waarde van een dergelijke bonte buffel is ongeveer viermaal die van een gewone zwarte karbouw.[4]

C. E. van Kappen maakt, aangaande de Soendanezen op W.-Java, nog melding van het voorkomen van buffels „waarvan het lichaam als bezaaid is met ontelbare spikkels" (*moending kapila*).[5] Zulke dieren met talloze vlekjes of stippen aan de romp komen ook hier en daar op Sumatra voor; wijzelf zagen daarvan enige exemplaren op de Gajo-weg als trekdieren voor de vrachtkar gebruiken.

Het korte, stugge haar bekleedt het lichaam van de karbouw zó spaarzaam, dat overal de huid doorschemert; slechts aan de hals, op de kruin en aan de voorzijde der ledematen is het iets dichter. De lange, donkere haren van het volwassen dier zijn altijd donkerder dan die van het jonge individu. Bij het laatste is geelbruin overwegend, terwijl bij de volwassen exemplaren zwarte of zwartbruine haren verre de meerderheid vormen. Dit haarkleed van verschillende kleurschakeringen, die geen van alle sprekend zijn, geeft met de donkere huid aan het dier een grijsachtig voorkomen. De albino's hebben witte haren.[6] De staart eindigt in een donkere pluim, die tot ongeveer een hand breedte onder de punt van de hiel reikt.

Behalve de kleur van de huid en die van het haarkleed, valt dadelijk het

---

[1] Beker, Oogst- en offerfeest bij de Nage's, afb. no. 4.
[2] Merkens, Dissertatie, blz. 87.
[3] Mayer, Javaan als landbouwer en veefokker, blz. 125.
[4] Kruyt, Toradja's van Sadan, Masoepoe en Mamasa, blz. 304.
[5] Van Kappen, De buffel, blz. 383.
[6] Merkens, Dissertatie, blz. 89.

machtige hoornstel van de karbouw in het oog. Het geeft iets dreigends en indrukwekkends aan het karbouwenuiterlijk.

Het wijkt geheel af van dat der gewone runderen, zowel in de wijze van inplanting, als in bouw, richting en grootte. De buffelhorens staan aan de basis veel dichter bij elkaar. De doorsnede van de hoornbasis is driehoekig, alleen de punt is rond op doorsnede. De richting van de horens is boogvormig. Aanvankelijk zijn zij zijwaarts naar buiten en dan naar achteren en opwaarts gekeerd en krommen zich bij de uiteinden naar binnen. Beide horens liggen bijna in één vlak. Doordat de karbouwen hun kop meestal gestrekt dragen, reiken de stompe punten der horens vaak tot het midden van de hals. De horens zijn gelijkmatig donker gekleurd, bij de albino's wit. Vooral aan de voorvlakte zijn zij voor tweederde van hun lengte van dwarsgroeven voorzien; het laatste derde gedeelte is glad. De lengte is afwisselend, maar bedraagt gewoonlijk 50–70 cm. Soms bereiken zij een bijzondere lengte.[1]

J. B. Neumann bericht, dat in Padang Lawas bij oude dieren de horens soms een lengte hebben van 80–90 cm.[2] In de verzameling van de vroegere Ned. Ind. Veeartsenschool te Batavia, dienende tot opleiding van inlandse veeartsen, bevond zich een stel, waarvan één hoorn 1,26 m mat.[3] G. Beker geeft een afbeelding van een prachtige ten dode gewijde buffel op Flores, waarbij de spanwijdte tussen de punten der horens 2,40 m bedraagt,[4] terwijl Dr. H. 't Hoen een foto toont van een stel horens op het eiland Soemba, waarvan de punten 2,96 m van elkaar verwijderd zijn.[5] Zulke karbouwen met bijzonder lange horens zijn op Soemba bijna altijd kastraten. Het slachten van deze soort offerdieren moet daar als een soort vertoon van rijkdom van de eigenaar worden opgevat, daar de waarde van zo'n buffel gelijk staat met die van ongeveer tien gewone buffels.[6] In de woning van de vorst van het landschap Rendi op Soemba trof H. Witkamp een grote verzameling buffelhorens aan, die als een fries rondom de kamerwanden waren aangebracht en waarvan de meeste van indrukwekkende afmetingen. Bij één exemplaar bedroeg de spanwijdte niet minder dan 3 m, dus als bij de fossiele reuzenkarbouw, op Java aangetroffen (blz. 9). De schrijver voegt hieraan toe, dat de bedoelde horens meestal rechtuit stonden in dwarse richting en eerst aan de uiteinden gebogen waren.[7]

---

[1] Merkens, Dissertatie, blz. 95 vg.
[2] Neumann, Pane en Bila, 1886, II, blz. 84.
[3] Merkens, Dissertatie, blz. 96.
[4] Beker, Oogst- en offerfeest bij de Nage's, afbb. 4.
[5] 't Hoen, Buffel en rund, blz. 3.
[6] Verschoor van Nisse, Begraven op Soemba, blz. 576 vg.
[7] Witkamp, Verkenningstocht Soemba 1913, blz. 634.

Zulke abnormaal lange horens zijn wellicht een patologisch- (hypertrofisch ontaardings-) verschijnsel, dat blijkens de natuurkundige onderzoekingen van H. Schlegel en S. Müller niet zo zelden in de Archipel schijnt voor te komen. Zij schrijven: „Verdient de gemakkelijke ontaarding van den buffel tot een albino onze aandacht, niet minder de reeds dikwerf opgemerkte, buitengewone ontwikkeling zijner horens. Buffels met zulke min of meer lange horens vindt men intusschen niet zelden in Indië, en in tammen staat vermoedelijk meer nog, dan onder de verwilderde en wilde kudden, aangezien dit verschijnsel enkel in eenen onregelmatigen wasdom bestaat, waarbij zich de horens, ten koste der dikte en stevigheid, buitengewoon in de lengte ontwikkelen. Zij groeijen in dat geval ook niet, als gewoonlijk, opwaarts en sterk naar achteren en binnen gebogen, maar meest altijd in een zijwaartsche en meer of min flauw gekromde rigting."[1] Een afbeelding van zulk een karbouw met hypertrofisch ontaarde horens vindt de lezer op de buitenomslag van dit werk.

Beoordeelt de inheemse veebezitter de deugdelijkheid zijner paarden voornamelijk naar de kronkels, die zich op sommige plaatsen in het haar vertonen en de eigenaar van een vechthaan zijn gevleugelde kampvechter naar de schubben of schilden aan de poten, bij de karbouw tracht hij de psychische en fysische eigenschappen allereerst af te leiden uit de stand zijner horens. De horenstanden komen in tal van, soms grillige, vormen voor en iedere bijzondere stand heeft een afzonderlijke naam, die plaatselijk wel is waar verschilt, maar toch in het gebied, waar hij voorkomt, het karakter heeft van een vaste technische term. Met die naam roept de veehoeder zijn karbouw ook vaak aan.

Het differentiëringsvermogen van de Inlander is, zoals bekend, zeer sterk en hij past deze gave ook op het onderscheiden zijner buffels toe. Het liefst ziet hij, dat zij regelmatig gevormde horens hebben, omdat dit uiterlijk teken ook een bewijs zou zijn van hun gezondheid, kracht en andere innerlijke goede hoedanigheden. Ongelijke en onregelmatig gevormde horens brengen allerlei onaangenaamheden en ongelukken niet alleen voor het dier zelf, maar ook voor zijn bezitter mede. Als een hoorn afbreekt, geldt dit algemeen voor een onheilspellend verschijnsel. Volgens Toradjase opvatting zal dan, als het een buffelstier aangaat, de eigenaar binnenkort sterven, betreft het een buffelkoe, dan geldt zulks diens vrouw.[2] De O.-Toradja's weten er nog aan toe te voegen, dat de weerwolf in de gedaante van een buffel, slechts aan één zijde van de kop een hoorn heeft.[3]

Meestal is het gelegde verband tussen de uiterlijke tekenen en het innerlijk

[1] Schlegel en Müller, De ossen v. d. Ind. Arch., blz. 207.
[2] Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 303.
[3] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, 1e dr., I, blz. 255.

wezen van geheimzinnige aard, maar soms ook rationeel. Zo wordt een buffel met lange, zijwaarts uitstaande horens allerwegen ongeschikt geacht als trekdier voor de vrachtkar, omdat het dan het juk niet zelf op de nek kan nemen, zoals men dit de *pedati*karbouw gaarne ziet doen. Heeft dit dier wijd gespleten hoeven, dan deugt het niet voor goederentransport langs verharde wegen, omdat zich dan licht scherpe steentjes daarin vasthechten, die het dier kreupel en voor verdere dienst onbruikbaar maken.

Het wordt als gunstig geacht, wanneer de horens, gelijk de sikkelvormige maan wijduit zijwaarts en dan opwaarts zijn gebogen „als de houten ring van een tamboerijn", zoals de Atjeher het uitdrukt. Van de ideale Minangkabause sage-buffel Si Binoeang Sati vertelt de volksfantasie, dat men op zijn gigantische horens wel een honderdtal bossen rijst kon drogen!

Soms komt het voor, dat de horens aan beide kanten van de kop naar beneden zijn gegroeid, met de punten onder de hals naar elkaar toe gebogen, zodat zij als een halsband neerhangen. Een zeer enkele maal ziet men de horens aan beide zijden naast de hals, beweeglijk naar beneden hangen, los van de hoornpit; zij bungelen dan bij het lopen heen en weer. Beweeglijke horens en hoornloze dieren komen, gelijk bekend, ook bij andere gehoornde huisdieren voor. E. Hahn schrijft in zijn werk over de huisdieren: „Uebergänge zu Hornlosigkeit kommen insofern vor, als die Hörner kleiner werden, die feste Verbindung des Knochenzapfens mit dem Stirnbein nicht auftritt, endlich selbst der Zapfen verkümmern kann und so die Hörner nur noch als kleine lose Hörner in der Haut stecken. Interessant wäre es, bestätigte sich die Angabe, solche Hörner seien einer Art jährlichen Wechsels unterworfen wie die Geweihe der Hirsche. Das würde an die amerikanische Antilope erinnern, die jährlich die Hornscheide abwirft. Auch Büffel, Yak, Ziegen und Schafe haben hornlose Varietäten aufzuweisen."

Wij zullen onze lezers de verdere opsomming van de spelingen der natuur bij hoornstanden besparen[1] en alleen nog vermelden, dat de bevolking de kunst verstaat, om de vorm der horens naar willekeur te vervormen, welke

[1] Een 16-tal afb. van veel voorkomende hoornstanden, met vermelding hunner namen, kan men vinden in jg. 1896/97 v. h. tijdschr. Wet en Adat. Deze afb. namen wij over in het 1e dl. van ons Atjeh-boek (blz. 501), met de namen, die wij in Atjeh, Gajo, Alas, Simaloer en Tapaq-Toean aantroffen. Zulke namen zijn ook uit andere streken van de Archipel bekend. Zie bijv. voor Java: Van Hien, Javaansche geestenwereld, II, blz. 102 vg. Mayer noemt voor Java zelfs een 94-tal van dergelijke benamingen, zonder aanduiding echter, wat die namen betekenen. Van Kappen, De buffel, blz. 383 maakt melding van 10 hoornvormen uit de Soenda-landen. Ook Van der Ent geeft namen in Bijdragen Kon. Inst. v. T. L. en Vk. 1891, blz. 327. Vgl. voor Z.-Celebes, Matthes, Makass. Holl. Wdbk. i. v. *tedong* en voor Midden Celebes, Adriani en Kruyt, de Oost-Toradja's, 2e dr., III, blz. 256, enz.

kunstgreep door veedieven wel in praktijk wordt gebracht, om de dieren onherkenbaar te maken. Zó kunnen, zegt men, naar boven staande horens benedenwaarts worden gebogen, naar beneden gerichte opwaarts worden gebeurd, enz. Hiertoe wordt meestal gebruik gemaakt van een stuk pisangbast, dat vooraf heet gemaakt en daarna over de hoorn gestoken, deze langzaam week maakt, zodat hij dan min of meer verbogen kan worden.[1]

Dat, behalve uit de stand der horens, ook nog uit allerlei andere uiterlijke kenmerken de al of niet deugdelijkheid van de karbouw wordt beoordeeld, hebben wij elders reeds opgemerkt.[2]

Zetten wij de beschouwing van het uitwendig voorkomen van de karbouw voort door het volgende uit Dr. Merkens' boek te resumeren. De borst is smal en de borstomvang zeer matig. De buik is steeds groot; grasbuiken zijn niet zeldzaam. De voorste ledematen zijn kort en onvoldoende gespierd. De hoeven, of „klauwen", zoals het in het jargon der dierkundigen heet, zijn breed met wijde tussenklauwspleet en uit hoorn van weke konsistentie opgebouwd. Zij vormen een groot ondersteuningsvlak, waardoor te veel inzakken in de natte klei verhinderd wordt. De achterste ledematen zijn ook vrij kort en zwaar. De kop van de karbouw schijnt bij de eerste indruk lang, maar is in vergelijking met de Europese runderrassen, kort. Deze indruk wordt ten dele veroorzaakt door de geringe breedte, vooral van het neusgedeelte. Ook het voorhoofd is kort. De mond is breed, daar de tanden van karbouwen breder zijn dan die van runderen. De oren zijn veel verder naar achteren ingeplant dan bij de huisrunderen. Zij zijn ook anders geplaatst ten opzichte van de horens. Staan bij de runderrassen de oren lager dan de horens, bij de karbouwen staan zij ongeveer op gelijke hoogte, zodat zij geheel achter de horens zijn gelegen. De oren zijn iets breder en ook iets langer dan die van het rund, zonder echter opmerkelijk groot te zijn. De stand is bijna horizontaal.

De ogen zijn donkerbruin en hebben, volgens Dr. Merkens, een „stompzinnige", maar zelden boosaardige uitdrukking. Dr. 't Hoen spreekt van een „droomerigen blik". Het is jammer, dat de dierenvriend Paul Eipper, die jaren lang allerlei dieren in hun gevangenschap opzocht en zich in hun psyche trachtte in te denken, geen gelegenheid heeft gehad, om ook de karbouw diep in de ogen, dus in de spiegel zijner ziel te zien, anders had hij ons in zijn „Tiere sehen dich an" (Berl. 1930) wellicht ook zijn impressie aangaande de mysterieuze uitdrukking van een paar karbouwenogen geopenbaard. Louis Couperus, de vertolker van ons beeldend proza, die daartoe wèl in de gelegenheid was, geeft ons zijn dichterlijke visie in de Haagse

[1] Mayer, Javaan als landbouwer en veefokker, blz. 129.
[2] Kreemer, Atjeh, I, blz. 503.

Post van 4 Maart 1922 aldus weer: „Het schijnt of de karbouwen, zoo goed als de Bengaalsche runderen, een inwendig leven leiden, dat vreemd is aan hun zwoegen en trekken. Of is dit nu alleen dwaas fantazeeren van mij? Maar waarom komt dan telkens die gedachte op bij mij: die karbouw, ginds denkt aan... àndere dingen, heeft een geheimzinnig zieleleven? Komt het alleen van dien peinzenden wijsgeersblik van het beest, blik, dien hij somtijds sluiert achter een loomheid van uitdrukking, of hij niet wil, dat ge hem in de oogen en in de ziel ziet? Neen, niet alleen dikhuid en zwaarpoot is de karbouw, ik kan niet anders gelooven, dan dat hij denkt, peinst, droomt, dan dat hij een inwendig zieleleven heeft en zich wijsgeerig, omdat hij dat goed vindt, laat leiden door het naakte knaapje met een twijgje in de hand."

De karbouw is over het algemeen een zwijgzaam kreatuur. Typerend is het geluid, dat hij soms slaakt, als hij van zijn kudde is afgedwaald, of als hij zijn jongen roept. Die stem wijkt geheel af van het loeien der koeien. „Het is een zacht klagend, min of meer kreunend èh, èh; slechts een paar malen hoorde ik een jongen karbouwenstier een geluid geven, dat iets op loeien begon te lijken", zó schrijft Dr. Merkens. De Maleier duidt de voortgebrachte klanken aan met het woord *oèq* (met aksent op de laatste syllabe), de Atjeher met *waq-waq*, of *wèq-wèq*, of *waq-wèq*, de Gajo met *oaq*, of *oèq*, de Toradja met *me'aë*, of *me'oë*.

De ouderdom van de karbouw, die vrij algemeen op een maximum van ± 20 jaren wordt gesteld, beoordelen de karbouwenhouders gewoonlijk naar de lengte en de vorm, waarin zich de horens manifesteren en naar de zich daarin vertonende dwarsgroeven. Na 1 jaar zouden de horens ± 5 cm lang zijn, na 2 jaar ± 10 cm; zij zijn dan nog volkomen recht; na 3 jaar ± 15 cm, waarna de kromming begint, terwijl na 4 jaar de kromming normaal zou zijn. Tot zijn 4e jaar zijn de horens nog glad, eerst daarna komen de dwarsgroeven. Op zijn 5e jaar, zo meent men, heeft de karbouw 1 inkerving, op zijn 7e jaar 2, op zijn 9e jaar 3 en zo voort, om de twee jaar telkens één inkerving meer. Aangenomen, dat een karbouw ± 20 jaar oud kan worden, zou het maximum aantal dwarsgroeven dus 8 bedragen. Daar men nu ook weet, dat de karbouwkoe haar eerste kalf gewoonlijk in het vijfde jaar krijgt en de volgende jongen om het andere jaar, geven die groeven globaal dus ook het aantal kalveren aan, dat het moederdier geworpen heeft. Erg deugdelijk is die methode van leeftijdsbepaling echter al evenmin als de populaire taxatie ten onzent van de ouderdom van een hert naar de zijtakken van zijn gewei. Behalve na de geboorte van elk kalf, kunnen ook dwarsgroeven ontstaan, tengevolge van tijdelijk minder gunstige voedingstoestand, ziekte, als anderszins.[1]

[1] 't Hoen, Buffel en rund, blz. 62.

De karbouw is niet alleen lichamelijk laat rijp, daar hij na zijn 5e jaar nog iets in hoogte toeneemt, maar ook geslachtelijk treedt de rijpheid pas zeer laat op. Op 2–2½ jarige leeftijd beginnen de vaarzen pas de eerste bronstverschijnselen te tonen en ook stieren vertonen eerst na 2½ jarige leeftijd neiging tot dekken. Bij een drachtigheidsduur van ongeveer 10½ maand (± 325 dagen) kan men bij buffels rekenen op twee kalveren in de drie jaar, als alles geregeld gaat.[1] Het jong is een onaanzienlijk schepsel, maar wordt door de moeder teder geliefd en bij gevaar met de bekende heldenmoed der runderen verdedigd. Om aan te tonen, dat kinderen geen moeder ooit tot overlast kunnen zijn, wijst de Maleier[2] op het moederinstinkt van de buffel, die als haar jong haar last of zorg veroorzaakt, het niet van zich afstoot met de punten, maar met de vlakke kant harer horens.

Het kalf zuigt ruim een half jaar en neemt vrij langzaam in wasdom toe.

Of het mogelijk is, de karbouw met het huisrund te kruisen, is volgens dierkundigen minstens twijfelachtig. Met de zeboe zou de buffel zich gemakkelijk paren, al levert zulk een paring geen vrucht op; met het tamme rund paart de buffel zich daarentegen ongaarne. Zulk een kruising zou, volgens Brehm, ook niet tot een gunstig resultaat leiden, daar het jong, welks vader de buffelstier is, reeds in het moederlijf zulk een beduidende omvang zou krijgen, dat het bij de geboorte òf gedood wordt, òf de moeder in gevaar brengt.[3] Aan de voormalige Ned. Ind. Veeartsenschool te Buitenzorg (Bogor) heeft Dr. Merkens een drietal koeien herhaalde malen door een karbouwenstier, die met deze koeien in hetzelfde weideveld liep, laten dekken, maar geen enkele keer met vruchtbare gevolgen.[4]

Regel is, dat de karbouw slechts één jong te gelijk ter wereld brengt. De vraag of tweeling-geboorten bij buffels wel eens voorkomen, wordt door de Indonesische volksconsciëntie in het algemeen bevestigend beantwoord, al blijft dit toch een fenomenale gebeurtenis. Juist de zeldzaamheid van dit verschijnsel schijnt de reden te zijn, dat men er een voorspellende betekenis aan hecht, die soms ten goede en soms ten kwade wordt uitgelegd. Van de O.-Toradja's vertelt Dr. Kruyt, dat het „voor onheilbrengend wordt gehouden, als een buffelkoe een tweelingjong werpt; dit voorspelt, dat een ramp (oorlog, besmettelijke ziekte, watersnood) over het land zal komen; van de jongen wordt minstens één gedood, soms beide."[5] In Bada, één der

[1] Merkens, Dissertatie, blz. 173 vg.
[2] Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 952; vgl. ook Van der Toorn, Minangkab. Wdbk., blz. 271 i. v. *kabau.*
[3] Brehm, Tierleben, blz. 462.
[4] Merkens, Dissertatie, blz. 8; vgl. ook Schlegel en Müller, De ossen v. d. Ind. Arch., blz. 194 en Hahn, Haustiere, blz. 127.
[5] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, 2e dr., dl. III, blz. 256.

z.g. Toradjase Berglandschappen, zou echter de geboorte van een tweelingjong juist geluk voorspellen: de veestapel zou dan snel in aantal toenemen.[1] Bij de Timorezen wordt zulk een tweeling-geboorte weer als iets ongunstigs aangemerkt: „de eigenaar van het dier zal spoedig sterven, of eenig onheil zal over het land komen; één der twee jongen wordt dan verwijderd, hetzij door dit te dooden, hetzij door het te verkoopen."[2] Werpt op Rote een buffelkoe tweelingen, dan beschouwt de eigenaar dit als een bijzonder gelukkige gebeurtenis.[3]

Werd hierboven gepoogd, een indruk te geven van de fysische eigenschappen van de karbouw, thans rest nog hem op zijn innerlijk wezen te toetsen.

Al is de karbouw, wat zijn inwendige bouw betreft, een landzoogdier, toch voelt hij zich in het water eerst recht in zijn element. Iedere buffel wordt onrustig, als hij geruime tijd een, voor hem onmisbaar, verfrissend bad moet ontberen. Die hang tot het natte element, welke een natuur-instinkt is van dit dier, heeft het in Engels sprekende gebieden (zoals India, Ceylon, Maleise Schiereiland, Filippijnen, enz.) de naam bezorgd van „waterbuffalo", bij ons soms „waterbuffel", of „wateros". Een oud-Boeginees woord *koenawe* voor buffel zou evenzeer „waterdier" betekenen.[4] Ook in het Chinees en het Japans wordt hij respektievelijk als *soei gioe* en *oeshi mizoe*, d.i. als „waterrund" aangeduid.

Op vaste bodem is dit amfibisch aangelegde dier ongetwijfeld meer onbeholpen dan in het water. Zijn tred is dan zwaar en log, zijn gang een traag en een moeitevol zich voortbewegen, maar in het water voelt hij zich eerst recht thuis. Waar wij van iemand, die in een bij uitstek voldane positie verkeert, geheel naar de wensen van zijn hart, wel zeggen, dat hij zich gevoelt als ware hij „in Abrahams schoot", daar bezigt de Batak de zinrijke zegswijze, dat hij reeds „een vette weide, benevens een kraal zonder muskieten, moerassen zonder bloedzuigers en een aangename drink- en badplaats gevonden heeft.[5]

Waar hem de keuze gelaten wordt, trekt het koele water van een vlietende stroom hem het meest aan, maar de karbouw is ook tevreden, als hij zich behelpen moet met een of andere moerassige waterpoel, of stilstaande plas, gevuld met een specie, die het midden houdt tussen land en water. In verschillende streken maken de karrevoerders kunstmatige waterpoelen langs de weg om, als zij op reis zijn, aan hun karbouwen de mogelijkheid te geven, zich daarin te verpozen.

[1] Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 302; Dezelfde, Measa, III, 1920, blz. 19.
[2] Kruyt, Reisverslag Timor, blz. 788.
[3] Kruyt, De Roteneezen, blz. 328.
[4] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, 1e dr., III, blz. 219 nt. 4.
[5] Neumann, Pane en Bila, 1887, I, blz. 84.

Is hij in de gelegenheid, om de zengende zonnegloed te ontgaan, dan kan hij uren lang op dezelfde plaats, zijn zware lichaam behagelijk uitgestrekt, in zulk een modderpoel zich liggen te verkneuteren, zowel om zich te verkoelen, als om zich te ontspannen. Zijn brede snoet, ogen en oren à fleur d'eau, zijn dan even boven het zwarte sop zichtbaar. Dit zalig niets doen wordt slechts nu en dan even onderbroken, om zich door het slaan met de horens water over de rug te scheppen, of met de flappende oren hinderende vliegende insekten te verjagen. Daar blijft de karbouw dan dromerig zijn, voorlopig slechts onvermalen doorgeslikt, voedsel herkauwen.

Zulk een buffelwed, eldorado van slijk en water, noemt de Maleier: *koebang* (Atj. id., Minangk. *koeboeëng*, de Gajo: *toenah*, de Batak: *goeloean*, de Toradja: *tomba*).

Als de karbouw uit zulk een bad treedt, geheel met glimmende, zwarte modder omhuld, dan beseffen wij eerst goed, dat de uitdrukking „spook van modderpoelen", welke bij de Toradja's als wisselnaam voor karbouwen gangbaar is, van een zeer juiste opmerkingsgave getuigt, want inderdaad komen deze dieren dan weer als zwarte schimmen te voorschijn, om een schaduwplaats op te zoeken, waar zij hun ongestoorde rust genieten kunnen

Het omhullend pantser van modder beveiligt de dieren enigszins tegen de zwermen muskieten en andere stekende en bloedzuigende insekten, die hun het leven zo lastig maken. De huid van de karbouw is maar dun behaard en dus weinig beschermd tegen zijn gevleugelde belagers. Het schijnt vreemd, maar dit dier oefent een zeer bijzondere aantrekkingskracht uit op muskieten, zelfs in die mate, dat de vindingrijkheid van de Westerling op de gedachte is gekomen, om een plaats malaria-vrij, of althans malariamuggen armer, te kunnen maken, door haar te omringen met een kordon van karbouwenstallen en deze gedachte praktisch toe te passen bij de bestrijding van de malaria-infektie.[1]

Men kan het meesterschap in het zwemmen en duiken, welke de karbouwen tonen, niet genoeg bewonderen. Zij duiken onder, leggen zich op de zijde neer, half op de rug, laten zich, zonder zich te verroeren, met het afvloeiende water meedrijven, om daarna, slechts door de stroom meegevoerd, regelrecht de overkant van de rivier te bereiken.[2] „De karbouwen in Boven-Kampar (Padangse Bovenlanden)", aldus O. P. Besseling, „zijn halve amphibieën; zij kunnen uitstekend duiken, welke eigenschap hun goed te pas komt bij het eten der mossen en wieren, welke zich bevinden op den bodem der talrijke stilstaande plassen."[3] W. Marsden vertelt van de

---

[1] Witkamp, Tocht naar den G. Ketam, blz. 412 vg.
[2] Brehm, Tierleben, blz. 315.
[3] Besseling, Karbouwenstapel Boven-Kampar, blz. 406.

karbouw: „when crossing a river, it exhibits the singular sight of carrying its young one on its back."[1] Joustra zag eens, hoe een hele kudde karbouwen het Toba-meer overzwom, over een breedte van een paar km, om naar hun weidegronden over te steken.[2]

Van hun zwemkunst trekt men ook partij bij het transport van karbouwen. Prof. A. L. van Hasselt zag in Djambi op de Batang Hari buffels op de volgende eigenaardige wijze stroomafwaarts voeren: „Twee zware balken zijn op één m afstands van elkander evenwijdig geplaatst en door een paar dwarshouten stevig verbonden. Dit raam wordt te water gelaten en de karbouw zwemt in het midden er van, terwijl zijn kop rust op een band van rotan gevlochten, die tusschen de beide balken gespannen is. Eén enkel persoon bestuurt het dier. *Maondan* heet deze wijze van vervoer en wanneer een karbouw gedurende de reis sterft, dan zegt men, dat de *antoe ajar*, de watergeest, het dier heeft aangeraakt".[3] In het ter Oostkust van Sumatra gelegen landschap Retih (Indragiri) worden de karbouwen aldus te water vervoerd: „men laat ze achter de *sampan* (e.s.v. schuit) aan zwemmen, terwijl de kop van het dier met een rotan wordt opgehouden. Vertoont zich een krokodil, dan laat men de rotan los, om den karbouw gelegenheid te geven, den krokodil te verjagen."[4] In het reeds vaak aangehaalde werk van Brehm vinden wij nog de, nader te onderzoeken, bijzonderheid: „Bemerkenswerth ist die Thatsache, dasz solche Büffel niemals von den Krokodilen angegriffen werden, welche doch sonst jedes andere Thier, auch Zebustiere und Pferde, ohne weiteres anfallen."[5]

Dat de karbouw, behalve op zijn, op geregelde tijden terugkerend, bad er ook zeer op gesteld is, dat nabij de stal of de kraal, waar hij 's nachts verblijft, een rokend houtvuur wordt onderhouden, tot verdrijving van muskieten en tutti quanti, zullen wij later nog zien. (§ 8).

De karbouw heeft een flegmatisch temperament. Een onverstoorbare onverschilligheid voor alles, wat niet direkt zijn voedsel en vooral zijn onmisbaar waterbad aanbelangt, kenmerkt het inwendig wezen van dit dier. Hij schikt zich gelaten en met kalme berusting in het onvermijdelijke, trekt de ploeg of de vrachtkar, met lome, slome tred, onverschillig voort, laat zich daarna rustig en geduldig huiswaarts brengen en weder, in dezelfde onverstoorbare stemming, naar het veld geleiden. Men weet, dat in de dierenwereld de grootste dieren tegelijk de zachtmoedigste zijn. „Het is gemakke-

---

[1] Marsden, History of Sumatra, blz. 113.
[2] Joustra, Praatje over de huisdieren, blz. 377.
[3] Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 369.
[4] Encycl. Ned. O.-Indië, III, blz. 597.
[5] Brehm, Tierleben, blz. 464.

lijker op een troep karbouwen te passen, dan op één jong meisje", zegt daarom de menskundige Batak.[1]

De volgzaamheid van de karbouw blijkt eerst duidelijk, wanneer men die konfronteert met de koppigheid en de nukken van de kameel. Beiden zijn karakterdieren der tropen: de een van het waterrijke gebied, de ander van de dorre zandwoestijn. Beiden zijn even onmisbaar voor de betrokken landsbevolking. Maar toch wat een kontrasten! Wanneer de Egyptische landman met kamelen wil ploegen, komt de geduldige, kalm doorzettende buffel er soms aan te pas. „Gaat de kameel met alle teekenen van weerbarstigen tegenzin aan den arbeid, dan is een buffel zijn beste metgezel, want die trekt er even gemoedelijk en geduldig op los, of de bultenaar naast hem tegen den arbeid protesteert of niet; onverzettelijk houdt de buffel zijn bedaarden gang, zoodat de kameel zich ten slotte gewonnen geeft en doet, wat van hem geëischt wordt."[2]

„De karbouw is echter een zeer primitief dier" – aldus Dr. Merkens – „dat een buitengewone angst toont voor al wat hem vreemd is. Een karbouw, die voor zijn kleinen herder de gewilligheid in persoon is, zal zich onmiddellijk gaan verzetten als vreemden, d.w.z. als andere menschen, dan die hij dagelijks ziet, hem willen naderen. Vooral een veranderde kleeding doet het dier op zijn hoede zijn, waardoor het een angstigen blik krijgt, iets wat vaak voor boosaardigheid wordt aangezien. Ook wanneer een karbouw in een vreemde omgeving wordt gebracht, bijv. in een vreemden stal, is hij uiterst angstig en weigert meestal geruimen tijd dien stal binnen te gaan. Ook van vreemd voedsel moet hij niets hebben, zoodat het vaak onmogelijk is, volwassen karbouwen krachtvoeder te laten eten."[3]

Zo brengt de verschijning van een Europeaan in zijn buurt het dier direkt van streek en hij geeft dit te kennen door een luidruchtig snuiven door de wijd uitstaande neusgaten. Men mag wel zeggen, dat de karbouw geen onverzoenlijker vijand heeft dan de Europeaan. Sommigen menen, dat zijn blanke uiterlijk en zijn witte kleding het dier niet aanstaan. „Das helle Gesicht des Europäers erschreckt und reizt diese Tiere, welche den dunkelhäutigen Eingeborenen ganz unbehelligt vorübergehen lassen", zo schrijven de beide Zwitserse natuuronderzoekers Paul en Fritz Sarasin in hun boek over Celebes.[4] Anderen zeggen, dat de karbouw de ongewone geur van het blanke ras niet verdragen kan, of, bij uitbreiding, dat de menselijke geur in het algemeen het reukorgaan van het dier in bepaalde gevallen onaangenaam aandoet.

---

[1] Van Ophuysen, Poëzie Bataksche volksleven, blz. 413.
[2] Portielje, Artisboek, II, blz. 122.
[3] Merkens, Dissertatie, blz. 84.
[4] Sarasin, Reisen in Celebes, I, blz. 124; zie ook Brehm, Tierleben, blz. 463.

Wanneer een halfwilde buffel iemand, die zijn pad kruist, aanvalt, komt dit, beweert de Toradja „omdat het dier geprikkeld is door de lucht, die deze mensch bij zich heeft."[1]

De praktijk leert, dat men de karbouw, hoe goedmoedig hij gewoonlijk ook is, niet moet sarren, want dan wordt hij rebels. Zijn meester kan veel van hem gedaan krijgen, maar laten bijv. zijn krachten niet meer toe, om te werken en wil men hem dan toch hardhandig tot de arbeid dwingen, dan is er niets met hem te beginnen. Dan ontaardt zijn grote lijdzaamheid niet zelden in onverzoenlijke weerbarstigheid; dan opeens is hij een ware duivel en ontziet zich niet, om zijn tegenstander te lijf te gaan. Zijn machtige horens zijn dan zijn natuurlijke wapenen en wee het slachtoffer, dat hij met de punten dier wapenen treft! Waar de buffels in de onder water gezette akkers heen en weer worden gejaagd, om de grond tot modder te doen vertrappen, zoals men speciaal in de Buitengewesten, waar men natte rijstvelden aantreft, nog veelvuldig kan waarnemen, is ook dit een netelig werk, daar de vermoeide, vaak deerlijk verzwakte, dieren dan de met stokken gewapende drijvers niet zelden aanvallen.

Verwilderde karbouwen zijn voor de mens vooral gevaarlijk, wanneer zij vervolgd, of in het nauw gedreven worden, in het bijzonder, als zij daarbij zuigende kalveren hebben. Daarom is, zoals wij hieronder zullen zien, het vangen en temmen van wilde of verwilderde buffels voor de dompteur een hachelijke onderneming. Het is niet raadzaam, op deze dieren te schieten, wanneer men niet zeker is van zijn schot, want wordt de buffel niet bij het eerste schot gedood, maar slechts aangeschoten, dan verwisselt hij bijna altijd de rollen en wordt van aangevallene de aanvaller. Ieder, die op groot wild gejaagd heeft, weet, dat van alle dieren der wildernis de buffel de gevaarlijkste is, door de snelheid en de brute kracht, waarmede hij zijn slachtoffer met zijn machtige horens tegen de grond te pletter stoot.

Verder zijn buiten troep- of kudde-verband rondzwervende stieren, hetzij dat zij vrijwillig tot dit eenzaam bestaan overgaan, hetzij dat zij, na een verwoede kamp in zake de liefde, met de andere mannelijke leden van de kudde, uit hun midden verdreven zijn, een altoos dreigend gevaar. Zulk een oude uitgestoten „solitair" zoekt gewoonlijk een afgelegen plaats op, waar hij, peinzend over zijn lot en over de ondank der wereld, zijn dagen verder doorbrengt in opgekropte wrok en uiterst gevaarlijk is bij een ontmoeting met de mens.[2]

Zijn ingewortelde angst voor het ongewone, gaat bij de karbouw vaak samen met grote nieuwsgierigheid, een eigenschap, die alle leden van het

---

[1] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, 2e dr., I, blz. 84 en III, blz. 254.

[2] Adriani en Kruyt, id., 2e dr., III, blz. 257.

rundergeslacht min of meer eigen is. Er bestaat een verhaal, dat, toen in 1870 de grote Pacific-spoorweg kwam, de treinen soms moesten stoppen en niet verder konden, doordat ze onder de kudden Amerikaanse bison's geraakten, omdat deze „buffalo's" uit de Far-West nieuwsgierig het voor hen geheel nieuwe schouwspel stonden aan te staren en de spoorbaan versperden. Een dergelijke ervaring maar van persoonlijke aard, stamt uit onze diensttijd, als jong Kontroleur ter Sumatra's Westkust. Per buggy op tournee zijnde – wij leefden toen nog in het autoloze tijdperk – hadden wij eens een ontmoeting met een koppel loslopende karbouwen, die midden op de smalle weg, waar wij passeren moesten, in slagorde tegenover ons front maakten en niet de minste neiging toonden, om ons te laten voorbij gaan. Met de kop half omlaag gericht en de zwarte snoet vooruit, bleven zij ons argwanend aanstaren. Om ons uit deze benarde positie te redden, wisten wij niets beters te doen, dan uit ons lichte voertuig te stappen en uit de naburige kampoeng enige drijvers te laten komen, die met luid schreeuwen de logge dieren wisten te verjagen, die toen in wilde galop, met gestrekte staart, rechtsomkeert maakten en in de onder water staande sawah's een goed heenkomen zochten, met hun brede hoeven grote kluiten aarde hoog de lucht in werpend. Eerst daarna konden wij, zonder ongevallen, onze tocht vervolgen.

Voelt de karbouw een instinktmatige afkeer van de „Blanda", omgekeerd is dit dier door zijn gemelijke en grimmige natuur de Westerling in het algemeen niet sympatiek. De karbouw is echter het enige huisdier, dat de landman behoorlijk kan behandelen. Het lijkt of beider flegmatische mentaliteit een hechte band van hartelijke lotsverbondenheid, van elkander wederzijds begrijpen, van saamhorigheid, heeft gelegd. Zij gevoelen zich elkanders „kameraden". Met zijn karbouw verkeert de Javaan hartelijk, als met een goede werkmakker, ja als met iemand, die tot zijn huishouden behoort. Hij ligt hem veel nader dan het gewone rund; ook met zijn paard gaat hij om, als met een vreemd schepsel, waaraan hij nooit en dat zich nimmer aan hem went.

Van de grote lijdzaamheid van de karbouw vertelt de geschiedenis van „de Bodhisattwa-buffel en de aap", welke geschiedenis uit de gewijde Boeddhistische litteratuur op de reliëfs van de Boroboedoer, de wereldvermaarde tempel in Midden-Java, is afgebeeld.[1] Zij luidt aldus. In een bos woonde de Bodhisattwa (inkarnatie van Boeddha) als een wilde buffel, van een grimmig uiterlijk, doch met een edele inborst. Steeds legde hij zich toe op het in praktijk brengen der deugd. Van die edelaardige gezindheid werd

[1] Krom en Van Erp, Beschrijving Barabudur, dl. I, blz. 342 vg. Deze geschiedenis komt voor op de reliëfs 128–132 van genoemd bouwwerk en behoort tot het Jatakamala-verhaal van de dichter Çoera, welk werk in 1891 door Prof. Kern te Boston is uitgegeven.

door een boze aap misbruik gemaakt. Wetende, dat de buffel zich toch nooit aan toorn zou overgeven, plaagde hij het Grote Wezen op allerlei manieren. Soms, als de buffel in slaap was, sprong de aap plotseling op hem. Een andere maal slingerde hij aan diens horens, hinderde hem bij het grazen, of klom, als hij wilde baden, op zijn hoofd en bedekte hem de ogen met de handen, dan weer klauterde hij op zijn rug en reed daarop rond, met een stok in de hand. De Bodhisattwa verdroeg al die onaangename bejegeningen, zonder zich er ook maar enigszins boos over te maken, of zijn kalmte te verliezen. Nu was er echter een Yaksa (een goede geest), die zich aan het schandelijk gedrag van de aap ergerde en eens, toen de kwelgeest weer op de rug van zijn slachtoffer reed, stelde hij zich in diens weg en vroeg de buffel, wat hem toch bezielde, dat hij zo maar alles met zich liet doen. Het moest hem immers niet de minste moeite kosten, om zich met zijn horens of zijn hoeven voorgoed van zijn plager te ontdoen. De Bodhisattwa antwoordde, dat er in lijdzaamheid tegenover een sterkere niet de minste verdienste stak, doch beledigingen te verdragen van een zwakkere, dáárin lag eerst de gelegenheid, om deugdzaamheid te tonen. Neen, hij moest de aap veeleer nog dankbaar zijn, dat deze, zonder te letten op de schade, die hij zijn eigen innerlijk toebracht, hem in staat stelde, tot de beoefening van deze schone deugd der lijdzaamheid.

§ 5 AANTAL EN VERSPREIDING DER KARBOUWEN

Statistische opgaven van het aantal karbouwen in het voormalig N. Indië komen in de Koloniale Verslagen (later Indische Verslagen genoemd) sedert 1839 regelmatig voor. Het laatste van Regeringswege verschenen Indisch Verslag van 1939 geeft een statistisch jaaroverzicht over 1938, waarvan de gegevens ontleend zijn aan het Verslag van de Burgerlijke Veeartsenijkundige Dienst van dat jaar. Hoewel de daar geproduceerde cijfers geen aanspraak maken op grote nauwkeurigheid, zijn zij toch zeer wel bruikbaar, om een algemene indruk te krijgen van de sterkte van de veestapel in de verschillende delen van de Archipel in genoemd jaar. Die cijfers zijn thans echter niet alleen verouderd, maar door de laatste wereldoorlog ook ongunstig beïnvloed. Hoewel daaromtrent geen cijfers bekend zijn, mogen wij toch wel aannemen, dat de veestapel in de oorlogsjaren min of meer belangrijk is gedecimeerd. Bij gebrek aan beter, moeten wij deze beide factoren echter buiten beschouwing laten en slaan dus het Indisch Verslag 1939, II, blz. 283 op, waar wij het volgende cijfermateriaal aantreffen.

Het totaal aantal karbouwen in de Archipel bedroeg toen ruim 3 miljoen, waarvan op Java en Madoera alleen ongeveer 2 miljoen, nl.

in West-Java	862.052
in Midden-Java	584.311
in Oost-Java	354.418

Uit het oogpunt van buffelrijkdom, staat Java dus aan de spits.

Voor de vroeger z.g. „Buitengewesten" vinden wij als hoogste karbouwencijfer voor Celebes ± 416.000. Vooral Zuid- en Centraal-Celebes bezitten een uitgebreide karbouwenstapel, terwijl in Noord-Celebes (de Minahasa) geen karbouwen voorkomen. Dan volgen de Kleine-Soenda eilanden (de reeks die met Bali begint en met Timor eindigt) met ± 400.000 en Sumatra met ± 360.000 karbouwen. Van de Kleine-Soenda eilanden is vooral Soembawa zeer buffelrijk (op elke twee mensen één buffel). Op Borneo is het aantal karbouwen zeer gering: in de vroegere Zuider- en Ooster-afdeling nog geen 33.000 en in de Wester-afdeling ontbreken zij zo goed als geheel.

De dichtheid van de buffelstapel per km², die voor heel Java en Madoera ± 15 bedraagt, is voor de Buitengewesten het grootst in Bali en Lombok (± 8), dan volgen Timor en Onderhorigheden (± 5), Celebes en Onderhorigheden (± 4), Atjeh en Onderhorigheden (± 2), Tapanoeli (± 2), Sumatra's Westkust (± 1); in de andere gewesten minder dan 1.

Nemen wij nu het aantal karbouwen per 1000 inwoners tot grondslag van ons overzicht, dan blijkt het voor heel Java en Madoera ± 48 te bedragen (Bantam spant de kroon met ± 164) en vinden wij voor de Buitengewesten, dat Timor en Onderhorigheden bovenaan staat met het cijfer ± 191, dan volgen Celebes en Onderhorigheden met ± 128, Atjeh en Onderhorigheden met ± 95, Djambi met ± 91, Benkoelen met ± 74, Tapanoeli met ± 65, terwijl de andere gewesten alle minder dan 50 karbouwen per 1000 inwoners tellen.

Uit bovenstaande cijfers blijkt wel, dat de verspreiding der karbouwen over de verschillende eilanden van de Archipel zeer ongelijk is. Daarnevens treedt vanzelf de tegenstelling karbouw-rund naar voren.

Buffels en runderen worden in de meeste streken van Java gemengd aangetroffen; er zijn echter ook enkele gebieden, waar uitsluitend karbouwen voorkomen. In West-Java zijn overwegend meer buffels, in Midden-Java komen beide diersoorten ongeveer in gelijk aantal voor, terwijl Oost-Java opvallend meer runderen telt. Van het Westen naar het Oosten reizend, ziet men het aantal karbouwen op Java dus geregeld afnemen. De grenslijn, waar karbouw en rund in gelijk aantal voorkomen, schuift alle jaren iets verder naar het Westen. Dr. Merkens schrijft: „Het in de afdeeling Serang gelegen district Tjiroeas staat met 71 karbouwen per km² geheel bovenaan, maar het in dezelfde afdeeling gelegen Pamarajan heeft er maar 20,5 per

km². In Batavia loopen de districten van 49,7 tot 3,7 per km² uiteen, in Madioen van 47,2 tot 8,7, in Klaten van 48,1 tot 8,5. In de afdeelingen om de Straat van Madoera zijn 19 districten absoluut zonder karbouwen."[1]

Ook in de Buitengewesten is het aantal karbouwen op de verschillende eilanden zeer ongelijk. Sumatra bezit meer buffels dan runderen, Celebes en Borneo eveneens, Bali heeft weer een veel grotere runderstapel. Op de eilanden Lombok, Soembawa, Flores, Soemba en Timor bestaat de hoornveestapel voornamelijk uit runderen. Op de eilanden bewesten Sumatra (met uitzondering van Simaloer) en in Centraal-Borneo komen nagenoeg geen karbouwen voor, terwijl zij in het uiterste Oosten van de Archipel en op Formosa evenzeer grotendeels ontbreken. Ditzelfde geldt ook voor Madagaskar en de Nikobaren (boven blz. 20). Op de Filippijnen bedroeg het aantal karbouwen op ultimo 1936 in totaal 2,3 miljoen, d.i. op elke 6 personen ongeveer één karbouw.[2]

Terwijl de jongste telling van 1938 het aantal runderen op Java en Madoera (nl. 3.555.859) dat der buffels (nl. 1.990.892) verre overtreft, zodat de verhouding ongeveer is als 2 : 1, was zij ongeveer een eeuw geleden juist omgekeerd, ongeveer 1 : 2. Volgens de schatting van Schlegel en Müller bedroeg het aantal buffels in 1841 ± 1.475.000 en dat der runderen ± 476.400 en was de verhouding dus toen 3 : 1. Men kan derhalve, wat Java betreft, van een geleidelijke verdringing van de karbouw door het rund spreken. Over toe- of afname van het aantal karbouwen buiten Java en Madoera ontbreken de gegevens, om als vergelijkend materiaal dienst te doen.

Het is wel niet te verwonderen, dat men zich heeft afgevraagd, wat wel de reden is geweest, dat op Java het rund de buffel meer en meer heeft verdrongen. Er is, schrijft Dr. Merkens, reeds meer dan een eeuw in Midden- en Oost-Java een stille strijd om de voorrang gaande tussen rund en karbouw. Het opsporen van de oorzaak van bedoelde terugdringing is een onderdeel geweest van de werkzaamheden der „Mindere Welvaartskommissie" van 1904–1905 op Java en Madoera gehouden. De toenmalige Dierenarts Dr. H. 't Hoen lichtte in 1921 de achteruitgang van de veestapel in de loop der jaren aldus toe: „Tientallen jaren geleden, toen Java nog dun bevolkt was, had de veestapel aan niets gebrek. Slechts een klein gedeelte van de voor rijstbouw geschikte gronden werd in cultuur gebracht, terwijl de rest bestemd was voor de veeweide. Over deze kwestie der voeding van den veestapel behoefde men zich toen ter tijd niet te bekommeren. Het landbouwbedrijf verkeerde nog in het stadium van roofbouw en over den veestapel werd ten dienste van het landbouwbedrijf alleen beschikt als men

[1] Merkens, Dissertatie, blz. 142 vg.
[2] Kolb, Die Philippinen, blz. 311.

hem noodig had. De rest van den tijd liepen de dieren vrij rond en werden 's avonds onder dak gebracht in hoogst primitief ingerichte veekralen. – Gaandeweg is op Java de bevolking toegenomen en in de laatste jaren zóó sterk, dat thans in de meeste gewesten geen geschikte weidegronden voor den veestapel meer aanwezig zijn. De cultures, met name rijst, suiker-, thee-, koffie-, tabak- en rubberondernemingen hebben geleidelijk een vrij groote oppervlakte gronds in beslag genomen, waar vroeger het vee kon grazen. In de vlakte zijn thans vrijwel alle gronden, die er maar eenigszins voor in aanmerking komen, in cultuur gebracht. Alleen in het gebergte op hoogten van 3000 voet en meer worden hier en daar nog wel vrij goede terreinen aangetroffen, die gedurende Oost- en Westmoesson voldoende gras opleveren voor het vee. – In de Buitengewesten, die lang niet zoo dicht bevolkt zijn, worden nog vele streken aangetroffen, waar de voorwaarden tot het houden van vee veel gunstiger zijn. Op sommige Kleine-Soenda eilanden is veeteelt zelfs het hoofdbedrijf, om reden de bodem voor landbouw absoluut ongeschikt is. Ook op Sumatra zijn nog uitgestrekte grasvlakten en wildhoutbosschen, waar groote koppels buffels in halfwilden staat leven en volop te grazen hebben."[1]

Kwam door de inkrimping van de oppervlakte weigrond de voeding van de veestapel in het algemeen dus in steeds slechter konditie, daarbij kwam, dat in de waardering van de ekonomische betekenis van de karbouw, in vergelijking met die van het rund, in de loop der jaren een kentering was gekomen ten nadele van de karbouw. Als redenen worden o.a. opgegeven:

1e dat de karbouw door de grotere ruimten, die hij nodig heeft, om rond te lopen, zich in het slijkwater te wentelen, enz., op een beperkt erf moeilijker te houden is dan het rund; ook het telkens moeten zorgen voor baden en begietingen is een inkonveniënt.

2e dat de karbouw als trekdier minder geschikt is, om op grintwegen te worden gebruikt; zijn hoeven zijn niet zo stevig van bouw, zodat er gemakkelijk zoolkneuzingen ontstaan. (boven blz. 34).

3e dat de karbouw later geslachtsrijp is en minder kalveren werpt dan het rund (boven blz. 37).

4e dat de karbouw minder bestand is tegen zonnehitte zodat hij als trekdier alleen na zonsondergang en in de morgenuren te gebruiken is en midden op de dag vrijwel waardeloos is.

5e dat de karbouw minder uithoudingsvermogen heeft.[2]

[1] 't Hoen, Buffel en rund, blz. 19 vg.; Dezelfde, Veerassen, blz. 51 vg.; Dezelfde, Veeteelt in Kedoe en Banjoemas, blz. 346 vg.; vgl. ook Merkens, Dissertatie, blz. 118 vg.; Verslag Mindere Welvaartscommissie, III, blz. 38; Enc. N.I. IV, blz. 515 i. v. Veeteelt en blz. 519 i. v. Veevoeder, V, blz. 90 i. v. Veeteelt en VI, blz. 886 i. v. Veeteelt.

[2] Verslag Mindere Welvaartscommissie, III, blz. 29; Merkens, Dissertatie, blz. 121 vg.

Sommigen menen zelfs, dat het einde wel zal zijn, dat de Javaanse karbouw van het toneel verdwijnt en het rund alle landbouwwerkzaamheden krijgt te verrichten.[1]

Anderen zien de toekomst niet zo somber in en zijn overtuigd, dat althans West-Java en de noordkust van Midden-Java, de streek van de natte, zeer zware, goed irrigeerbare sawah's, het aangewezen terrein van de karbouw als landbouwdier zal blijven. Het ligt voor de hand, dat met behulp van de buffel, die een enorme kracht kan ontwikkelen, al is het dan voor korte tijd, de rijstvelden dieper omgeploegd kunnen worden dan met het tegenwoordige slag runderen, wat niet zonder invloed is op de latere produktie. De „klauwen" van de buffel zijn er geheel op ingericht, om in de natte bodem te werken, terwijl het rund meer aangewezen is als trekdier voor de vrachtkar.[2]

---

[1] Van der Veer, Inlandsche cultures op Java, blz. 24.

[2] Merkens, Dissertatie, blz. 125 vg.; 't Hoen, Veeteelt in Kedoe en Banjoemas, blz. 349; Verslag Veeteelt 1926, blz. 103.

HOOFDSTUK II

WIJZE VAN KARBOUWENVERZORGING

§ 6 KLEIN- EN GROOT-VEEBEZIT.[1]

Grote veehouderijen, zoals in Australië, waar de veeteelt niet, als in de Archipel, neven-, doch hoofdbedrijf is, zijn in Indonesië onbekend. In de in kultuur gebrachte streken, zoals op Java, hebben de meeste karbouweneigenaren maar een beperkt aantal buffels of runderen, hetgeen met het daar heersend klein grondbezit samenhangt. In de weinig bewoonde Buitengewesten, waar nog uitgestrekte, ongekultiveerde gronden voorkomen, is het groot veebezit geen zeldzaamheid, maar het betreft hier dan gewoonlijk geen tamme- maar halfwilde of verwilderde buffels (Jav. *kebo alas*, Soend. *moending djarah*, Mal. *kerbaoe djalang*, Atj. *keubeuë oeteuën*, Gaj. *koro djalang*, Bat. *kerbo oedam*, *horbo djalang*, O.-Tor. *bengga-* of *baoela lampoe*, enz.).

Ofschoon op Java over het algemeen geen grootbezit van karbouwen voorkomt, zijn er in het zuidelijk gedeelte van W.-Java (Z.-Preanger en Bantam) wel enige lieden, die een 400- à 500 tal semi-wilde buffels bezitten. Slechts enkele keren 's maands gaan daar de eigenaren zien, of hun dieren er nog zijn en of er misschien jongen bij gekomen zijn. Tegen de tijd voor de sawahbewerking vangt men de werkbare (niet te zeer verwilderde) beesten op en kraalt ze 's nachts, om ze mak te maken. Tijdens de bewerking der gronden weidt men ze, na afloop van hun dagtaak, in de nabijheid en bindt ze 's nachts in de open lucht aan palen vast, om ze de volgende morgen weer vroegtijdig bij de hand te hebben.[2] Zijn die werkzaamheden afgelopen, dan worden de dieren weer in de bossen geheel aan hun lot overgelaten. Tegen de nacht verzamelt zich zo'n troep op een vaste plek in het bos, om te overnachten. Opmerkelijk is het, zo vertelt A. P. Stoorvogel, dat de jongere dieren dan in het midden van de grote kring, gevormd door de andere dieren, de nacht doorbrengen, als worden zij door deze bewaakt.[3]

In de overwegend landbouwgebieden wordt een karbouw voornamelijk

[1] Merkens, Dissertatie, blz. 145; 't Hoen, Buffel en rund, blz. 21.
[2] Verslag Mindere Welvaartscommissie, III, blz. 44, 47.
[3] Stoorvogel, Over buffels Lebak, blz. 285 vg.

als werkdier (landbouwtrekdier en transportdier) gehouden, om op latere leeftijd voor de slachtbank bestemd te worden. In de minder bewoonde delen van de Archipel worden karbouwen hoofdzakelijk gehouden met het doel, om de nakomelingen te verkopen. Met het toenemen van het aantal buffels, stijgt ook het sociaal aanzien en de invloed van de eigenaar. Zo is de karbouw in een groot deel van de Buitengewesten, zoals M. Joustra het noemt, „een aristokratisch bezit,"[1] en zijn de hoofden en aanzienlijken de voornaamste, soms de enige, eigenaren van de in grote koppels op de uitgestrekte grasvlakten en in de maagdelijke bossen in het wilde gezellig voortlevende karbouwen. Vaak zijn die dieren niet hun individueel eigendom, maar het eigendom van de ganse familie, over wier stamkapitaal zij als familiehoofden het beheer hebben en uit welke voorraad geput wordt bij offerfeesten en andere plechtigheden, dan wel tot betaling van schulden. Ekonomisch nut trekt men niet, of nauwelijks, van deze dieren, maar hun bezit geldt als een teken van rijkdom en rijkdom wordt in de primitieve maatschappij beschouwd als uiterlijk bewijs van de magische kracht van de bezitter. Wij zagen reeds (boven blz. 27), dat in het Gajo-land zeer rijke lieden, die te veel karbouwen hebben, uit pure ijdelheid enige hunner dieren in het gebergte vrij laten, om zodoende met hun rijkdom te pronken. Wij zullen later zien, dat in verschillende delen van de Archipel de buffelhouding in de eerste plaats dient, tot bevrediging van de offerbehoefte.

Vele grotere en kleinere troepen geheel in het wild rondzwervende karbouwen hebben in naam nog slechts hun eigenaren en zijn de mens meer tot last dan tot nut. Zo houden zich bijvoorbeeld hier en daar op Sumatra totaal verwilderde karbouwen op, die daar sinds onheuglijke tijden huizen en, volgens de Maleier, het eigendom zijn van bosgeesten. Het spreekt wel vanzelf, dat waar dergelijke toestanden bestaan, en deze zijn geen zeldzaamheid, de eigenaren zelf niet meer weten, hoeveel dieren zij bezitten.[2]

Zulke half wilde karbouwen richten dikwijls grote verwoestingen aan in de aanplantingen der bevolking, die haar omheiningen niet sterk genoeg kan maken, om de krachtige dieren tegen te houden, zodat er soms jacht op moet worden gemaakt. Dat zij, onder bepaalde omstandigheden, ook voor de mens niet ongevaarlijk zijn, werd reeds op blz. 42 vermeld. „Zulke kudden *kabo djalang*", zo schrijft het toenmalige lid der Sumatra-expeditie 1877–1879 A. L. van Hasselt, „behooren tot de gevaarlijkste ontmoetingen. Opgeschrikt, vluchten zij in galop, om weldra weder stand te houden; dan vormen de oudere aanstonds een halven cirkel en keeren den gehoornden kop naar den vijand, terwijl de jongen in de achterhoede blijven. Zóó

[1] Joustra, Praatje over huisdieren, blz. 377.

[2] Besseling, Karbouwenstapel Boven Kampar, blz. 406.

zich met vereende krachten verdedigend, winnen zij het van den tijger, die anders onder den veestapel van Sumatra menig slachtoffer maakt."[1] Hoewel een tijger niet licht in het open veld een aanval op deze in kudden grazende karbouwen zal ondernemen, hebben deze dieren in de bossen weinig nut van hun kracht, daar zij door hun uitstaande horens in de vele stammen, takken en bladeren licht verward raken.

In Padang Lawas (Tapanoeli) heeft men de karbouwen, die zonder toezicht loslopen, aan bepaalde weideplaatsen gewend, vanwaar zij zich niet licht zullen verwijderen. Zulke vaste weideplaatsen heten daar *lorong*. „Verdwaalde karbouwen", aldus J. B. Neumann, „zullen zich zelden met andere kudden vermengen, maar steeds hun *lorong* opzoeken; evenmin zullen verschillende kudden zich tot één groote vereenigen. Een sterk voorbeeld vinden wij hiervan in Oeloe Baroemoen. Daar zijn 4 kudden, elk van 100 à 150 dieren, die elk een afzonderlijke weideplaats hebben. Jaarlijks begeven zij zich uit eigen beweging naar eene plaats Rimbo Soebodaq geheeten. Twee malen 's jaars groeit daar een grassoort – *gambajang* – waarop de karbouwen zeer verlekkerd zijn. Nadat zij zich hieraan tegoed gedaan hebben en het grasveld als 't ware geraseerd is, verspreiden zij zich weer en keeren naar hun respectievelijke weideplaatsen terug, zonder dat één dier zich van zijne kudde heeft losgemaakt. Opmerkelijk is het ook, dat die dieren weten, wanneer het, met het oog op den groeitijd van het gras, tijd is naar Rimbo Soebodaq te gaan. Zij komen meestal te gelijkertijd daar aan, of zij trekken er gezamenlijk heen."[2] Op een dergelijk interessant verschijnsel van ingeschapen dierlijke aandrift wijst ook de mededeling van de Mindere Welvaartscommissie, dat op Java de buffels, die zonder geleide rondlopen „instinctmatig" altijd weer in hun kralen terugkomen.[3]

In Midden Celebes zwerven tal van karbouwen, grotendeels in half verwilderde toestand, in de alang-alang velden en verlaten ladang's rond. Alleen bij plechtige gelegenheden worden de nodige exemplaren opgevangen en geslacht. Men gebruikt deze dieren slechts in enkele streken voor het met de poten omwoelen der sawah's, vóórdat deze worden beplant. Is de grondbewerking afgelopen, dan worden de dieren losgelaten en trekken zij de bossen weer in. Meestal bepaalt de eigenaar er zich toe, zich nu en dan eens te vergewissen, of de dieren niet al te ver zijn afgedwaald, of de koppel nog in takt is en of er jonge dieren bijgekomen zijn. Zó blijven de mensen het oog houden op de ontwikkeling hunner dieren. Dr. Kruyt vermeldt daarover het volgende: „De buffels van één dorp leven tezamen in kudden. Elke kudde bestaat dus uit dieren van verschillende eigenaars.

[1] Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 373.
[2] Neumann, Pane en Bila, 1887, I, blz. 85.
[3] Verslag Mindere Welvaartscommissie, III, blz. 44.

Zooveel mogelijk houden de Toradjas het oog op hun losloopende dieren; ieder kent zijn eigen beesten. Op weg naar den akker en op zijn omzwervingen in de wildernis ontmoet hij herhaaldelijk grazende of herkauwende dieren en hij constateert dadelijk, of er van hem bij zijn. Van vele andere dieren kent hij ook de eigenaars. Hij waarschuwt hen, als hun dieren ziek of gewond zijn, als zij dit zelf nog niet ontdekt hebben. Hij bezoekt geregeld de weideplaats (*lambara*), waar de dieren van één kudde zich, na hun nachtelijke omzwervingen, tegen het aanbreken van den dag verzamelen om te herkauwen. Heeft een eigenaar een zijner dieren in geruimen tijd niet gezien, dan informeert hij bij zijn dorpsgenooten naar het dier, of zij het soms ergens hebben opgemerkt. Of hij gaat het zoeken, misschien heeft het zich bij een andere kudde aangesloten, of is het van den troep afgedwaald en loopt het gevaar geheel en al te verwilderen."[1]

Bij de West-Toradja's is het de adel, die de bezitter is van karbouwen. Wel zijn ook gewone lieden in het bezit van buffels gekomen, maar de tot de adelstand behorenden bleven de eigenaren van de grote kudden. Ter verklaring van het feit, dat de adel veel goud, karbouwen en slaven bezit, wordt in sommige streken gezegd, dat zijn rijkdommen hem werden aangebracht door bosgeesten.[2]

T. J. Willer tekent aan, dat in zijn tijd (1846) in Portibi (Padang Lawas) elk hoofd van enig aanzien minstens 100 karbouwen bezat, soms zelfs het drie dubbele getal.[3] Van Mandailing (Z.-Tapanoeli) noteert H. Ris, dat enkele van de meest gegoede hoofden koppels karbouwen bezitten van 300 à 500 stuks.[4] In zijn beschrijving van het vroegere rijk Gowa op het Z.W.-Schiereiland van Celebes, deelt V. J. van Marle mede, dat de welgestelden onder de bevolking kudden van 150 à 200 karbouwen bezitten, terwijl de aanzienlijken nog veel grotere troepen in bezit hebben.[5] In de Lampongs (Z.-Sumatra) zijn evenzo voorname lieden, die 300 en meer buffels in het wild hebben rondlopen.[6] Op Timor bezit iedere welgestelde Inlander 100 karbouwen en meer.[7] Op het kleine eiland Savoe tellen sommige eigenaren deze dieren „bij honderden"[8] enz. Zelfs als deze cijfers door onnauwkeurige berekening slechts „cum grano salis" zijn op te vatten, blijkt daar toch wel voldoende uit, dat iemands maatschappelijke positie zich, naar de volks-

---

[1] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, III, blz. 255 vg.
[2] Kruyt, West-Toradja's, I, blz. 501 vg.
[3] Willer, Verzameling Battasche wetten, blz. 222.
[4] Ris, Klein Mandailing, blz. 471; vgl. ook Heijting, Groot-Mandeling, blz. 260.
[5] Van Marle, Beschrijving Gowa, blz. 399.
[6] Leidse Catalogus, XII, blz. 139.
[7] Zondervan, Timor, blz. 373.
[8] Donselaar, Aanteekeningen Savoe. blz. 287.

opvatting, weerspiegelt in het buffeltal, dat hij de zijne kan noemen. Zo wordt het begrijpelijk, dat de Batak het als een grof gezegde beschouwt, wanneer men iemand toevoegt: „het is alsof gij geen door erfenis verworven wilde karbouwen bezit", omdat dit hetzelfde betekent, als dat men hem zijn lage afkomst verwijt.[1]

In verschillende streken van de Archipel wijst men in iedere, vrij rondlopende, kudde karbouwen een bijzonder grote buffelstier aan, die beschouwd wordt, als de aanvoerder van de troep. Men gaat er niet licht toe over, zulk een aanvoerder te slachten, uit vrees, dat de andere dieren dan spoedig zouden sterven of weglopen en de kudde zich dus zou oplossen. In Atjeh heet zulk een troepaanvoerder: „de voornaamste uit de kudde" (*oelèë kawan*), of „de meerdere der karbouwen" (*inòng keubeuë*), in het Gajoland: „de karbouw, die voor zijn kudde instaat" (*koro ngangkoe*), in het Alas-land: „de karbouw die de kudde in zijn macht heeft" (*kerbaoe genggam kawan*), op Java: „hoofd" (*loerah*), in het Toba-land: „kemphaan" (*saboengan*), in het Toradja-land: „leider" (*pamawa*), of „voorganger" (*tadoelako*).[2] Ook een buffelkoe, die veel jongen geworpen en zich daardoor een grote nakomelingschap verworven heeft, wordt min of meer als een moeder van de kudde beschouwd. De Toradja noemt zo'n dier „voet van de bamboestoel" (*poe'oe mbojonja*), waaruit veel stengels zijn opgegroeid.[3]

Wanneer er meer mannetjes van betekenis in de kudde aanwezig zijn, heeft vaak een verwoed gevecht tussen hen plaats. Dit eindigt gewoonlijk met de verdrijving van het overwonnen dier uit de kudde (boven blz. 42). De koppelaanvoerder, in de regel het sterkste en het grootste dier, draagt er wel zorg voor, dat de mindere stieren zo min mogelijk dekken, zodat de koppel goed op peil gehouden wordt.[4]

§ 7 VOEDING EN VERPLEGING VAN KARBOUWEN.[5]

De voeding en de verzorging van de karbouw staan weer in nauw verband met het standpunt van de ontwikkeling, waarop het landbouwbedrijf staat. In dicht bewoonde, voor het grootste gedeelte in kultuur gebrachte streken, staat de karbouw gewoonlijk dag en nacht onder toezicht. In de tijd van de grondbewerking genieten de landbouwtrekdieren, evenals de transport-

---

[1] Neumann, Pane en Bila, 1887, I, blz. 84.

[2] Kruyt, Animisme, blz. 133; Snouck Hurgronje, De Atjehers, I, blz. 286; Hazeu, Gajosch-Ned. Wdbk. i. v. *kangkoe*.

[3] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, 2e dr., III, blz. 257.

[4] Merkens, Dissertatie, blz. 153.

[5] Id., blz. 146 vg.; 't Hoen, Buffel en rund, blz. 31 vg.; Verslag Mindere Welvaartscommissie, III, blz. 16 vg.; Encycl. N.I. IV, i. v. Veevoeder, blz. 519 en V, i. v. Veeteelt, blz. 90 vg.

karbouwen, daar bijna uitsluitend stalverpleging. Waar de natuurlijke omstandigheden de stalverpleging echter niet noodzakelijk maken, laat de Inlander zijn vee liefst buiten grazen en heeft de verzorging alsdan dus zo min mogelijk op stal plaats. De karbouw leent zich weinig voor stalverpleging: hij maakt de stal en de omgeving daarvan veel vuiler dan het rund. Ook zijn behoefte aan zijn dagelijks bad eigent de karbouw niet voor de verzorging in de kleine ruimte op stal. (boven blz. 47) Reeds werd opgemerkt, dat de karbouw over het algemeen het best gedijt in die streken, waar de menselijke hand nog niet veel verricht heeft, tot het in kultuur brengen van de bodem (boven blz. 26).

Voor de primitieve inlandse wijze van veehouding zijn weidegronden nodig, waarheen het vee gedreven wordt, als door beplanting der bouwvelden de voeding bezwaarlijk wordt. Naarmate de gronden in kultuur worden gebracht en inkrimping van de uitgestrektheid der weidegronden daarvan het gevolg is, wordt de voeding voor het vee schraler. Voor wat Java betreft, worden alleen in het gebergte, hier en daar nog wel vrij goede terreinen aangetroffen, die gedurende Oost- en Westmoesson voldoende gras opleveren voor het vee.[1] In de Westmoesson is ook op vele plaatsen langs desa-wegen en waterleidingen nog al wat gras te vinden, doch het komt ook voor, dat juist gedurende de regentijd, als alle gronden beplant zijn, de slechtste tijd aanbreekt voor de veestapel. Ieder plekje, dat maar even geschikt is, om beplant te worden met rijst of tweede gewassen, wordt ook in kultuur gebracht. Voor het hoornvee blijft dan niet veel te grazen over. In streken met veel vruchtbare en irrigeerbare gronden is dus de beste tijd voor het vee het begin van de Oostmoesson, want dan wordt de rijst geoogst en blijven de geoogste gronden een tijd braak liggen. Tussen de stoppels schiet al vrij gauw welig gras op en zodoende bestaat er gelegenheid voor de dieren, al is het niet van lange duur, volop te grazen. In de droge tijd zien zij er in dergelijke streken dan ook het best uit.

Wanneer de padi-halmen geoogst zijn, worden de karbouwen in de morgenuren, onder toezicht van de herdersknaapjes een uur of vier geweid, om voedsel te zoeken op de stoppelweiden, met haar malse opslag van achtergebleven padi-korrels, waar altijd te grazen valt. Daarna worden de dieren naar een badplaats gedreven, waarin ze zich behaaglijk neerleggen. Daar blijven zij enige uren liggen, welke rust zij nodig hebben, ook om het voedsel te herkauwen. In de middag worden zij weer een paar uur geweid, waarna zij voor de nacht opgestald worden. Meestal verenigen zich de herdertjes van één of meer kampongs, om gezamenlijk de aan hen toevertrouwde dieren te hoeden. Het gaat daarbij recht vrolijk toe. Terwijl de karbouwen

[1] 't Hoen, Buffel en rund, blz. 19 vg.; Verslag Mindere Welvaartscommissie, III, blz. 38.

rustig grazen, snijden de jongens wat gras, nu en dan afgewisseld door stoeien, het opgeven van raadsels en het zingen van liederen (*tembang's*) uit de wajang, waarvan iedere Javaan er vele kent.[1]

In de Buitengewesten, waar de levensverhoudingen voor de karbouw zoveel gunstiger zijn dan op Java (boven blz. 47), verkeert de veestapel gewoonlijk in goede konditie. De daar bijna geheel in het wild, zonder toezicht, in grotere en kleinere, in sociaal verband levende, troepen, die over de vlakten trekken en veelal aan hoofden toebehoren, zoeken zelf hun voedsel, hun drink- en badgelegenheid. Waar zij ook niet gekraald worden, kosten zij dus niets aan onderhoud. Op Sumatra worden nog uitgestrekte grasvlakten en wildhoutbossen aangetroffen, waar grote koppels rondzwervende karbouwen steeds naar hartelust te grazen hebben. Men denke o.a. aan de uitgestrekte grasvelden in Gajo- en Alasland, Toba en Silindoeng, de Karo-hoogvlakte, Padang-Lawas, Korintji en Boven-Djambi, benevens aan het aangrenzende deel van Palembang en het gebied beoosten de Padangse-Bovenlanden, enz., die zich bij uitstek eigenen tot weideplaatsen. Het voorkomen van zulke uitgestrekte weidegronden is op de verschillende eilanden van de Archipel zeer ongelijk. Van de Kleine-Soenda-eilanden bijv. is Soemba het eiland van de wijde grasvlakten, terwijl op Soembawa die grasvlakten vrijwel geheel ontbreken, evenals op Timor.

Waar hierboven van „weidegronden" (*djalangan*) gesproken werd, heeft men natuurlijk niet te denken aan kunstmatig aangelegde, of behoorlijk onderhouden, weidelanden, doch aan met kort gras, *alang-alang* (Imperata cylindrica Beauv.) en struikgewas begroeide vlakten en hellingen, waar het vee met weinig of geen bewaking zijn eigen voedsel kan vinden. Bij langdurige droogte, hebben de karbouwen daar vaak een kommervol bestaan: de grasweiden zijn dan verschroeid en de verschillende modderpoelen opgedroogd. Om de dieren dan toch jong gras te bezorgen, worden de velden met *alang-alang* (Mal. *ilalang*, Bat. *rih*, Gaj. *djih*, enz.), het welbekende, hoge woekergras met stijve, smalle bladeren, vaak in brand gestoken. De opnieuw in de zwart gebrande velden uitschietende loten, vormen dan een kostelijk buffelvoer, waaraan de dieren, tevens belust op de zilte kalizouten houdende as, zich kunnen te goed doen. Door dit roekeloos periodiek verbranden der vegetatie wordt echter aan de grond veel van zijn vruchtbaarheid ontnomen, hetgeen tot gevolg heeft dat, na verloop van tijd, op de eens zo vruchtbare bodem nog slechts *alang*-gras kan groeien. De bevolking ziet dit kwaad niet in, zodat in sommige gewesten, door het voormalig Nederlands bestuur, strenge politiekeuren werden uitgevaardigd, tot tegengang van dit moedwillig wegbranden.

---

[1] De Kuyper, Praatje over de karbouw, blz. 48 vg.

Gedurende de tijd, dat de velden braak liggen en bijgevolg de landbouw rust, heeft ieder het recht, zijn vee aldaar te laten rondlopen en vrij te laten grazen (weiderecht). Zodra echter het ogenblik is aangebroken, dat de padi gezaaid wordt, totdat zij geoogst is, moeten de dieren worden bewaakt en gehoed. De adatvoorschriften omtrent het in deze tijd onbeheerd laten loslopen van zijn vee, zijn overal bijzonder streng, zowel voor de veeëigenaar als voor de rijstplanter. „Als het zaad in de grond is gebracht, dan is de planter verplicht, overdag zijn akker te omheinen en de veebezitter, om zijn vee 's nachts op te sluiten" – zó luidt een Minangkabause rechtsregel, die in het algemeen ook voor andere streken als richtsnoer geldt. Op grond hiervan heeft iemand geen recht op schadevergoeding, als zijn gewas overdag door vee beschadigd wordt, daarentegen is hij wel gerechtigd, als de beschadiging des nachts geschiedt, vergoeding te eisen, of het dier, dat hij op zijn veld aantreft, te doden.[1] Voor wat Z.-Sumatra betreft, vindt men dergelijke adat-voorschriften in de diverse geschreven *Oendang-oendang* opgetekend.[2]

Dat de verplichting, om zijn veld stevig te ompaggeren, de landbouwer een zware last heeft opgelegd, spreekt wel vanzelf. Vandaar, dat men in enkele streken, zoals bijv. op Savoe er dit op heeft bedacht, in plaats van de vele kleine omheiningen, slechts één gemeenschappelijke omsluiting voor het vee aan te brengen, terwijl men de beplante velden en tuinen open laat liggen.

Ook worden de dieren gedurende de maanden, dat de padi op het veld staat, wel vastgebonden, vooral als de weideplaats in de nabijheid van aanplantingen ligt. Op Soembawa, waar stalverpleging onbekend is, lopen de buffels vrij rond. Heeft men een dier voor de grondbewerking nodig, dan houdt men het, aan een lang touw gebonden, bij huis, totdat het werk is afgelopen.[3] Deze dieren zijn over het algemeen zeer tam, evenals op Timor. „Overal, waar ik ze ontmoette," schrijft Dr. Kruyt, „kon ik met een gerust hart door de kudden heenrijden" (in sommige streken van Timor leven ook verwilderde buffels); deze dieren zijn tam, omdat zij iedere avond in de kraal worden samengebracht, dit heeft de buffel de bijnaam bezorgd van „de echtgenote buitenshuis" (*bifel mona*).[4] In Atjeh maakt men gedurende

[1] Palmer v. d. Broek, Nota Batang Hari, blz. 267.

[2] Zie over deze geschriften, voor wat Z.-Sumatra betreft, o.a. de verzameling *Oendang*[2], voorkomende in dl. 43, 1894 v. d. Bijdragen v. h. Kon. Inst. T. L. en Vk.; over de *Oendang*[2] *Djambi*, Adatrechtbundel V, blz. 260–262 en 294; over de *Oendang*[2] *Moko-Moko*, Adatrechtbundel, VI, blz. 328 vg. Vgl. over deze verzamelingen van adat-voorschriften in het algemeen nog Enc. N.I., III, blz. 68 en Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 240.

[3] Lekkerkerker, Nieuwe gegevens Soembawa, blz. 73.

[4] Kruyt, Reisverslag Timor, blz. 786.

de gewastijd, gewoonlijk nabij de rivier, grote omheinde plaatsen, waar al de karbouwen uit één dorp worden bijéén gebracht. Soms bindt men de dieren vast aan over de rivier hangende stengels, zodat zij als het ware verankerd in het water liggen.[1]

Zo spoedig mogelijk na het planten, wordt om de akker een heining gemaakt. Dit gaat vaak met grote omhaal van allerlei superstitieuze voorzorgsmaatregelen gepaard. Er zit aan zulk een afsluiting, naar het volksgeloof, ook overigens heel wat vast. Wanneer bijv. bij de Oost-Toradja's een karbouw voortdurend een rijstveld binnendringt, niettegenstaande de omheining goed onderhouden was, zendt de eigenaar van het veld aan de eigenaar van de buffel een duit. Deze heet „prijs voor de voeten" (*oli mbiti*) en is bedoeld, als vergoeding voor al het lopen, dat de laatste zich heeft moeten getroosten, voor het opvangen van zijn buffel. Deze duit heeft verder de symbolische betekenis, dat, indien de eigenaar zijn dier niet spoedig opvangt, de eigenaar van het veld het mag doodsteken. De To Lampoe op het Zuidelijk- en de To Wana op het Oostelijk schiereiland van Celebes, die tot de O.-Toradjagroep behoren, onheinen hun rijstvelden niet, maar vergenoegen zich met enige voorbehoedmiddelen in de omtrek ervan op te hangen, die, naar zij menen, de dieren op een afstand zullen houden. Wanneer buffels bij herhaling tot een akker doordringen, ziet de Toradja hierin een teken, dat een voornaam dorpeling bloedschande heeft gepleegd. Breken de dieren door de heining heen, dan wonen de schuldigen in hetzelfde huis, springen zij er over, dan bevinden zij zich in verschillende huizen. Als men buffels buiten de heining ziet rondlopen, moet men er niets van zeggen, ze ook niet trachten weg te jagen, want dan zouden ze juist komen. Is een buffel in een rijstveld gekomen, dan moet men hem er met zachte woorden uitdrijven, deed men het met geweld en scheldende, dan zou het dier zich beledigd voelen en elke nacht terugkomen. Het zou toch mogelijk kunnen zijn, dat in de buffel de ziel van een afgestorvene van de rijst kwam eten, omdat men hem niet voldoende van voedsel heeft voorzien. Men gaat dan eten brengen op het graf van pas overleden bloedverwanten.[2] Men leze verder het uitvoerig relaas van Dr. Kruyt.[3]

Van de West-Toradja's vermeldt dezelfde schrijver: „Wanneer buffels voortdurend de omheining van een woonerf of aanplant doorbreken, wordt dit beschouwd, als een aanwijzing, dat de menschen dien grond in gebruik hebben genomen tegen den wil van den daar huizenden aardgeest. Intusschen blijven de eigenaars van de buffels verantwoordelijk voor de schade, die hun dieren op den akker van een ander hebben aangericht, als de

[1] Kreemer, Atjeh, I, blz. 504.
[2] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, 2e dr., III, blz. 69.
[3] Idem, blz. 67 vg.

benadeelde kan aantoonen, dat hij voldoende zorg heeft besteed aan de omheining. Wanneer de schade, die aan het gewas is toegebracht, heel groot is geldt de regel: de eigenaar van den buffel moet een schuur bouwen en die met rijst vullen, een regel, die misschien nimmer wordt toegepast."[1]

„Eine auszerordentliche Tugend des Büffels ist seine wirklich beispiellose Genügsamkeit, denn dieser verschmäht geradezu saftige, anderen Rindern wohlschmeckende Kräuter und wählt dafür die dürrsten, härtesten und geschmacklosesten Pflanzenstoffe aus. Ein Büffel, welcher sich im Sommer drauszen nach eigener Auswahl beköstigte, läszt, wenn ihn im Stalle saftiges Gras, Klee und Kraut vorgeworfen wird, alles liegen und sehnt sich nach einfacherer Kost. Sumpfgräser und Sumpfpflanzen aller Art, junges Röhricht, Schilf und dergleichen, kurz Stoffe, welche jedes andere Geschöpf verschmäht, friszt er mit demselben Behagen, als ob er die leckerste Speise geniesze."[2] Wat Brehm hier schrijft over de voorkeur van de karbouw voor het minderwaardige voer, is zeker sterk overdreven, maar even zeker is het, dat dit dier weinig kieskeurig is op zijn voedsel en, bij gebrek aan beter, evenals bij ons de schapen, ook tevreden is met het hardste gras en zelfs struiken, die met onze heidestruiken overeenkomen, niet versmaadt.

Opvallend is, dat de buffels over het algemeen in betere voedingstoestand verkeren dan de runderen. Op de eerste bladzijde van het Verslag van de Mindere Welvaartscommissie III lezen wij: „De buffel heeft haast overal een zwaar, gevuld en krachtig voorkomen, waar het rund mager, slecht gevoed en verwaarloosd er uitziet." Dr. 't Hoen schrijft dit voor een deel toe aan de meer zorgzame verpleging, die de karbouwen nodig hebben, doch hoofdzakelijk aan de omstandigheid, dat deze dieren veel soberder zijn. Zij voeden zich gemakkelijk, zo zegt hij, en gedijen op voedsel van geringe kwaliteit, waarop runderen er schraal gaan uitzien.[3] Over de „soberheid" van de karbouw, wat zijn voeding betreft, wordt echter door de dierenartsen verschillend geoordeeld. „De z.g. soberheid van de karbouw" – zo schrijft Dr. Merkens – „moet niet als een speciale buffeleigenschap beschouwd worden, maar is meer het gevolg van den lagen trap van cultuur, waarop dit dier staat. Wanneer men hoog gecultiveerde runderen gaat vergelijken met onveredelde buffels, dan spreekt het vanzelf, dat de buffel zich met grover, minderwaardiger voeder tevreden stelt en er vrij goed op gedijt, veel beter dan het veredelde cultuurras zou doen. Wanneer men echter runderen en karbouwen, die op ongeveer denzelfden trap van veredeling staan vergelijkt, zooals dat o.a. op Java het geval is, dan blijkt,

[1] Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 303.
[2] Brehm, Tierleben, blz. 461.
[3] 't Hoen, Veeteelt in Kedoe en Banjoemas, blz. 339.

dat de laatsten minstens evenveel, zoo niet meer, eischen stellen dan de eersten."[1]

Bij grasschaarste worden inzonderheid verstrekt: allerlei boom- en struikbladeren en stengels, zoals van *toeri*, *dadap*, *nangka*, *waroe*, maïs, boonsoorten, knolgewassen (o.a. kassave en *oebi*-soorten), suikerriet, rietgras (*glagah*), enz., verder de fijngehakte schijnstam van *pisang*, het sponsachtig gedeelte van de klapperbladsteel, enz.

Krachtvoer wordt over het algemeen alleen verstrekt aan vet te mesten dieren. De Atjehers laten de karbouwen, om ze op de beide grote, jaarlijkse feestdagen vóór en na het Vasten vet te krijgen (Atj. *peuteumbōn*, Gaj. *memantar*), gedurende enige tijd suikerriet en bedauwd gras eten. Het voedsel wordt dan, tot oververzadiging toe, in de mond van het dier geduwd, gelijk men ook wel bij zieken en kleine kinderen pleegt te doen. De kop van de karbouw is bij deze kunstbewerking, middels zijn neustouw opgetrokken (*djhoeng*).[2] Bij de Z.-Toradja's geeft men aan buffels zout te eten, opdat zij spoedig vet zullen worden.[3] Dat de kastratie veelal de bedoeling heeft, om de vetvorming bij zijn buffels in de hand te werken, zullen wij hieronder zien. De Béloenezen van Midden-Timor snijden vaak de staarten hunner buffels af, om ze beter vet te krijgen![4]

Waar het tot zich nemen van spijs en drank bij de nog magisch denkende Inlander grotendeels door zijn heidense levensbeschouwing wordt beïnvloed, zou het niet te verwonderen zijn, wanneer ditzelfde ook het geval ware ten aanzien van de voedering zijner huisdieren. Toch vinden wij daarover in de litteratuur maar weinig opgetekend. – Van de Toradja's in Midden-Celebes vertelt Dr. Kruyt, dat een weinig van de „tranen van de zeekoe", of *doegong*, of *doejoeng* (Halicore dugong) soms gestreken wordt over het gras, dat de karbouwen eten. „Men verwacht daarvan, dat deze dieren dan niet ver zullen afdwalen, maar dat zij telkens naar hun weideplaats zullen terugkeeren." Deze zeezoogdieren, die aan de kusten van de Indische Oceaan soms worden aangetroffen, worden o.a. gevangen door de van visvangst levende Badjo's – een zwervend en over een groot gedeelte van de kusten van de Archipel verspreid volk – „dat hun tranen opvangt" (?) en aan de binnenlanders verkoopt.[5] Het verwilderen van zijn buffels meent de

[1] Merkens, Dissertatie, blz. 111.
[2] Kreemer, Atjeh, I, blz. 497, 498, en II, blz. 595 en 628, nt. 3.
[3] Kruyt, Toradja's van Sadan, Masoepoe en Mamasa, II, blz. 307.
[4] Grijzen, Midden-Timor, blz. 78.
[5] Het oogvocht van dit eigenaardige dier (Mal. Jav. *doejoeng*, Atj. *doejōn*, Mak. *roejoeng*, Boeg. *roedjoeng*, Tor. *djoedjo*) heeft in de gehele Archipel ook als liefdesdrank een zekere vermaardheid. In de myten der Griekse en Romeinse fabelleer, heeft de Zeekoe, gelijk bekend, aanleiding gegeven tot de sage van de Zeemeermin en ook bij Arabieren en Perzen zijn allerlei mirakuleuze legenden omtrent dit dier bekend. Kruyt,

Toradja ook te kunnen tegengaan door hen de bladeren te laten eten, waarmede de huisvrouw de kookpot toedekt; de dieren zullen dan altijd aan hun meester en zijn huis blijven denken en steeds terugkeren naar de weideplaats in de nabijheid van het dorp, waar zij zich overdag plegen op te houden.[1]

In het Gajo-land tracht men onwillige karbouwen meer handelbaar te maken, door hun voedsel met fijngestampte *kiamboetön*'s te vermengen, d.z. diertjes, die zich, bij aanraking, tot een kogel oprollen. In dit oprollen ziet de goedgelovige een aanwijzing van gedweeheid, welke eigenschap door het verorberen van het voedsel, naar men hoopt, sympatetisch op de recalcitrante karbouwen zal overgaan.[2] Het gebruik der Javanen en Atjehers, om de gezindheid van mensen en van wilde buffels gewillig te maken, door ze in het voedsel gedroogde zeepaardjes (Hippocampus) toe te dienen, berust op hetzelfde principe: deze rechtopstaand zwemmende dieren houden bij het zwemmen de kop omlaag gebogen; men bespeurt hierin een beeld van nederigheid, volgzaamheid.[3]

De karbouwen zijn zeer belust op zout. Het oud-Romeinse spreekwoord „in sale salus" – in zout ligt het heil – is iedere rechtgeaarde karbouw eerst ten volle uit het hart gegrepen. De dieren zoeken zelf hun drinkplaatsen gaarne bij zoutbronnen, of in ziltige drassige poelen, zoals men in onzindelijke dorpen nog wel onder de huizen aantreft. Zoutverstrekking, waar mogelijk vervangen door zeewater, heeft op Java nagenoeg overal plaats, hoofdzakelijk tot opwekking van eetlust, bij verstrekking van droogvoer, of als geneesmiddel en dan meestal vermengd met andere stoffen. In sommige streken acht de Javaan zoutverstrekking echter schadelijk, omdat de wijfjesbuffels er onvruchtbaar door zouden worden, anderen schrijven er verzwakking aan toe en weer anderen duchten er nadeel van voor de hoeven.[4]

Voor het opvangen en temmen van verwilderde buffels is het gebruik van zout als lokmiddel onontbeerlijk (hoofdstuk III).

In het Toradjase landschap Pada had men vroeger de ruimte onder de woningen tot stallen voor de buffels ingericht. In elke stal hing een bamboekoker, waarin zout water als lokmiddel voor de dieren. Iedere avond kwa-

---

Measa, II, 1919, blz. 53; Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., II, blz. 297 en III, blz. 258; De Clercq in Tijdschr. Aardrk. Gen. 1893, blz. 194; Bretschneider, Mediaeval researches, I, 1910, blz. 153; Kreemer, Atjeh, I, blz. 194 nt. 3, en II, blz. 598, nt. 2 en de daar opgegeven litteratuur.

[1] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, 2e dr., III, blz. 258.

[2] Kreemer, Atjeh, I, blz. 205.

[3] Van Dongen, Geneesmiddelen; Kreemer, Atjeh, I, blz. 203 nt. 1 en blz. 255.

[4] Verslag Mindere Welvaartscommissie, III, blz. 42 en 91.

men de buffels aangestapt, om van het zoute vocht de likken. Ze werden dan opgesloten en 's morgens weer vrijgelaten.[1] Iets dergelijks vinden wij vermeld van de Pasirezen van de vroegere Zuider- en Oosterafdeling van Borneo. Zij zijn gewoon hun karbouwen, na een korte gevangenschap, vrij in het bos te laten rondlopen, zodat deze dieren al spoedig in staat van verwildering verkeren. Door hun op geregelde tijden de trakteren op een mand zout, welke aan een paal van het huis wordt opgehangen, voorkomen zij, dat de dieren zich te ver van hun woning zullen begeven.[2]

Van de Karo-Batak's deelt de dierenarts J. R. F. De Does het volgende mede: „Teneinde te voorkomen dat de karbouwen te ver afdwalen, of op vreemden grond het voedsel zoeken, trekt men partij van de aanwezige, gewoonlijk lastig door te trekken, ravijnen, om de weide te isoleeren. Wil men nu, over enkele dieren beschikken, dan laat de herder zijn stem over het veld weerklinken, waarna de kudde al spoedig komt aandraven. Men heeft dit de dieren geleerd, door ze, na bijeen gekomen te zijn, op wat pekelwater te vergasten. Dit zoute vocht wordt op het gras gesprenkeld."[3]

De bespreking van de voeding en de verpleging der karbouwen, brengt ons vanzelf in kennis met de jeugdige herdertjes (Jav. *botjah angon*, of *pangon*, Mal. *gembala*)[4], aan wie de verzorging dezer dieren is toevertrouwd. Deze laten zich gewillig leiden, luisterend naar de geringste wenk der knapen. De kinderen, gewoonlijk niet ouder dan 12–15 jaar en vaak nog jonger, klauteren op hun buffel: zij pakken daartoe het dier bij de staart, zoeken voor hun ongeschoeide voet een steunpunt op het hielbeen van de karbouw en trekken zich naar boven, of zij laten het dier knielen en klimmen over zijn kop op zijn brede rug, om hem als rijdier, of als slaapstee te gebruiken. Van deze ongedwongen omgang der jonge herdertjes met hun buffels gewaagt ook de overbekende Saïdjah-geschiedenis uit de Max Havelaar. „De vader van Saïdjah had een buffel... Saïdjah, die toen omstreeks zeven jaar oud was, had met den nieuwen buffel spoedig vriendschap gesloten. Ik zeg niet zonder doel „vriendschap", want het is inderdaad treffend te zien, hoe de javasche *kerbo* zich hecht aan den kleinen jongen, die hem bewaakt en verzorgt. Het sterke dier buigt gewillig den zwaren kop rechts of links, of omlaag, naar den vingerdruk van 't kind, dat hij kent, dat hij verstaat, waarmede hij is opgegroeid."

Het is een aardig gezicht een kudde buffels, veelal bereden door één of twee jongens, die zich onder grote vrolijkheid aan hun geliefde dagtaak gaan

[1] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, 2e dr., III, blz. 258.
[2] Horstink, Schetsen Z.O. Borneo, blz. 594.
[3] De Does, Veeartsenijkundig onderzoek Karo-hoogvlakte, blz. 16.
[4] Jav. *angon* (Ng.), *angen* (K.) = weiden, hoeden (Mal. *gembalakan*).

wijden. Zoals de herder op de hoge Alpen er, bij het weiden van zijn vee, al juichende en jodelende op uittrekt, om zijn dieren naar het dal te drijven, zo drijven de bruine herdertjes, al zingende en gewapend met lange zweep en grasmes, de logge viervoeters voort naar de wei, of naar de sawah's, waar de padihalmen reeds geoogst zijn. Zij kennen allerlei liedjes of deuntjes, ook om regen te lokken en regen af te weren, welke liedjes de kracht hebben of hadden van bezweringsformulieren.

De weidetijd is voor de *botjah angon* een leven van ongebonden vrijheid en vreugde. Men heeft deze knapen weleens de „gamin's" der Javaanse maatschappij genoemd.[1] Zij groeien dartel en onbezorgd met de aan hun hoede toevertrouwde dieren als het ware in het wilde op. Zijn zij tot zwaardere arbeid in staat, dan worden zij als veehoeders vervangen en op de velden, of op andere wijze, werkzaam gesteld. Toezicht op deze knapen, ter voorkoming van veediefstallen, schijnt hier en daar wel nodig gebleken te zijn.[2] Behalve zulke diefstallen gebeuren bij het weiden ook wel eens andere ongerechtigheden. Zo zou het, volgens inheemse getuigenissen, bij de Oost-Toradja's niet zelden voorkomen, dat de jeugdige herders zich met de aan hun zorgen toevertrouwde dieren afgeven. Komt zulk een geval de oudsten van het dorp ter ore, dan moet het als bloedschande verzoend worden.[3]

Loon in geld krijgen zij niet, maar behalve huisvesting ontvangen zij van hun meesters voedsel en kleding en veelal een evenredig deel van de te werpen kalveren. Soms wordt een karbouwkoe aangewezen, waarvan het eerste kalf voor het hoedertje is.[4]

Hoewel zijn maatschappelijke positie maar een zeer nederige is, worden aan zo'n eenvoudig herdertje toch mysterieuze krachten toegeschreven. Vooral zijn speeksel geldt, in bijzondere gevallen, als zeer geneeskrachtig. Wanneer bijv. een Javaans kind spruw heeft, komt het wel voor, dat een herdersjongen in de keel van dat kind moet spuwen. „Denk eens, zoo'n sapi- of karbouwenknaap moet maar door alle weer en wind; onthouding en ontbering zijn z'n deel; hoe zou dan zijn spuug niet helpen?"[5] Inderdaad staat het een met het ander in nauw verband. Wordt het speeksel in het algemeen reeds als een magisch krachtig makend middel beschouwd, tot genezing van allerlei ziekten, hoeveel intenser moet die eigenschap werken, wanneer het afkomstig is van iemand, wiens staat van onthouding op zichzelf reeds magisch werkt, die door zijn voortdurend verblijf in de eenzame natuur geheime kennis van kruiden en krachten heeft opgedaan, die in de

[1] Mayer, De Javaan als mensch, blz. 165.
[2] Verslag Mindere Welvaartscommissie, III, blz. 91.
[3] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, 2e dr., III, blz. 262.
[4] Adatrechtbundel V, blz. 119, 127, 155, 177.
[5] Kreemer Sr., Hoe de Javaan zijn zieken verzorgt, blz. 11; Kruyt, Animisme, blz. 62.

gelegenheid is, ongeweten dingen te zien en die bovendien dagelijks omgaat met zulke levenskrachtige en dus magische schepsels als de karbouwen!

Zal de gekraalde of opgestalde karbouw gezond blijven, dan moet hij geregeld gebaad worden. Ook dit behoort tot de dagtaak van de *botjah angon*. Er werd reeds aan herinnerd (boven blz. 38 vg.), dat één van de meest opvallende eigenschappen van de karbouw is zijn grote gehechtheid aan het water-element, waaraan hij zijn hart en ziel heeft verpand. Op Java worden de dienstdoende karbouwen meestal tweemaal daags gebaad nl. 's ochtends, vóórdat zij voor ploeg, eg, of vrachtkar gespannen worden en 's namiddags, vóórdat zij naar stal of kraal worden teruggebracht. Vóórdat de zon haar hoogste stand heeft bereikt, wordt het zware ploegwerk gestaakt.[1]

Het baden en schoonmaken der dieren, waarbij meestal van een bundel gras als strowis en van een klapperdop als waterschepper wordt gebruik gemaakt, geschiedt in de regel in de naastbij stromende rivier, doch ook wel in de een of andere waterkom, of thuis onder de bomen op het erf.

De houten-, bamboe-, of ook wel metalen bellen (Jav. *klontang*, Soend. *kolotoq*, of *keleteq*, Mal. *kelintoeng*, Minangk. *katoeq*, Atj. *taq-toeq*, Gaj. *grantoeng*, Alas *ketoeq*, *keketoeq*, enz.), die de luie dieren, welke altijd bij hun kudde achterblijven, om de hals hebben hangen, doen dezelfde dienst als de bellen, waarmede de Drentse schaapherder zijn schapen omhangt, opdat hij van verre kan horen, waar zij zich bevinden. De Timorees gebruikt een fluitje (*fekoe*), om zijn karbouwen te roepen.[2]

Dat er, naar het volksgeloof, een voortdurende, nauwe sympatetische relatie bestaat tussen de herdersknaap en de karbouwen, die hij verzorgt, blijkt uit tal van gebods- en verbodsvoorschriften (*pantang*'s), die hij heeft op te volgen, omdat, bij niet naleving, de dieren daarvan de nadelige gevolgen zouden ondervinden. De betekenis dier voorschriften is vaak niet

[1] Het ogenblik, waarop de zon door de meridiaan gaat (klokke twaalf) beschouwen de Javanen als de meest geschikte tijd „om zich de verhouding, waarin de mensch staat tot het heelal, te binnen te brengen" en achten die tijd voor andere bezigheden ongunstig. (Van Hinloopen Labberton, Handboek, blz. 31 nt. 1). Ook de Minangkabauers achten het middaguur, als de zon tot haar hoogste punt is gestegen, als de tijd, dat de natuur een ogenblik gaat rusten „de schaduwen zich ronden, vogelen zich verzadigd voelen, honden moe-neerliggen, de menschen zich stil houden" – het moment, waarop engelen en geesten pozen van hun arbeid, om de zon langs de hemel te trekken en zich op aarde wat te ontspannen (Damsté, Als jong controleur in Indië, blz. 251). De Atjeher staakt op het suggestieve ogenblik, dat de zon het zenith heeft bereikt, liefst alle werk. Hij zegt, dat ook de vogels dan wieken naar de schaduwrijke diepte van het woud, om daar van hun dagtaak uit te rusten (Kreemer, Atjeh II, blz. 531).

[2] Kruyt, Reisverslag Timor, blz. 773.

duidelijk, wanneer men de gedachtenassociaties niet kent, die er toe geleid hebben. Niet zelden wordt die betekenis ook door de bevolking zelf niet, of niet meer, gekend, daar die voorschriften terugwijzen naar oude, niet meer bestaande, toestanden of voorvallen, waarvan de herinnering door de tijd is uitgewist. Als wij van vele kleine handelingen zeggen, dat zij „ongeluk brengen", dan is dat ook niet anders, dan een overblijfsel van dergelijke oude voorstellingen.

Het gehele *pantang*-systeem hangt samen met het Polynesische *taboe* en gaat van dezelfde gedachtengang uit als de „magie". Maar terwijl de magisch denkende mens een gewenst effekt tracht op te wekken, door toepassing van één der ongeschreven wetten, die de magische wereldbeschouwing beheersen (zie § 24), beogen de *pantang*-voorschriften juist het omgekeerde, nl. het met alle macht verhinderen, dat één dier wetten, door sympatetische werking, toepassing vinden zal, opdat geen ongewenst resultaat zal ontstaan. Men heeft het, profylaktisch werkende, *pantang*-stelsel daarom wel negatieve magie genoemd. Men kan ook zeggen, dat de vrees voor het gevaar de primitieve mens leidt in twee richtingen: door de onthouding tot het *taboe*, door de aktie tot de „magie".

Hieronder volgen thans enige voorbeelden van gebods- en verbodsvoorschriften, voorzover zij van belang zijn bij de verzorging van buffels.

Wanneer op Java het vee mager blijft, moet men de toespijs bij de rijst van de herdersjongen vermengen met een beetje mest van het hem toevertrouwde vee; het zal er dan weldra flink uit gaan zien.[1] Hij mag zijn buffels niet slaan, daar de dieren anders mager zouden blijven.[2] Op Savoe geldt het als *pantang*, dat de karbouwenhoeders zich boos zouden maken op de dieren, die zij bewaken; ook past het de eigenaar der dieren niet, om zich over de hoeders kwaad te maken.[3]

Gedurende het weiden der buffels hebben de Toradjase jongens ook allerlei dingen in acht te nemen, die als evenzovele geboden en verboden zijn. „Zij mogen onder het spelen niet te hard schreeuwen, want dit lokt geesten aan, die komen kijken; hierdoor worden de dieren onrustig en onhandelbaar. Overigens behoeven de jongens niet bang te zijn voor ontmoetingen met geesten, want deze hebben groot respect voor buffels, zegt men; daarom gaan de buffeljagers onbevreesd voor geesten en spoken 's nachts de wildernis in. De jongens zijn door hun vaders en de ouderen onder hen ingelicht over hetgeen zij onder het weiden moeten nalaten. Zij mogen de dieren niet slaan met stengels van fonteingras (*morompa*, Eleusine indica), omdat de dieren, daardoor vlekken op de huid zouden krijgen. Zij mogen

[1] Luinenburg, *Ilo-ilo* bij Javanen, blz. 315.
[2] Id., blz. 316.
[3] Van de Wetering, De Savoeneezen, blz. 570.

in den tijd, dat ze de beesten weiden, niet het vleesch van aan ziekte gestorven dieren eten. Ze moeten geen luizen, die zich aan een buffel hebben vastgezogen, aftrekken, anders zal het dier mager worden. Op weideplaatsen (*lambara*), waar buffels plegen samen te komen, om te herkauwen, of op de plek, waar men zijn buffels heeft aangebonden, moet men geen hout hakken, want dit schaadt de gezondheid der dieren. Op zijn buffel gezeten, mag de jongen geen rijst eten, want daardoor wordt het dier mager. Ook moet hij dan geen boeren laten, want hierdoor wordt het dier ziek."[1]

Verschillende *pantang*-voorschriften geven regels voor het dieet. Bij de Oost-Toradja's mogen de deelnemers aan het opvangen der karbouwen geen zure dingen eten, daar anders de dieren stoterig zouden worden.[2] Van de West-Toradja's wordt gezegd, dat de karbouwenweiders geen schelpdieren mogen eten, omdat de toekomstige kalveren anders niet geboren zouden kunnen worden, maar als in een schelp besloten zouden blijven. Is hierbij de bedoeling van het *pantang* duidelijk, minder gemakkelijk te begrijpen is het in Bada bestaand verbod, dat karbouwenhoeders zich hebben te onthouden van het nuttigen van rode groenten en rode dieren, als garnalen en kreeften, daar hierdoor de gezondheid der buffels zou worden benadeeld.[3] Dr. Kruyt vertelt verder nog, dat hoewel de Timorezen gewoon zijn paling te eten, het hun ontzegd is, de paling te nemen uit poelen, waarvan het water geregeld door karbouwen gedronken wordt, opdat de kudde niet in aantal zal afnemen.[4]

Er zijn ook verbodsbepalingen, waaraan getrouwde vrouwen en kinderen onderworpen zijn gedurende de afwezigheid van hun echtgenoten en vaders, wanneer dezen er op uit zijn ten strijde, ter jacht, ter visvangst, of tot het opvangen van buffels. Als enig voorbeeld halen wij het volgende aangaande de Toradja's van Tawaïlia (een der Berglandschappen van Poso) aan. Men moet daar zeer oppassen, dat niet een der kinderen weent op het ogenblik, dat de vader heengaat, om verwilderde buffels op te vangen. Dit toch is een zeer gevaarlijk werk, waarbij men al zijn kracht en tegenwoordigheid van geest nodig heeft. „De tranen van het kind zouden de kracht van de vader ongunstig beïnvloeden".[5]

Dat het maken van een heining om een rijstveld een nauwgezet en zorgvuldig werk is, dat allerlei voorzorgen, ook van magische aard, in het leven roept, om te voorkomen, dat zij onsterk zou zijn en de vrij rondlopende buffels haar omver zouden lopen, hebben wij op blz. 57 gezien. Men moet

[1] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, 2e dr., III, blz. 262.
[2] Id., 1e dr., II, blz. 172.
[3] Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 302.
[4] Kruyt, De Timoreezen, blz. 489.
[5] Kruyt, Measa, II, blz. 51 vg.

ook onder het werk niet over de heining heen stappen, of er over heen springen, want dan zouden de dieren dit voorbeeld volgen.[1] Bij de West-Toradja's is het, bij het maken van zo'n schutting verboden, het woord „buffel" uit te spreken, omdat dit de heining zwak zou maken.[2] Wanneer de Timorezen tot het beplanten van een nieuw maïs-veld overgaan en de vrouwen daartoe de manden met maïs-pitten aandragen, mogen zij onderweg geen woord spreken en ook niet rechts of links kijken. „Lieten ze een woord los, dan zouden later buffels en varkens door de omheining van den akker doorbreken en den aanplant vernielen. Vooral in den tijd, dat de vrucht aan het uitkomen is, moet men heel voorzichtig zijn. Dan mag men niet schreeuwen, of op de fluit blazen. In dien tijd moet men zich ook onthouden van huwelijksgemeenschap, want deze zou ten gevolge hebben, dat buffels, of andere dieren, den akker binnendrongen."[3]

Ten slotte nog een paar *pantang*'s berustende op vrees voor de sympatetische werking der gelijkenis en van het kontakt. Bij regen, gepaard met onweer, mogen de Javaanse herdersjongens niet klappen met hun zweep; zij zouden daardoor de donder roepen.[4] De Toradja zegt: wanneer iemand op een karbouwenhoop spuwt, of daarin met zijn speer steekt, zal de buffel, van wie deze uitwerpselen zijn, die persoon achtervolgen en hem met de horens stoten.[5]

Gedurende de tijd, dat de karbouwen op de weideplaats kalm hun dikke buiken met gras vullen, trippelen vogels van diverse pluimage om hen heen, of zetten zich op hun rug of kop neer, waar zij een altijd welvoorziene dis vinden door de veelsoortige fauna, die deze logge viervoeters immer omringt. Zij jagen de ontelbare vliegen en andere lastige gasten na, die het buffelbestaan zo moeilijk maken, of houden zich bezig met het opzoeken van huidmijten, die zich op deze dikhuidigen hebben vastgezogen. Men zegt, dat zij ook wel de wormpjes opeten, die dikwijls bij de runderen gevonden worden aan het uiteinde van de endeldarm.

Tot die stereotiepe, trouwe gezellen der karbouwen, behoren voornamelijk spreeuwen, *djalaq*'s (Sturnopastor jalla), en verschillende reigersoorten, veelal bekend onder de kollektiefnaam *bangau*. Tot de laatsten zijn vooral te rekenen kleine, witte reigersoorten, zoals op Java de *blekoq* (Ardeola speciosa) en de *koentoel* (Bubuleus coromandus).[6]

[1] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, 2e dr., III, blz. 68.
[2] Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 101.
[3] Kruyt, De Timoreezen, blz. 479 vg.
[4] Luinenburg, *Ilo-ilo* bij Javanen, blz. 326.
[5] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, 2e dr., III, blz. 255.
[6] Koningsberger, Java zoölogisch en biologisch, blz. 246; Encycl. N.I., III, i. v. Reiger.

Nimmer was het mij te veel, schrijft de Schotse natuuronderzoeker Henry O. Forbes, te wachten, om getuige te zijn van de vriendschappelijke relatie, die er bestaat tussen het spreeuwenvolkje en hun Bovinen-gastheren. De vogels waren gewoon, zich in troepen ongeduldig te verzamelen, omstreeks het uur van de komst der buffels op de weide. Zodra de kudde aankwam, streken de vogels in menigte op de ruggen der plompe viervoeters neer, tot klaarblijkelijke voldoening der laatsten, die zij van hun lastige parasieten bevrijdden. Ofschoon de herdersknapen gewoonlijk languit slaperig neerlagen op de ruggen der buffels, scheen het gevederde volkje te weten, dat zij volkomen veilig waren: zij zetten zich eerst neer op de naakte ruggen der slapers en wipten dan van daar over op de flanken der karbouwen. En als de kudde, bij het vallen van de avond, werd weggevoerd, vlogen de Sturnopastors weer op naar het bos.[1]

§ 8 STALLING VAN KARBOUWEN

Gaan wij thans over tot een korte beschouwing van de onderscheiden wijzen van stalling der karbouwen in de Ind. Archipel, dan dient er allereerst op te worden gewezen, dat de verschillen ook verband houden met de trap van ontwikkeling, waarop het landbouwbedrijf staat.

In het algemeen kan men wel zeggen, dat de Javaan weinig voelt voor stalverpleging van zijn karbouw (zie blz. 54) en zijn vee liefst zoveel mogelijk zijn eigen fortuin laat zoeken, althans overdag. Is op die wijze te weinig voedsel te krijgen, dan houdt men zijn dieren op stal, hetzij deze apart van het woonhuis op het huiserf is geplaatst, hetzij hij een onderdeel van het huis uitmaakt. Dit zal dan inzonderheid het geval zijn, indien weidegelegenheid ontbreekt, nadat de velden beplant zijn. Doet zulks zich voortdurend voor, dan zal stalhouding regel zijn. Trekvee moet men altijd bij de hand hebben en gewoonlijk heeft dit een krachtiger versterkend voedsel nodig, waarom doorgaande stalverzorging hierbij regel is. In Oost-Java is verzorging op stal van meer betekenis dan in West-Java.

„Zoo'n vrij staande stal", schrijft Dr. Merkens, „bestaat in den regel uit een op dikke palen (meestal van onbewerkte boomstammen en slechts in enkele gevallen van gezaagd hout) rustend dak, dat meestal van atap (gedroogde alang-alang) of van een ander goedkoop materiaal, op bamboelatten rustend, bestaat. Hoewel de levensduur van zoo'n dak kort is, voldoet het toch uitstekend en wordt, daar het repareeren in den regel zeer weinig kost, geregeld vrij goed dicht gehouden. Daken van zwaarder constructie en bedekt met pannen, treft men ook wel aan, maar dat zijn toch uitzonderingen. De zijkanten van den stal zijn in den regel met dwarslatten

[1] Forbes, A naturalist's wanderings, blz. 55 vg.

afgesloten, slechts hier en daar maakt men één of twee, of drie zijkanten met *bilik* (gevlochten bamboe) gedeeltelijk dicht, zoodat het dier tegen wind beschut wordt. De vloer bestaat bij deze stallen meestal uit doormidden gezaagde boomstammen, die met den platten kant op de daaronder liggende balken rusten, zoodat de bovenvlakte, dus het gedeelte, waar de dieren op staan, zeer ongelijk is. De grond onder dezen vloer wordt zoo goed als nooit door pleisterwerk of iets anders ondoordringbaar gemaakt, wel wordt hij meestal eenigszins gootvormig uitgegraven, zoodat den vloeibaren uitwerpselen gelegenheid gegeven wordt, gedeeltelijk weg te vloeien (een groot gedeelte zakt altijd in den grond). De stallen, die in de huizen zijn aangebracht, bestaan slechts uit een houten vloer en een paar zijlatten met een soort voerbak. Daar menschen en dieren meestal het grootste gedeelte van den dag in dezelfde ruimte vertoeven, wordt er wel voor gezorgd, dat de mest steeds verwijderd wordt en dat de urine behoorlijk kan afvloeien. De heele ruimte wordt door wanden, waarin slechts enkele raampjes zijn aangebracht, omsloten."[1]

Zodra wij in streken komen, waar de grond minder in kultuur is genomen, zien wij, dat de zorg, die aan de stalling besteed wordt, voortdurend afneemt en komen de kralen meer en meer voor. Deze open kralen (niets anders dan omheinde ruimten) geven de dieren geen beschutting tegen regen en zon, maar dienen hoofdzakelijk om te voorkomen, dat zij 's nachts naar de bebouwde velden trekken, of te ver afdwalen.[2] „Zoo'n kraal heeft een onverharden bodem, terwijl de regen ongestoord kan binnenvallen. Regen, urine, faeces en de neiging van karbouwen, om modderkuilen te maken, veranderen een kraal weldra in een modderpoel, waar de karbouwen zich in wentelen. Gelukkig is de karbouw een dier, dat goed op vochtigen grond kan leven, zoodat de toestand, die in veel kralen heerscht, niet al te nadeelig op hen inwerkt."[3]

De gemeenschappelijke veekralen, die vroeger op Java, op last van het Nederlands Ind. bestuur, hier en daar tegen veediefstal werden opgericht en in stand gehouden, bleken zeer nadelig voor de gezondheid van het vee en werden dientengevolge later weer afgeschaft. In een land, waar veel besmettelijke ziekten voorkomen, die door stekende en bloedzuigende insekten worden overgebracht van het ene dier op het andere, wordt de verbreiding er van, door het verblijf van veel dieren in één gemeenschappelijke veekraal, sterk in de hand gewerkt.[4]

In de gewesten buiten Java en Madoera, waar de huizen min of meer hoog

---

[1] Merkens, Dissertatie, blz. 150 vg.

[2] Id., blz. 151.

[3] Id., blz. 152.

[4] Verslag Mindere Welvaartscommissie, III, blz. 91; 't Hoen, Buffel en rund, blz. 34 vg.

boven de grond zijn opgetrokken, stalt de bevolking haar vee 's nachts vaak onder de huizen. Daar waar men ruime weidegronden aantreft, laat men de karbouwen eenvoudig vrij rondlopen. 's Avonds worden zij dan naar de kraal opgejaagd, of de kudde trekt er uit zich zelve heen. Men laat ze ook wel in het vrije veld overnachten. Enig toezicht bestaat er, hoewel dat zeer gering is te noemen.

Het kralen geschiedt veelal op zeer eenvoudige wijze, door de dieren in een licht omheinde modderpoel te jagen. De nacht wordt door hen staande of liggende in het modderige water doorgebracht. Soms wordt aan de wijze van kralen iets meer zorg besteed. Zo geeft de dierenarts J. R. F. De Does de volgende beschrijving van een buffelkraal bij de Karo-Batak's. „Men plaatst een omheining van minstens twee meter hoogte, gemaakt uit stevig en dicht inéén gevlochten bamboe, in een cirkel met een doorsneede van 3 à 4, soms 5 m. Een nauwe spleet van nauwelijks één m breedte geeft toegang tot het inwendige, alwaar de karbouwen verblijf moeten houden. De bodem van deze daklooze ruimte is natuurlijk in den regentijd zeer modderig en verandert langzamerhand in een komvormige verdieping, waarin het water staan blijft. Naast de kraal vindt men een eenvoudig ingericht, laag hutje van den wachter. Zoo'n groote kraal alleen met het hutje van den wachter, of meerdere kleine kralen met de daarbij behoorende huisjes van de veehoeders, wordt, of worden, omringd door een stevige vierkante omheining van bamboe en levende planten."[1] M. Joustra produceert een paar instruktieve foto-afdrukken van zulke Batakse buffelkralen en komt in zijn beschrijving ervan tot de volgende ontboezeming: „Hoe zoo'n onoverdekte kuil, waarin soms drie, vier beesten den nacht doorbrachten, er, vooral in den regentijd uit moet zien, laat zich gemakkelijker voorstellen dan beschrijven, en hoe de dieren, die soms alleen maar met de punt van hun neus boven de modderige massa uitkwamen, daarin konden slapen en niet den dood door verstikking vonden, is een raadsel. De lucht, die vooral tegen den morgen uit zoo'n kuil opstijgt, is onbeschrijfelijk."[2]

Bij de Toradja's zijn de buffelkralen vaak omringd door aarden wallen, waarop gewoonlijk bamboe is geplant. Uit de verte gezien, verschilt zo'n kraal dan niet van een versterkt dorp, zoals men vroeger overal in Midden-Celebes aantrof.[3] In het landschap Gowa (Z.-Celebes) worden de buffels des nachts in kralen (*talaka*) opgesloten, omheind door een stevige palissadering of stenen borstwering en aan alle zijden versperd door bamboedoeri stengels.[4] Van de Savoenezen wordt bericht, dat zij zeer bedreven zijn

[1] De Does, Veeartsenijkundig onderzoek Karo-Hoogvlakte, blz. 15.
[2] Joustra, Praatje over de huisdieren, blz. 375.
[3] Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 79; Dezelfde, De bewoners van de Karama, blz. 894.
[4] Van Marle, Beschrijving Gowa, blz. 399.

in het inrichten van buffelkralen, voorzien van omheiningen van opgestapelde ruwe stenen, die zij zodanig weten te voegen en te vlijen, dat er een vrij gelijke oppervlakte of wand van gevormd wordt.[1] Ook bij de Ngadanezen vindt men dergelijke stenen buffelkralen.[2]

In sommige moerassige streken van Z.O.-Borneo worden de karbouwen 's avonds in z.g. *kalang*'s (nachtverblijven) gedreven, bestaande uit zodanig naast en boven elkaar gestapelde grote boomstammen, dat de bovenste houtblokken een vloer vormen, die zelfs bij de hoogste waterstand droog blijft. Een soort van trap van kleine boomstammen gebouwd, geeft toegang tot de *kalang*.[3]

Behalve door het aanbrengen van kralen, tracht men zijn karbouwen ook wel van de weidegronden af te zonderen door gebruik te maken van de eventueel aanwezige ravijnen, zoals reeds op blz. 61 van de Karo-Batak's werd vermeld. Die weidegronden bestaan namelijk niet zelden uit zeer geaccidenteerd terrein. Een buffel trekt niet gaarne door enigszins steile terreinkloven, zodat waar de ravijnen door vrij diep uitgegraven loopgraven, of ook wel door stevige heiningen of aarden wallen zijn verbonden, er niet veel kans bestaat voor al te ver afdwalen.

Soms tracht men het vee door een gemeenschappelijke omsluiting te isoleren. Men sluit dan een stuk land, waar voldoende gras groeit, met een heining af en brengt daar de dieren samen. Zulk een afgepaald stuk grond heet bij de Toradja's *tangki;* een paar mannen, vaak gebrekkigen, verblijven er om toezicht te houden.[4] Ook in Atjeh en op Savoe worden in de gewastijd omheinde plaatsen aangebracht, waar de karbouwen uit één dorp worden samengebracht (boven blz. 56 en 57); in Atjeh bij voorkeur aan de overzijde van de nabijzijnde rivier. In Midden-Sumatra merkte A. L. van Hasselt op, dat de karbouwenkralen bijna alle tegenover het dorp, waartoe zij behoorden, op de andere oever van de Moesi of haar zijrivieren gebouwd waren.[5] In het Gajoland brengen de grote veebezitters, om van alle moeite af te zijn, tegen de gewastijd, jaarlijks hun veestapel wel naar de, soms één of meer dagreizen buiten het dorp gelegen *perwörön*'s, of plaatsen, waar zij hun buffelkralen en hutten voor de veehoeders hebben.[6]

Het is bij het stal- en kraalvee allerwegen gebruikelijk, bij het vallen van de avond, in of nabij de stallen en kralen, een rokend houtvuur te onder-

---

[1] Donselaar, Aantekeningen Savoe, blz. 290.
[2] Arndt, Die Megalithenkultur, blz. 14 vg.
[3] Jaarverslag 1923.
[4] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, III, blz. 262.
[5] Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 376.
[6] Hazeu, Gajosch-Ned. Wdbk. i. v. *wör*.

houden, tot verdrijving van muskieten, vliegen en andere voor de karbouw lastige insekten. Meestal worden daartoe veel rook verspreidende bladeren of stro gebrand. De buffels zijn daar zeer op gesteld; soms ziet men hen boven het smeulend vuurtje staan. Het gebeurt wel eens, dat een buffel zijn stal uitbreekt, omdat zijn meester verzuimde, zulk een vuurtje aan te leggen.[1] De rondlopende karbouwen zoeken na hun terugkeer van de weide het kraalvuur op, om zich in de dichte rook te dringen en zodoende gevleugelde lastposten van het lijf te houden. „Es war eigenartig zu sehen, wie abends überall neben den Häusern grosze Feuer angezündet wurden, um die aus den Sümpfen nasz heimgekehrten Büffel zu trocknen," aldus lezen wij in de beschrijving hunner reizen in Z.O.-Celebes van de beide Zwitserse zoölogen Dr. Paul en Dr. Fritz Sarasin.[2]

§ 9 EIGENDOMSTEKENEN VAN KARBOUWEN

Ofschoon geschillen over de eigendom van karbouwen betrekkelijk zeldzaam zijn, komt het toch wel voor, dat de dieren van de ene kudde zich met die van een andere vermengen. In zo'n geval kan het gebeuren, dat men in het onzekere is, aan wie een bepaalde buffel toebehoort. Kan de ware eigenaar, na veel over en weer praten, niet worden aangewezen, dan moet uiteindelijk – zo is, of was het althans, bij de Toradja's – een godsoordeel de waarheid aan het licht brengen. Betreft het geschil een buffeljong, dat van zijn moeder is afgedwaald en waarop nu twee personen aanspraak laten gelden, dan lost de Toradja met Salomo's wijsheid de zaak op, door de beide buffelkoeien, van wie de wederzijdse eigenaren beweren, dat zij het kalf, waarover getwist wordt, zouden hebben geworpen, bij elkaar te brengen en vervolgens het jong los te laten. De koe, die door het kalf wordt gevolgd, wordt dan erkend, de moeder te zijn en daarmede is ook uitgemaakt, wie de eigenaar is van het kalf.[3]

Om zijn onverzorgd rondlopende karbouwen van die van anderen te onderkennen, let de eigenaar niet alleen op hun natuurlijke kentekenen, maar voorziet hij ze vaak van kunstmatig aangebrachte eigendomskenmerken, welke bij voorkomende geschillen bewijskracht hebben. Soms geschiedt dit, door het afzagen van één of van beide hoornpunten, maar gewoonlijk door een insnijding in, dan wel het doorboren van, een der oorschelpen. Door de verschillende, mogelijke mutilaties over beide horens of oren te verdelen, zijn natuurlijk allerlei kombinaties bestaanbaar. Dat de dieren er daardoor vaak zeer gehavend uitzien, ligt voor de hand. Soms legitimeert de eigenaar geheel op eigen wijze de oren of horens zijner buffels,

[1] Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 953.
[2] P. en F. Sarasin, Reisen in Celebes, I, blz. 296 vg.
[3] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, 2e dr., III, blz. 257.

of zijn het de families van een bepaalde landstreek, die haar eigen merken hebben, somtijds heeft elke clan of stam, dan wel elke kampoeng of kampoeng-complex zijn eigen teken.

Geldt het bovenstaande voor de gehele Ind. Archipel in het algemeen, van sommige streken vinden wij nog opgetekend, dat de afgezaagde horentoppen als regel worden bewaard, om ze, in twijfelachtige gevallen, weer te kunnen aanpassen op de overgebleven stompen, en ook de afgesneden fragmenten van de oorschelp worden, na uitgedroogd te zijn in de rook, wel in huis opgehangen en bewaard, om later, bij voorkomende verdenking van diefstal, als corpora delicti te kunnen dienen. Dit wordt ons o.a. verzekerd van de Makasaren en Boeginezen in de vroegere Oosterdistikten van Z.-Celebes.[1] Op het eiland Savoe heeft elke clan zijn eigen teken (*djoewè*), d.i. een insnijding in de oren van karbouwen, runderen, paarden, varkens, enz., om zijn eigendom te herkennen. Bij een rechtsgeding wordt het oor van het geslachte dier als stuk van overtuiging geëist. Daarom is de slachter verplicht, om bij elke slacht het oor van het geslachte dier bij de overheid in te leveren, om zodoende te bewijzen, dat hij zijn eigen beest geslacht heeft. Men hangt de afgesneden stukken der oren in de rook boven het vuur, om later, bij eventuele verdenking van diefstal, als bewijsmateriaal te kunnen dienen.[2]

Van de in de Lampongs (Z.-Sumatra) vrij in de bossen rondlopende karbouwen wordt vermeld, dat zij ééns in het jaar (in de Westmoesson) worden opgevangen en in een omheinde ruimte verzameld. De dieren worden dan aan de oren van kentekenen (*djarhoeng*) voorzien en de in de kudde geboren exemplaren, krijgen hetzelfde kenmerk als het moederdier. Komen er nu ongemerkte karbouwen, dus waarvan de eigenaar onbekend is, binnen de omheining, dan worden zij als wilde *djoeroendjoengan* beschouwd, welke de opvatter, i.c. de eigenaar of eigenaren van de omheinde ruimte, zich mogen toeëigenen.[3]

Bij gelegenheid van het buffelwijdingsfeest in Bada, in het Centraal-gebergte van Midden-Celebes, dat jaarlijks plaats heeft, als de karbouwen worden opgevangen en gekraald, om hun diensten te bewijzen bij het omwoelen van de grond, gaan de buffeleigenaars na, of al hun dieren voorzien zijn van het geëigende merk. Iedere familie heeft haar eigen kenteken, waaraan de haar toebehorende dieren zijn te herkennen. Dit merk wordt aan het linker- of rechteroor, of aan beide aangebracht, door van de top een stukje af te snijden, er een stukje uit te nemen, of de oorschelp te splijten.

[1] Wiggers, Schets regentschap Kadjang, blz. 277.

[2] Van de Wetering, De Savoeneezen, blz. 489 vg.

[3] Zie voor het bovenstaande en over de *adat kibaoe djoeroendjoengan*, Hissink, Pepadonwezen, blz. 80 nt. en Francis, Herinneringen, blz. 150 nt.

„Het afgesneden stuk oorschelp wordt in huis opgehangen, of men bindt het kinderen als versiering om den hals. Nu en dan wordt ook de staart van buffelkoeien gemutileerd, door er de pluim van af te hakken; men meent hiermede het welzijn of de vruchtbaarheid der dieren te bevorderen." Naast deze mededeling van Dr. Kruyt hebben wij nog die van de Zendeling Woensdregt, dat het merken (*montanddi*) der buffels plaats heeft „door de in het afgeloopen jaar geworpen kalveren een insnijding in het oor te geven, er een stukje af te snijden, of hun staart te korten; de afsneden staarten en oorstukken hangt men vol trots als ketting om den hals, opdat men zal zien, hoe rijk, of misschien wel, hoe geliefd door de goden de eigenaar is."[1]

Van de Rotenezen wordt gezegd, dat zij zeer proceslustig zijn. Hebben zij een karbouw geslacht, dan wordt één zijner, van een merkteken voorziene, oren aan het huis van de eigenaar, of aan een boom vóór zijn woning opgehangen, opdat ieder zich zal kunnen overtuigen, dat het dier niet gestolen is.[2]

Ook op Timor is het gebruikelijk, om de oren der karbouwen te merken, welke dieren daardoor dikwijls een akelige, verminkte indruk maken. Dr. Kruyt zag hier exemplaren met een geheel in tweeën gedeelde oorschelp lopen. Men vindt op dit eiland verder het merkwaardig verschijnsel, dat iedere familie een familienaam heeft, welke door een bepaald merkteken (*malaq*) wordt aangeduid. Zulke familiemerken vindt men op al hetgeen de Timorees toebehoort. Opmerkelijk is ook, dat deze merken in schier alle landschappen op Timor onderling verschillend zijn. Ook bezitten de hoofden somtijds andere merken dan hun onderdanen. Bij karbouwen en paarden worden ze met een gloeiijzer ingebrand, op levenloze voorwerpen ingesneden. Verder is nog op te merken, dat deze familietekens bij de analfabetische bevolking ook dienst doen als signatuur.[3]

Indertijd werd door het N.I. Gouvernement in de residentie Batavia een proef genomen met het merken van het vee door middel van genummerde en van letters voorziene oorringen. De kosten zouden gedragen worden door enige landheren. De bevolking was met deze nieuwe wijze van veemerken weinig ingenomen en meende daaraan de vermagering van het

---

[1] Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 88 en Woensdregt, Zegenen der buffels in Bada, blz. 234 vg.

[2] Kruyt, De Roteneezen, blz. 325 vg. Het is wel opmerkelijk, dat ditzelfde gebruik ook overal op Madagaskar voorkomt. „Auf Madagaskar wird beim Vieh das Zeichen des Besitzers durch Einschnitte in die Ohren angebracht. Die Ohren des geschlachteten Viehs hängt man öffentlich auf, damit jedermann sehen kann, dasz es nicht gestohlen war (Hildebrandt, Ausflug Madagaskar, blz. 265).

[3] Kruyt, Reisverslag Timor, blz. 774; Zondervan, Timor, blz. 385. Afbeeldingen van zulke, sedert oude tijden gebezigde *malaq*'s vindt men in Riedel's opstel over Prohibitieve teekens, en bij Nieuwenkamp, Het kostuum van een *meo*, blz. 256.

vee te moeten wijten. In Batavia was dit merken in 1903 afgelopen, daarbuiten werden de proeven met oorringen nog een korte tijd voortgezet.[1]

§ 10 KASTRATIE VAN KARBOUWEN

Hoewel de kastratie overal in de Archipel bekend is, wordt zij toch lang niet algemeen op karbouwen toegepast en waar zij wèl voorkomt, geschiedt dit niet, om de minderwaardige stieren te elimineren, maar uitsluitend met het doel, om de dieren makker, meer handelbaar, te maken, of om hun verbruikswaarde, door meerdere vleesaanzet, te verhogen. De operatie geschiedt het meest bij trekvee. Gewoonlijk gaan de veehouders er toe over, de goede, iets oudere, exemplaren te kastreren, omdat deze, door te veel geslachtsdrift, lastig worden. Het gebeurt echter zodoende maar al te vaak, dat de schoonste en krachtigste dieren aan de voortteling worden onttrokken, terwijl de minderwaardige en gedegenereerde dieren voor de voortplanting overblijven.

Ook is de wrede inlandse kunstbewerking niet zonder gevaar: nadat men eerst de poten van het dier heeft vastgebonden, wordt een incisie gemaakt, waarna de teeldelen worden weggesneden. Sterfte na de behandeling, is geen zeldzaamheid. Daarom werden, in het belang van de verbetering van de veestapel, zowel op Java als in de Buitengewesten, sedert verscheiden jaren door het N.I. Gouvernement proeven genomen met de z.g. „klopmethode" (het kneuzen der zaadstreng), gepaard met geldelijke vergoeding, ingeval het dier, tengevolge van de operatie, kwam te sterven.[2]

In sommige Mohammedaanse streken schijnt de emaskulatie weleens tegenkanting bij de bevolking te ontmoeten, op grond van godsdienstige bezwaren. Van welke aard die bezwaren zijn, wordt niet vermeld. Misschien dat de volksmentaliteit hierbij een associatief gedachtenverband legt met de leer van de Islam, die het verminken van levende wezens verbiedt. Zoals Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan, op gezag van Prof. C. Snouck Hurgronje, mededeelt, is het willekeurig aanbrengen van veranderingen in de natuurlijke lichaamsvorm, zodra het naar verminking gaat gelijken, door de Islam, al naar mate van de graad, streng afgekeurd, of bepaald verboden.[3] Behalve op Java komt de tegenzin tegen de kastratie ook op Atjeh voor.[4] Hoewel bij de Maleiers van Midden-Sumatra deze kunstbewerking

---

[1] Verslag Mindere Welvaartscommissie, III, blz. 11.

[2] Id., III, blz. 48 vg.; Kol. Verslag 1926, Bijl. A, blz. 128; Merkens, Dissertatie, blz. 154; Leon, Veetoestanden Madoera, blz. 475 vg.

[3] Kleiweg de Zwaan, Geneeskunde Menangkab. Maleiers, blz. 231; Hughes, Dictionary of Islam, blz. 423 i. v. *muslah*.

[4] Kreemer, Atjeh, I, blz. 499.

ook niet onbekend is, wordt zij toch zelden op karbouwen toegepast.[1] In Palembang, waar trekossen zeer gewild en belangrijk hoger in prijs zijn dan de stieren, gaat de bevolking er echter licht toe over „alles, wat maar enigszins gemist kan worden, te ontmannen."[2]

Hoewel kastratie van honden, varkens en hanen bij de Toradja's zeer gewoon is, blijkt niet, dat zij ook bij karbouwen wordt toegepast.

Op de Kleine-Soenda eilanden is de kastrering van buffels daartegenover algemeen in gebruik. Op Soembawa worden de buffelstieren gekastreerd, niet alleen, omdat de kastraten beter handelbaar zouden zijn, doch ook ter verkrijging van een gewenst race type bij de buffelrennen, welke bij de Soembanezen bijzonder in trek zijn. Hoever de kastratie daar gaat, blijkt uit een veeverslag van Soembawa, waarbij de Gouvernements-veearts, bij een algemeen onderzoek, tot de ontdekking kwam, dat in meerdere onderdistrikten nog niet 1 stier op 20 koeien voorkwam, terwijl meerdere personen, die 50–100 karbouwen hadden, geen enkele stier bezaten.[3] Op Timor wordt kastratie van karbouwen eveneens algemeen toegepast, zodat men bij elke kudde gewoonlijk slechts één stier ziet.[4] In Midden-Flores (Endeh) is kastratie bij karbouwen evenzeer bekend.[5]

De grote te slachten offerkarbouwen, met bijzonder lange horens, zoals die op Soemba worden aangetroffen, zijn, gelijk reeds op blz. 32 werd opgemerkt, bijna altijd kastraten. Waarom juist de gekastreerde grotere horens hebben dan de normaal ontwikkelde dieren, schijnt nog een biologische puzzle. In E. Hahn's werk over de huisdieren lezen wij: „Bei den Hörnern des Rindes ist als eine eigentümliche Erscheinung hervorzuheben, dass die grössten aller Hörner bei den Ochsen also den kastrierten Männchen vorkommen. Ähnlich sollen die Kapaunen längere Schwanzfedern tragen."[6]

---

[1] Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 381; Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 953.

[2] Merkens, Dissertatie, blz. 154.

[3] Kol. Verslag 1926, Bijl. A, blz. 105; Lekkerkerker, Nieuwe gegevens Soembawa, blz. 73 vg., Merkens, Dissertatie, blz. 154 vg.

[4] De Wilde, Veeteeltkundig Verslag Timor, blz. 474.

[5] Van Suchtelen, Endeh, blz. 183.

[6] Hahn Haustiere, blz. 13, 84.

HOOFDSTUK III

HET OPVANGEN EN TEMMEN VAN KARBOUWEN

Om de vrij in het wild, in grotere en kleinere koppels, levende karbouwen, die zich vaak zeer woest en kwaadaardig tonen, als werkdieren, dan wel als offerdieren, of voor de verkoop te kunnen gebruiken, is nodig, dat ze eerst levend gevangen en dan getemd worden. Dit vangen is dus een belangrijke kwestie. Het vereist, behalve de onmisbare hokus-pokus, veel tijd, veel oefening en handigheid en bovenal een onuitputtelijk geduld. Ook is het lang niet zonder gevaar. Niet zelden komt het voor, dat daarbij iemand door een opgejaagd dier wordt achtervolgd en aangevallen. Het moet bij voorkeur des nachts bij maneschijn gebeuren, want overdag ontvluchten deze verwilderde buffels de warmte en verstoppen zich in de koelte van de dichte wildernis. Niet iedereen is tot dit opvattingswerk in staat: daarvoor is nodig een speciaal ingewijde in de geheime kunst, om de karbouwen te lokken, te vangen en handelbaar te maken.

In Z.W.-Java, waar nog enkele geheel verwilderde karbouwen zouden voorkomen (boven blz. 49), heet die deskundige *toekang pikat kebo*. Vóór het opvangen begint, bestijgt deze een geheel tamme karbouw, gewapend met een soort van lasso (*djiretan*), gemaakt van karbouwenhuid en getrokken door een lang stuk bamboe, om niet te dicht bij de te strikken karbouw te komen. Hij gaat nu, steeds op zijn rijdier zittend, naar de plek, waar de kudde zich bevindt en gaat tot achtervolging van één der te vangen dieren over. Zodra de bamboe ver genoeg reikt, wordt de strop, die uit het einde van de bamboe steekt, om de hals van het dier geslagen. Na de nodige tegenspartelingen volgt dit nu onze buffelruiter naar een geschikte boom, waar zijn helpers hem wachten. Daar krijgt de gevangen buffel een sterk touw om nek of horens, zodanig, dat één eind ervan naar voren en het andere naar achter reikt. Elk einde wordt door een helper vastgehouden; de een trekt het beest vooruit, de ander houdt het tegen, als het de eerste helper soms te lijf zou willen gaan. In het dorp wordt de karbouw, als dit niet reeds eerder geschied is, geblinddoekt en soms dagen lang opgesloten, of zodanig in een klemtoestel gehouden, dat hij niets kan uitrichten. Het dier wordt dan langzamerhand makker, ook door de aanwezigheid van geheel

tamme karbouwen en kan dan voor de slachtbank verkocht worden.[1]

Wenden wij nu de blik naar Sumatra, dan kunnen wij, voor wat de Westkust (Padangse Benedenlanden) betreft, naar eigen aantekeningen verwijzen. De op te vangen wilde karbouw wordt daar, hetzij met een lus gestrikt, hetzij binnen een soort omheining gelokt. De deskundige leider (*doekoen kabaoe*) gaat, voorzien van wat gras en zout, het dier tegemoet. Ziet de man nu kans, de karbouw enigszins te benaderen, dan strooit hij wat van het gras en het zout uit. Meestal laat het dier zich op die wijze vrij spoedig verschalken. De *doekoen* loopt nu langzamerhand achteruit, steeds gras en zout uitstrooiend, om de karbouw binnen de omheining, of de vooraf uitgespreide strik, te lokken.[2]

Nagenoeg hetzelfde wordt ons medegedeeld uit de Kampar-Kiri landen (Sumatra's Oostkust).[3] In het Redjangse (Z.-Sumatra), waar de bevolking vroeger verwilderde karbouwen bezat, die in het bos vrij rondliepen en van tijd tot tijd werden opgevangen, had het temmen als volgt plaats. „De wilde buffels werden met zware rotan touwen om pooten en horens vastgebonden, een doek voor de oogen gedaan, en ooren en neusgaten met klei gevuld. In dezen toestand liet men de dieren eenigen tijd in moerassigen grond tot de knieën staan. Van bewegen was alzoo geen of weinig sprake. Voedsel werd niet toegediend, teneinde de krachtige dieren te verzwakken en beter in den macht te krijgen. Hadden ze zoo eenigen tijd gestaan, dan werden zij naar de doesoen geleid en daar met den nek onder een van bamboe of wildhout vervaardigd juk gebracht. Hier kwam de eigenaar ze dagelijks zelf voeden en diende ze nu en dan wat zout water toe, waarop de dieren zeer verzot zijn. De klei werd intusschen uit neusgaten en ooren en de blinddoek voor de oogen weggenomen. Daarop werd de neus in het middentusschenschot doorboord en daardoor een rotan ring gestoken, waaraan een stevig touw bevestigd was."[4]

Aangaande de Batak's van Padang Lawas danken wij uitvoerige en belangwekkende inlichtingen aan J. B. Neumann, die wij hier onverkort overnemen.

„Het opvangen van wilde karbouwen gaat met zeer veel moeite gepaard en kost veel tijd. Niet een ieder is ertoe in staat. Men huurt daarvoor een *datoe*, iemand die bekend staat als ingewijd te zijn in de kunst om karbouwen te lokken. Deze en zijn helpers blijven maanden lang op de *lorong* (zie boven blz. 51) de verwilderde dieren bewaken en doen gedurende dien tijd weinig meer dan herhaaldelijk schreeuwen, om de dieren aan de menschelijke

[1] Stoorvogel, Over buffels Lebak, blz. 286 vg.
[2] Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, b z. 354.
[3] O'Brien, Rapport Kampar-Kiri, blz. 992.
[4] Swaab, Beschrijving Redjang, blz. 525.

stem te gewennen. Zij zijn schuw voor menschen en zullen hen eerder ontwijken dan aanvallen. Schrikken zij van het geschreeuw en loopen zij weg, dan volgt de *datoe* hen. Zijn zij eenmaal aan dit opzicht gewend, dan slaat de *datoe* zijn tenten (meestal een plaats in een boom) dichter bij hen op; dit herhaalt hij zoo lang, totdat zij geen vrees meer voor hem koesteren. Heeft hij het zoover gebracht, wat hem den meesten tijd kost, dan tracht hij ze op te jagen.

„Hierbij moet de meest mogelijke omzichtigheid worden in acht genomen, want men loopt daarbij tweeërlei gevaar, òf de dieren worden bevreesd en weer even schuw als te voren, òf zij keeren zich tegen den *datoe*, die nauwelijks het gevaar ontloopen kan van doodgestoken te worden. Doch hoe dan ook – het werk van maanden is nutteloos geworden. In het eerste geval kost het weder de grootste moeite, om het vertrouwen der dieren te herwinnen, in het andere geval, vooral wanneer tot lijfsbehoud op hen geschoten is geworden, moet het opvangen voor langen tijd worden uitgesteld.

„Gelukt het opjagen, dan wordt op de *lorong* een zeer lichte omheining gemaakt, die in den vorm van een wig wordt opgesteld. Deze omheining dient, om de dieren binnen een bepaalden omtrek te houden. Hebben zij zich hieraan gewend, dan wordt aan het spitse einde een stevige open kraal van sterke boomstammen aangelegd. De kraal is een omheinde modderplaats. Door zout in de nabijheid daarvan en later ook er in te strooien, worden de karbouwen in de kraal gelokt en daarmede is het zwaarste werk volbracht... Bij al zijne verrichtingen heeft de *datoe* natuurlijk van velerlei tooverformulieren gebruik gemaakt, wijl daarin zijn kracht en zijne kunst liggen.

„De gevangen dieren worden gestrikt en naar de kampong vervoerd. Bij deze verrichting verliest men de meeste karbouwen, daar zij door het tegenstreven licht een of ander lichaamsdeel breken. Zij worden dan dadelijk doodgemaakt en opgegeten.

„Het loon van den *datoe* is immer een aandeel in de vangst. Soms stijgt dat aandeel tot een derde gedeelte. Bovendien wordt hem een groote karbouw uitgekeerd, om aan zijn bovennatuurlijke kennis hulde te brengen. Om den gelukkigen afloop te vieren, wordt een karbouw geslacht en een feest gegeven.

„De dus gevangen karbouwen zijn nog verre van mak. Zij worden geblinddoekt en met een doorboorden neus, waaraan een rotan-ring is gehangen, om ze voort te trekken, in de kampong gebracht. Daar worden zij met hunne nekken tusschen twee in den grond geheide palen en onder een dwarshout geplaatst (*dipompang*). Zoo blijven zij een paar dagen zonder voedsel, zoodat zij met graagte gesneden gras, met zout vermengd, willen eten. Eerst na 14 dagen of eene maand worden zij uit hunne gevangenschap

verlost. Zij zijn dan zoo zwak en mager, dat zij niet veel meer kunnen uitrichten. Zij worden nu aan de kralen gewend, totdat zij 's nachts zonder moeite daarin te brengen zijn."[1]

Een van de meest geliefde werkzaamheden van de Toradja's, zo schrijft Dr. A. C. Kruyt, is het jaarlijks opvangen hunner buffels. Het gehele jaar door laat men ze in het wild rondlopen; om echter te voorkomen, dat ze geheel verwilderen, vangt men ze ieder jaar op in de stille tijd (*eoea*) tussen de afloop van de oogst en het ontginnen der nieuwe akkers. Dan is al wat mannelijk is in het dorp druk in de weer. Het opvangen geschiedt met behulp van een tamme wijfjesbuffel. Men drijft deze lokbuffel (*poanda*) langzaam voor zich uit, loopt er achter en bestuurt haar met een leidsel, dat vast zit aan de neusring. Op dit dier komt nu een buffel af, die met zijn snuit de neus van de lokbuffel besnuffelt. De Toradja, die er achter loopt, slaat dan de te vangen buffel een lange riem van buffelhuid om een der achterpoten. Aan het eind van de riem zit een stevige haakvormige tak, of een stuk hertengewei, dat een haak vormt. Wanneer de te bemachtigen schuwe buffel nu wegholt, sleept de riem achter hem aan, totdat die steken blijft achter een boom of struik en het dier aldus verstrikt raakt. Dan laat men het de ganse nacht op die plaats. Als de dag aangebroken is, wordt het aan een boom vastgebonden en op de grond geworpen. Is het dier erg woest, dan laat men het enkele dagen zonder voedsel, om het gedwee te maken. De oren worden dichtgevouwen, opdat het dier de stem der mensen niet zal horen en hen niet zal stoten. Dan wordt hem het neusschot doorgestoken en wordt hem een rotan neusring aangelegd.

Waar het terrein er de gelegenheid toe biedt, vangen de Toradja's de buffels wel in omheinde plaatsen (*gimpoe*). Hiertoe wordt een plek gekozen tussen twee heuvels in een streek, waar de buffels gewend zijn door te trekken. De omheining is voorzien van valdeuren, één bij de in- en één bij de uitgang van de vernauwing. Enige wakers, die zich veilig bij de omheining hebben verborgen, zorgen, dat de valdeuren worden neergelaten, zodra de dieren binnen zijn. Soms sluiten de deuren automatisch, wanneer zij in verbinding zijn gebracht met een houten raam, dat op de grond rust. Trapt een buffel daarop, dan schiet een haak los en valt de deur neer.[2]

De To Napoe, berg-Toradja's van Midden-Celebes, houden een soort van drijfjachten, waarbij een aantal drijvers te paard er gezamenlijk op uittrekken, om hun karbouwen te vangen of bijéén te drijven.[3]

---

[1] Neumann, Pane en Bila, 1887, I, blz. 86 vg.

[2] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., dl. III, blz. 259; vgl. ook Van Ardenne, Bijdrage tot de kennis der To Lampoe, als bijlage voorkomend aan het slot van de 1e uitgave van voornoemd werk, II, blz. 411; Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 79.

[3] Kruyt, Napoe en Besoa, II, 1908, blz. 1293.

De Indonesiër kent allerlei middelen, om onwillige en wilde karbouwen in bedwang te houden. Het meest toegepaste expediënt is het neustouw (ook neusteugel, of neustoom genoemd), dan wel de neusring. Zodra op de boven beschreven wijze een buffel gevangen is, wordt hem zulk een rotan-, of metalen ring, of een touw door de neus aangelegd. Door dit middel is het gevangen dier geheel in de macht van zijn vervolgers en kan, daaraan voortgetrokken, naar het dorp worden medegevoerd. Zou het tegenstribbelen, dan zou het zich de neus verwonden, zoals men weet, een gevoelig lichaamsdeel van de karbouw. Ook de tamme werkbuffel is van zulk een neustouw voorzien. Is het dier goed gedresseerd, dan is een enkel rukje aan dit touw voldoende, om het te doen stilstaan. Tot het aanbrengen van het neustouw wordt de 2½ tot 3 jaar oude karbouw eerst aan de horens vastgebonden. Verder wordt hem een strop over neus en kin aangebracht, terwijl de uiteinden daarvan door enige lieden stevig worden vastgehouden, om het dier te beletten de kop op- of benedenwaarts te buigen. De operateur steekt nu een dun, scherp aangepunt, stukje bamboe, waaraan een touw van gevlochten rotan of van de harige, zwarte vezels van de aren-palm is bevestigd, door het neusmiddenschot, welk touw na de operatie in de neus blijft zitten en boven op de nek van het dier wordt vastgeknoopt.

Er zijn Toradja's, die op de bamboepriem, die bij de operatie gebruikt wordt en op de neusring urineren, omdat ze menen, dat de nog wilde en weerstrevende buffel hierdoor spoedig tam en volgzaam zal worden.[1] Dat ook aan het menselijk speeksel dezelfde kalmerende invloed op buffels soms wordt toegekend, blijkt o.a. hieruit, dat de Minangkabauer een onhandelbare karbouw wel makker tracht te maken, door het dier van buiten de stal enige malen daags tegen de neus te spuwen, opdat het het speeksel zal aflikken.[2]

Een zeer gewoon middel, om onwillige en wilde karbouwen tot rede te brengen, is het dwangjuk, dat wij bij de Batak's reeds, onder de naam van *pompang*, tot dat doel zagen gebruiken (boven blz. 78). De Maleiers kennen het als *bilanggoe*, de Atjehers als *leunggoeq*, de Gajo's als *toengkölön*, de Alassers als *koengkoeng*. Het toestel bestaat uit twee vertikaal in de grond geheide palen, waaraan een dwarsbalk is bevestigd. De buffel wordt met zijn nek onder de kruisbalk geplaatst en de beide vertikale palen worden naar elkaar toe getrokken, zodat het dier zich niet uit het juk kan werken. Hij wordt zodanig ingesloten, dat hij zich vóór noch achterwaarts, noch zijwaarts kan bewegen, en alleen liggen en staan kan.

Evenzo hangt men een onhandelbaar dier wel een stuk hout of bamboe met een touw aan de hals, om het in zijn bewegingen te belemmeren, zoals

[1] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 259.
[2] Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 954.

men ook in ons vaderland, tot hetzelfde doel, het vee wel van een halsblok voorziet.

Een Atjehse methode, om een onrustige, gestalde karbouw te kalmeren, bestaat hierin, dat de eigenaar in de stal touwen spant, waaraan droge bladeren hangen, op zulk een hoogte, dat die bladeren het dier net even op de rug raken, wanneer het onder de touwen doorloopt. Hieraan eenmaal gewend, zal het zich later ook gewillig met de hand laten strelen. In het Meergebied planten de Gajo's, tot hetzelfde doel, nabij de oever van het meer, wel eens een paal, op zulk een diepte, dat de daaraan gebonden buffel zich zwemmende boven water moet houden. De eigenaar gaat dan op de rug van zijn dier zitten en tracht het op allerlei wijzen af te matten, totdat het tenslotte de tong van vermoeienis uit de bek hangt, waarna het weer op het droge wordt teruggebracht.[1]

Er zijn ook truc's, om een buffel voor een bepaald doel af te richten. Zo maakt de Atjeher om een karbouw, die niet rechtuit voor de ploeg wil lopen, aan het stuur te wennen, aan het ploeghout een verlengstuk met een soort katrol (*bòh pè*) er aan, waar het leidsel langs loopt, dat aan de neusring van het dier is bevestigd. Rukt de leider daaraan, dan wordt het dier recht vooruit getrokken.[2] Een karbouw, die niet gewend is, als rijdier te worden gebruikt, richten de Toradja's daartoe af, door hem twee, aan elkaar gebonden, pisang stammen, of stukken hout gaffelvormig op de rug te leggen.[3]

Dr. Kruyt, die op zijn reizen door de Archipel het eiland Rote niet heeft bezocht en in zijn beschrijving van de Rotenezen dus uitsluitend op de gegevens van anderen moest afgaan, tekent daarin over het temmen van karbouwen het volgende op. „Is een karbouw wat wild geworden, zoodat hij moeilijk te vangen is, dan werpt iemand, die daarvan verstand heeft, zekere medicijn naar het dier; daarna loopt hij in een kring om hem heen, en dan recht op hem af; hij zal het dier dan zonder eenige moeite kunnen pakken."[4] Een waardige tegenhanger van dit onwerkelijk aandoend bericht, is het verhaal, dat J. E. Teysmann opdist, aangaande het temmen van wilde karbouwen op Timor, waarmede wij dit hoofdstuk zullen besluiten.

„Zonderlinge verhalen hoort men hier van karbouwentemmers, die aan de Javaansche *maliem*'s (lees *malim*'s = schriftkundigen) doen denken. Zij verstaan de kunst, om de halfwilde karbouwen, die men met veel moeite in de *kandjang*'s (lees *kandang*'s = kralen) gedreven heeft, te temmen en wel zoodanig, dat de geheele troep na de bezwering, den man, die deze bewer-

---

[1] Kreemer, Atjeh, I, blz. 505.
[2] Id., I, blz. 505.
[3] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 261.
[4] Kruyt, De Roteneezen, blz. 325 vg.

king verricht heeft, onmiddellijk volgt en bij elkander blijft. Op reizen, waarbij men moet overnachten, maakt die man een kring van dunne, in den grond gestoken, takjes en legt zich in dien kring onder een boom te slapen, terwijl ook alle karbouwen zich daarin mede nederleggen, om te rusten en den man den volgenden morgen verder te volgen, totdat zij tezamen te bestemder, hoewel vreemde, plaats zijn aangekomen. Het geheim dezer handeling heb ik niet kunnen ontdekken, ofschoon men mij de handelwijze daarbij gevolgd, in vier verschillende wijzen mededeelde. Ten eersten, gaat de man in de kraal der halfwilde karbouwen, enkel gewapend met een kort, rond stukje hout, waarmee hij ieder dier op de hoorns tikt, waarna zij getemd zijn. Ten tweeden, hij gaat niet in de kraal, maar werpt ieder dier met een klein steentje, wat voldoende is, om ze te temmen. Ten derden, hij gaat, met een merriepaard aan de hand, de kraal binnen en alle dieren zijn mak. Ten vierden, hij bouwt zich een klein hutje in de kraal, gaat daarin zitten, gewapend met een karbouwenhoorn, waarop hij begint te blazen en waarna alle karbouwen uit den omtrek komen toeloopen, soms zooveel, dat zij niet allen plaats in de kraal kunnen vinden, en zijn dan tevens getemd".[1]

Wie denkt bij het lezen dezer sterke stukjes van zo'n Timorese karbouwendompteur niet aan de even treffende, mirakuleuze gaven van de ons allen, uit de fabelboeken onzer jeugd, welbekende „Rattenvanger van Hameln" met zijn toverfluit, waarmede hij de dieren aan zijn wil onderwierp? Zij zijn niets wonderlijker, dan wat ons wordt medegedeeld over de bezwering van palingen in Z.-Celebes, die „onder het bespelen van de gong, uit het water te voorschijn komen en op het land rondspringen," om zich te goed te doen aan de kippenboutjes, welke hun worden toegeworpen.[2] Ook niet wonderlijker dan de truc's der Atjehse krokodillenbezweerders (*goeroe boeja*) en Dajase tijgerbanners (*goeroe rimoeëng*) op N.-Sumatra.[3]

Bepalen wij ons tot de kunstgrepen der karbouwenvangers op Timor, dan lijken ons die, na al hetgeen hierboven over het opvangen en het temmen van buffels is medegedeeld, niet meer zó zonderling, als zij op het eerste gezicht wel schijnen. Het psychologisch moment, dat de dieren tam maakt, is natuurlijk niet de bezwering, waarvan hier enige staaltjes worden medegedeeld, die het meest indruk maakten op de zegslieden, die de schrijver hebben ingelicht, maar de natuurlijke omstandigheden, die tegelijk met die bezwering hebben plaats gehad (zoals het lokken met zout, het blinddoeken, het afmatten en het uithongeren der dieren), welke omstandigheden door bedoelde zegslieden echter blijkbaar van niet voldoende belang werden geacht, om ze te rapporteren, en waarnaar wij dus slechts kunnen raden.

---

[1] Teysmann, Botanisch reisverslag Timor, blz. 374; Zondervan, Timor, blz. 376.

[2] Wilken, Verspreide geschriften, III, blz. 84.

[3] Kreemer, Atjeh, I, blz. 188 en 201.

HOOFDSTUK IV

KARBOUWENGEVECHTEN EN KARBOUWENWEDLOPEN

Wanneer hier een afzonderlijk hoofdstuk voor de grote dierengevechten wordt ingeruimd, voorzover de karbouw daarbij een aktieve rol vervult, dan dient er allereerst op te worden gewezen, dat die grote dierenkampen tot een reeds afgesloten tijdperk behoren. In onze eeuw hoort men er in de Archipel niet meer van. Verder dient er aan herinnerd, dat zij alleen een lokale betekenis hadden. Hoewel de gehele plaatselijke bevolking zich verzamelde, om ze bij te wonen, wortelden die grote-dierengevechten toch niet in het eigen volksleven, maar waren een navolging van de vermaarde dierenkampen aan de vorstenhoven van Hindoestan. Wedstrijden van tijgers tegen tijgers of tegen buffels en van buffels tegen elkaar, zijn daar nog geen zeldzaamheid. Toen de prins en de prinses van Wales in 1906 een bezoek brachten aan Jeypoer werden zij door de maharadja aldaar zelfs vergast op zulk een kamp tussen mannetjes-olifanten.

Toen Java en Sumatra, waar de vroeger zo talrijke dierenkampen voorkwamen, aan het Nederlands gezag werden onderworpen en dit zich meer intensief met het ekonomisch leven der bevolking ging inlaten en het dobbelen, behoudens verkregen licentie, zoveel mogelijk werd tegengegaan, geraakten die formele dierengevechten gaandeweg meer en meer in onbruik, of vervielen tot een schaduw, van hetgeen zij éénmaal waren. Bij die weddenschappen, waarmee allerlei ongeregeldheden en vechtpartijen gepaard gingen, werden vaak belangrijke sommen op het spel gezet. Dáárop en niet allereerst op de kamp zelf, kwam het bij de toeschouwers het meest aan.

Daarbij komt, dat ook de Islam, die elke soort van hazard ten strengste verbiedt, dus ook die dierenkampen als ongeoorloofd beschouwt. „Zelfs zonder dobbelarij en vechtpartijen zouden deze vermaken door den Islam veroordeeld worden, hoeveel te meer, nu die beide zonden er zoo goed als onafscheidelijk mede verbonden zijn!", aldus Prof. Snouck Hurgronje.[1]

Op Sumatra gold het een strijd van buffel tegen buffel, op Java had dit

[1] Snouck Hurgronje, De Atjehers, II, blz. 219.

dier de koningstijger als partner tegenover zich. Blijkens de onderzoekingen der Sumatra-expeditie (1877-1879) zouden toen nog in de Minangkabause landen karbouwengevechten worden gehouden. „Men kiest", zo lezen wij in Van Hasselt's bekende Volksbeschrijving, „voor deze spelen de maand Saban (8e maand van het Mohammedaanse jaar) en brengt de karbouwen in het strijdperk, die, bij gelegenheid van de Vasten, moeten geslacht worden."[1]

In Atjeh waren die krachtmetingen van buffel tegen buffel een zwakke weerklank uit het bloeitijdperk van Atjeh's verleden (1607–1636), toen de pracht en de praal van des Soeltan's hofhouding aan het wonderbaarlijke zouden hebben gegrensd en toen daar ook olifanten als vechtdieren werden gebruikt.[2] Thomas Best, Engels gezant in die dagen, geeft in zijn journaal een entousiast verslag van zijn bezoek in 1613 aan het hof van Soeltan Iskandar Moeda, de „Roi soleil" der Atjehse vorsten, toen er te zijner ere een groot feest plaats had. Eén der hoofdmomenten daarvan was een toernooi van olifanten. „After them came buffelos, a beast verie fierce and stronge, which maid a worthie feight and gave greatt content to the spectators."[3]

Daar een beschrijving van zulk een gevecht van buffel tegen buffel in onze eigen litteratuur ons niet bekend is, menen wij deze lacune niet beter te kunnen aanvullen, dan door hier enige passages onverkort en onvertaald over te nemen uit de levendige schildering, die Hugh Clifford, als ooggetuige, van zulk een worsteling te Pahang, op het Maleise Schiereiland, geeft.[4]

Heeft de karbouw, in zijn gewone doen, door zijn habitus voor ons Westerlingen weinig aantrekkelijks (boven blz. 43), wanneer hij als kombattant in de arena zijn tegenstander ontmoet, vertoont hij zich als een geheel ander dier:

„His black coat has a gloss upon it which would not disgrace a London carriage horse, and which shows him to be in tip-top condition. His neck seems thicker and more powerful than that of any other animal, and it glistens with the *chili* water (d.i. een aftreksel van spaanse peper), which has been poured over it in order to increase his excitement. His resolute shoulders, his straining quarters, – each vying with the other for the prize for strength, – and his great girth, give a look of astonishing vigour and vitality to the animal. It is the head of the buffalo, however, which it is best

[1] Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 131.

[2] Kreemer, Atjeh, I, blz. 192.

[3] Foster, Voyage of Th. Best, blz. 168.

[4] Clifford, In court and kampong, blz. 57 vg.; ook voorkomende in Skeat, Malay Magic, blz. 469 vg.

to look at on these occasions. Its great spread of horns is very imposing, and the eyes, which are usually sleepy, cynically contemptuous and indifferent, or sullenly cruel, are for once full of life, anger, passion, and excitement. He stands there quivering and stamping, blowing great clouds of smoke from his mouth and nose. The wild joy of battle is sending the blood boiling through the great arteries of the beast, and his accustomed lethargic existence is galvanised into a battle with an ardour that would have distanced that of a Quixote, and, for the first time, you begin to see something to admire even in the water-buffalo."

Als de vechtbuffels door hun eigenaren de kampplaats zijn binnengebracht en de teugels van hun neusringen zijn losgemaakt, volgt een doodse stilte. De tweestrijd gaat beginnen.

„For a moment the combatants eye one another. Then they rush together, forehead to forehead, with a mighty impact. A fresh roar rends the sky, the backers of each beast shricking advice and encouragement to the bull which carries their money.

„After the first rush the bulls no longer charge, but stand with interlaced horns, straining shoulders and quivering quarters, bringing tremendous pressure to bear one upon the other, while each strives to get a grip with the point of its horns upon the neck, or cheeks, or face of its opponent. A buffalo's horn is not sharp, but the weight of the animal is enormous, and you must remember that the horns are driven with the whole of the brute's bulk for lever and sledgehammer. Such force as is exerted would be almost sufficient to push a crowbar through a stone wall, and, tough though they are, the hardest of old bull buffaloes is not proof against the terrible pressure brought to bear. The bulls show wonderful activity and skill in these fencing matches. Each beast gives way the instant that it is warned by the touch of the horn-tip that its opponent has found an opening, and woe betide the bull that puts its weight into a stab which the other has time to elude. In the flick of an eye – as the Malay phrase has it – advantage is taken of the blunder, and, before the bull has time to recover its lost balance, its opponent has found an opening, and has wedged its hornpoint into the neck or cheek. When at last a firm grip has been won, and the horn has been driven into the yielding flesh, as far as the struggles of its opponent render possible, the stabber makes his great effort. Pulling his hind-legs well under him, and straightening his fore-legs to the utmost extent, till the skin is drawn taut over the projecting bosses of bone at the shoulders, and the knots of muscle stand out like cordage on a crate, he lifts his opponent. His head is skewed on one side, so that the horn on which his adversary is hooked is raised to the highest level possible, and his massive neck strains and quivers with the tremendous effort. If the stab is sufficiently low down, say in the neck or

under the cheek-bone, the wounded bull is often lifted clean off his fore-feet, and hangs there helpless and motionless while a man might count a score. The exertion of lifting, however, is too great to admit of its being continued for any length of time, and as soon as the wounded buffalo regains its power of motion – that is to say, as soon as its fore-feet are again on the ground – it speedily releases itself from its adversary's horn. Then, since the latter is often spent bij the extraordinary effort which has been made, it frequently happens that it is stabbed and lifted in its turn before balance has been completely recovered.

„Once, and only once, have I seen a bull succeed in throwing his opponent, after he had lifted it off its feet. The vanquished bull turned over on its back before it succeeded in regaining its feet, but the victor was itself too used up to more than make a ghost of a stab at the exposed stomach of its adversary. This throw is still spoken of in Pahang as the most marvellous example of skill and strength which has ever been called forth within living memory by any of these contests.

„As the stabs follow one another, to the sound of the clicking of the horns and the mighty blowing and snorting of the breathless bulls, lift succeeds lift with amazing rapidity. The green turf is stamped into mud bij the great hoofs of the labouring brutes, and at length one bull owns himself to be beaten. Down goes his head – that sure sign of exhaustion – and in a moment he has turned round and is off on a beeline, hotly pursued by the victor. The chase is never a long one, as the conqueror always abandons it at the end of a few hundred yards, but while it lasts it is fast and furious, and woe betide the man who finds himself in the way of either of the excited animals."

Bij de Sadan-Toradja's, het merkwaardige bergvolk, dat de hoogvlakte van Rante-Pao en Makale bewoont, worden tijdens het grote dodenfeest ook buffelgevechten gehouden. Deze zijn echter niet bedoeld als volksvermaak, maar vormen een onderdeel van het uitvoerig offerritueel en maken dus elders een punt van bespreking uit (zie § 35).

Wij komen nu tot de gevechten, waarbij een buffel de strijd aanvaardde tegen een tijger, een wreed schouwspel, op Java *rampogan* genoemd, waarop eertijds de bevolking in de Vorstenlanden en ook bij sommige regenten in de Gouvernementslanden tijdens de z.g. *garebeg*'s (de drie voornaamste herdenkingsdagen van de Islam) nu en dan werd onthaald. Gewoonlijk behoorden tot de hofhouding der vorsten van Soerakarta en Jogjakarta enige tot deze gevechten voorbestemde koningstijgers. Hoe groter hun aantal was, hoe groter de praal en de luister van de vorst, want daar hun aanschaffing en hun onderhoud grote sommen verslond, vormden zij een kostbare luxe en ging hun bezit na het gevecht onherroepelijk verloren.

Op de *aloen-aloen*, het voorplein vóór de ingang van de *kraton*, de vorstelijke verblijfplaats, of vóór de woning van de regent (*kaboepaten*) stond, vóórdat het gevecht aanving, de buffel in een omrasterde ruimte, terwijl de tijger in een hok, terzijde van het veld, werd vastgehouden. Op een teken van de vorst, haalde men de valdeur van het hok omhoog en werd de tijger naar de kampplaats gedreven, waar de buffel, die inmiddels ook was losgelaten, hem afwachtte. In de regel ving de strijd onmiddellijk aan en eindigde hij gewoonlijk met de nederlaag van de tijger. Het gaf geen geringe voldoening, als men de vreedzame buffel zijn bloeddorstige vijand zag overwinnen. Hadden de dieren geen lust in de strijd, dan werden zij daartoe aangehitst, door op de tijger brandend stro te werpen en de buffel met een aftreksel van spaanse peper te begieten.[1]

„Eindelijk van alle zijden bestookt" – zo luidt het verslag van C. S. W. Graaf van Hogendorp als ooggetuige – „deed de tijger een geweldig gebrul hooren en sprong in het ruime vak, eerst beproefende, om over het staketsel te springen, hetgeen hem niet gelukken mocht. Intusschen werd de tot den strijd bestemde buffel mede binnengelaten. Nauwelijks had deze het ondier vernomen, of hij begon vreeselijk te snuiven en zocht mede de vlucht te nemen; doch alle uitgangen gesloten vindende, wendde hij zich wederom naar de zijde zijns vijands, die evenmin genegen scheen, om het gevecht te beginnen. Nu kon men van alle kanten het geweldig geschreeuw der aanwezige Javanen, die den tijger uitscholden en aanhitsten, vernemen. De buffel, hierdoor verschrikt en verwilderd, liep het staketsel langs, om nog een uitweg te zoeken, evenwel aanhoudend den vijand niet uit het oog verliezende. Deze nam daarentegen de kans waar, om den buffel van ter zijde te bespringen; hij deed het met de behendigheid van een kat, die een muis overvalt, en drukte hem zijn onmatige klauwen in den hals. De buffel werd thans woedend, bukte, verhief wederom het hoofd, zoodat de vijand, welke zijn prooi niet losliet, van den grond werd gelicht en als op zijn horens en kop kwam te liggen. Nu bukte de buffel voor den tweeden keer, en drukte zijn krachtigen kop met zulk een geweld tegen den bodem, dat men de lendenen van den tijger hoorde kraken en deszelfs buik door zijn horens vaneen werd gereten. Tot twee- of driemaal toe herhaalde de buffel zijn geduchte stooten tegen den grond, en weldra was hij niet slechts van zijn vijand ontslagen, maar deze lag onbeweegbaar aan zijn voeten. Vreeselijk snuivende, en bedekt met bloedend schuim, wendde de overwinnaar zijn vonkelend oog naar alle zijden, zich, als het ware, over deszelfs toevalligen heldenmoed en grootsche daden trotschelijk verheffende."[2] Gewoonlijk

[1] Wilken, Handleiding, blz. 123 vg.; Veth, Java, 2e dr., IV, blz. 382 vg.

[2] Hogendorp, Tafereelen, blz. 155 vg. Over deze buffeltijgergevechten bestaan verschillende beschrijvingen, die echter weinig uiteen lopen; zie o.a. Raffles, History of Java,

waren een aantal, met lansen gewapende, Javanen rondom de *aloen-aloen* opgesteld, in gespannen verwachting, dat de tijger, geen uitweg ziende, zou trachten ergens over de haag van lansen heen te springen. De kunst was dan, hem op die lansen op te vangen. Het kon zijn, dat de tijger zijn sprong zo hoog nam, dat hij over de lansen heen sprong en ontsnapte, maar ook, dat het dier geen lust toonde de sprong te wagen.

Tot de traditionele volksvermaken op grote schaal behoren ook de karbouwenwedrennen, welke op W.-Soembawa als *berapan* en op de ten Oosten van Madoera gelegen Kangean-eilanden als *madjir* bekend zijn.

Het *berapan* heeft veel overeenkomst met het Madoerese *kerapan*, waartoe echter geen buffels, maar uitsluitend gewone runderstieren worden gebruikt. Evenals de Madoerees voor het *kerapan*-feest daartoe speciaal aangefokte en met zorg geoefende, jonge dieren aanwendt, zijn ook voor het *berapan* op Soembawa, bepaaldelijk daartoe afgerichte, karbouwen aangewezen, die nooit voor het veldwerk worden gebruikt. Teneinde goede race-buffels te krijgen, worden de stieren reeds op jeugdige leeftijd gekastreerd (boven blz. 75).

Even vóór het planten van de padi, wordt het veld, waar de race zal plaats hebben, onder water gezet. Bij deze wedrennen is het de kunst, een span karbouwen, die voor een soort van slede gespannen zijn, waarop de bestuurder staat, in de kortst mogelijke tijd naar een paal (*lasang*) te drijven, die aan de andere zijde van het veld in de grond is gestoken. Meestal rennen twee, soms drie, paren buffels naast elkander naar het einddoel. Hij, wiens dieren het eerst de *lasang* weten omver te lopen, heeft de prijs gewonnen. De sawah is zodanig geïnundeerd, dat de buffels en hun voerders zich tot aan de borst in het water bevinden.

Natuurlijk worden bij deze wedloop ook weddenschappen gehouden en trakteert de sawaheigenaar de genodigden en de deelnemers aan de wedstrijd op karbouwenvlees.[1]

De *madjir*-rennen op Kangean worden in de regentijd, gedurende januari tot maart, iedere zaterdag gehouden, op een daartoe opzettelijk verzorgde, 10 m brede, zandige baan. De karbouwen, die aan deze wedrennen deelnemen, zijn paarsgewijs met een juk gekoppeld. De eigenaars, te paard, jagen er achter aan, met dikke knuppels losbeukend op de dodelijk beangste dieren, die tonen, ondanks hun logheid, een geweldige snelheid te kunnen ontwikkelen. Langs het terrein van de wedstrijd staan de toeschouwers bij

---

I, blz. 346; Crawfurd, History, I, blz. 115 vg.; Tijdschr. Ned. Indië, 1840, I, blz. 298 vg.; Rigg, Journal Indian Arch., IV, blz. 75 vg.; Gevers Deynoot, Herinneringen, blz. 104; Kern, Met den G.G. op reis, blz. 299. Enz.

[1] Jasper, Het eiland Soembawa, blz. 114 vg.; Merkens, Dissertatie, blz. 171.

duizenden, door een oorverdovend geschreeuw, hun favorieten aanmoedigend. De adat bracht mede, dat, wilden de *madjir*-races enig resultaat hebben, de eerste renploeg moest bestaan uit buffelkalveren, die door het ranselen van de al te opgewonden ruiters vaak op gruwelijke wijze werden verminkt. Het doel dier wedlopen zou volgens C. O. van der Plas, aan wiens „Herinneringen" het voorgaande ontleend is, zijn: „van de luchtgeesten regen af te smeken."[1]

Bestaat er, zo vragen wij ons af, wellicht een psychologisch verband tussen dat onbarmhartig ranselen der dieren en het verlangen naar regen? Door dat ranselen vloeit allicht enig bloed. En dáárom is het, hoewel de schrijver dit niet nadrukkelijk zegt, waarschijnlijk juist te doen, want het bloed moet de regen voorstellen en aldus de regen lokken, naar de magisch-religieuze stelregel „gelijksoortige dingen roepen elkaar". Deze opvatting is in de primitieve gedachtenwereld lang niet ongewoon. Van een stam in Centraal-Australië lezen wij, dat de toverdokters regen trachten te verwekken, door zichzelf ader te laten.[2] Voor wat de Indische Archipel betreft, denken wij hierbij aan het aldaar welbekende „rotan-trekken", een wreed soort van tweegevecht als middel om, na langdurige droogte, regen te doen ontstaan. Wij zagen deze vertoning, als volksvermaak, zelf enige malen tijdens de suikerkampagne bij maalfeesten op Java, waar zij *oedjoeng* of *sampjongan* wordt genoemd. Daarbij treden uit de kring der toeschouwers bij herhaling een paar mannen naar voren, voor een nieuwe voorstelling gereed. Zij zijn met lenige rotan's gewapend en slaan elkaar daarmede beurtelings en gedurig kwaadaardiger, totdat het bloed hun langs de rug neervloeit. „En dat is juist 't ware: het verbeeldt den regen."[3] J. G. F. Riedel vermeldt het „rotantrekken" op de Tanimbar-eilanden, eveneens met het doel, om regen te krijgen.[4] Ook op Timorlaoet en Babar is het, volgens Baron G. W. W. C. van Hoëvell, gebruikelijk, als men naar regen verlangt.[5] Op Bali heten deze tweegevechten *endé*.[6] In al deze gevallen moet dus het uitspuitende bloed, naar de oorspronkelijke betekenis, langs sympatetische weg, de regen doen stromen.

Ook in het Soembawase *berapan* menen wij niet slechts een volksvermaak, maar, naar origine, een magische rite te moeten zien, om regen te doen ontstaan. Het geweldige plassen van dieren en drijvers door het onder water gezette race-terrein kan o.i. oorspronkelijk wel niet anders bedoeld zijn,

---

[1] Van der Plas, Herinneringen, blz. 741.
[2] Frazer, The magic art., I, blz. 256 vg.
[3] Kreemer Sr., Regen maken, blz. 113 vg.
[4] Riedel, Sluik- en kroesharige rassen, blz. 282.
[5] Van Hoëvell, Aroe-, Kei-, Leti-, Tanimbar- en Timorlaoet eilanden, blz. 207.
[6] Djawa, 1938, blz. 88.

dan om de regen te imiteren, in de verwachting, dat de regen dan ook werkelijk komen zal. Het geloof, dat buffels, ook in andere gevallen, invloed uitoefenen op de regenval, zullen wij in het vervolg dezer bladzijden nog tegenkomen (zie § 30).[1]

---

[1] Het zou ons niet verwonderen, wanneer ook enige andere wrede „volksvermaken", bij nader onderzoek, tot dezelfde kategorie van magische handelingen zouden zijn terug te brengen. Wij denken hierbij o.a. aan het in een groot deel van de Ind. Archipel bekende „kuitslaan", of „kuitschoppen", waarbij de slag vaak zo heftig aankomt, „dat het bloed naar alle zijden heenspat". Kruyt zegt, dat dit spel (Tor. *mowinti*) met de landbouw in verband staat en „de groei van het rijstgewas gunstig moet beïnvloeden." Het is daarom bij de Toradja's bij plant- en oogstfeesten verplichtend (Kruyt, Kuitslaan, blz. 1 v.g.; Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 414 vg.). Een ander dergelijk spel is het Manggaraische „zweepspel" (*main tjatjiq*), waarbij twee tegenstanders elkander om beurten met een zweep te lijf gaan. Nader onderzoek is hierover gewenst (Coolhaas, Bijdrage, blz. 161, nt. 17).

HOOFDSTUK V

EKONOMISCHE BETEKENIS VAN DE KARBOUW

§ 11 DE KARBOUW ALS LANDBOUWDIER

In streken, waar goed irrigeerbare sawah's worden aangetroffen, is de hoge waarde van de karbouw vooral gelegen in zijn arbeidskracht. „Forsch en zwaar van lichaamsbouw kan de buffel een enorme kracht ontwikkelen, hetgeen ook noodig is voor een behoorlijk diep omwerken van den bodem. Zijn zware breede klauwen, waartusschen een ruime tusschenklauwspleet, vormen een groot ondersteuningsvlak, waardoor teveel inzakken in de natte klei verhinderd wordt."[1] In China, Japan, Indochina, Indonesië en in enkele andere delen van Azië is de buffel dan ook de aangewezen grondbewerker bij uitnemendheid.

In al die gebieden vormen de drie faktoren: rijstveld, ploeg en buffel-ploegdier dan ook het landelijk trio, dat de vlakte reliëf geeft en karakteriseert. Voor de tegenwoordige waarnemer doet dat drietal zich voor als een onverbrekelijke saamhorigheid. Toch is die samenhang slechts schijnbaar en zijn genoemde factoren waarschijnlijk onafhankelijk van elkaar ontstaan. Voor sommige bouwgronden is de ploeg, zoals reeds opgemerkt, niet geschikt (boven blz. 16), verder ontbreekt hij bij sommige volksstammen, die toch wel degelijk sawah's kennen (boven blz. 19). Schrijver dezes denkt hierbij onwillekeurig terug aan zijn vroegere diensttijd in het bestuursressort Mandailing, met zijn uitgestrekte kunstmatig van water voorziene, sawah's, die deze afdeling tot de rijke korenschuur van Z.-Tapanoeli maken. Toch is in heel Mandailing geen enkele ploeg te vinden. De grondbewerking heeft hier uitsluitend plaats met een z.g. *tadjaq* of *rimbas*, een soort schoffel, waarbij de vlakte van het ijzer rechthoekig omgebogen is en die bij wijze van hockey-stick wordt gehanteerd. Hierbij worden de aardkluiten niet weggehakt, maar wordt alleen de oppervlakte van de grond en het daarop woekerende onkruid weggewoeld en ter zijde weggeslagen. Dit vermoeiende werk wordt vooral door vrouwen verricht, waarbij de modder haar om de oren spat. Wij zien hieruit, dat het bebouwen van de grond ook

---

[1] 't Hoen, Buffel en rund, blz. 1.

kan geschieden zonder ploeg en zonder buffels, terwijl de opbrengst dan toch belangrijk kan zijn. Dat ploeg en buffel niet onverbrekelijk aan elkaar verbonden zijn, blijkt o.a. ook daaruit, dat de ploeg in enkele streken nog wel door mensen getrokken wordt (boven blz. 19).

Waar de ploeg niet gebruikt wordt, geschiedt het grondwerk met een of ander handgereedschap, zo bijvoorbeeld met de algemeen bekende gebogen spade of hak (Jav. *patjoel*, Mal. *tjangkoel*), waaraan de naam „hakbouw" is ontleend. De hakbouw stelt een afgesloten kultuurvorm voor. De „ploegbouw" is een verdere ontwikkeling van de „hakbouw". Men kan nauwelijks zeggen, dat de ploeg is uitgevonden, om de akkerbouw te verbeteren. Ook behoeft hij niet te zijn ingevoerd. Het proto-type van de ploeg is zó eenvoudig, dat hij best als een verbeterde editie van de hak, of van de graafstok kan worden beschouwd (boven blz. 18 vg.). Men vindt de lange, puntige graaf- of ploegstokken in de meer primitieve gebieden van de Archipel nog algemeen als handgereedschap bij de grondbewerking toegepast (boven blz. 15).

Op twee verschillende wijzen kan de karbouw de landman tot nut zijn, vooreerst als landbouwtrekdier en in de tweede plaats als landbouwtrapdier. In het laatste geval zijn alle landbouwwerktuigen uitgeschakeld en doet de karbouw het werk van de ploeg. Deze wijze van grondkneding vereist echter een groot aantal dieren, waarvoor ruime weidegelegenheid nodig is, waardoor zij op Java tot enkele dunbevolkte, achterlijke streken beperkt is. In de Buitengewesten, waar men in het algemeen over voldoende dieren en ruime weidevelden kan beschikken, wordt zij echter nog veelvuldig waargenomen.[1] Veel buffels zijn voor dit werk niet geschikt, daar zij telkens neiging hebben, om weg te lopen, of als zij oververmoeid zijn en dan toch tot de arbeid geprest worden, licht tot een charge op hun drijvers overgaan (boven blz. 42).

Dit door de karbouwen met hun poten laten omwoelen van de grond heeft in dier voege plaats, dat een aantal van hen over het, vooraf met bevloeiingswater gedrenkte, veld worden heen en weer gejaagd, onder het geschreeuw en het gejoel van een menigte mannen en jongens, soms ook vrouwen, allen met stokken gewapend, waarmede de dieren worden opgedreven en ver-

[1] Bij de Minangkabauers heet dit door buffels plantklaar doen maken van de grond: *marantjah*, of *malantjah*, of *maloenjah;* in Atjeh spreekt men van *peugidòng-*, of *peulhò keubeuë*, in het Gajoland van *membio koro* (opjagen van karbouwen), of van *mengoro*, d.i. „buffelen", dus cfm. Alas: *ngerbaoe* en Karoos: *ngerbowi*. Het Karo-Bataks heeft ook: *peloentjaq*, het Toba-Bataks *mangalontja*, het Benkoelees: *boeasoh*, het Djambisch: *beretjah*, het Soembaas: *padili latang*, het Sekoos: *moleling*, het Toradjaas, dial. *morambai*, *moparoedja*, *mampopoida*. Soms geschiedt dit rondtrappen ook wel door gewone runderen, zoals in Padang Lawas en in het Gajoland en evenzo door paarden, bijv. in het Gajoland en op Timor.

hinderd, terzijde uit te wijken en zich aan het werk te onttrekken. „De zware logge lichamen schommelen moeizaam op de pooten door de taaie modderpap, die de beesten haast vastzuigt. De kluiten modder vliegen overal in het rond en de jonge drijvers zijn net zo bemodderd, als de beesten zelf."[1] Zo lopen mensen en dieren herhaaldelijk op de akker rond, totdat deze behoorlijk is omgewerkt en in een grote moddervlakte is veranderd. Dan gaat men over op een ander vak van het akkercomplex, om er op gelijke wijze te werk te gaan. Vaak geschiedt dit enige malen achtereen met tussenpozen van bijv. ongeveer een week.

Waar geen natte rijstvelden worden aangetroffen en de buffels dus niet worden gebruikt voor de ploegarbeid en ook niet voor het plantklaar trappen van de grond, is hun ekonomisch nut maar gering.

Bestaat het proto-type van de Indonesische ploeg, zoals reeds werd opgemerkt (boven blz. 19), uit slechts twee stukken hout, waar de houtbewerking een schrede verder kwam, verschijnt de thans algemeen gebruikte driedelige ploeg. Deze bestaat uit een horizontale „ploegbalk", welke aan het vooreinde de vorm heeft van bij ons de ploegschaar. Loodrecht daarop is voor de besturing bevestigd een, naar achter gebogen, handvat, de z.g. „ploegstaart". Door het ondereinde hiervan steekt de „ploegdissel", waarmede het gebogen houten „juk", dat het ploegdier op de nek krijgt, is verbonden. Hierin steken twee houten pennen, die bij het ploegen de nek van het dier omsluiten en aldus het juk beletten te slingeren. Links van het ploegdier, dat ter rechterzijde de ploegdissel heeft, loopt een touw, dat het juk met het handvat van de ploeg verbindt, terwijl onder de hals van het dier een gevlochten rotan band is aangebracht, die aan het juk is bevestigd. Door middel van het aan de neus bevestigd touw of neusteugel, welke met het andere uiteinde aan het handvat van de ploeg is vastgebonden, wordt de karbouw bestuurd. Worden twee ploegdieren gebruikt, dan wordt de inrichting natuurlijk dienovereenkomstig gewijzigd. Gewoonlijk is de ploeg geheel van hout, maar vaak ook is de ploegbalk voorzien van een korte, ijzeren „ploegschaar". Bevindt zich aan de ploegbalk nog een houten blad, dat uitgeschulpt is, de z.g. „omwoeler", dan wordt de opengewerkte grond tevens omgelegd, anders worden slechts rechte voren gemaakt. Hier en daar zijn ook afwijkende modellen van ploegen in gebruik, maar wij behoeven hierop niet in bijzonderheden in te gaan.[2] In het algemeen wordt op Java, naast de gewone Javaploeg (*wloekoe*) voor sawah's, de z.g. *broedjoel* voor droge gronden gebruikt, welke laatste niet van een „omwoeler" is voorzien en dus slechts rechte voren trekt, maar de aardkluiten niet op zij

[1] Joustra, Praatje over huisdieren, blz. 377.

[2] Zie Chevalier, Les charrues, blz. 189 vg. met Pl. XII en XIII.

werpt. Ook wordt voor enkele streken van Java gewag gemaakt van de z.g. Chinese ploeg, die voor tuinen en droge velden gebezigd wordt en minder diep insnijdt dan de gewone ploeg. Zoals bekend, pleegt de Inlander ondiep te ploegen. Toen jaren geleden op Java proeven werden genomen met de ijzeren Hindoestan ploeg, vond deze zo goed als nergens ingang, omdat hij te diep ging en te zwaar was voor het vee. In ieder geval moet de ploeg zeer licht zijn, zodat de landbouwer die gemakkelijk op de schouder kan torsen, wanneer hij voor het ochtendwerk naar het veld gaat en, na afloop daarvan, weer huiswaarts keert.

Nu eens zittend op de ploeg, dan weer lopend door het modderwater, drijft de landman zijn werktuig door het plassende nat. Met lome tredgang stappen de logge karbouwen voort, tot de knieën in de modder wegzakkend, beurtelings levendig aangemoedigd, dan wel berispt door de ploeger. Zó werkt de boer voort, tot de sawah in een effen moddervijver is herschapen. Als tegen tien uur in de ochtend de hitte ondragelijk wordt en de karbouwen vermoeid zijn van het zware trekken, keert alles weer huiswaarts.

Terwijl de landman moeizaam met de ploeg de grond doorklieft, jaagt dit werktuig de kikkertjes en de andere veelsoortige sawahfauna op en aanstonds vliegen de vogels als getrouwe begeleiders der karbouwen (boven blz. 66) daar op af.

Men berekent, dat een span, goed gezonde, buffels hoogstens 2 bouws (1 bouw = ± 7096 m^2) grond per plantseizoen kan omploegen. Wordt van hen meer arbeid gevorderd, dan houden zij het niet vol en raken eindelijk zodanig overwerkt, dat zij in een volgend jaar niet meer te gebruiken zijn en met rust moeten worden gelaten, dan wel vetgemest moeten worden, om als slachtdieren te worden verkocht.[1]

Na de ruwe bewerking met hak, ploeg, of trapdieren, worden de aardkluiten nog zoveel mogelijk met de voeten fijn gemaakt. Bij de meer ontwikkelde stammen worden daartoe bepaalde werktuigen gebruikt, die plaatselijk verschillen. Op Java en op Sumatra zijn tot dat doel eggen (Jav. *garoe*, *garoeng*, Mal. *sikat*, *sisir*, Minangk. *sikèq*, Atj. *tjreuëh*, G. *tjeras*, Alas *tjerös*) in gebruik, welke, evenals de ploeg, door één of twee ploegdieren worden voortgetrokken. Dit landbouwwerktuig, meestal niet veel meer dan een grote hark, bestaat uit een z.g. „penbalk", waarin vertikaal een aantal houten pennen of tanden zijn aangebracht en een daaraan verbonden disselboom. Bij het eggen zet de bestuurder zich gewoonlijk op de zitbank, op de disselboom aangebracht, terwijl hij zijn voeten houdt op het eghout, om de tanden der egge in de grond te drukken. Men egt meestal één dag vóór de dag van het uitplanten der zaailingen, om het veld te effenen. Dit

[1] Mayer, Javaan als landbouwer en veefokker, blz. 139 vg.

nivelleren van de bodem geschiedt in het Gajoland ook wel met een soort langwerpige houten schoffel (*roelah*). In Midden-Sumatra verbrijzelt men de aardkluiten soms met een slaghark. In enkele streken van O.-Java wordt daartoe een rolvormig geribd stuk hout gebruikt. Bij moerassawah's wordt meestal volstaan, met de grond en het onkruid slechts met de handen dooreen te werken.

Vóór wij van een verdere beschouwing van het tuig, waarmede de karbouw, bij aanspanning voor ploeg of egge, voorzien wordt, afzien, wensen wij nog even de aandacht te vragen voor het reeds genoemde, gebogen houten draagjuk, dat het trekdier op de nek krijgt. Het is een merkwaardig voorwerp, niet alleen, omdat het overal in Europa en O.-Azië gebruikt wordt, maar in Amerika (met uitzondering van Mexico en Panama) onbekend is[1], maar ook, omdat het in ons werelddeel en in de Ind. Archipel met ongeveer dezelfde benaming[2] wordt aangeduid. Verder is het metaforisch gebruik van het woord voor „juk" in onze taal en in de Indonesische talen op sommige punten dezelfde. Bij de Makasaren heet bijvoorbeeld een weduwnaar in overdrachtelijke zin wel „een buffel, die reeds onder het juk is geweest".[3] Op Java behoort tot de adatceremoniën, waaraan het bruidspaar zich heeft te onderwerpen soms, dat bruid en bruidegom tezamen onder een karbouwenjuk moeten stappen, als zinnebeeld van de harmonie, die tussen hen moge bestaan.[4] „Schud nu maar niet met je hoofd, want het juk ligt je al op de nek," zo luidt één der kleine plagerijen, die de omstanders zich tegenover het Minangkabause bruidje op de huwelijksdag veroorloven en men denkt daarbij aan een karbouw, die als trekdier het zware juk op de nek torst.[5] Wij vinden verder nog aangetekend, dat het op Java aan een vrouw niet geoorloofd is, over een karbouwenjuk heen te stappen „anders zullen de karbouwen knobbels (daar waar het juk drukt) krijgen."[6] In het algemeen knoopt men, gelijk bekend, aan het „over iets heenstappen" de voorstelling vast, dat aan datgene, waarover wordt heengestapt, schade wordt toegebracht. Door het bestaande kontakt van de karbouw en zijn juk, worden beide als vereenzelvigd gedacht; overtreding van het verbod, zou dus ook schade toebrengen aan het dier.

[1] Birket-Smith, De weg der beschaving, blz. 186.

[2] Ons woord „juk" heet etymologisch identisch met Skr. *yoga*. „Juk", span (Frans *joug*, Eng. *yoke*, Duits *joch*) = Mal. *goe*, *igoe*, *regoe*, Atj. *joeq*, Gaj. *igoe*, Bat. *ijoga*, *ajoega*, *aoeka*, Mak. *ajoka*, Boeg. *adjoa*, enz.; Chinees *yoh* (Joustra, Karo-Bataksche woorden, blz. 243; Schlegel, Sinico-Aryaka, blz. 11).

[3] Matthes, Makassaarsch Holl. Wdbk., blz. 873.

[4] Snouck Hurgronje, Verspreide geschriften, IV, blz. 231.

[5] Van Eerde, Huwelijk Minangkabausche Maleiers, blz. 440.

[6] Luinenburg, *Ilo-ilo* bij Javanen, blz. 315.

Er bestaan onder de veebezitters allerlei transakties, om zich van het onderhoud hunner karbouwen te ontlasten, of om in het tekort dezer dieren te voorzien.

1e *Het tijdelijk in verzorging geven van het vee*. Ontbreekt de gelegenheid, tot het weiden der karbouwen – bijv. wanneer de oogst te velde staat – dan worden zij op Java, zo mogelijk, tijdelijk uitbesteed (*dititipaké*, of *digadoeh-aké*) bij anderen, die over betere weidegelegenheid kunnen beschikken. Dit uitbesteden geschiedt op plaatselijk verschillende voorwaarden; één er van is, dat de bewaarnemer de dieren gebruiken mag voor eigen akkerbewerking, een andere, dat hij de velden van de bewaargever als loon moet helpen bearbeiden, een derde vorm staat hem een gedeelte van de tijdens de bewaargeving geboren kalveren af, soms wordt hij voor zijn diensten beloond in padi, of in geld. Zo gebeurt het geregeld, dat na afloop der grondbewerking door de bevolking in de vlakte haar vee „getitipt" wordt in de bergstreken.[1]

2e *Het inroepen van de hulp van buren en vrienden bij de grondbewerking* (Jav. *njambat*, *sambat-sinambat*, *toeloeng-tinoeloeng*). De voorwaarde is, dat men zelf tot een overeenkomstige wederdienst bereid is en bovendien, dat men voor het onderhoud van zijn helpers zorgt, zo lang de arbeid duurt. Dezen komen zelf met hun karbouwen en ploegen. Ieder is verplicht minstens één dag te komen en wel 's morgens van 6–11 uur. Loon ontvangen de helpers niet.[2] Dit wederkerig burenwerk komt ook bij de Minangkabauers van Midden-Sumatra voor (*sarajo-manjarajo*, *malambeq hari*). Wij lezen daaromtrent in A. L. van Hasselt's „Volksbeschrijving": „Evenals bij het bouwen der woningen, verleent men elkander ook bij den akkerbouw wederkeerig hulp. Zoo vereenigen zich een zeker getal personen, om hunne sawah's gezamenlijk te bewerken. Den eersten dag komen allen met hunne ploegen en hun ploegvee op de velden van A., om morgen die van B. te bewerken, den volgenden dag die van C. enz., tot men weer opnieuw bij A. begint."[3] Ook de Toradja is voor gezamenlijk werk steeds te vinden, zo bijv. voor het met verenigde krachten bearbeiden van een akker (*mesale*). „Wanneer iemand een bepaalde werkzaamheid in gezamenlijken arbeid wil laten verrichten, gaat hij een paar dagen tevoren bij de gezinnen rond, om hulp te vragen. Het eene gezin belooft, dat één der leden zal helpen, een ander zegt, dat zij met hun tweeën of drieën zullen komen. Lieden, die aan zulke uitnoodigingen weinig of geen gehoor geven, mogen er niet op rekenen, dat zij

[1] Adatrechtbundel, V, blz. 12, 37, 126 vg., 153, 162, 173 vg., 176; Vollenhoven, Adatrecht, I, blz. 639; Verslag Mindere Welvaartscommissie, III, blz. 91; Leon, Verslag waters- en voedingsnood commissie, blz. 357; 't Hoen, Buffel en rund, blz. 23.

[2] Adatrechtbundel V, blz. 106, 112, 117, 138, 145.

[3] Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 333.

op hun beurt geholpen zullen worden."[1] De helpers worden van voedsel voorzien.

3e *Het laten bewerken van zijn veld door een veebezitter in betaalde arbeid* (Jav. *boeroehaké*). De veebezitter (*boeroeh*) komt in eigen persoon met zijn buffels en zorgt zelf voor de voeding. De betaling volgt na volbrachte taak. Dit is op Java wel de meest gebruikelijke wijze, om aan vee te komen voor de grondbewerking, als men geen eigen vee heeft. Men verkiest dit meestal boven *njambat*, omdat de voeding van mensen en dieren vrij veel geld kost, en het de voorkeur verdient, om de gehele sawah in taakwerk te doen bewerken.[2]

4e *Het laten bewerken van zijn veld door een veebezitter tegen een eerst met de oogst te betalen loon* (Jav. *ngelet*). Een karbouwenbezitter staat in dit geval zijn dieren af in de hoede van de sawahbezitter gedurende de gehele duur der sawahbewerking, tegen een vooraf bepaald, maar eerst met de oogst te betalen, deel van de sawahopbrengst als loon. De veebezitter komt zelf niet mee; de landbouwer is aansprakelijk voor diefstal, ongevallen en overwerken van de aan zijn zorg toevertrouwde dieren. Een span karbouwen is berekend voor één bouw (0,7 ha); wil de grondbewerker meer omploegen, dan moet hij meer dieren huren. In de oostmoesson zijn de buffels weer ter beschikking van de eigenaar.[3]

5e *Het lenen van karbouwen* (Jav. *njilih*, N., *njamboet*, K.). Dit geschiedt in goed vertrouwen; vergoeding in geld heeft niet plaats. Wèl gaat dit hier en daar met plichtplegingen gepaard. Wanneer bijv. bij de Minangkabau-Maleiers iemand, die geen karbouwen bezit, maar wèl velden heeft, geschikt om ze door die dieren te laten omwoelen, dan roept hij de hulp in van één der dorpsgenoten die rijk is aan vee. Bij het te leen vragen van de nodige dieren (*salang kabo*), biedt hij de eigenaar sirih aan, alsmede rijstgebak en een zakje gerooste koffiebladeren. „De gewoonte wil, dat de eigenaar zelf zijne karbouwen bestuurt, maar behalve dat de man, wiens velden bewerkt worden, meestal daarvoor een deel van den oogst afstaat, is deze verplicht de helft van de waarde te vergoeden, indien gedurende den arbeid een buffel sterft, en de kosten der genezing te dragen, wanneer één der dieren ziek wordt."[4] Ook bij de Batak's kunnen landbouwers, die geen karbouwen bezitten, die dieren voor het kneden van de grond van een veebezitter lenen. „Onder aanbieding van de sirihdoos, wordt het verzoek daartoe aan den eigenaar der karbouwen gedaan, die, als hij genegen is, het in te willigen, de sirih aanneemt, waarop hij door den verzoeker, met vrouw en kinderen,

[1] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, III, blz. 35 vg.
[2] Adatrechtbundel, V, blz. 117 vg., 139, 145 vg., 158, 162.
[3] Id., blz. 112 vg., 146; Verslag Mindere Welvaartscommissie, III, blz. 90; Merkens, Dissertatie, blz. 127.
[4] Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 333 vg.

ten maaltijd wordt genoodigd. Na het eten komt de gastheer op zijn verzoek terug, dat thans eerst voor goed wordt ingewilligd. Niet altijd is een karbouwenbezitter daartoe bereid, omdat het gebruik wil, dat, als bij den arbeid een karbouw in de sawah sterft, de leener slechts de helft van de waarde betaalt; sterft een dier buiten de sawah, dan komt de geheele schade ten laste van den eigenaar. Ook wanneer een karbouw eenig letsel bekomt, bijv. een poot breekt, komt de schade geheel ten laste van den eigenaar."[1]

Gewoonlijk wordt op het loon van een te verrichten werk voorschot betaald. Bij koop en verkoop heeft het de bedoeling, om de verkoper te binden, opdat deze niet aan een ander verkope; dus het verkrijgen van voorkeurkoop. Zulk een voorschot, godspenning, heet op Java *plandjer*, ook wel *pandjer*, in Atjeh en het Gajoland *tjaram*, of *tjinggram*.[2]

Het is hier wel de plaats om, zij het ook terloops, de aandacht te vestigen op een soort van overeenkomsten, die men wel „deelwinning van vee" noemt, een in de Archipel zeer verbreid instituut. Men verstaat er onder, dat een veebezitter zijn vee ter verzorging afstaat aan een ander (de deelwinner), die daartegenover het vee voor diensten mag gebruiken (zelfs verhuren). Eigenaar en verzorger hebben elk recht op een evenredig deel van de te werpen jongen. In de meeste streken overweegt wel halfwinning (Jav. *maro* N., *malih* K., van *paro*, *palih* = half, Minangk. *mampasadoeokan*, van *sapadoeo* = een half, Atj. *meudoea laba*, of *meudoea hareukat* = halveren van de winst), maar soms wordt ook een verdeling in een andere reden (bijv. 1:3, 2:3, enz.) bedongen. Door deelwinning is dus de weg gebaand, om in het bezit van één of meer karbouwen te komen. Bij diefstal of sterfgevallen draagt elk van beide partijen in het algemeen de helft der schade, tenzij een en ander aan de klaarblijkelijke onachtzaamheid van de verzorger geweten moet worden.[3] In de vlakte van Padang-Lawas (Tapanoeli) wordt het deelwinningssysteem op grote schaal toegepast.[4]

§ 12 DE KARBOUW ALS TRANSPORTDIER

Konden H. Schlegel en S. Müller omstreeks 1840 nog schrijven, dat de karbouw het transportdier bij uitnemendheid was in de Ind. Archipel, sindsdien is daar een belangrijke wijziging in gekomen. „Als transportdier heeft hij zijn tijd gehad. Weliswaar worden er momenteel nog heel veel karbouwen voor transportdiensten gebruikt, maar toch heeft hij een ge-

[1] Van Hasselt, Nota rijstcultuur Tapanoeli, blz. 507.

[2] Adatrechtbundel, V, blz. 118, 124, 160; Kreemer, Atjeh, II, blz. 321, 368, 383.

[3] Vollenhoven, Adatrecht, I, blz. 208, 365, 381, 451, 634 vg., 638 vg., Scheltema, Deelbouw, blz. 249, De Stoppelaar, Semarangsch adatrecht, blz. 81 vg., Kreemer, Atjeh, II, blz. 380.

[4] Zie daarover: Merkens, Dissertatie, blz. 148.

weldigen konkurrent gekregen in het rund en de mechanische werkkracht" – zo schreef Dr. J. Merkens in 1927.[1]

Zien wij in de geschiedenis terug, dan vernemen wij van vrachtkarren voor het vervoer der verplichte koffieleveranties naar de afscheepspakhuizen in West-Java, zoals dit in de Kompagniestijd was voorgeschreven, eerst kort vóór het begin der 19e eeuw. Zelfs in Daendels' tijd was het getal vrachtkarren nog gering. Met de invoering van het Kultuurstelsel en de oprichting allerwegen van suikerfabrieken, zijn de buffelkarren op Java meer algemeen in gebruik gekomen. Het transport van de Gouvernementskoffie en andere landsprodukten uit het binnenland naar de afscheephavens geschiedde bij aanneming voor 2 à 3 jaren, deels met draagpaarden en draagbuffels, deels middels vrachtkarren, met trekpaarden, ossen, of karbouwen bespannen. Dagelijks zag men in de bloeitijd van het Kultuurstelsel gehele karavanen hiervan voorbijtrekken. De afvoer van Gouvernements-produkten werd niet alleen het verderf van het draagpaardenras, maar hij werkte ook hoogst nadelig op de buffelstand. Dikwijls was de toestand, waarin de wegen en bruggen verkeerden, waarlangs overbelaste pikoelpaarden en buffels voortgejaagd werden, allerellendigst, zodat veel dieren onder de arbeid bezweken. Verder was het vervoer bijzonder tijdrovend. De lange duur van het transport bracht natuurlijk mede, dat de betrokkenen niet altijd hun velden konden bewerken, hun rijst niet konden planten of oogsten, wanneer het de daartoe geschikte tijd was. Hadden zij geen karbouwen, dan moesten zij die huren. Niet zelden werden de dieren onderweg gestolen, of stonden de transporten aan overvallingen door struikrovers bloot.

Tot verbetering van de gebrekkige toestand der vervoermiddelen deed het Opperbestuur van 1840–45, met belangrijke kosten en vele teleurstellingen, een aantal ezels en kamelen uitzenden, doch men kwam meer en meer tot de overtuiging, dat spoorwegen zouden nodig zijn, welk denkbeeld nog zeer primitief werd uitgesproken in het Kon. Besl. van 28 mei 1842 no 207, waarbij bepaald werd, dat „Ter bevordering van het transport van producten en goederen van Samarang naar Kadoe en de zoogenaamde Vorstenlanden van Java en vice versa zal worden aangelegd een ijzeren spoorweg, bestemd om te worden bereden met ijzeren wagens, getrokken door buffels, ossen, of paarden."[2] Dit besluit bleef echter onuitgevoerd. Het zou nog tot 1875 duren eer aan de Ned. Ind. Spoorwegmaatschappij de eerste machtiging werd verleend, tot aanleg van een staatsspoorweg in Ned. Indië (Ind. Stb. no 141).

[1] Merkens, Dissertatie, blz. 129.

[2] Verslag Mindere Welvaartscommissie, IVa, blz. 13 vg., Enc. N.I. IV i. v. Spoor- en tramwegen, blz. 68 en i. v. Transportwezen, blz. 425.

In 1810 was het reglement op het gebruik van vrachtkarren vastgesteld, terwijl in 1863 werd bepaald, dat de Residenten keuren mochten uitvaardigen, om beschadiging der wegen door te zwaar vervoer, of het gebruik van ongeschikte voertuigen, tegen te gaan.[1]

Naarmate de gewesten buiten Java meer onder het Nederlands bestuur werden gebracht, werd ook aan het transportwezen aldaar meer aandacht gewijd. Ter Sumatra's Westkust werden de Maleiers het eerst met het gebruik van vrachtkarren bekend, na de totstandkoming van het, sedert 1833 aangelegde, grote wegennet. In enkele streken van snelle ontwikkeling in de Buitengewesten heeft het verkeer hier en daar zelfs een fase overgeslagen en is o.a. van het primitieve pikoeltransport dadelijk tot het vervoer met de vrachtauto overgegaan.

Was de karbouw voorheen het meest bevredigend transportdier, sedert het begin dezer eeuw is daarin een grote verandering gekomen, toen hij een mededinger kreeg in de zware, gekruiste zeboe-stier, die in vele gevallen even sterk is als de karbouw, maar het voordeel heeft, dat hij vlugger stapt, op het midden van de dag nog gebruikt kan worden en meer uithoudingsvermogen heeft. Bovendien heeft de gekruiste zeboe-stier betere hoeven. Tegen het voortdurend gebruik langs harde wegen zijn de zeer wijde hoeven van de karbouw, die uit hoorn van weke konsistentie zijn opgebouwd, niet bestand. Indien zich scherpe stukjes grint daarin vasthechten, ontstaat licht kreupelheid, waardoor het dier wordt buiten dienst gesteld (boven blz. 34). Ter voorkoming van dit euvel, maakt men wel van een soort lederen sandalen, of pantoffels gebruik, die met riemen of touwtjes boven de hoef worden vastgebonden. Erg doelmatig zijn die hoefbekleedsels echter niet, want telkens ziet men de voerman razend en tierend van zijn vehikel afstappen, om de riemen of touwtjes met veel moeite weer vast te maken. Pogingen van Gouvernementswege gedaan, om de hoeven der karbouwen te beslaan, bleven zonder gunstig resultaat.[2]

Verder heeft de karbouw als transportdier in de latere jaren nog een geduchte konkurrent gekregen in de mechanische werkkracht (spoor- en tramverbindingen, vooral smalspoorbanen en vrachtauto's).

De trekdiensten, die de karbouw eertijds ten behoeve van de suikerkultuur op Java moest verrichten, waren bijzonder zwaar. Vooreerst duurde het rietvervoer veel langer dan de landbouwarbeid: de gehele suikerkampagne hield minstens vijf maanden aan. Verder geschiedde dat transport op de warmste uren van de dag, terwijl de voeding minder geregeld plaats had en overlading der voertuigen niet zeldzaam was. De z.g. „karrenkontrakten"

---

[1] Verslag Mindere Welvaartscommissie, IVa, blz. 6.

[2] Merkens, Dissertatie, blz. 102, 130, 131.

gaven tot allerlei moeilijkheden met de karrevoerders aanleiding. Toen het karren-riettransport meer en meer vervangen werd door het railvervoer en een groot deel der suikerfabrieken aan spoor- en tramnet werden aangesloten, verdween het ouderwetse suikertransport voor een groot deel.

Over de lotgevallen van de karbouw als transportdier zou nog heel wat te vertellen zijn. Wij moeten het echter bij het voorgaande vluchtige overzicht laten, om nog enige ogenblikken stil te staan bij het primitieve vervoermiddel zelf. De vorm van zo'n vrachtkar is wellicht het best weer te geven als een grote, langwerpig vierkante, houten wagenkast, zonder veren, rustende op een houten as, waaraan twee houten spaakwielen, met ijzeren wielbanden, draaien. Bij de ouderwetse vrachtkar bestonden de wielen uit grote massieve houten schijven, van meer dan 1,5 m diameter, die van cirkelrond al spoedig hoekig afsleten en elke weg vernielden. Tegenwoordig ziet men deze schijfwielen maar hoogst zelden meer.

Het toegespitste, afneembare, tweevlakkige dak van samengevlochten pandanus- of sagopalm-bladeren, dan wel van alang-gras of gevlochten bamboe, dat aan de voorkant een weinig oversteekt boven de zitplaats van de voerman, geeft aan de vrachtkar het uiterlijk van een rijdend huisje. Bij het opladen, wordt het dak, zo nodig, van het voertuig afgenomen. Dit dak heeft veelal een nok van platgeslagen petroleumblikken, soms ook van een brede bamboereep, of van geolied doek. Verder is de kar voorzien van één of twee bomen, al naar gelang zij bestemd is, om door twee dieren, dan wel door slechts één, te worden getrokken. Die flauw gebogen bomen maken met de bak één geheel uit en zijn als het ware de verlengde zijbalken van de bodem. Zij zijn vóóraan door een gebogen houten draagjuk verenigd, dat, met houten pennen aan de uiteinden, op de nek van de buffels rust. Aan elk der beide bomen hangt een halster van breed gevlochten rotan, dat het afschuiven van het juk moet voorkomen.

Bij het inspannen rust het voertuig met de bomen op de grond. Het trekdier wordt tussen de bomen gedreven, buigt de kop omlaag en neemt het juk zelf met de horens op, terwijl het de kop tussen het juk en de borstband doorsteekt. Zo schuift het zich het juk op de nek en de kop opheffend, licht het geduldig de kar op. *Saparti paratian kabaoe* zegt de Minangkabauer van iemand, die aanvankelijk ongenegen is iets te doen, maar evenals de karbouw toch eindigt met het wèl te doen.

Niet zelden is de kar op allerlei wijzen versierd en van houtsnijwerk voorzien, soms hangt daaraan een offer van geregen bloemen. Het trekdier heeft op Java gewoonlijk een houten of geelkoperen veeschel (*klontongan*) om de hals. Het wordt bestuurd door de naast hem lopende karrevoerder, die met woorden en trekken aan de neusteugel de richting aangeeft. Vaak ook zit of ligt hij, meer slapend dan wakend, vóór op de zitplaats van zijn voertuig.

Een enkele maal zien wij hem gehurkt zitten op één der disselbomen, om de dieren met zijn zweep tot versnelling aan te drijven. Bij avond bengelt een brandend lantaarntje vóór onder de wagen, waartoe meestal een glazenfles als petroleumreservoir wordt gebezigd.

De ouderen onder ons, die op Java tijdens een suikerkampagne in de vroege koele ochtenduren, of des avonds, wel eens getuige zijn geweest van een karavaan, zwaar met suikerriet beladen vrachtkarren, knarsend en krakend zich uiterst langzaam voortbewegend langs het gewoonlijk diep uitgesleten karrenspoor, zullen bij dit schouwspel wel de herinnering hebben bewaard, dat de karbouw het hierbij zwaar had te verantwoorden en vaak onbarmhartig werd afgetobd en afgebeuld.

„Vreemd genoeg", schrijft A. L. van Hasselt over de Maleise *pedati* in Midden-Sumatra, „zijn remtoestellen ten eenenmale onbekend."[1] Dat zij elders wèl voorkomen, bleek ons bij het passeren van de Gajo-weg (verbinding van de N.O.-kust van Atjeh met het binnenland) in 1917, toen wij de karrevoerders op de steile hellingen wel degelijk van een soort houten remschoenen zagen gebruik maken. Dat dergelijke remtoestellen, althans vroeger, ook op Java bekend waren, kan o.a. blijken uit een rapport van H. C. Cornelius aangaande de bergbewoners van Midden-Java in het begin der vorige eeuw.[2]

Het gewicht, dat men met een vrachtkar vervoert, bedraagt, naar gelang van de af te leggen afstand, ± 375 à 625 kg; zelden wordt meer dan 7½ à 9 km per dag afgelegd. Eerst in het derde jaar is de karbouw als trekdier te gebruiken.

De meest gewone naam voor het lompe houten voertuig is op Java: *grobag*, of *pedati*. in Midden-Java ook *kahar* (d.i. ons „kar"), of het meer echt Jav. *glinding* (d.i. roller) en in O.-Java *tjikar*. Op Sumatra bezigt men de Mal. benaming *pedati*, Atj. *grobag*, Gaj. *gerbag*, en op Celebes veelal de naam *roda* (uit het Molukken-Maleis).

§ 13 DE KARBOUW ALS RIJ-, LAST-, EN SLEEPDIER

Geldt het paard in geheel O.-Azië als het aangewezen rijdier voor de krijgsman, de buffel (of het rund) is zulks voor de man des vredes. In de Japanse en Chinese prentkunst en plastiek vindt men herhaaldelijk afbeeldingen van legendarische heiligen, wijzen en andere verheven personages, rijdende op een buffel.[3] Wie staat hierbij niet de wijd en zijd verspreide voorstelling in hout, porselein, koper, brons, of speksteen voor de geest van Han Hsiang Tzoe, één der acht onsterfelijken, volgens de oude Taoïstische

[1] Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 368.
[2] Cornelius, Opname Diëng-plateau, blz. 408.
[3] Volker, Animal in art, blz. 128.

leer, als luitspeler rijdende op een karbouw. Ook Laotse zelf, de stichter dier leer, wordt vaak afgebeeld, zittende op een buffel. Voor wat de Ind. Archipel betreft, denke men aan Lasaeo, de sageheld der O.-Toradja's, die als hemeling, rijdende op een witte buffel, in hun land verschenen zou zijn, om hun allerlei nieuwe kundigheden (het weven, het ijzersmeden, de rijstbouw, enz.) te leren.[1] Ook de Soembanezen hebben een legende, volgens welke de held, zittende op een buffel, van Soemba naar Savoe overstak. Overal waar hij langs trok, scheidde zich de zee, zodat er een pad gevormd werd, waarlangs het dier droogvoets kon gaan.[2]

Men vindt in de litteratuur over de Archipel herhaaldelijk op zichzelf staande gevallen vermeld, waarbij het gebruikelijk, dan wel door de adat bepaald voorgeschreven, was de karbouw als rijdier te gebruiken. Misschien hebben wij hier wel te denken aan relikten uit een vroegere tijd, toen dit dier, veel meer dan thans, ook gebezigd werd, om bereden te worden, gelijk men nu nog bij verschillende stammen elders gebruik maakt van rijossen.[3]

Bepalen wij ons verder tot de Ind. Archipel en wel allereerst tot de incidentele gevallen, waarop zoëven werd gedoeld, dan is allereerst te wijzen op het vroegere gebruik van de karbouw als rijdier bij de grote drijfjachten (*ngadjaq*) op herten in de Preanger (W.-Java), waarbij de stoet gewoonlijk bestond uit 60 tot 80 jagers te paard en nog een 20 à 30, die op buffels gezeten waren, waarbij de gedode herten, op karbouwen geladen, van het jachtterrein werden weggevoerd. De uitbreiding van de landbouw maakte aan die drijfjachten tenslotte een einde en na 1870 hoort men er niet meer van.[4] Ook aan de vorstenhoven van Soerakarta en Jogjakarta behoorden die jachtpartijen, niet minder dan de op blz. 86 vg. genoemde grote dierengevechten, tot de meest geliefde sport van vorsten en edelen, waaraan zij

[1] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, I, blz. 11, 18, 25 en III, blz. 253.

[2] Kruyt, De Soembaneezen, blz. 579.

[3] Bij de Hottentotten van Z.-Afrika wordt van rijossen gebruik gemaakt, ook op de jacht. Van tal van Bantoenegerstammen en van enkele stammen in O.-Afrika vindt men eveneens het gebruik van rijossen vermeld. Soms rijden, volgens het hofceremonieel, de hoofden in het gevolg van de vorst op ossen mede. De bultossen, die in een deel van Madagaskar als rijdieren gebruikt worden, worden aldus uitgedost: men snijdt ze de staart af, kort hun oren in, opereert hun horens en vetbulten weg, om ze zoveel mogelijk op paarden te doen gelijken (Kroll, Haustiere der Bantu, blz. 257). Op Formosa vindt men de os „regularly bridled and saddled and ridden with all dignity." In Centraal Azië is het de yak (Bos gruniens), een in Thibet en W.-China inheemse, langharige rundersoort, die zich als paard laat berijden (Flor, Haustiere, blz. 17 vg.).

[4] Zie het hoofdstuk „Een kapjacht" in Groneman, Bladen uit het dagboek, blz. 279–303, De Bie, Hertenjachten, blz. 159 vg., Veth, Het paard, blz. 167 vg., Kern, Met den G.G. op reis, blz. 297 vg.

alles opofferden. Die grootscheepse jachtpartijen waren een nagalm uit de tijd vóór 1755, toen de beide Vorstenlanden nog verenigd waren tot het bekende rijk van Mataram in Midden-Java. De vorstelijke jacht had toen plaats op wildbanen, waarheen het wild door de bevolking werd opgedreven. De Soenan en de zijnen waren daarbij gezeten op een hoge buffelwagen, vanwaar het veelsoortige wild (herten, buffels, banteng's, enz.) met schietgeweren, pijl en boog, lansen en krissen werd afgemaakt. Met deze jachten zetten de Mataramse vorsten een traditie voort, die minstens tot de periode van het machtige Hindoe-Javaanse rijk Madjapahit teruggaat. Van wildbanen was toen al evenmin sprake als van schietgeweren. Het gold toen slechts drijfjachten in het oerwoud. Van de grote veroveraar koning Hajam Woeroeq (1350–1389) wordt verhaald, dat hij daaraan deelnam, gezeten op een bijzondere jachtwagen.[1]

Een voorbeeld, dat de adat het gebruik van een karbouw als rijdier voorschrijft, was de vroeger bij de To Bada van Midden-Celebes bestaande gewoonte, dat bij het voldoen van de bruidsschat, de slaaf, die zelf een deel daarvan uitmaakte, gezeten moest zijn op een mannetjes-buffel, met een zwaard in de rechterhand, of met een geweer, welks loop met goud gevuld was, terwijl hij met de linkerhand een stuk *maboeri*-katoen, ter waarde van twee buffels, vasthield, welke stof het tuig van de buffel werd genoemd en bevestigd was aan de koperen neusring van het dier.[2] Bij het vragen om hulp in de oorlog eiste de adat bij dezelfde Berg-Toradja's, dat dit geschiedde, door een buffel naar de andere stam te brengen, waarop een blok wit katoen als zadel was gelegd, terwijl het dier moest worden bereden door een slaaf. Dit alles was bedoeld, als geschenk, om de ander tot toegeven te bewegen.[3]

In het oude Atjeh gold als adat-schimpstraf voor een man, die een vrouw mishandeld had, dat hij, met een hoofddoek van gedroogde pisangbladeren op het hoofd en omhangen met houten wapentjes en een keten van schelpen, op een wijfjes-buffel gezeten, werd rondgeleid, tot spot van het publiek. Ook gebeurde het wel, dat de delinkwent enige dagen in het openbaar op handen en voeten moest rondkruipen met een ring in de neus en gras eten, als ware hij een buffel.[4]

Volgens de godsdienstige voorstellingen der zuidelijke Sadan-Toradja's is, bij het grote dodenfeest, één der buffels (aangeduid met de speciale naam

---

[1] De Graaf, Reis van Mangku Rat IV, blz. 340 vg.
[2] Woensdregt, Verloving en huwelijk, blz. 261.
[3] Kruyt, W.-Toradja's, II, blz. 59.
[4] Van Langen, Atjeh's Westkust, blz. 481; Snouck Hurgronje, De Atjehers, I, blz. 120; Wilken, Verspreide geschriften, II, blz. 488.

tandi rapasan), het laatst te offeren dier, speciaal bestemd, om de overledene tot rijdier te dienen in de andere wereld.[1]

In Mohammedaanse streken in de Archipel is het geloof zeer verbreid, dat het door iemand geofferde dier op de dag van het „grote feest" der offeranden, als besluit der bedevaartceremoniën te Mekka, hem éénmaal op de „vlakte der opstanding" tot rijdier zal strekken. In Atjeh kiest men als slachtoffer gewoonlijk een rund en niet een buffel, in weerwil der vrij algemene voorkeur, die men aan buffelvlees schenkt, „een buffel, steeds gewoon in laag water of modder zich te vermeien, zou zijnen berijder in ongelegenheid brengen, door met hem in eene rivier of sloot te stappen."[2] Het ligt wel voor de hand, dat deze verklaring door de volkshumor is ingegeven. De werkelijke oorzaak, waarom in dit speciale geval het rund als offerdier is uitverkoren, zal wel dáárin zijn gelegen, dat deze gewoonte niet in de Archipel haar oorsprong heeft, maar steunt op een overlevering uit het waterarme Arabië, waar dus de karbouw geheel en al onbekend is.

Verder verdient het opmerking, dat de buffel als rijdier wordt teruggevonden op de, in menig opzicht nog raadselachtige, prehistorische beelden op de Pasemah hoogvlakte in Z.-Sumatra, welke plastieken volgens Dr. Th. à Th. van der Hoop zouden dagtekenen uit het Bronstijdvak. Niet minder raadselachtig is de betekenis der „ruiterbeeldjes", met de buffel als rijdier, welke een stereotiep terugkerend motief vormen bij het oud-Batakse houtsnijwerk.

Laten wij het idyllisch tafereel van een kleine donkere knaap, in puris naturalibus rijdende op de rug van een goedig voortstappende buffel, buiten beschouwing, dan kan men wel zeggen, dat dit dier tegenwoordig in de Archipel in het algemeen niet, of niet meer als rijdier wordt gebruikt. Het in schrijdelingse houding rijden op de karbouw vermoeit zeer, daar zijn rug daartoe te breed is. Wanneer A. E. Brehm op blz. 317 van zijn „Tierleben" schrijft: „Man benutzt den Büffel zum ziehen, pflügen, ja sogar auf dem Indischen Archipel zum reiten," dan is die bewering, in haar algemeenheid, stellig niet juist. Slechts in zeer enkele streken wordt de karbouw door de landsbevolking aldaar, in haar gewone doen, soms bereden. Voorzover ons bekend, komt de rijbuffel, wat de Grote-Soenda eilanden betreft, slechts hier en daar in Centraal-Celebes voor, terwijl hij op de Kleine-Soenda eilanden alleen in W.-Soemba soms als zodanig wordt gebruikt. De natuurvorsers Dr. Paul en Dr. Fritz Sarasin vertellen in het verslag van hun reis door Midden-Celebes in 1895: „wir trafen viele Bauern, nament-

[1] Kruyt, Toradja's v. d. Sadan, Masoepoe en Mamasa, I, blz. 147.
[2] Snouck Hurgronje, De Atjehers, I, blz. 262.
[3] Nooteboom, Oost-Soemba, blz. 113.

lich Frauen und Kinder, auf Büffeln reitend an."[1] Zoals bekend, wordt de buffel op de Filippijnen ook wel bereden.

Behalve ten behoeve van het landbouwbedrijf en het transportwezen, worden hier en daar in de Archipel buffels ook gebezigd voor last-, pak-, of draagdiensten. In de bloeitijd van het Kultuurstelsel was het gebruik van lastdieren (zowel buffels als paarden) op Java, zoals reeds opgemerkt, zelfs zeer gewoon (boven blz. 99). De paarden konden evenveel dragen als en zich vrij wat vlugger voortbewegen dan de karbouw, maar de laatste is nu eenmaal het lastdier, dat zich het liefst en ook het best door de Inlander laat behandelen. De last was verdeeld over vier lange cylindervormige korven van gevlochten bamboe, overdekt met een stuk buffelhuid en verbonden met een soort pakzadel. Gewoonlijk werd het transport ondernomen met honderden draagbeesten, soms een 1000-tal en meer tegelijk, waarvan de levering werd omgeslagen over de hoofden, naar verhouding der sterkte van de veestapel.[2]

Tegenwoordig worden op Java geen karbouwen meer als lastdieren gebruikt; in enkele delen van de Buitengewesten (vooral op de Kleine-Soenda eilanden) is zulks echter nog wèl het geval. In Z.-Sumatra is een soort van houten draagzadels voor buffels (*kekapo kebaoe*) in gebruik, voorzien van ophanghaken, waaraan rotan-, of bamboe-draagmanden worden opgehangen voor transport van goederen.[3] Op Soembawa, waar de buffel ook nog als draagdier voorkomt, wordt het draagzadel gemaakt van gevlochten padistro. Enige lagen daarvan worden aan elkander bevestigd en ter weerszijden van de doornvormige uitsteeksels der ruggewervels worden nog een paar extra-lagen aangebracht, zodat een bokzadel wordt verkregen, waarmede drukkingen en kneuzingen worden voorkomen. De buiksingel wordt gemaakt van repen lontarblad en hertenhorens dienen, om de vrachten aan op te hangen.[4] Dr. H. F. Tillema toont een foto uit Soembawa van een paar aldus opgetuigde draagbuffels, die de pas geoogste rijst op hun rug wegdragen.[5]

Voor het uitslepen van hout uit de bossen, was de karbouw in het midden van de vorige eeuw op Java nog zeer gewild. Omdat daarbij gedurende korte tijd soms een geweldige kracht uitgeoefend moest worden, was hij er eerst recht op zijn plaats. Deze houtuitsleep behoort daar echter reeds

[1] Sarasin, Reisen in Celebes, I, blz. 207.
[2] De Haan, Priangan, I, blz. 164 vg.
[3] Leidse Catalogus, XII, blz. 146.
[4] 't Hoen, Buffel en rund, blz. 50.
[5] Tillema, Ons Indisch boekje, I, blz. 125.

grotendeels tot het verleden.[1] Men gebruikte hiervoor, hetzij een z.g. *gelebeg*, d.i. het onderstel van een kar op massieve houten schijfwielen, hetzij een soort van sleepkarren, of sleden (*keser*), herinnerende aan onze mallejan. L. Th. Mayer beschrijft zulk een *keser*, welke vooral voor het transport van rijst werd gebruikt, als „een soort van tweetandige vork, bestaande uit twee op die wijze gegroeide boomtakken, waarover een plat van bamboe was aangebracht, terwijl het gedeelte van den stam, dat het verbindingspunt dier takken vormde, tot een soort knop was bekapt, waaraan het trektouw bevestigd werd."[2] In Rembang (O.-Java) geschiedt (of geschiedde) het uitslepen van hout nog op kleine schaal door middel van sleden (*sarat*), bestaande uit een rechthoekige bak, waarvan de beide korte zijden open zijn, terwijl de lange zijden bekleed zijn met bamboe latten, die tussen drie opstaande, houten stijlen geklemd zijn. Van boven en van onderen is een houten raam aangebracht, rustende op twee houten bomen, die door een dwarsboom verbonden zijn en wier uiteinden concaaf, respektievelijk convex, zijn uitgesneden.[3] Soms wordt de last door de karbouw eenvoudig over de grond gesleept, zoals bij boomstammen, balken, bossen bamboe en dergelijke. Bij het slepen van zware boomstammen, gebeurde het niet zelden, dat men aan één span karbouwen niet genoeg had en men verscheidene spannen achter elkander daartoe nodig had, in welk geval de verschillende bespanningen eenvoudig door middel van een lang, dik en sterk touw aan elkander verbonden werden, zonder dat daarbij andere trektuigen werden gebezigd.[4]

Op Soembawa maakt men, ten behoeve van het goederen-vervoer, wel gebruik van een stevig raamwerk van bamboe, waarop men de goederen stapelt en welke dan door een karbouw over de grond wordt voortgetrokken. Dat dit primitieve transport-sleepmiddel de weg geheel onbruikbaar maakt, behoeft geen betoog.[5]

Ook aan de beneden-Mahakam (Z.O.-Borneo[6]) en in Djambi[7] worden voor de houtuitsleep karbouwen gebruikt.

§ 14 DE KARBOUW VOOR HET IN BEWEGING BRENGEN VAN SUIKER- EN RIJSTPELMOLENS

Buiten de trekdiensten in het belang van de rijstbouw en het vervoer, ver-

[1] Merkens, Dissertatie, blz. 130.
[2] Mayer, Javaan als landbouwer en veefokker, blz. 141.
[3] Leidse Catalogus, XI, blz. 43.
[4] Mayer, Javaan als landbouwer en veefokker, blz. 141.
[5] Jasper, Het eiland Soembawa, blz. 96.
[6] Witkamp, Tocht naar den G. Ketam, blz. 425.
[7] Raabe, Veeteelt in Djambi, blz. 533.

richt de karbouw nog arbeid voor het in beweging brengen van suikerriet- en rijstpelmolens.

Men verwerkt gewoonlijk riet van eigen aanplant. Met behulp van één of twee dagloners wordt dit gesneden en naar de op- of bij het veld staande molen gebracht. Deze is meestal van hout en bestaat in hoofdzaak uit twee rechtstandige cylinders, waarin schroefdraden zijn uitgesneden, die in elkaar grijpen en de cylinders, als mangelrollen, in tegengestelde richting doen draaien. Een karbouw, of een span karbouwen, brengt rondlopend de beide cylinders in beweging, zodat men de rietstengels slechts daartussen behoeft te steken, om het sap er uit te persen. Dit sap wordt opgevangen in aarden potten en daarna ingedampt in ijzeren kookpannen. Het verdikte sap wordt dan in vormen (halve klapperdoppen) uitgegoten, waarin het spoedig tot een bruine amorfe massa stolt.[1]

De rijstpelmolens, zoals die op Java en hier en daar ook in de Buitengewesten voorkomen, zijn veelal in handen van Chinezen en dienen hoofdzakelijk voor de bereiding van rijst voor de handel, ten dele voor de Europese markt. Deze molens bestaan bijvoorbeeld uit een viertal vertikale stijlen, die onderling door dwarsbalken verbonden zijn. Onder elk dezer stijlen bevindt zich een stenen wiel, dat draait langs de binnenrand van een houten, horizontale schijf, welke door een vertikale as wordt in beweging gebracht. Aan één der dwarsbalken is een schuine hefboom bevestigd, aan welks andere einde de bespanning en het juk van de karbouw is verbonden. Op het bovenvlak van de molen wordt de padi, die men wil pellen, opgestapeld, nadat men de stengeldelen heeft afgesneden. Als drijfkracht dient, in plaats van een buffel ook vaak een waterwiel, dat verschillende stampers achtereenvolgens in op- en neergaande beweging brengt.[2]

De hier bedoelde diensten van de karbouw zijn, in vergelijking met die, in het belang van landbouw en vervoer, op de gehele veestapel van weinig invloed, desniettemin schijnen zij voor het betrokken vee zelf uitputtend te wezen, doordat die diensten dagen lang worden voortgezet.[3]

§ 15 DE KARBOUW ALS FOKDIER

De karbouw is in algemene zin in de Archipel geen fokdier. Voor rationele teelt ontbreekt bij de bevolking de ware interesse; zij maakt zich over de fokkeuze-kwestie geen zwaar hoofd. Zij ziet, hoe de karbouwen zich telkens

[1] Afbeeldingen met beschrijving van suikermolens vindt men o.a. in de atlas, behorende bij Van Hasselt's Volksbeschrijving Pl. 91, fig. 4; Snouck Hurgronje, The Achehnese, I, blz. 274; IJzerman, Dwars door Sumatra, blz. 401; Sibinga Mulder, Rietsuikerindustrie, blz. 58 vg.; Van Heukelom, Oorsprong rietsuikerbedrijf, blz. 153 vg.

[2] Encycl. N.I., 2e dr., III, blz. 662 i.v. Rijst; Leidse Catalogus XI, blz. 111.

[3] Verslag Mindere Welvaartscommissie, III, blz. 38.

vermeerderen, zonder dat zij daarop acht geeft, waarom zou zij dan een andere taktiek volgen?

De dierenarts Dr. J. Merkens merkt ter zake het volgende op. „Van het fokken van karbouwen in den zin, dien wij in den regel aan het begrip „fokken" geven, nl. oordeelkundige keuze van de te paren dieren en rationeele opfok, is in Indië geen sprake. In dit opzicht wordt zoowat alles nog aan de natuur overgelaten. In alle streken worden bijna alle geslachtsrijpe dieren (vrouwelijke) voor de instandhouding van de soort gebruikt, maar dat gaat vrijwel buiten de eigenaren om. Op de weidevelden, hetzij de natuurlijke weidevelden, hetzij de afgeoogste sawah's, loopen stieren en koeien, jong en oud, onder toezicht van de herdertjes, of geheel vrij, rond. Verkeert een vrouwelijk dier in een bronstperiode, dan zal één van de mannelijke dieren er wel voor zorgen, dat het bevrucht wordt. Of het een jonge of een oude koe is, of deze door een jongen of ouden stier, een goeden of een slechten stier gedekt wordt, daar wordt niet op gelet."[1]

Geheel in overeenstemming hiermede schrijft Dr. 't Hoen, eveneens dierenarts: „De Inlander is wel van huis uit landbouwer, doch geen fokker en ook dit is een noodzakelijk gevolg van de omstandigheden. Hij gebruikt in hoofdzaak zijn vee als trekkracht, op de productie van het vee zelf komt het bij hem meestal niet aan. Als de nood er dus niet toe dwingt, besteedt hij er slechts de hoogst noodige zorg aan. Over het algemeen bezit de bevolking een uiterst gebrekkige kennis van veeteelt. De natuur heeft steeds voor alles gezorgd en moet dit veelal nog doen. Van welken stier zijn koe drachtig is, laat den Inlander dikwijls koud en is hem gewoonlijk niet bekend. Teeltkeus en uitsluiten der minderwaardige stieren van de voortteling zijn zaken, waarvan de groote beteekenis hem nog moet worden bijgebracht."[2]

Pogingen, indertijd zowel door het N.I. Gouvernement, als van partikuliere zijde gedaan, om de bevolking aan beter fokmateriaal te helpen, bleven steeds vruchteloos.[3]

§ 16 DE KARBOUW ALS SLACHTDIER

Is de karbouw als fokdier in de Archipel een ongewoon verschijnsel, als slachtdier, in de gewone betekenis van het woord, is hij zulks niet veel minder. Dr. Merkens vermeldt als gemiddeld aantal geslachte karbouwen, gedurende het tijdvak van 1915 tot 1925, het cijfer 308729 en meent daaruit te moeten besluiten „dat de karbouw een zeer voorname plaats in de vleeschvoorziening inneemt."[4] Hierbij is echter wel te bedenken, dat de

---

[1] Merkens, Dissertatie, blz. 153.
[2] 't Hoen, Buffel en rund, blz. 22.
[3] Merkens, Dissertatie, blz. 168 vg.
[4] Id., blz. 136.

grote massa der inheemse bevolking, in haar gewone doen, maar weinig vlees eet. In heel Z.- en O.-Azië wordt weinig, vlees gebruikt. Vlees, in welke vorm ook, is, zoals men weet, de gelovige Hindoe en de Boeddhist verboden. Maar ook waar het Hindoeïsme en het Boeddhisme niet geheerst hebben, is de Oosterling min of meer afkerig van vlees. Dit is geen godsdienstig-, maar een hygiënisch verschijnsel. „Es ist ganz natürlich, dass das heisse Klima des Orientes zu einer Beschränkung der Fleischkost führen musste; Pflanzenkost ist auch heute dort noch vorwiegend."[1]

De Indonesische bevolking leeft wel is waar niet vegetarisch en als de gelegenheid zich voordoet, bestaat bij haar volstrekt geen tegenzin in vlees. Maar het profane slachten, alleen met de bedoeling, genot te hebben van het vlees van de buffel, komt toch bij de gemiddelde man in Indonesië maar weinig voor. Meestal heeft het slachten van een karbouw een religieuze achtergrond. Velen zien hierin ook een daad van verkwisting. Van de Toradja schrijft Dr. Kruyt bijv.: „Van zijn huisdieren zal hij er alleen een slachten, wanneer daarvoor aanleiding is in een offerfeest, een algemeenen maaltijd, als bij huwelijk en begrafenis en bij werkzaamheden, waarbij velen komen helpen (*mesale*) bij den akkerbouw, huisbouw en dergelijke. Wanneer een huisvader een buffel laat slachten, alleen om aan zijn onbedwingbaren trek in vleesch te voldoen, wekt dit steeds het misnoegen der andere familieleden, al weet men, dat men zijn deel ervan krijgt." Heeft er een bijzondere gebeurtenis in het leven van de Toradja plaats „dan wordt daarvoor een jonge stier aangewezen, om te voorkomen, dat het dier op den duur uit de kudde zal worden verjaagd, of men neemt er een koe voor, die opgehouden heeft met jongen (*ore*). Is er bij de kudde een dier, waarvan ondersteld wordt, dat er een slechten invloed op de menschen van uitgaat, dan komt dit het eerst aan de beurt."[2]

Is geregelde vleesvoeding op de spijskaart der inlandse bevolking cum grano salis dus weinig bekend, daartegenover staan echter vaak grote onmatigheid en weinig kieskeurigheid in het vleesgebruik bij ceremoniële gebeurtenissen. Gestorven dieren worden dan vaak niet versmaad, zelfs niet als zij aan een besmettelijke ziekte zijn te gronde gegaan. Dit wordt o.a. uitdrukkelijk verzekerd van de Batak's, de Toradja's en de Dajak's.

Zo vertelt M. Joustra bijv. aangaande de Karo-Batak's: „Bij groote feesten eet men bijna van 's morgens tot 's avonds, nu bij deze, dan bij die familie, en juist in hoofdzaak veel vleesch." En verder: „De Karo is volstrekt niet afkeerig van bedorven vleesch. Kan hij den smaak nog wat wegnemen door een eigenaardige bereiding met het sap van een zekere *tjingkam*-soort, dan

[1] Andree, Ethnogr. Parallelen, blz. 119.

[2] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 209 en 262.

doet hij het. Maar anders hindert hem de bedorven lucht erg weinig. Ook het vleesch van zieke, of aan ziekte gestorven, dieren wordt genuttigd. Dit gebeurde o.a. ook met runderen en buffels, die aan *bernoeng* (runderpest) gestorven waren."[1] Analoog hiermede tekent de Zendeling J. H. Meerwaldt omtrent de Toba-Batak's nog aan: „Ziet men, dat het een of ander huisdier ziek wordt en sterven zal, dan wordt het gauw geslacht, ja zelfs het vleesch van gestorven beesten wordt nog gegeten."[2]

Dat de Toradja's bij de keuze van hun menu niet kieskeuriger zijn, bewijst de volgende uitlating van Dr. Kruyt in zijn Toradja-boek: „Alleen in dagen van veeziekte, wanneer tal van buffels en varkens sterven, eten de menschen iederen dag vleesch, want de gestorven dieren worden alle gegeten. Men eet zelfs van een dier, dat reeds tot ontbinding is overgegaan. Maar de Bare'e-Toradja's geven niet de voorkeur aan adellijk vleesch. Dit doen de To Napoe wel: wanneer dezen een buffel hebben geslacht, laten zij het vleesch liefst een paar dagen hangen, om het dan te zamen met de maden, die er uitkruipen, te koken."[3] In de eerste druk van hetzelfde werk schrijft Th. van Ardenne in een aanvullend opstel over de To Lampoe der voormalige onderafdeling Malili: „Ongeveer vier jaren geleden brak er onder de karbouwen miltvuur uit en van de personen, die van het vleesch der gestorven dieren aten, stierven verscheidenen. Gelast werd toen, de cadavers direct diep te begraven, of wel te verbranden, en verboden werd van dat vleesch te eten. Het gevolg was, dat men die ziekten niet meer rapporteerde, want men at het vleesch veel te graag."[4]

Ook de Dajak's van Borneo zijn niet wars van het eten van bedorven vlees.[5]

Wanneer een buffel geslacht wordt, wordt als regel geen vezel van het dier nutteloos verspild. Al de ingewanden: hart, longen, lever, maag, darmen, galblaas, uterus, hersenen, testes, alles wordt, hetzij als voedsel, hetzij als medicijn gebruikt.[6] Van de Karo-Batak's vermeldt M. Joustra nog, dat de groene, halfverteerde inhoud van de buffelmaag, die bij het slachten wordt aangetroffen, als een wezenlijke lekkernij wordt beschouwd.[7]

Vaak wordt ook de huid van de karbouw met het vlees gegeten. Als de inwendige organen na het slachten verwijderd zijn en de haren van de opper-

---

[1] Joustra, Hygiënische misstanden, blz. 12 en 13.
[2] Meerwaldt, Aanteekeningen Bataklanden, blz. 527.
[3] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 1e dr., II, blz. 200.
[4] Van Ardenne, To Lampoe, zie slot Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 1e dr., II, blz. 413.
[5] Ling Roth, Natives of Sarawak, I, blz. 383, 385.
[6] Merkens, Dissertatie, blz. 139.
[7] Joustra, Praatje over de huisdieren, blz. 376.

vlakte der huid met vuur zijn weggeschroeid, wordt het vlees zodanig uit het lichaam gesneden, dat aan elk stuk nog een gedeelte van de huid zit. Alleen in streken, waar men de handelswaarde van buffelhuiden heeft leren kennen, wordt de huid niet met het vlees verorberd, maar wordt het dier na de slachting gevild. Bij vele heidense stammen van Midden-Celebes is het nog gebruikelijk, dat de huid met het vlees samen wordt genuttigd.[1] Aan Dr. Kruyt danken wij nog de volgende mededeling aangaande de Roteneezen: „Wanneer vroeger het vleesch van een buffel bij een of andere plechtigheid verdeeld werd, liet men de huid er steeds aan zitten; als deze er afgehaald werd, zou dit als een beleediging worden opgevat, en de begiftigde zou weigeren, zijn aandeel aan te nemen."[2] Hetzelfde wordt van de Savoenezen vermeld: „Vroeger mocht de huid van een geslachten karbouw niet gestroopt worden, maar moest het vleesch met de huid tezamen in stukken gesneden worden."[3] En van de Nagé-stam in Midden-Flores nog dit bericht: „Van de karbouwen, die jaarlijks op het groote oogst- en offerfeest het leven moeten laten, wordt de huid na hun dood niet gevild, doch de haren worden er slechts afgebrand."[4]

Dat ook de huid van de karbouw alleen, dus zonder het vlees, hier en daar als lekkernij wordt klaargemaakt, kan ons nauwelijks verbazen, wanneer wij bedenken, dat die ook als uitgangspunt heeft gediend van een, bij ons allen welbekende, bijschotel van de door velen zo hoog geprezen rijsttafel, nl. de *kroepoeq kebo*. Uit de in water gaar gekookte karbouwenhuid (onder de opperhuid) worden dunne lapjes gesneden, die in de zon worden gedroogd. Vóór het gebruik aan tafel worden deze reepjes in olie gebraden, waarbij zij zich, door het ontwikkelen van gassen in het weefsel, uitzetten tot het algemeen bekende, broos knappende, bijgerecht.[5]

Over de smaken valt niet te twisten! Maar tegen de wijze van toebereiding van de buffelhuid volgens het Batakse recept, waarmede K. Th. Engelbert van Bevervoorde ons bekend maakt, zullen velen van ons toch wel bedenkingen hebben. Hij verhaalt, dat toen hij in 1891 een bezoek bracht aan de Karo-Batakse hoogvlakte, hij in een huiskamer kwam, waar een ondragelijke stank heerste, waarvan hij de oorzaak niet zo dadelijk kon ontdekken. Weldra bleek echter, dat deze veroorzaakt werd door in riemen gesneden karbouwenhuiden, welke binnenshuis te drogen hingen. Op de vraag,

---

[1] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 263; Kruyt, Toradja's van Sadan, Masoepoe en Mamasa, II, blz. 307; Dezelfde, To Seko, blz. 409, nt. 1; Treffers, Laiwoei, blz. 200.

[2] Kruyt, De Roteneezen, blz. 326.

[3] Van de Wetering, De Savoeneezen, blz. 570.

[4] Beker, Oogst- en offerfeest bij de Nagé's, blz. 627.

[5] Van der Burg, De voeding in N.I., blz. 109.

waartoe die riemen moesten dienen, antwoordde de panghoeloe, dat die aan de vrouwen medegegeven werden, wanneer dezen naar afgelegen ladang's moesten, om die te bewerken. De riemen werden in water geweekt, geklopt en daarna zó gegeten. Twee van zulke stukken huid zouden voldoende zijn als proviand, om er een gehele dag hard op te werken![1] Als proefje van West-Toradjase symboliek, waarbij de buffelhuid als het toonbeeld van duurzaamheid en bestendigheid wordt voorgesteld, deelt Dr. Kruyt mede, dat bij de huwelijkssluiting de vader van de bruid aan het bruidspaar overhandigt een mandje, waarin rijst en gekookte buffelhuid, waarop zijn neergelegd een hakmes, een broek, een kain en een hoofddoek. Hij zegt daarbij: „hier is uw rijst en alles, wat ge verder nog nodig hebt; de buffelhuid diene om uw huid hard en sterk te maken, opdat gij weerstand zult kunnen bieden aan de zengende zonnestralen, wanneer gij uw akker bewerkt." Soms luidt de zegenwens enigszins anders nl.: „al hebt gij bruidegom nog zoveel aan te merken op het eten dat uw vrouw u bereiden zal, toch zult gij niet van haar weggaan, want de band, die u aan haar verbindt, zal zo sterk zijn als dit buffelvel."[2]

Behalve de *kroepoeq* voegt de karbouw aan de lange lijst van bijgerechten van de „Indische rijsttafel" nog, als niet minder algemeen bekend bestanddeel, de *dèndèng* (Mal. *baloer*), d.i. in de zon gedroogd buffelvlees. Voor de bereiding hiervan ontdoet men het vlees van vet en pezen en snijdt het dan in dunne lappen, die met zout worden ingewreven, waarbij wat peper, tamarinde, komijn (*djintan*, Cuminum Cyminum, L.), korianderzaad (*ketoembar*, Coriandrum sativum, L.) en rhizoom van Alpinia Galanga, Sw. (op Java *laos*, of *langkoeas*) is toegevoegd. De zeer harde stukken gedroogd vlees blijven lang goed en worden gewoonlijk met wat olie gebakken.

Karbouwenvlees is grover van vezel dan rundvlees en donkerder roodbruin van kleur, maar wordt enige uren na de slacht lichter, waardoor het, volgens Dr. Van der Burg, op kalfsvlees gaat gelijken. De muskusachtige reuk, die deze schrijver daaraan toekent[3], wordt, naar anderen verklaren, daaraan echter zelden of nooit waargenomen.[4] Volgens onze eigen ervaring, behoeven de binnenhaas (op Java: *loeloer ing djero*) en de tong van een jonge karbouw, mits op Europese wijze toebereid, zelfs door fijnproevers, niet te worden versmaad.

Behoort de toebereiding van het voedsel bij voorkeur tot de werkkring der vrouwen, op de mannen rust veelal de verplichting, op hoogtijdagen het nodige vlees mede naar huis te nemen. In Atjeh is het zelfs een door de adat

[1] Engelbert van Bevervoorde, Bezoek Bataksche Hoogvlakte, blz. 615.
[2] Kruyt, West-Toradja's, III, blz. 91.
[3] Van der Burg, De voeding in N.I., blz. 48.
[4] Merkens, Dissertatie, blz. 140.

opgelegde plicht, dat de pas in het huwelijk getreden jongeman gedurende het eerste jaar van zijn echt op de feestelijke slachtdagen vóór het begin en bij het einde der Vastenmaand vlees bij zijn vrouw thuisbrengt (*poewòë sië*). Oorspronkelijk bestond dit gebruik, zoals de naam aangeeft, in een vleesgeschenk, maar later is het vlees door een gave in geld vervangen, waarvan het bedrag afhankelijk is van de grootte van de bruidsschat. Op genoemde feestdagen houdt de Atjeher zijn kinderen liefst thuis, daar ieder, die het maar enigszins doen kan, dan vlees in huis heeft. Liepen de kinderen uit, dan zou men buitenaf denken, dat ze gebrek leden.[1]

Zeer dikwijls is het gebruik van karbouwenvlees als voedsel onderworpen aan bijzondere regels van religieuze en maatschappelijke aard.

Het is wel opmerkelijk, dat in vele streken van de Archipel, waar de karbouw en het rund gezamenlijk voorkomen, de eerste als slachtdier voor rituele doeleinden de voorkeur heeft. Sommigen zien in die preferentie van buffelvlees een nawerking uit de Hindoetijd, toen het nuttigen van rundervlees evenzeer een gruwel was, als het nu nog is bij de Hindoe's in India.[2] Op Bali, waar zich het Hindoeïsme tot heden toe heeft gehandhaafd, houden de leden der drie hogere kasten (de z.g. *triwangsa*, of meer populair de *tiga sakti*) zich in het algemeen nog trouw aan het verbod, om het vlees van het rund te eten. Bij echte Balinese feesten worden dan ook geen runderen geslacht. Het vlees van de karbouw wordt door hen echter wèl gekonsumeerd. Ook in China en Japan, waar het Boeddhisme, naast de inheemse filosofische stelsels, een plaats kreeg, wordt rundervlees maar zelden als volksvoedsel gebruikt. De oude Chinese wijsgeer Konfucius (551–478 v. C.) zou de mensen reeds hebben verboden, om dieren te slachten, die dienen om te ploegen en in het algemeen in belangrijke mate bijdragen, tot het welzijn van de mens.[3]

Het tot zich nemen van voedsel is, zowel in Mohammedaanse landen (volgens de Moslimse wet) als in heidense gebieden, (volgens de adat) een religieuze bezigheid, die door minutieuze voorschriften geregeld is. Niet alleen „wat", maar ook „hoe" men eten moet, is tot in bijzonderheden vastgesteld. De kwestie van het „hoe" mogen wij hier laten rusten, maar die van het „wat" behoeft, voorzover de karbouw daarbij is betrokken, enige toelichting.

Naar men weet, legt de Mohammedaanse wet haar belijders in de keuze hunner vleesspijzen menige beperking op. De algemene regel zegt, dat alles wat de oud-Arabieren „goedsmaakte", gegeten mag worden. Slechts werd

1 Snouck Hurgronje, De Atjehers, I, blz. 398; Kreemer, Atjeh, II, blz. 335 en 673 nt.
2 Wilken, Handleiding, blz. 7.
3 Volker, Animal in art, blz. 128.

verboden: varkensvlees, bloed en het vlees van een dier, dat op andere wijze gestorven is, dan door rituele slachting. Verder wordt in de wet in het algemeen het beginsel gehuldigd, dat men zich slechts van die dieren heeft te onthouden, welke, naar het oordeel der oude Arabieren, niet tot de „goedsmakende" behoren. Ook de vraag, welke, uitsluitend buiten Arabië voorkomende, dieren mogen worden gegeten moet, volgens de wet, zoveel mogelijk naar analogie van de in Arabië bekende diersoorten, worden beoordeeld.[1] Ook de gewoonte speelt hierbij een rol. Zo mag het vlees van de karbouw, een in Arabië onbekend dier, volgens de volksconsciëntie worden gegeten, mits hij op de ritueel voorgeschreven wijze is geslacht.

Bij de meeste heidense Toradja-stammen noordelijk en oostelijk van het Poso-meer (To Lage, To Onda'e, To Pada) aten de vrouwen nimmer karbouwenvlees. Bij andere O.-Toradja's, zoals de To Pebato, waar de vrouwen, tot op de komst van het N.I. Gouvernement in Midden-Celebes, dit vlees wèl aten, waren het de priesteressen, die er zich van moesten onthouden. Van de To Pakambia wordt nog vermeld, dat zij op het grote dodenfeest geen buffels slachten.[2] Bij de Z.-Toradja's wordt vrijwel door alle mannen en vrouwen buffelvlees gegeten, alleen moeten daar zwangere vrouwen zich van dit vlees onthouden, wanneer de offerdieren voor doden zijn geslacht. Ditzelfde geldt ook voor enige adatfunktionarissen bij de landbouw gedurende de tijd, waarin de rijst vrucht begint te zetten tot de afloop van de oogst.[3]

Vrij algemeen in de Ind. Archipel is het zich onthouden van het eten van albino-buffelvlees, omdat men meent, dat het schadelijk zou zijn voor de gezondheid en witte plekken op de huid zou veroorzaken. Op blz. 29 werd reeds opgemerkt, dat deze opvatting bij de Timorezen bestaat. Zij komt het meest voor bij de Mohammedaanse volken in de Archipel. Terwijl in het Toradja-land bij de slacht in het algemeen geen onderscheid wordt gemaakt tussen witte en donkergekleurde buffels, willen de Mohammedaan geworden Parigiërs en Saoesoeërs daarentegen het vlees van albino-buffels niet eten, daar zij beweren, dat het gebruik ervan lepra zou veroorzaken en witte plekken op het lichaam van de gebruiker te voorschijn zou roepen.[4] Ook de zuidelijke Sadan-Toradja's, die steeds min of meer onder de invloed van het Mohammedaanse Loewoe hebben gestaan, moeten van het vlees van witte buffels niets hebben. Wanneer bij hen zulk een albino geboren wordt, laten zij het diertje eenvoudig aan zijn lot over, in de hoop, dat het spoedig zal sterven. Soms ook fokt men het op en verkoopt het later aan de

[1] Juynboll, Handleiding, blz. 169 vg.
[2] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 253.
[3] Kruyt, Toradja's van Sadan, Masoepoe en Mamasa, II, blz. 304.
[4] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 1e dr., II, blz. 174 vg.

noordelijker wonende Toradja's, waar men er niet afkerig van is.[1] Bij de Maleiers van Midden-Sumatra wordt de witte karbouw nooit geslacht, omdat, naar het heet, „het gebruik van het vleesch schadelijk is voor de gezondheid".[2] „Bij de Javanen en andere gekleurde rassen" – aldus Dr. A. G. Vorderman – „komt wel eens een ziekte voor, *boelet* genaamd, die zich kenmerkt door ontkleurde vlekken in de huid van handen en voeten, ontstaan door plaatselijk verlies van pigment. Om deze ziekte te voorkomen, wordt door velen het gebruik van vleesch van witte karbouwen vermeden, uit vrees, dat de kracht, die zulken albino's een lichte huid geeft, over mocht gaan in het lichaam van den gebruiker, die daardoor *boelet* zoude worden."[3]

Zeer frekwent is in de Archipel verder het verschijnsel, dat het nuttigen van het vlees van de albino-karbouw verboden is voor bepaalde genealogische mensengroepen; dit onderwerp blijve echter gereserveerd voor een latere bespreking (zie § 34).

Is het vlees van de witte buffel, over het geheel genomen, minder gewild dan dat van de donker gekleurde en is het nuttigen ervan in bepaalde gevallen door de traditie zelfs bepaald verboden, daartegenover staat, dat in andere gevallen het slachten van een albino-karbouw juist de voorkeur heeft, of nadrukkelijk is voorgeschreven. „Aan goden en geesten worden zooveel mogelijk witte dieren geofferd", schrijft Dr. Kruyt.[4] Zo moeten bijv. op Timor, volgens dezelfde auteur, de offerdieren, die men aan de Heer des hemels (Oesif Neno) geeft, steeds wit zijn: witte buffels, witte hoenders, witte (bonte) varkens, witte bokken.[5] Ook bij Mohammedaanse stammen is, bij sommige offermaaltijden, het slachten van een witte buffel vereist, zoals bij het bezweren van algemene rampen (epidemieën en andere kalamiteiten), bij het vragen om regen, bij het magisch ontsmetten van de bodem, enz. Waar van de hemelingen in de Toradjase volksverhalen verteld wordt, dat zij op een rijdier op aarde nederdalen, is dit dier als regel een albino: een witte buffel, een wit paard, enz.[6]

Niet alleen het nuttigen als spijs, maar ook het slachten van dieren, met de bedoeling het vlees als voedsel te gebruiken, geldt, zowel in het Mohammedaanse als in het heidense deel van de Indische Archipel, als een godsdienstige handeling, die op een bepaald voorgeschreven wijze moet plaatshebben.

---

[1] Kruyt, Toradja's van Sadan, Masoepoe en Mamasa, II, blz. 305.
[2] Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 373.
[3] Vorderman, Transmigratie en signaturenleer, blz. 243. Zie verder Wilken, Verspreide geschriften, IV, blz. 279, nt. 37; Kruyt, Animisme, blz. 51.
[4] Kruyt, Animisme, blz. 493.
[5] Kruyt, Reisverslag Timor, blz. 788.
[6] Kruyt, Animisme, blz. 493.

Vlees van een dier, dat niet op door de Islam voorgeschreven rituele wijze van slachten (*dzakāt*) om het leven is gekomen, geldt in de Islamse wereld als „onrein" en mag dus door een gelovige niet dan in de alleruiterste nood worden gegeten.

De rituele slacht heeft blijkbaar ten doel, dat het bloed zo volkomen mogelijk uit het lichaam van het geslachte dier wegvloeit, daar het genot daarvan als spijs de Moslims onvoorwaardelijk is verboden.[1] Dat theorie en praktijk elkaar ten aanzien van dit spijsverbod echter niet immer dekken, zou men geneigd zijn op te maken uit een mededeling van L. Th. Mayer, dat op Java bij de slacht soms „het uitgutsende bloed wordt opgevangen, dat na koking, onder de naam van *didih* verkocht en tot verschillende toespijzen bij de rijst bereid wordt."[2]

De door de Mohammedaanse wet voorgeschreven methode van slachten bestaat hoofdzakelijk daarin, dat de slokdarm en de luchtpijp met een scherp werktuig worden doorgesneden, onder aanroeping van Allah's naam (het z.g. *tasmijah*-formulier).[3]

Terwijl de rituele slachting, volgens de wet, door iedere meerderjarige Moslim, die daartoe in staat is, geldig kan worden verricht, hechten de meeste Mohammedanen, ook al vervullen zij zelf hun godsdienstplichten niet of slecht, er veel waarde aan, dat elk slachtdier, welks vlees zij zullen genieten, geslacht worde door iemand, die niet alleen de wettelijke voorschriften aangaande de slachting behoorlijk kent, maar die ook niet te kort schiet in de verrichting zijner dagelijkse rituele godsdienstoefeningen en andere verplichte voorschriften. Vandaar, dat in een groot deel van Java de „dorpsgeestelijke" (*modin*, *kahoem*, of *lebe*) de enige slachter is.[4]

In Groot-Atjeh behoort het slachten tot de speciale taak van de *teungkoe meunasah*, d.i. de man, die naast het dorpshoofd (*keutjhiq*), als vertegenwoordiger van het openbaar gezag in het dorp, speciaal voor de geestelijke belangen der dorpsgenoten heeft te zorgen. De overgeleverde Atjehse adat geeft allerlei voorschriften, waaraan de *teungkoe* als slachter moet voldoen, wil het vlees van goede kwaliteit zijn. Zo moet hij zich vóór de slacht terdege wassen en mag hijzelf niet ziek, of zijn vrouw niet zwanger zijn, daar anders het vlees walgelijk zou rieken (*hanji*). Valt het vlees later minder smakelijk

[1] Juynboll, Handleiding, blz. 170 vg. Gelijk bekend is dit verbod een navolging van een gelijkluidend voorschrift der oude Israëlieten, bij wie ook het bloed van het geslachte dier moest wegvloeien, als zieleoffer aan Jahwe.

[2] Mayer, Javaan als landbouwer en veefokker, blz. 138.

[3] Juynboll, Handleiding, blz. 170 vg. Het slachten door de keel door te snijden en het slachtdier te laten doodbloeden heet: Mal. *menjembelih*, Jav. *njembelèh*, *mbelèh*, Minangkab. *manjambaliëh*, Atj. *seumeulih*, Gaj. *mengglih*, Mak. *samballe*, Boeg. *sampeleng*, Bare'e *montjambale*, *monjambale*, enz.

[4] Snouck Hurgronje, De Atjehers, I, blz. 241.

uit, dan zegt men daarom wel spottend: „de *teungkoe* heeft zich zeker niet goed gebaad." Hij mag bij het slachten de tanden niet op elkaar drukken, daar het vlees anders taai zal zijn. Ook moet hij er zich voor wachten, na de slacht het slachtmes af te vegen. Deed hij dit wèl, dan zou ook dit nadelig werken op de hoedanigheid van het vlees.

Bij de slacht ligt in Atjeh het slachtdier met de linkerzijde op de grond, de vier poten bijeengebonden en de kop een weinig omgedraaid en achterover getrokken, zodat de kin rechtstandig naar boven wijst. Daar de wet wèl aangeeft, welke organen van het slachtdier bij de rituele slacht moeten worden doorgesneden, maar niet de plaats aangeeft, waar dit geschieden moet, heeft de adat hierin voorzien, door te bepalen, dat de *teungkoe* snijden zal op de plaats, waar de punten der oren reiken, als deze naar omlaag zijn getrokken. Is de techniek van het slachten het speciale werk van de *teungkoe*, het binden (*tjaroeëh*) van het dier is de taak van velen gezamenlijk. Het slachtloon voor de door de *teungkoe* geslachte dieren bestaat uit een stuk van de hals van het slachtdier, drie vingers breed onder de oren. Niet bij iedere slacht ontvangt hij dit loon, wèl bijv. bij die op de beide slachtdagen vóór het begin en bij het einde der Vasten (*maq meugang*), maar niet bij die op de gedenkdag van Moehammad's geboorte (*Moloet*), evenmin bij het slachtoffer ten behoeve van pasgeborenen (*hakikah*) en ten slotte ook niet bij de heilmaaltijden (*kanoeri*'s) bij andere belangrijke gebeurtenissen.[1] Zij, die het bindtouw, de bijl voor het doorhakken der beenderen en de weegstok voor het afwegen van het vlees medegebracht hebben, ontvangen elk ook wat van het slachtvlees.

Het evengenoemde *hakikah*- (Arab. *aqiqah*-) slachtoffer voor jonggeborenen, liefst op de 7e dag na de geboorte, wordt veelal verzuimd of uitgesteld en bestaat in een schaap of rund, maar nooit een buffel. Aan het slachten van zulk een dier knopen zich allerlei zonderlinge oud-heidense voorbereidingsceremoniën vast, welke geheel overeenkomen met die, welke Prof. Snouck Hurgronje voor de *Koeroebeuën*- (Arab. *Qoerbān*-) offers beschrijft, welke laatste offers worden gebracht bij gelegenheid van het in de wetboeken zo genoemde „grote feest" als besluit der bedevaart naar Mekka. Bij elk hierbij geofferd dier behoorden nl. een aantal zaken, die men de slachter op een presenteerblad aanbood, te weten: twee rauwe eieren, allerlei verkoeling (d.i. geluk) aanbrengende dingen, een flesje reukolie, een weinig zwart poeder, waarmede vooral vrouwen zich de wimpers en de randen der oogleden plegen zwart te maken, wat zwartsel voor de tanden, een spiegeltje, een kam, een scheermes, een zonnescherm en een stuk wit katoen van 4 el. „Al die zaken werden door den slachter aangebracht, waar zij behoor-

[1] Kreemer, Atjeh, II, blz. 209.

den: de toiletartikelen appliceerde hij op de lichaamsdeelen, waarvoor zij bestemd zijn; de „verkoeling" van alle heete, rampzalige invloeden bewerkte hij op de gewone wijze, schoor met het scheermes een weinig haar van het rund af, hield het spiegeltje even voor de oogen van het beest en bedekte het dan, als met een lijkkleed, met de 4 ellen wit katoen. Eerst daarna had de slachting plaats."[1] De schrijver voegt hier nog aan toe, dat op Java juist dezelfde voorwerpen, als die wij in Atjeh op het presenteerblad bijeenvonden, aan een koerban-offer worden bijgevoegd door diegenen, die nog aan de ouderwetse zeden vasthouden. De leer van de Islam kent niets van dien aard. „Zeker liggen vóór-mohammedaansche denkbeelden ten grondslag aan die zonderlinge voorbereiding van het slachtoffer", schrijft Dr. Snouck Hurgronje.

Bij de Maleiers van Midden-Sumatra geschiedt het slachten door een geestelijke, of ook wel door een hadji, of één der moskeebeambten. De slachter ontvangt een *soekè* ($\pm$ 3 kilo) vlees voor elke geslachte buffel. Het slachtdier wordt met een stuk mat geblinddoekt en om de poten zijn sterke touwen gewonden, die, nadat men het dier heeft omvergetrokken, stevig worden toegehaald. Om de horens bindt men een touw, met een lus, waardoor een stok gaat, die, in de grond gestoken, de kop van het dier zo draait, dat de hals naar boven is gekeerd. Nadat de slachter zich vooraf gereinigd heeft, bestrijkt hij het slachtmes met een weinig speeksel, door het van het heft tot de punt te laten glijden tussen duim en wijsvinger van de rechterhand, nadat hij die in de mond heeft bevochtigd. Daarna besprenkelt hij met water uit een halve klapperdop de hals van het dier, om die vervolgens, onder het uitspreken van het voorgeschreven formulier, langzaam door te snijden. Vooraf heeft men een kuil in de grond gegraven, waarin het bloed van het offerdier kan afdruipen, welke opening daarna zorgvuldig wordt gesloten.[2]

Volgens verklaring der bevolking zelf, zou dit bestrijken van het mes met speeksel de bedoeling hebben, dat het mes daardoor het bloed beter tot zich zal nemen (*soepaja pisau makan darah*).[3]

---

[1] Snouck Hurgronje, De Atjehers, I, blz. 263 vg.

[2] Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 62 en 375; Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 955.

[3] D.i. dus „magisch krachtig" zal maken. Men weet, dat volgens de opvatting van volken, levende in de primitieve gedachtensfeer, van het speeksel, evenals van de adem, vitale kracht, magisch versterkende kracht, uitgaat. In Angkola, schrijft Dr Kruyt, besmeert men geweer en kogels met zijn speeksel, vóórdat men ermede schiet. De Kailiër in Midden-Celebes wrijft zijn geweer eerst met zijn speeksel in, vóórdat hij schiet, teneinde te kunnen raken. Met zwaard en hakmes doet hij evenzo, enz. (zie Kruyt, Animisme, blz. 43). Vgl. over het bademen v. e. zwaard vóór het gebruik: Joustra, Batakse vertellingen, blz. 27.

In de nog heidense gebieden in de Archipel heeft het ritueel doden van buffels op verschillende wijzen plaats. Geldt het een bepaald offer, waaraan velen deelnemen, dan staat het dier aan een stevige offerpaal vastgebonden. De omstanders steken het dan zó lang met hun speren, totdat het uitgeput in elkaar zakt. Soms ook geschiedt het doden van het offerdier door een bepaald persoon, die van terzijde het hart met een lans doorsteekt. Bij andere gelegenheden wordt de karbouw met kapmessen afgemaakt. Om te voorkomen, dat de buffel zich in zijn doodsangst zou losrukken, worden hem bij het begin van de slacht soms de dikke hielpezen doorgehakt. Ook vindt men vaak vermeld, dat het dier gestoken wordt op een niet dodelijke plaats, om het langzaam te laten doodbloeden.

Dr. Kruyt beschrijft de rituele buffelslacht bij overlijden bij de Toradja's aldus. Het dier staat met een sterke rotan ring om de hals aan een boom of een paal vastgebonden. Door rukken aan een touw of riem, die de buffel om de achterpoten gebonden is, weet men hem op zijn zijde te werpen. Dan worden in een mandje sirih-pinang, kralen, een duit, een haar uit de staart en een ooghaar van het te slachten dier gelegd. Dit mandje wordt zeven maal over zijn kop heen en weer bewogen (*ndarajoka*). Daarbij wordt het beest aldus toegesproken: „O, buffel je voorbestemd doodsuur is nog niet gekomen, maar wij hebben besloten, om vandaag een einde aan je leven te maken. Wees hierover niet boos, want hiertoe zijt gij van oudsher voorbestemd geweest, om ons verdriet te dragen. Vooral in dit geval, nu je meester overleden is, zoals ge weet. Uw vlees wordt voor uw meester toebereid, maar uw levensziel (*tanoana*) blijve bij uw levende makkers." Soms wordt ook nog het woord tot de zielen der voorouders gericht: „Misschien zijt gij hier ook aanwezig; spreekt ons dan niet toe." Men biedt zijn verontschuldiging voor het slachten aan, omdat het gedode dier anders boos zal zijn en de andere buffels onrustig maken, zodat zij niet meer bij hun meesters zullen willen blijven en zich zullen verspreiden.

Lag het dier machteloos op de grond, dan stak men het, een aangepunte bamboespeer in de oksel, zodat de grote slagader werd geraakt en de buffel doodbloedde. Tegenwoordig wordt het dier, volgens Dr. Kruyt, ook wel door een schot gedood. Het uitstromende bloed wordt opgevangen in bamboe kokers. Een deel daarvan wordt gebruikt voor de „rituele bloedbesmering" van mensen en voorwerpen (zie § 35), de rest wordt in de bamboe's gaar gestoofd en geldt dan als lekkernij.

Op de plek, waar de buffel neervalt, wordt een palmblad, waarin een knoop is aangebracht, neergelegd. Ditzelfde doet men ook op de plaats, waar de stukken vlees worden verzameld. Men zegt, dat hierdoor het vlees niet spoedig zal zijn opgebruikt en voldoende zal blijken te zijn, om alle deelnemers aan de offermaaltijd van vlees te voorzien. Dit is dus een sym-

patetische handeling: in het leggen van een knoop in iets, ligt voor de Toradja de gedachte van „fixeren, tegenhouden".[1]

De buffel, die dadelijk bij het overlijden van een Toradja wordt geslacht, mag in zijn doodsstrijd niet loeien, anders zouden, naar men meent, velen sterven. Daarom wordt de snoet van het dier met een doek omwonden, zodra de speer in zijn lichaam is doorgedrongen. Na de bovenbeschreven ceremonie met het mandje zegt men: „Dit is voor u, breng het naar de Onderwereld. Ik rust u uit, want uw meester zal u berijden tot in het Zielenland (*Torate*). Kijk niet om naar uw jongen, naar uw meesters, broers en zusters; dit geef ik u."[2]

Ook op Soemba is de slacht van een karbouw geen profane handeling, maar een daad, welke in zijn onderdelen als ritus kan worden herkend. Dr. C. Nooteboom beschrijft haar aldus: „De groote trom, bestaande uit een buffellederen vlies op hout gespannen, en met groote houten wiggen strak gehouden, wordt bij die gelegenheid naar buiten gebracht. Ook enkele gongs zijn er bij noodig. Aan een daartoe bestemden boom of paal (waar men geen geschikten boom bij het huis heeft, bewaart men er een groote houten vork voor) worden deze instrumenten opgehangen. Door den neus van het slachtdier is een dubbel touw vastgemaakt, dat bestaat uit in elkaar gedraaide reepen buffelhuid. De twee einden van dit touw worden ieder door een rij mannen vastgehouden. De twee rijen staan in elkaar's verlengde met den buffel tusschen hen in, zoodat zij door het strak houden van de lijn het dier in bedwang kunnen houden. De man, die voor het slachten is aangewezen, trekt zijn scherp geslepen parang en gaat op de trom af, die sinds eenigen tijd onder begeleiding van de gongs wordt geslagen. Hij loopt heel rustig tot hij nog eenige meters van het instrument verwijderd is. Dan verandert zijn houding plotseling. In een wilden dans en onder hevig stampvoeten springt hij op de trom af, die hij met zijn hakmes schijnt te bedreigen. Eenige oogenblikken draait hij rond voor de trom. Dan keert hij zich weer af en gaat kalm, rustig en behoedzaam naar den buffel toe, die onrustig draaiend tusschen de mannen op zijn plaats wordt gehouden. De twee lieden, die het dichtst bij het dier staan, houden met inspanning van al hun krachten het touw in de hoogte, waardoor de neus van het dier omhoog wordt getrokken, zoodat zijn keel voor den slachter open ligt. Deze slaat met één slag van zijn mes de halsslagader door, zoodat het bloed

---

[1] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 263. Elders schrijft Dr Kruyt, dat de ceremonie met het mandje (*ndarajoka*) de bedoeling heeft „om iets los te maken, in casu de levenskracht van de buffel". De oog- en staartharen zijn in een lapje katoen gewikkeld en worden zorgvuldig bewaard. Telkens als er weer een buffel wordt geslacht, voegt men de nieuwe haren bij de vorige (Kruyt, Measa, II, blz. 98).

[2] Adriani en Kruyt, De O.Toradja's, 2e dr., II, blz. 471.

in een dikken stroom naar buiten springt. Zelden gebeurt het, dat de eerste slag niet voldoende is. Een tweeden keer gaat het dan wel beter, hoewel, nu het dier gewond is, het moeilijker is te naderen. Is de slag gelukt, dan zal het dier spoedig doodbloeden. Zeer vele karbouwen worden gedood bij vorstelijke begrafenissen, soms tot honderd dieren toe. Voorts bij huwelijkssluiting, reiniging en ontzondiging, huizenbouw, het jaarlijksche zielenfeest (*langoe praing*), enz. Er is een groot verschil tusschen het slachten van buffels bij begrafenissen en bij andere gelegenheden. Van alle geofferde karbouwen mag de Soembanees eten. Doch de dieren, die bij een begrafenis worden geslacht, mogen niet voor voedsel worden gebruikt. Geen Soembanees zal het vleesch aanraken, hoewel dit niet verboden is voor vreemdelingen. De talrijke Savoeneezen uit de kustdorpen storten zich bij voorkomende gelegenheden met scherpe messen op de gedoode dieren, om deze in stukken te snijden. Het vleesch nemen zij mede naar huis voor directe consumptie of om het te drogen."[1]

Wij behoeven de heidense wijzen van slachten en de daarbij plaats hebbende ceremoniën thans niet verder na te gaan, daar wij hierop vanzelf terugkomen, wanneer de karbouw als offerdier ter sprake komt (§ 35).

Vóórdat wij deze paragraaf afsluiten, zij echter nog gememoreerd, dat waar de invloed van het vroegere N.I. Gouvernement meer intensief is doorgedrongen, het slachten geschiedt op daartoe bestemde abattoirs, veelal op of in de nabijheid van markten, die uit hygiënisch oogpunt een grote verbetering betekenen, vergeleken bij de partikuliere slachtplaatsen van vroeger.

§ 17 DE KARBOUW ALS MELKDIER

Voor de melkvoorziening vervult de karbouw in de inlandse volkshuishouding maar een ondergeschikte rol. Op Java komt de buffel voor de melkproduktie in het geheel niet in aanmerking en in de Buitengewesten is het melken van de karbouw tot plaatselijke gevallen beperkt. Prof. R. Heine Geldern meent deze gevallen aan Indische invloeden te moeten toeschrijven.[2] De karbouw geeft trouwens maar juist zoveel melk (niet meer dan 2 *l* per dag), als nodig is voor het zogen van het jong. Terwijl, volgens de Deense etnoloog Prof. Kaj Birket-Smith, het gebruik van melk, kaas en boter bij de Centraal-Aziatische nomaden en de door hen beïnvloede volken algemeen voorkomt, verafschuwen de Oost-Aziatische volken alle melk en melkprodukten.[3]

Toch is de melk der karbouwen, volgens veler getuigenis, voor zuivelbe-

[1] Nooteboom, Oost-Soemba, blz. 113 vg.
[2] Heine Geldern, Südostasiën, in Buschan's Illustr. Völkerkunde, blz. 945 vg.
[3] Birket-Smith, De weg der beschaving, blz. 105.

reiding uitstekend geschikt. Terwijl ons melkvee melk geeft met een vetgehalte, dat steeds beneden 4 % blijft, bevat karbouwenmelk zelfs gemiddeld 7 %. Zij bevat het minste water van de verschillende melksoorten onzer huisdieren en is ook door een bijzonder hoog gehalte aan eiwitstoffen onderscheiden.[1]

Joustra schreef in 1921: „In de Bataksche streken van Tapanoeli, voornamelijk in die gebieden, waar de Rijnsche zending arbeidt, maken de gezinnen der zendelingen veel gebruik van karbouwenmelk, een voortreffelijk voedsel, met hoog vetgehalte. Niet alleen als drank, maar ook voor de bereiding van boter, gebruiken de zendelingen deze melk gaarne. De boter is zeer goed van smaak, maar mist de lichtgele kleur, die de boter van ons vee eigen is."[2]

Halen wij, ten bewijze van de uitnemende kwaliteiten van karbouwenmelk, nog een passage aan uit het bekende, meer dan een mensenleeftijd geleden verschenen, werk van Alfred Russel Wallace, later door Prof. Veth vertaald, onder de titel „Insulinde". De schrijver vertelt daarin, hoe hij in 1857 te Maros, noordelijk van Makaser, enige tijd de genoegens van het landleven genoot op de hoeve van zijn gastheer M. „Zijn buffels leverden hem een overvloed van melk, waarvan hijzelf zijn boter maakte. Hij was zoo goed mij elken morgen een bamboe, gevuld met buffelmelk, te zenden; zij was zoo dik als room en moest, om den geheelen dag vloeibaar te blijven, met water worden verdund. Zij mengt zich wel met thee en koffie, ofschoon zij een eenigszins bijzonderen smaak heeft, maar dien men door gewoonte spoedig aangenaam leert vinden."[3] A. L. van Hasselt, eveneens uit eigen ondervinding oordelende, vond dat karbouwenmelk verre boven rundermelk te verkiezen is „althans wanneer men zich, wat spoedig het geval is, aan den eigenaardigen smaak heeft gewend".[4] In Brehm's „Tierleben" wordt ons zelfs verzekerd, dat de buffelmelk geen enkele onaangename bijsmaak heeft, als slechts de nodige reinheid bij het melken wordt betracht.[5] Hij wijst er nog op, hoe in Beneden-Egypte de huisbuffel overal, naast de geit, het enige huisdier is, waarvan melk en boter gewonnen wordt.

Gaan wij thans de verschillende wijzen na, waarop de karbouwenmelk in de Archipel wordt verwerkt, dan is allereerst op te merken, dat in streken, waar karbouwen wèl gemolken worden, de melk als regel niet vers gedronken, maar slechts in geronnen toestand, als zure melk, gebruikt wordt.

Bij de Minangkabauers is buffelmelk geen ongewoon konsumptie-middel,

---

1 Merkens, Dissertatie, blz. 133 vg.; Brehm, Tierleben, blz. 317.
2 Joustra, Praatje over de huisdieren, blz. 376.
3 Wallace, Insulinde, I, blz. 401 vg.
4 Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 376.
5 Brehm, Tierleben, blz. 314, 317.

al worden bij hen maar weinig karbouwen gemolken. Volgens A. L. van Hasselt wordt de melk echter nooit vers gedronken, maar alleen, nadat ze in bamboe kokers tot verzuring is gebracht. Na een paar dagen heeft zich het serum voldoende afgescheiden, waarna dit afgegoten wordt. Het resterend gedeelte, een vast-weke massa met zuurachtige geur (*dadih*, of *dadih bakoe* genoemd), wordt, met suiker of honing vermengd, als versnapering gegeten. Op alle markten in Midden-Sumatra wordt *dadih* verkocht, maar in kleine hoeveelheden. Vooral oude, tandeloze lieden zijn er vaak op gesteld, *dadih* over hun rijst uit te gieten. Wanneer een neuswijze knaap een oudere in jaren wil zeggen, wat hij doen of laten moet, riskeert hij het verwijt te horen: „ge doet net of ge een oud mens nog wilt leren, hoe hij *dadih* moet eten."

Van deze verdikte, zuur geworden karbouwenmelk wordt ook een uitmuntend plakmiddel (*getah dadih*) bereid. Daartoe wordt het stremsel in een gevlochten biezen zakje gedaan, dat met een steen wordt bezwaard, om alle vochtdelen te doen wegvloeien. De deegachtige massa, die men na enige dagen overhoudt, bewaart men dan nabij de stookplaats, om ze geheel te doen uitdrogen. Vóór het gebruik wordt deze kleefstof nog met wat water en kalk vermengd. Zij vindt bij Atjehers en Gajo's o.a. algemeen toepassing voor het aan elkaar hechten van de helften ener wapenschede.[1]

In Atjeh worden van de huisdieren bijna uitsluitend karbouwen door de bevolking nu en dan gemolken; in het Pedirse ook geiten. Voor de bereiding van de verschillende soorten van rijstepap (*kandji*, een Tamil-woord), die in Atjeh bij bijzondere gelegenheden worden gegeten, wordt buffelmelk of klappermelk gebruikt. Gestremde buffelmelk, ook op N.-Sumatra *dadih* genoemd, wordt bij de Atjehers soms met rijst of pisang, maar bij de Gajo's zelden genuttigd. De Klinganezen en Arabieren in Atjeh zijn er echter grote liefhebbers van; de eersten noemen die *tairö*, de laatsten *halib*. Vooral in Samalanga wordt veel *dadih* gemaakt.

Bij de Gajo's wordt de tot vet ingekookte room van buffelmelk (*minjaq sapi*) gebruikt bij het bereiden van lekkernijen (zoals *toempi* en *tjoetjoer*) en ook wel van vlees of vis. Vroeger werd dit bakvet ook in Groot-Atjeh bereid, speciaal in de Bovenstreken. Tegenwoordig verstaat men in Atjeh onder *minjeuq-sapi* echter, de in petroleumblikken uit Voor-Indië ingevoerde, uit runder- of buffelmelk bereide „boterolie", een vloeibaar produkt van boter, die gesmolten en daarna afgekoeld is, en in de handel wordt aangeduid met de Hindoestanse benaming *ghi* (het Engelse *ghee*). De Westerlingen houden niet van de daaraan eigen ranzige smaak, maar in het Verre- en

[1] Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 31 en 374 vg.; Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 956; Dezelfde, Atjeh, I, blz. 333 vg.

Midden Oosten is de *ghee* zeer gewild. Gelijk bekend, komt het gebruik van melk bij de voeding der inlandse bevolking in India veel meer voor dan in de Ind. Archipel. Van de Toda's, het merkwaardige herdersvolkje van ± 800 individuen, woonachtig op het Nilgiri-plateau in Z.-Dekan, nemen de melk- en karn-handelingen een grote plaats in, in hun godsdienstig ritaal.[1] De *ghee* is in geheel India een van de meest gewone voedingsmiddelen en een bestanddeel van zowat alles, wat de Brahmanen eten. Zij vindt ook een uitgebreide toepassing bij allerlei godsdienstige ceremoniën en ook als geneesmiddel bij tal van kwalen.[2]

Wat de Bataklanden betreft, zou, volgens W. A. Henny, buffelmelk bij de Toba-Batak's „een dagelijksche drank" zijn.[3] Dr. J. Winkler vermeldt nog, dat zij bij de Toba's door het sap van onrijpe ananas, of door melksap van sommige andere planten, tot stremming gebracht en dan als geronnen melk bij de rijst wordt gegeten.[4] In de Karo-landen en in het Z.-Batakland is het gebruik van melk door de bevolking vrijwel onbekend, speelt het althans een zeer ondergeschikte rol. „Kort na het kalven, dus als de melk nog rijk is aan colostrum, wordt er wel eens een soort wrongel (*tinemboe*, of *tjinemboe*) van gemaakt, dat een bijzondere lekkernij moet zijn."[5]

Bij gelegenheid van de voorbereiding tot het Bioes-offerfeest op Samosir (Toba-Batakland) offeren de herders en bezitters van buffels aan de berggeest Boroe Tindoloq gekookte buffelmelk, vermengd met meel, benevens vis en rijstmeelkoeken. Daarna doen zij zichzelf hieraan te goed.[6]

Van de bewoners van het centraal-gebergte van Midden-Celebes (speciaal van de To Bada) vermeldt Dr. Kruyt, dat het melken van buffels algemeen is. Wanneer men een buffelkoe, die pas gejongd heeft, wil melken, worden de uiers eerst gereinigd met water, waarin de bladeren zijn gedaan van een ficus-soort, die veel wit melksap bevat. De bedoeling hiervan is, dat

---

[1] Rivers, The Toda's; zie over *ghee*- (bij hen *nei*-) bereiding t.a.p., blz. 49 vg.

[2] The Encyclopaedia Britannica, 11e dr., 1910, i.v. *ghee*.

[3] Henny, Reis, blz. 9.

[4] Winkler, Hygiëne der Nahrung bei den Bataks, blz. 4.

[5] Joustra, Praatje over de huisdieren, blz. 376; Dezelfde, Batakspiegel, 2e dr., blz. 310, 329.

[6] Korn, Batakse offerande, blz. 98. Op de in nt. 2 hierboven gecit. litteratuurplaats wordt over de *ghee* vermeld: „it is also extensively used in Indian religious ceremonies, being offered as a sacrifice to idols, which are at times bathed in it." De vraag, of het Batakse buffelmelkoffer met het Indische *ghee*-offer verband houdt, moet hier onbeantwoord blijven. Slechts zij nog vermeld, dat volgens het rituaal van het dierenoffer bij het oud-Brahmaanse offerfeest, als beschreven in de Brahmana's (de in proza vervatte jongere Veda-teksten), de offerpaal (*yoepa*), nadat die in het bos gekapt was, en ook de kuil, waarin de paal werd geplant, vooraf met *ghee* moesten worden overgoten (Vogel, Sacrificial posts of Isapur, blz. 45); Op Timor giet men op de steen, waarop aan de goden voor het welzijn der karbouwen geofferd wordt, soms buffelmelk (zie § 28).

ook de melk van het dier zodoende, langs sympatetische weg, overvloedig zal vloeien. Om de koe tijdens het melken rustig te houden, laat men haar zout likken. Wanneer de melk niet dadelijk wordt gedronken (men geeft die wel aan zuigelingen, wier moeder gestorven, of niet in staat is, haar kind te zogen), stort men ze over in een kom of bamboekoker, om ze daarin te laten verzuren. Rijst en sago worden wel in buffelmelk gekookt. Het smakelijkste melkgerecht acht men een soort van wrongel, welke wordt verkregen door de melk, middels toevoeging van wat citroensap, zure palmwijn, of bast van een bepaalde boomsoort te doen koaguleren en het stremsel daarna te koken. De Toradja beweert ook, van zure melk, die lang gestaan heeft, door koking een soort van vet te kunnen maken. Wanneer hij, om de een of andere reden, genoodzaakt is, een zuigend buffeljong te slachten, geldt de gestolde melk, die nog in zijn maag gevonden wordt, voor een bijzondere delikatesse. Een mengsel van slangenvet met gekookte buffelmelk zou bij dezelfde Toradja's een panacee zijn tegen allerlei kwalen. Ernstige zieken en leprozen mogen geen melk drinken, of melkspijzen eten, daar hun toestand anders, naar men meent, zou verergeren.[1]

Ook de zuidelijke Toradja's van het Sadan-gebied zijn gewend de buffels te melken en de melk in verschillende vormen tot spijs te gebruiken. Wanneer de rijst vrucht begint te zetten, wordt het gewas in sommige streken wel met buffelmelk besprenkeld (een offerhandeling?, vgl. blz. 125 nt. 6). Bij geslachtsziekten wordt dit middel aangewend als medicijn, na de melk met kurkuma vermengd te hebben.[2]

In het oostelijk van het Toradja-gebied gelegen Boven-Mori daarentegen zou het drinken van buffelmelk voor volwassenen gevaarlijk worden geacht, daar het buikopzwelling tengevolge zou hebben.[3]

De Timorezen zijn van oudsher gewend de buffelkoeien te melken en de melk te drinken, zowel gekookt als ongekookt. De melk wordt ook vermengd met een plantaardig sap van de *lit-soesoe*-boom, waardoor ze tot stolling wordt gebracht. Wanneer men deze massa genoegzaam heeft laten verkoken, wordt ze verder in de zon gedroogd en tot een soort „kaaskoekjes" gekneed, die op de pasar voor enkele centen worden verhandeld. De Timorees neemt deze „onogelijke dingen" gaarne mede op reis.[4]

Ook van de Boeginese bergbewoners van Doerie, op het Z.W.-Schiereiland van Celebes, wordt gezegd, dat zij van de karbouwenmelk een soort koek (*dangke*) bereiden, die op de markt wordt verkocht.[5]

---

[1] Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 301 vg.
[2] Kruyt, Toradja's van Sadan, Masoepoe en Mamasa, II, blz. 307.
[3] Kruyt, Measa, II, blz. 90.
[4] Kruyt, Reisverslag Timor, blz. 788 vg.
[5] Braam Morris, Geschiedenis Masenrempoeloe, blz. 168.

Ten slotte zij nog aangestipt, dat in sommige streken van Soembawa de buffelkoeien soms worden gemolken, volgens C. Lekkerkerker „niet zoozeer om de melk, als wel om de dieren mak te houden".[1]

§ 18 DE KARBOUW ALS MESTPRODUCENT

„Als producent van mest voor landbouwdoeleinden, heeft de karbouw niet veel beteekenis" – aldus Dr. J. Merkens. „Hier zijn verschillende redenen voor. De voornaamste is wel, dat daar, waar hij voornamelijk gehouden wordt, de behoefte aan stalmest nog niet bijzonder groot is. De karbouw toch komt voor òf in weinig bewoonde gebieden, waar een half wilde karbouwenteelt gedreven wordt, òf in streken met goed irrigeerbare sawah's, òf in moerassige gebieden. In het eerste geval zijn de karbouwen bijna altijd buiten, soms worden ze alleen 's nachts opgekraald. Voor de goed irrigeerbare sawah's waar padicultuur hoofdzaak is, schijnt de karbouwenmest voorloopig niet gewenscht te zijn. Het irrigatiewater schijnt voldoende voedende bestanddeelen aan te voeren."[2]

Alleen is de karbouw als mestleverancier van enig belang bij de inheemse tabaks- en groentenkultuur in de hogere berglanden van Java en bij de meer extensieve klapperkultuur hier en daar in de Buitengewesten. Maar ook bij de verbouw van tweede gewassen begint men de dierlijke mest hoe langer hoe meer op prijs te stellen.[3]

§ 19 DE KARBOUW ALS HANDELSOBJEKT

Verhandeling van vee door Inlanders onderling komt, althans op Java, over het algemeen maar weinig voor. De veehandel wordt daar geheel bebeheerst door een soort makelaars (*molang*, of *belantiq*). Men heeft tussenhandelaars, die met eigen kapitaal werken en wier beloning bestaat uit het meerdere bedrag, verkregen bij verkoop boven de met de eigenaar bedongen som, en tussenpersonen zonder eigen kapitaal, die zich aanbieden, of aangezocht worden, om voor anderen te verkopen, tegen zeker kommissieloon. Deze veemakelaars hebben een groot overwicht op de bevolking en weten daar handig partij van te trekken; zij zijn steeds goedbespraakte personen. In veel gevallen wordt de verkoop geheel aan zo'n makelaar overgelaten, die dan met het dier van zijn lastgever ten verkoop naar de markt gaat. In de centra van veeverkeer worden gewoonlijk om de vijf dagen veemarkten gehouden. „In de vlakte wordt het magere vee opgekocht, dat na zes tot acht maanden stalverpleging in slachtconditie is ge-

[1] Lekkerkerker, Nieuwe gegevens Soembawa, blz. 78.
[2] Merkens, Dissertatie, blz. 132 vg.; Verslag Mindere Welvaartscommissie, V (Landbouw).
[3] Art. „Veeteelt" in Encycl. N.I., 2e dr., dl. VI, blz. 889 (Dr. Merkens).

bracht, om vervolgens met een behoorlijke winst van de hand gezet te worden. Zoodoende wordt op Midden-Java eene levendige veebeweging in stand gehouden, die zich in hoofdzaak richt van de vlakte naar de hooger gelegen bergstreken en vandaar weer terug naar de groote bevolkingscentra. In West-Java worden uit den aard veel meer buffels dan runderen op de pasar's aangevoerd. De verkoop geschiedt nu op twee manieren: de desaman brengt zijn vee op den pasar, waar het door den *belantiq* wordt verkocht, of wel de *bakoel* (veeopkooper) reist met een kudde van 5 à 10 stuks vee, aan verschillende eigenaars toebehoorende, na voorafgaande taxatie, de veepasars in de omgeving af, totdat alles verkocht is."[1] Om zich de voorkeur bij de koop te verzekeren, wordt door de a.s. koper aan de verkoper wel een kleine som geld als voorschot, godspenning (Jav. *plandjer*, of *pandjer*, Mal. *tempah*, Atj., Gaj. *tjaram*, of *tjinggram*) betaald (boven blz. 98).[2]

Evenals bij ons te lande, gaat ook in Indonesië de veehandel soms met symbolische gebruiken gepaard. Bestaat bij onze veehandelaren hier en daar de gewoonte, om elk nieuw bod door handslag te bezegelen, zo is het in Atjeh en het Gajo-land bijv., als men een buffel verkoopt, nodig, dat koper en verkoper, bij het sluiten van de koop, elk een eind vasthouden van het neustouw, dat door de neus des buffels is gestoken, onder het uitspreken van de formules van aanbod en aanname.[3]

Verder gaat de bezitsovergang van het dier gepaard met tal van voorzorgsmaatregelen van magische aard, opdat er zegen zal rusten op de transaktie.

Van de verkochte buffel houdt de verkoper gaarne iets – bijv. wat haar – achter, dat geheel in de plaats treedt van dit dier, opdat de achterblijvenden hun oude kameraad niet zullen missen. Daartegenover zal de koper iets – bijv. wat aarde – medenemen uit de vroegere stal van het dier en dit op zijn nieuwe standplaats begraven, opdat het daar zijn oude omgeving zal terugvinden en er zich spoedig zal thuis gevoelen.

Van de Minangkabauers der Padangse Benedenlanden noteerden wij indertijd, dat bij verkoop van een karbouw het volgende gebruik plaats heeft: de verkoper trekt enige haren uit de oren, de wimpers en de staart van het te verkopen dier, welke haren in een doekje worden gewikkeld en vóór de staldeur begraven, naar men zegt, met de bedoeling, dat de in de stal overblijvende karbouwen er niet over zullen treuren, dat één hunner er niet meer is. Verder wordt de stal besprenkeld met water, waarin vooraf blade-

---

[1] 't Hoen, Buffel en rund, blz. 56 vg.; Merkens, Dissertatie, blz. 155 en 163 vg.

[2] Adatrechtbundel V, blz. 118, 124, 160; Kreemer, Atjeh, II, blz. 321, 368; Hazeu, Gajosch-Ned. Wdbk. i. v. *tjaram*.

[3] Snouck Hurgronje, De Atjehers, I, blz. 312; Hazeu, Gajosch-Ned. Wdbk. i. v. *tali*.

ren zijn uitgeperst van verkoelende plantjes, die bij allerlei gelegenheden te pas komen, waarbij kwade invloeden moeten worden gekeerd.[1]

Ook in Atjeh ondergaat de nieuw gekochte buffel een bijzondere wijding. Na het uitspreken van de Arabische formule *bismillah* (in naam van Allah), die de Islam ter inleiding van alle gewichtige handelingen voorschrijft, stort de nieuwe eigenaar eerst een z.g. *tjinoe* (waterschepper van hele klapperdop met steel, het meest ouderwetse keukengereedschap, dat men bezit) vol water over de kop van zijn buffel uit en bestrooit die vervolgens met een handvol gepelde en ongepelde rijst, het gewone verkoelingsmiddel, om „warme", d.i. onheilbrengende, invloeden te neutraliseren of te bezweren. Verder bestaat in verschillende streken van Atjeh het gebruik, om het verkochte dier en ook de achterblijvers in de stal wat zout te geven en hen opbeurend toe te spreken, opdat zij er zich niet bezorgd over zullen maken, nu één hunner naar elders wordt overgebracht. En als deze laatste wordt weggevoerd, trekt men hem een paar kin- en staartharen uit, snijdt hem een weinig van de hoeven af en geeft dit alles, met zout gemengd, aan de achterblijvende buffels te eten „opdat zij elkaar blijven gedenken". Hoe wij dit laatste hebben te begrijpen, is duidelijk. Door de achterblijvers een deel (stukjes van de hoeven en het haar) van hun weg te voeren makker in het eten te mengen, trekt men dit laatste dier als het ware naar hen toe, zodat er tussen de wederzijdse dieren een magisch kontakt ontstaat, dat door de scheiding niet verbroken wordt.[2]

Als men een buffel gekocht en thuis gebracht heeft, schrijft Dr. Kruyt van de O.-Toradja's, trekt men hem een ooghaar uit en legt dat onder een der haardstenen. Daarna trekt men het dier zeven maal om de voet van de trap heen en dan pas wordt hij bij de kudde op de weideplaats losgelaten. Door deze maatregel zal het dier zich niet ver van zijn nieuwe verblijfplaats verwijderen, meent men. Onder dorps- of stamgenoten wordt wel eens het toekomstige kalf van een drachtige buffelkoe gekocht; dit kost niet zoveel. Als de koop gesloten en de prijs betaald is, snijdt de koper het moederdier een stukje van het oor af. Wordt het kalf dood geboren, dan mag de koper de volgende worp afwachten. Zulk een transaktie heet „beslag leggen op een ongeboren buffeljong".[3]

Aangaande de Béloenezen van Midden-Timor wordt ons medegedeeld, dat zich bij elke karbouwenkraal een offerplaats van stenen (*serin*) bevindt, waar bij verschillende gelegenheden geofferd wordt aan de zielen der karbouwen. Bij verkoop van één of meer van hen, moet de verkoper vooraf daarvan kennis geven aan zijn *serin* „opdat de dieren zich daar bij de an-

[1] Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 964.
[2] Snouck Hurgronje, De Atjehers, I, blz. 312; Kreemer, Atjeh, I, blz. 509, II, blz. 539.
[3] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 254.

dere karbouwen thuis zullen gevoelen en zich aan hun nieuw verblijf zullen hechten." De laatste eigenaar bestrooit de buffels met rijst, als verkoelingsmiddel en begiet ze met water, waarin bepaalde soorten van boomschors of boomwortelen, om hen te verkoelen van de „hete" (onheilaanbrengende) invloeden, waaraan zij bij het vervoer mogelijk hebben blootgestaan, of die zij van hun vorige stal misschien hebben medegebracht. Daarna trekt hij alle buffels, ook de reeds aanwezige, een ooghaartje uit. „Bij die haartjes voegt hij een weinig aarde, die hij uit hunne voetsporen heeft genomen en een beetje medicijn en verbindt dat alles met een kluitje was aan elkander." Deze bewerking heet *lata kraoe ain*, d.i. „het drukken van de poten der karbouwen", opdat zij zullen blijven, waar zij zijn. Het pakje met de ooghaartjes wordt op de *serin* gelegd, of ook wel nabij de woning van de eigenaar begraven.[1]

Hoe schijnbaar zonderling en toch menselijk en onverwoestbaar dergelijke heidense voorschriften bij veeverkoop, als hierboven vermeld, zijn, blijkt wel hieruit, dat geheel analoge wijzen van doen zich ook in ons eigen beschavingsgebied tot op heden hebben gehandhaafd.[2]

Nauw verbonden met de karbouwenhandel zijn in-, uit- en doorvoer. Tracht men zich van de aktuele toestand daarvan enige voorstelling te vormen, dan is het wel zeer teleurstellend, dat alle gegevens daaromtrent ontbreken. Op blz. 44 werd reeds opgemerkt, dat de sterkte van de buffelstapel in de oorlogsjaren belangrijk moet zijn teruggelopen. De veehouders, die door de bezetter tot het verrichten van diensten werden opgeroepen, slachtten hun buffels vaak liever af, dan ze in handen van de vijand te laten. Voor het veetransport ontbraken gewoonlijk de nodige schepen en de havens waren niet alleen tijdens de oorlog, maar nog lang daarna veelal ontoegankelijk door mijnengevaar. Deze en vele andere ongunstige faktoren, welke de veestapel decimeerden en ook de veeverplaatsing nadelig hebben beïnvloed, maken het ondoenlijk van de tegenwoordige toestand een zelfs maar enigszins betrouwbaar schetsbeeld te geven. Wij kunnen slechts trachten om, aan de hand van het Indisch Verslag 1939 (het laatste dat verschenen is) enige hoofdlijnen aan te geven van de wijze, waarop het buffeltransport vóór het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog plaats had.

[1] Grijzen, Midden-Timor, blz. 96 vg.

[2] Ein verkauftes Tier darf sein früherer Besitzer nicht wieder anrühren. Doch behält er gern etwas davon zurück, namentlich einige Haare, wogegen der Käufer etwas Stroh von dem bisherigen Standort des Tieres mitnimmt. Haare des verkauften Kalbes gibt man auch der zurückbleibenden Mutterkuh zu fressen, damit sie sich nicht um das Kalb allzusehr gräme (Sartori, Sitte und Brauch, II, blz. 140 vg.). Veel over koop en verkoop van vee is nog te vinden bij Wuttke, Deutsche Volksaberglaube §§ 681, 690, 691, 698 en 699.

De binnenlandse veehandel bewoog zich gedurende 1938, volgens vorenbedoeld verslag (blz. 123 vg.), voornamelijk van het oosten naar het westen, namelijk van de Kleine-Soenda-eilanden uit naar Java en Sumatra en van Oost- en Midden-Java uit naar West-Java.

Van de Kleine-Soenda-eilanden was vooral het buffelrijke Soembawa, maar ook Soemba of Sandelhout-eiland van groot belang. Soembawa alleen exporteerde 3697 karbouwen voor de slachtbank, voornamelijk bestemd voor Java (Banjoewangi, Soerabaja, Semarang en Cheribon). De karbouwenhandel op Soembawa was geheel gebaseerd op een stelsel van voorschotten. De gehele in- en uitvoerhandel was er in Chinese en Arabische handen.[1] De buffeluitvoer uit Soemba bedroeg 2907 stuks. West-Timor, Roti en Savoe voerden gezamenlijk 1739 en W.-Flores 957 buffels uit. Het transport naar Java geschiedde, hetzij met stoomschepen van de Kon. Paketvaart Mij., hetzij met inlandse vrachtschepen.

Van Celebes was de uitvoer van karbouwen maar gering en nagenoeg uitsluitend gericht op de Oostkust van Borneo.

Op Java had jaarlijks veebeweging plaats kort vóór en kort na het padiplanten, omdat het onderhoud der dieren dan voor velen te bezwarend werd. Te Tandjoengpriok bestond een belangrijke overscheep van buffels (4364 stuks) naar Sumatra.

Op Sumatra had ook allerwegen transport van karbouwen plaats uit streken, waar overvloed was, naar de gebieden, waar een tekort bestond. Vooral waren het de residenties Lampoengse Distrikten, Palembang, Benkoelen, Djambi en Oostkust van Sumatra, welke op import van vee waren aangewezen. Doorlopend was dit het geval met het kultuurgebied van Deli, de grote slokop van Sumatra's Oostkust, wat vee en rijst betrof. In die lage streken, waar de tabakskultuur het land bijna geheel in beslag nam, bestond voor de bevolking, wegens gebrek aan veevoer, geen gelegenheid, om er een veestapel op na te houden. Aan de behoefte aan slachtvee moest dus worden voldaan door invoer. Voor het Batakse hoogland en het achterland van Atjeh's Westkust was de uitvoer van karbouwen een voorname bron van inkomsten. Zij geschiedde slechts voor een klein deel over zee; verreweg de meeste dezer dieren werden vervoerd per trein, te voet, of per vrachtauto. Ook de uitvoer van buffels naar Singapore en Penang was niet onbelangrijk.

Invoer van vee had lang niet altijd plaats terwille van de bevolking, maar vaak ook naar garnizoensplaatsen.

Langs de grote rivieren van Sumatra's Oostkust en Djambi had het karbouwentransport bij kudden plaats op grote, soms overdekte, vlotten, die

---

[1] Du Croo, Cijfers en beschouwingen, blz. 597.

echter alleen voor het vervoer stroomafwaarts werden gebezigd. Dat men, bij het transport van karbouwen, van de zwemkunst dezer dieren een praktisch gebruik wist te maken, hebben wij vroeger gezien (boven blz. 40).

Reeds vanouds werden de veehandel en het veebezit meermalen zwaar getroffen door organisaties van veedieven, die ruime inkomsten genoten, zonder dat ooit voldoende bewijsmateriaal tegen hen kon worden aan het licht gebracht. De gemeenschappelijke veekralen op Java (blz. 68), die bedoeld waren, als een middel om veediefstal tegen te gaan, brachten juist mede, dat de buffels dikwijls het voorwerp waren van de bijzondere belangstelling van veedieven. Sedert deze veekralen voor gemeen gebruik werden afgeschaft, is het aantal diefstallen wèl afgenomen, ofschoon het euvel toch hier en daar bleef bestaan. Bij Makasaren en Boeginezen zou veedieverij nog steeds aan de orde van de dag zijn. „Het wordt beschouwd als een opwindende sport; er zijn streken, waar een man niet voor vol wordt aangezien, zelfs geen vrouw kan krijgen, als hij nog nooit vee heeft gestolen" – zó schrijft Dr. H. J. Friedericy in zijn proefschrift.[1]

Geen wonder, dat de overheid er reeds van ouds op bedacht is geweest, aan die misstand paal en perk te stellen. In de Kompagniestijd trachtte men veeroof met allerlei barbaarse straffen te bestrijden. Zo werden in 1688 deze diefstallen gestraft met de strop,[2] welke straf in 1778 veranderd werd in geseling met brandmerking en een kettingstraf van 25 jaren. „Dog deeze gestrenge order heeft tot nog toe de zo zeer gewenschte uytwerking niet moogen genieten en ik twijfel zeer, of enig strafdreigend bevel deeze misdaad immer stuyten zal", aldus luidde het oordeel van J. Hooyman in 1779.[3]

Inderdaad bleven de veediefstallen aanhouden. Daarom werd in 1891 over heel Java en Madoera een passenstelsel ingesteld voor het veevervoer (Ind. Stbl. 1891 no 142, 1892 no 181 en 1902 no 449), zodat de Inlander, alvorens zijn vee te kunnen vervoeren buiten het distrikt, waarin hij woonachtig was, een pas moest halen bij het distriktshoofd, waarop het signalement van het betrokken dier werd vermeld. Deze veepassen hebben de veediefstallen echter nooit verhinderd en waren alleen aanleiding tot allerlei rechtmatige en onrechtmatige heffingen, daar vele lagere bestuursambtenaren hierin een bron van inkomsten voor zichzelf meenden te vinden. Daarom werd bij Ind. Stbl. 1917 no 736 het veepassenstelsel geheel ingetrokken, met uitzondering van enige gewesten.[4]

---

[1] Friedericy, Standen bij Boegineezen en Makassaren.

[2] Ned. Ind. Plakkaatboek, II, blz. 294.

[3] Hooyman, Verhandeling, blz. 220.

[4] Merkens, Dissertatie, blz. 162.

§ 20 DE KARBOUW ALS WAARDEMETER

Toen, vóór de komst van het Ned. Ind. Gouvernement, het gemunte geld als betaalmiddel bij de inheemse bevolking van de Indische Archipel nog weinig of niet bekend was, werden de meest uiteen lopende zaken tot de rang van ruilmiddel verheven, m.a.w. hebben zij als ongemunt geld dienst gedaan. Men denke bijv. aan het „lapjes-geld" van Celebes, het „ringgeld" van Korintji, de „*mokko*'s" (messing pauken) van Alor, de „olifants-slagtanden" op de eilanden van de Timor-groep, de „*kauri*-schelpjes" bij de Papoea's. Voor grotere bedragen kon men spreken van „veegeld."[1] In vele streken waren het vooral buffels, die als zodanig dienst deden.

Zo schreef J. B. Neumann in 1887 over de ruilhandel bij de Batak's van Padang Lawas: „Nog niet zeer lang geleden was het geld in Padang Lawas, behalve de haantjesduiten, eene onbekende zaak. De handel geschiedde toen hoofdzakelijk, ja bijna uitsluitend, door ruiling. Er bestonden echter ook gangbare ruilmiddelen, die het geld vertegenwoordigden. Stukken ijzer en tin werden daarvoor gebruikt. Moesten groote bedragen worden uitgerekend, dan telde men bij karbouwen. De handel geschiedt dikwijls nog door ruiling. Opkoopers van boschproducten betalen met lijnwaden, koopers van lijnwaden met karbouwen of koeien, boeten worden met goederen voldaan, ook de koopprijzen voor vrouwen (*djoedjoer*) worden zelden met geld afgedaan, maar met slaven en met vee. Op de pasars ziet men geld circuleeren, maar alleen tot betaling van zaken van geringe waarde. Dure zaken worden vereffend tegen andere als paarden, karbouwen, koeien, rijst, tabak, enz."[2]

In streken, waar het gemunte geld reeds in omloop was, had de karbouw een vaste koers in het gangbare geld. Zo werd in het evengenoemde Padang Lawas de karbouw in waarde gelijkgesteld aan ongeveer 36 stukken ijzer van ruim een handspan lengte, elk ter waarde van ± f 0,60. Voor een snoer kralen, een waarde vertegenwoordigend van ± f 5,—, kon men daar vroeger een karbouwkalf kopen. Ook bij de Toradja's was de waarde van de bij de ruilhandel aangeboden waar vrij vast. „Zoo gold een volledig stel koperen enkel- of armringen voor één buffel; in rijst gold één buffel voor 500 bossen; in zout berekend, was de waarde van zulk een dier gelijk aan twee stukken zout van circa 75 cm lengte en ter dikte van het dikke gedeelte

---

[1] Men denke hierbij aan de ontwikkeling van het Lat. *pecunia* = geld, uit *pecus* = vee. Ook bij de oude indogermaanse volken vervulden kuddedieren de voornaamste rol als waardemeter. „Hinsichtlich ihrer wirtschaftlichen Verwendung ist die Kuh der wichtigste Wertmesser der Urzeit, und das Wergeld sowie der Kaufpreis der Braut werden in Kühen festgesetzt. (O. Schrader, art. „Rind" in Reallexikon der Indogerm. Altertumsk., 2e dr., 1929).

[2] Neumann, Pane en Bila, 1887, 1e stuk, blz. 102 vg.

van de dij; was de streek, waarheen het zout gebracht was, ver van zee verwijderd, dan was één pak van die grootte reeds voldoende, om er een buffel voor te koopen."[1] De losprijs van een krijgsgevangene bedroeg bij diezelfde Toradja's eertijds vier buffels, d.i. de waarde waarop in de oude tijd een mens geschat werd.[2]

Buffels maken de rijkdom der Toradja's uit en met het aantal buffels, dat iemand bezit, hangen ook zijn macht en aanzien samen. „Een edelman, zonder buffels is niet te denken; het is wel niet hèt kenmerk van adeldom, maar het is toch wel zóó, dat hij, die de meeste buffels heeft, ook het meest heeft te vertellen. Zoo kan het gebeuren, dat een volbloed edelman iemand van minder hooge afkomst naar de oogen moet zien. Men ontleent zijn invloed aan zijn buffels. Met buffels koopt men zout, kleeren, paarden en, in tijden van misgewas, voedsel. Zij zijn het betaalmiddel bij eenigszins kostbare zaken. Men koopt er zich als het ware een goede plaats mede in den heidenschen hemel. Bij overlijden van edelen werden 40 en meer buffels geslacht, ongeteld de tijdens ziekte gedooden, om den zieke levenskracht toe te voeren. Het tijdelijk en eeuwig welzijn hangt daarvan af. Door zijn buffels verbindt men allen aan zich, maakt men een ander van zich afhankelijk, verschaft men zich werkkrachten. Door bij den dood van onbemiddelden een buffel te slachten, trekt men hun kinderen als slaaf tot zich, of brengt hen minstens binnen zijn invloedssfeer."[3] In gelijke zin getuigt ook Dr. Kruyt van de Toradja's: „Hun buffels zijn hun trots, want een man, die enkele buffels bezit, is iemand van beteekenis in den stam. De Toradja tracht zijn kudde steeds uit te breiden; sommigen doen dit hoofdzakelijk door hun stamgenooten en vreemdelingen boeten op te leggen, anderen beleggen de goederen, die zij zich door den handel in boschproducten verworven hebben, in buffels, die zij met deze goederen aankoopen. Iemand, die een kudde buffels heeft, geniet aanzien in den stam: men rekent op zijn hulp bij beboetingen en bij offerfeesten. Door deze hulp raken de geholpenen in een afhankelijke positie van hem."[4]

Men ziet hieruit, dat de Toradja's – en dit geldt wel voor de natuurvolken in het algemeen – het begrip „rijkdom" anders bezien dan wij. Welstand zonder meer is, naar de primitieve opvatting, niet voldoende, om iemand tot een belangrijk persoon te maken, die welgesteldheid moet ook getoond worden door bij allerlei belangrijke gebeurtenissen in de samenleving (geboorte, huwelijk, overlijden, huizenbouw, enz.) daarvan met kwistige hand

[1] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 340.
[2] Id., I, blz. 341 en 200.
[3] Woensdregt, Zegenen der buffels in Bada, blz. 237; Dezelfde, De landbouw bij de To Bada, blz. 125 vg.
[4] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 254.

uitdeling te doen. Maar ook is uit de beide aangehaalde citaten gebleken, dat dit geven geen blijk is van onbaatzuchtigheid: men geeft, in de verwachting, iets van hoger waarde terug te ontvangen. Op deze magische achtergrond van het begrip „rijkdom", welke de gehele primitieve maatschappij der natuurvolken doordringt, werd hierboven (blz. 50) reeds gedoeld. In de Archipel is dit het duidelijkst waar te nemen bij die volksstammen, welke er een grote buffelstapel op na houden en geruime tijd verschoond zijn gebleven van invloeden van buiten, zoals in het algemeen het geval is bij de Toradja's, de binnenlandse stammen van Borneo, de Batak's en de verschillende volksstammen der Kleine-Soenda-eilanden. De buffelstapel is daar, om zo te zeggen, het stamkapitaal, uit welke voorraad geput wordt bij het organiseren van feesten en ook tot betaling van adatschulden (bruidsprijs, boeten, enz.).

Dat men bij deze stammen speciaal op magische dingen veel prijs stelt en dus ook de karbouw (een onverdacht magisch dier) in hun waardering hoog staat aangeschreven en derhalve een belangrijk deel vormt van het „vermogen", ligt voor de hand. „Maar hoewel langzamerhand de magische beteekenis van vermogen en van de zaken, waaruit dit bestaat, overgaat in de meer economische van den tegenwoordigen tijd, mogen wij" – aldus Mr. F. D. E. van Ossenbruggen – „waar wij met min of meer primitieven te maken hebben, die magische beteekenis toch nooit geheel uit het oog verliezen, op straffe van misverstaan van den primitieven geest."[1]

Met de oorspronkelijk magische betekenis van het begrip „rijkdom" hangt ook samen, dat in de primitieve kultuursfeer „koop" in veel gevallen niet is een blote ruil van ekonomische waarden, maar een magische handeling, bestaande in het geven van iets, dat door zijn magische kracht mogelijk onaangename gevolgen, door het afstaan van het gevraagde, vernietigt en dus voorkomt.[2] Dat het hierbij niet gaat om de werkelijke waarde van het overgedragen goed, blijkt wel daaruit, dat de vergoeding, bij onvermogen tot betaling van de schuldenaar, niet zelden in schijn plaats heeft.

Zo is de bruidsschat in de primitieve maatschappij waarschijnlijk niet op te vatten als een koopprijs voor de bruid, maar als een magische betaling, om de schadelijke magische krachten, die door het huwelijk zouden kunnen vrijkomen, te elimineren.[3] Vandaar, dat hij zelden in geld wordt betaald,

---

[1] Van Ossenbruggen, Het primitieve denken, § 163.

[2] Kruyt, Koopen in Midden Celebes, blz. 174 vg., die in dit verband ook verwijst naar Van Ossenbruggen, Het primitieve denken § 163. Vgl. nog Mallinckrodt, Adatrecht Borneo, I, blz. 602 vg., II, blz. 96 vg.

[3] Van Ossenbruggen, Het primitieve denken §§ 96, 120 en 163; Fischer, Magische Charakter des Brautpreises; Mallinckrodt, Adatrecht Borneo, I, blz. 428 vg., 435, 464 vg., 479 vg.

maar in bepaalde magisch krachtige voorwerpen, die uitsluitend voor dit doel gebruikt worden, of in karbouwen. Vaak zijn het voorwerpen, die geen of weinig ekonomische waarde hebben.

Bij de O.-Toradja's bestaat de bruidsschat (*oli mporongo*, of *saki mporongo*) uit een magisch deel en een commercieel deel. Waar het bij de bruidsschat vooral op aankomt, is de *poe'oe*, de „grondslag" ervan. De meeste huwelijken worden gesloten met één buffel als grondslag, maar er zijn ook bruidsschatten met 2 of 3 buffels tot grondslag. De overige voorwerpen, waaruit de bruidsschat bestaat, zijn stukken en lappen katoen van allerlei waarde, koperen borden, aarden kommen, hakmessen, speren, koperen enkelringen. Nu en dan komt het voor, dat de familie van de bruidegom niet in staat is, een buffel als grondslag te geven. Dan zegt de jongeling tot zijn a.s. schoonouders: ik kan geen heuse buffel geven, maar wanneer gij daartoe genegen zijt, zal ik u een ander soort buffel bezorgen, waartoe ik wèl in staat ben: een „palmwijn-buffel", een „sirih-buffel", een „pinang-buffel", een „brandhout-buffel". De jongeman belooft zijn a.s. schoonouders, aldus sprekende, zijn leven lang van genoemde zaken te zullen voorzien, m.a.w. hen te zullen dienen.[1]

Gewoonlijk regelt zich de bruidsschat naar de stand van het meisje en is nauwkeurig getarifieerd; soms uitermate ingewikkeld, men leze bijv., wat de Zendeling J. Woensdregt daarover vertelt, aangaande de To Bada.[2] Niet zelden wordt hij wegens standstrots hoger opgegeven, dan feitelijk betaald wordt, maar dan worden de hoge kosten door aanbieding van tegengeschenken gereduceerd. Bij de bevolking van het landschap Laiwoei of Kandari op de Z.O.-landtong van Celebes bestaat de bepaling, dat bij echtscheiding, op verlangen van de vrouw, zij de bruidsschat moet teruggeven. Natuurlijk heeft zij als regel daar de middelen niet voor; zij kan dan volstaan met gedeeltelijke betaling. Moet zij bijv. 60 karbouwen betalen en is haar dit niet mogelijk, dan kan zij er 3 geven en „het overige er boven op" (*wawona*). Het ontbrekende bestaat dan uit waardeloze voorwerpen, bijv. een aantal lapjes wit goed. Men doet dan, alsof er in werkelijkheid 60 karbouwen gegeven zijn.[3]

De hier geciteerde regels voor de vaststelling van de bruidsschat lopen merkwaardig parallel met die voor het bepalen van boeten. Dit kan ook niet verwonderen, wanneer men in het oog houdt, dat boeten, naar dezelfde primitieve gedachtengang, als waarop de bruidsschat berust, bedoeld zijn, om de kwade gevolgen, welke uit een onrechtmatige daad kunnen

[1] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., II, blz. 313 vg.
[2] Woensdregt, Verloving en huwelijk, blz. 260 vg.
[3] Treffers, Laiwoei, blz. 211.

voortkomen, te neutraliseren, door het geven van iets, dat zelf magisch geladen is. Bij beide geldt de magisch krachtige karbouw veelal als norm.

Wanneer, vóór de komst van het Ned. Ind. Gouvernement in het Toradjaland, bij de bevolking aldaar iemand een strafbaar feit had gepleegd, was boete steeds de gewone straf. Van het opleggen van boeten werd door sommige Toradjase dorpshoofden – zo vertelt Dr. Kruyt – veel misbruik gemaakt; zij maakten er een winstgevend bedrijf van, door zich over allerlei kleinigheden geraakt te tonen en vergoeding te vragen. Bij het beboeten gold bij de Toradja's als richtsnoer: op delikten „met de mond" begaan (*sala ngoedjoe*) een boete van 3 stuks; „met de hand" gepleegd (*sala mpale*) 5 stuks; „met het gehele lichaam" bedreven (*sala sangkoro*) 7 stuks. Het bedrag van de boete hing slechts af, van hetgeen als „stuks" (*wia*) werd geëist. Een „stuk" kon een duit, of een hoen, maar ook een blok katoen, of een buffel, ja soms ook wel een slaaf zijn. Gewoonlijk werd één ding van waarde geëist als „grondslag" (*poe'oe*) van de boete en dan het gevorderde aantal „stuks" vol gemaakt door artikelen van minder waarde, aangeduid als „hetgeen er bovenop komt" (*wawonja*). De „grondslag" van de boete bestond bij de *sala sangkoro* gewoonlijk uit een buffel, bij de *sala mpale* uit een geit en bij de *sala ngoedjoe* uit een kip. Moest iemand een zeker aantal buffels als boete betalen en was hij daartoe niet in staat, dan kon de boete worden verlicht, door één of meer dieren te vervangen door minder kostbare zaken. Dit heette *rakamba*.[1]

Dergelijke akkommodaties bij de betaling van boeten, bestaan ook bij de oostelijk van de Toradja's wonende To Mori. Die boeten worden daar wel is waar proforma uitgedrukt in een zeker aantal buffels, maar het hangt er van af, of dieren „in levenden lijve" moeten worden geleverd, dan wel de „waarde" ervan. In het laatste geval wordt elke buffel betaald met vier stukken geweven goed en vier vadem katoen. Bij minder ernstige vergrijpen gooit men het op een akkoordje, door de boete aldus om te zetten: voor elke opgelegde buffel twee stukken goed en twee vadem katoen. De meest schappelijke wijze van boetebetaling is slechts één stuk goed en twee vadem katoen. „Bij de betaling van boete bestaat hier een voor den eischer hatelijke gewoonte." – wij citeren hier J. Kruyt, de zoon van de reeds herhaaldelijk aangehaalde Dr. A. C. Kruyt – „Het is nl. verboden de goederen, waarmee de boete voldaan wordt, na te zien, te meten en te keuren. Men zegt van deze goederen: het zijn geen goederen, die we gekocht hebben." Wanneer men iets koopt, past men wel op, zich geen minderwaardige zaken in de hand te laten stoppen. Maar bij een boete moet hij, die ontvangt, de

[1] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., I, blz. 200; Adriani, Verzamelde geschriften, III, blz. 41; Dezelfde, Bare'e verhalen, II, blz. 211 vg.

ogen sluiten voor de kwaliteit; de kwantiteit, opgevat als aantal, geeft hier de doorslag.[1]

Gaf de positie van de benadeelde, bij oplegging van boeten, hem dus vaak slechts weinig voldoening, daar stond echter tegenover, dat indien de debiteur tot een ander dorp behoorde en niet langs minnelijke weg tot betaling van zijn schuld was te bewegen, het Toradjaas schuldenrecht de schuldeiser het volgend middel aan de hand deed, om met geweld te nemen, wat hem niet goedschiks werd gegeven. Nadat hij zich verzekerd had van de hulp van een aantal zijner dorpsgenoten, ging hij naar het dorp van de schuldenaar en ving daar zoveel buffels, als hij in één dag in zijn macht kon krijgen. Dit noemde men „buffels halen" (*mebaoela*, of *menonto*). Vóórdat men op weg ging, deelde men de zaak, waarom het ging, aan de goden en de geesten der voorouders mede en riep men, onder aanbieding van wat sirih-pinang, hun hulp in „om de schuwe dieren vast te houden, dat ze niet zouden weglopen." Dit „buffelhalen" mocht slechts één dag plaats hebben. Was de waarde der gevangen dieren minder dan die van de schuld, dan moest men zich met die mindere waarde tevreden stellen. Meermalen kwam het voor, dat ook buffels werden gevangen van lieden, die niets met de zaak te maken hadden. Dezen moesten het dan verder maar met de schuldenaar uitmaken.[2]

Soms heeft het vee voor de inlandse bevolking een bijzondere betekenis, als middel tot geldbelegging. Hierbij staat niet altijd de bedoeling voor, om winst te maken, doch wordt vaak niet anders beoogd, dan het vastleggen van vrijgekomen kontanten in een objekt, dat het veilig bezit verzekert en hetwelk dadelijk, als het nodig is, te gelde kan worden gemaakt.

Dr. Merkens vermeldt op blz. 145 zijner dissertatie, dat het in sommige streken van de Archipel, o.a. hier en daar in de Bataklanden, voorkomt, dat vier of vijf personen te zamen één karbouw bezitten. Deze eigenaardige toestand komt ook in Z.-Sumatra voor. „In Palembang gebeurt het vaak" – zo vernemen wij van J. F. C. Raabe – „dat een karbouw eigendom is van drie of vier personen. Wanneer nl. een Palembanger wat geld over heeft, dan koopt hij soms een aandeel in een nog levende karbouw, bijv. een voorpoot of een achterpoot."[3] Dat dit tot zonderlinge konsekwenties kan leiden,

[1] Kruyt (J.), Moriërs van Tinompo, blz. 99. De omstandigheid, dat de eiser de goederen, waarmede de boete voldaan wordt, niet op hun kwaliteit mag waarderen, wijst op het primitieve karakter van het begrip boete, als magische vergoeding voor het begaan ener onrechtmatige daad, waardoor een gevaarlijke toestand is geschapen. Vgl. over het ook niet mogen afdingen bij de overdracht van goederen, die een magisch karakter dragen bij de Dajak's van Z.-Borneo: Mallinckrodt, Adatrecht Borneo, II, blz. 97 en Dezelfde, Het begrip Djawi, blz. 636 vg.

[2] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., I, blz. 228.

[3] Raabe, Veeteelt in Djambi, blz. 522.

blijkt uit een door W. K. H. Ypes medegedeelde overlevering bij de Toba-Batak's. Daarin wordt gesproken van een broedertwist, lopende over een kalf, waarvan een in hun gemeenschappelijk bezit zijnde buffelkoe zwanger ging. De ene broer bezat de achterhelft van het dier, de ander de voorste helft. De laatste had zich dit aandeel bedongen, opdat dan hem alleen het recht zou toekomen, de buffelkoe te bezigen voor het beploegen van zijn akker, voor welke arbeid slechts het voorste gedeelte heette nodig te zijn. Toen de buffelkoe later een kalf wierp, eiste de eerste broeder dit jong geheel voor zich op, omdat het door de achterste helft van de buffelkoe was voortgebracht.[1]

De rang, die aan rijkdom is verbonden, gaat soms gepaard met zekere erfelijke voorrechten. Zo bestond in de Lampongse distrikten eertijds voor hoofden de mogelijkheid, om bepaalde maatschappelijke rangen door aankoop te verkrijgen. Door tot zulk een rang te zijn verheven, genoot men bijzonder sociaal aanzien en het recht op allerlei privilegiën. Dergelijke promoties waren echter zeer kostbaar, aangezien daarvoor grote feesten nodig waren, welke grotendeels in karbouwen moesten worden betaald. Om die hoge kosten te reduceren, nam men de volgende, op de adat berustende, truc (*ramban*) te baat. Men bepaalde nl., dat er van het vereiste aantal karbouwen een gedeelte „dode karbouwen" konden zijn, d.w.z. de te slachten dieren konden worden vervangen door goederen (bijv. een doek, kris, lans, bord, of iets dergelijks), waaraan een denkbeeldige, veel hogere, waarde werd toegekend. Door dit ezelsbruggetje kon het verkrijgen van rangen en graden ook onder het bereik worden gebracht van hen, die niet met aardse goederen waren bevoorrecht.[2] Dit *ramban* der Lampongers vertoont dus karakteristieke gelijkenis-trekken met de hiervóór bedoelde aanpassingsmiddelen, zoals het *rakamba* bij de Toradja's bij betaling van boeten en dergelijke akkommodaties elders bij het voldoen van de bruidsschat.

Ook bij het brengen van offers aan goden en geesten weet men niet zelden op kinderlijk naïeve wijze het „est modus in rebus" in toepassing te brengen. Dr. Kruyt dist ons aangaande de Toradja's daarvan de volgende staaltjes op. „Soms biedt men den geesten een witten buffel aan en dan is dit niet anders dan een kippenei. Op andere wijze brengt men dienzelfden geesten soms in schijn eene kip ten offer. Men bindt dan vooraf een koord aan één der pooten van het dier en terwijl men het den geesten aanbiedt, werpt men het hoen weg, maar haalt het onmiddellijk aan het koord weer naar zich toe."[3] Een typisch voorbeeld, dat men de geesten niet „au sérieux" neemt

[1] Ypes, Bijdrage stamverwantschap, blz. 50 nt. 1; vgl. nog Voorhoeve, Volksverhalen Bataks, blz. 137.
[2] Kern (R. A.), Lampoengsche volk, blz. 91 vg. en de daar aangehaalde litteratuur.
[3] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 1e dr., I, blz. 278, 381, 383.

en hen gemakkelijk meent te kunnen misleiden, geeft ook Pater P. P. Arndt van de divinatie bij gelegenheid van het *reba*-feest bij de Ngadanezen op Flores, waarbij de buitengewone kosten, die er mede gepaard gaan, opvallen. Een kippetje wordt een karbouw genoemd; men doet, of men de geesten met kostbare geschenken overlaadt en in werkelijkheid gaat alles op een koopje.[1]

Daartegenover is het niet ongewoon, dat de inlandse wereld zich bij het aanbieden van geschenken juist zeer nederig en eufemistisch uitdrukt. Zo behoort het bijv. op Soemba tot „le bon ton", om een gast, die men eren wil, een „kuiken" aan te bieden, wanneer men in werkelijkheid een „buffel" bedoelt.[2]

---

[1] Van Baal, Wegen en drijfveren, blz. 203.
[2] Kruyt, De Soembaneezen, blz. 580; Vgl. nog Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 281.

HOOFDSTUK VI

VAN DE KARBOUW AFKOMSTIGE PRODUKTEN

§ 21 DE HUID

Is de karbouw reeds tijdens zijn leven velen tot nut, hij is dit ook na zijn dood. Wij zagen reeds (boven blz. 111), hoe niet alleen het vlees, maar ook alle andere weke delen van het lichaam van de geslachte karbouw, ja zelfs ook zijn huid, als voedsel worden gekonsumeerd. Maar ook alle harde delen, zoals de buitenste bekleding van het buffellichaam, zijn horens, zijn hoeven en zijn beenderen vinden hun emplooi.

Oost-Indische, in hoofdzaak uit Java uitgevoerde, buffel- en runderhuiden vinden nagenoeg overal aftrek. De export-handel in huiden was vóór het uitbreken van de wereldoorlog voornamelijk in handen van slechts enkele grote Europese firma's, die voor de opkoop van de huiden in het binnenland gebruik maakten van de diensten van Inlandse, Chinese en Arabische tussenhandelaren. Dezen ontvingen de huiden weder van de abattoirs, of van de Inlandse verkopers. Het Indisch Verslag 1939 geeft voor Java en Madoera een totaal uitvoercijfer van ruim 153.000 en voor de Buitengewesten van ruim 70.000 buffelhuiden, met een waarde van resp. f 3.171.000 en f 603.000.

Daar de onbewerkte huid stijf en onhandelbaar is, dient zij, vóór het technisch gebruik, toebereid te worden. De bewerking, die zij vanaf de slachtplaats tot op het ogenblik van export ondergaat, is betrekkelijk eenvoudig. Nadat de huid door villen is verkregen, wordt zij zoveel mogelijk van vlees, vet en vuil ontdaan, gedurende enige minuten in een arsenicumbad gedompeld en, opdat ze niet zal krimpen, op een raam opgespannen, tot zij droog is, wat meestal enige dagen duurt. Na het drogen worden de huiden van de spanramen afgenomen en voor de uitvoer door sorteerders op kwaliteit en gewicht gesorteerd. Vervolgens worden zij tot een bepaald aantal en gewicht in bundels verpakt, waarna zij voor de export gereed zijn.[1]

Volgens L. Th. Mayer komt de grove inlandse behandeling der karbouwenhuiden op Java op het volgende neer. Het vel, dat bereid moet worden,

---

[1] Encycl. N.I., 2e dr., VII, art. „Huiden en vellen", blz. 1093.

wordt eerst een aantal dagen in kalkwater aan een soort van fermentatie onderworpen, waardoor het haar loslaat en gemakkelijk af te schrapen is. Hiertoe wordt gebruik gemaakt van een mes met twee handvatten. Daarna wordt het vel eerst boven stoom lenig en zacht gemaakt en dan aan de binnenzijde gereinigd van vleesresten en bindweefsel middels een beitelvormig, breed uitlopend, ijzeren werktuig. Het ruwe produkt kan dan verkocht worden en ook voor grof lederwerk worden aangewend. Wil men het echter fijner en duurzamer maken, dan moet het verder gelooid worden.[1]

Het vervaardigen van voorwerpen van ongelooid leer komt overal op Java verspreid voor, doch zelden houdt men zich daarmee bezig als hoofdbedrijf. Op verschillende hoofdplaatsen heeft men Indonesische schoenmakers, die schoenen of sandalen (*troempah*) fabriceren en lieden, die zich onder meer toeleggen op het herstellen en vervaardigen van zadels en tuigen. De paardentuigen in Midden-Sumatra zijn volgens A. L. van Hasselt eveneens van eigen maaksel en soms vervaardigd van saamgevlochten stroken karbouwenhuid.[2] Op blz. 100 werd reeds gesproken over de hoefbeschermers van buffelhuid, die men het trekvee aanbindt, ter bescherming van de voetzolen.

Het leerlooien komt, behalve in Grisee, op Java zogoed als niet voor.[3] Eerst door de vooraf gereinigde huid in een looistofoplossing te brengen, waardoor zij de looistof uit die oplossing opneemt, verandert de huid in leder. Zij blijft dan taai en buigzaam.[4]

Nu is er op Java nog een andere, fijnere bewerking van huiden, waarbij looimiddelen eveneens ontbreken. Men verwerkt op die wijze het materiaal voor de schimmenbeelden der *wajang koelit*, een soort schaduwbeeldenvertoning waarbij, zoals overbekend, platte, uit leer gesneden, figuren achter een verlicht scherm, heen en weer worden bewogen. De zo wonderlijk gevormde poppen worden gesneden uit vellen van buffelkalveren, of liever nog, uit de veel dunnere vellen van jonge runderen. De huid van de karbouw wordt slechts gebruikt als materiaal voor de grove, dikke wajangpoppen. Het vooraf wassen van de huid met kalkwater is hierbij volstrekt nodig. Hoe zorgvuldiger het kalkbad heeft plaats gehad, hoe doorschijnender en blanker de ivoorkleur van de huid wordt. Hier is echter geen sprake van leerlooien, maar van perkamentbereiding. Eerst door het kalkbad is de huid, door de afwezigheid van vetdelen ook geschikt om beschilderd te worden. Dit beschilderen is oorspronkelijk niet ter verfraaiing aangebracht,

---

[1] Mayer, Blik in het Javaansche volksleven, II, blz. 406 vg.

[2] Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 368

[3] In het Verslag der Mindere Welvaarts Commissie VIa, blz. 138 wordt nog gesproken van een leerlooierij te Darmaradja nabij Soemedang.

[4] Encycl. N.I., 2e dr., VII, art. „Leerlooien", en „Looimiddelen", blz. 1091 en 1092.

maar uit gebruiksredenen ontstaan. De toepassing als schaduwbeeld eist een voor licht ondoordringbare stof en het ietwat transparante perkament voldoet niet geheel aan die eis. Het materiaal wordt dus met lijmverf aan beide zijden bedekt, om een zo scherp mogelijk schaduwbeeld te verkrijgen. Boven- en benedenarmen der poppen, welke beweegbaar moeten zijn, krijgen bij de gewrichten hoornen verbindingen, waarna de poppen van hoornen klemlatten en hoornen handvatten worden voorzien.[1]

Behalve de poppen behoort nog tot de rekwisieten bij de schaduwbeeldenvertoning de *goenoengan*, of *kajon*, een in boombladvorm uitgesneden stuk perkament, beschilderd met de voorstelling van een mytische boom met takken, bladeren en bloemen, waartussen ook afbeeldingen van allerlei dieren en symbolische motieven. Deze bijzondere figuur wordt door de *dalang*, de officiant, die het schimmenspel leidt, vóór en na het spel, en ook gedurende de speelpauzen vóór het scherm (*kelir*) geplaatst, en doet dus dezelfde dienst als het toneelscherm bij ons.

Het Javaanse perkament is, naar J. A. Loeber opmerkt, geen alleenstaande verschijning, maar, blijkens het gelijktijdig voorkomen in het oostelijk deel van de Archipel, een Indonesisch produkt. Hij wijst op het bestaan van perkamenten schilden op Soemba, Flores, Solor, Timor en de Zuidwestereilanden en geeft enige afbeeldingen van zulke schilden. Verder toont hij een foto van een keurig bewerkte patroontas uit Timor, van perkament gemaakt.[2]

Dr. H. F. C. ten Kate gewaagt in het verslag zijner reis in de Timor-groep in 1891 van een zeer bijzondere toepassing van het perkament uit buffelhuid verkregen, nl. tot het maken van transparante huiswanden. Zo zag hij, dat enige radja's op Soemba huizen bewoonden, waarvan de buitenste wanden gedeeltelijk uit grote stukken karbouwenhuid bestonden, „van binnen gezien, scheen het matglas met een rossen weerschijn."[3] Ook Dr. K. W. Dammerman zag zulk een Soembaas huis „met wanden alle van karbouwenhuid en doorzichtig als perkament."[4]

Worden de meeste gedroogde karbouwenhuiden tegenwoordig tegen aantrekkelijke prijzen aan handelaren van de hand gedaan, vroeger waren zij algemeen in gebruik als zit- of slaapplaats, waartoe thans de bekende kussens en bultzakken van modern inlands maaksel dienen. Door op die dikke huiden te slapen, was men gevrijwaard tegen mogelijke lans- of krissteken

---

[1] Loeber, Leder en perkamentwerk, blz. 11 vg.; Serrurier, Wajang poerwo, blz. 44 vg.; Jasper, Verslag tweede Jaarmarkttentoonstelling, blz. 88 vg.; Ter Horst-De Boer, Javaansche kunstnijverheid, blz. 570 vg.

[2] Loeber, Leder en perkamentwerk, blz. 14 vg. en Pl. IV en VIII.

[3] Ten Kate, Reisverslag Timorgroep, blz. 554, 580.

[4] Dammerman, Tocht naar Soemba, blz. 65.

van kwaadwilligen onder de huisvloer. Van deze voorzorgsmaatregel werd volgens P. J. Kooreman in Z.-Celebes door vijandige elementen niet zelden gebruik gemaakt, om te *soloro*. „Dit *soloro* is een afschuwelijke wraakoefening, door den beleedigde zelf, of door een van diens volgelingen of slaven uitgevoerd en daarin bestaande, dat de moordenaar zich des nachts onder het huis begeeft, na zich te voren vergewist te hebben van de plaats, waar de persoon, op wien men zich wreken wil, zich gewoonlijk ter ruste legt. Na door den vloer, die uit gespleten bamboe bestaat, naar de hartkloppingen van dien persoon te hebben geluisterd, worden de gespleten bamboezen een weinig op zij geschoven en wordt de moord volbracht, naar gelang van de hoogte van het huis met *badiq* (e.s.v. dolk), kris of lans."[1]

Uit de karbouwenhuid worden ook dunne, lange repen gesneden, dienende tot bindmiddel, ook wel tot draagzelen, strikken, lasso's enz. Deze repen worden bij de uiteinden aan de takken van een boom gebonden en met zware stenen bezwaard, om ze niet schrompelig te doen worden. Zulke riemen van buffelleer gebruiken de Toradja's voornamelijk, om er verwilderde buffels mede te vangen. In de vroegere burgeroorlogen deden die repen gedroogde buffelhuid bij hen ook goede diensten, zoals Dr. Kruyt uitvoerig aantoont.

Bij een strijd in het open veld tussen de Parigiërs en de Boeginezen, zouden de eersten eens al hun buffels hebben bijéén gebracht en de dieren toen droge kokosbladeren op de rug hebben vastgebonden. Toen de Boeginezen aankwamen, stak men de bladeren in brand. De buffels, door het vuur verschrikt, stormden op hen in en staken velen van hen met de horens dood.[2]

Waar we in deze paragraaf de vraag onder de ogen zien, tot welk nut een karbouwenhuid de mens zoal kan dienen, lijkt het hier de meest geëigende plaats; terloops te herinneren aan de Bantamse legende over de lotgevallen van Baron Soekmoel en de vestiging van het Nederlands gezag op Java. Eerst komt de Baron in Bantam, weet zich daar de genegenheid van de Sultan te verwerven en met diens aanbeveling in Djakarta vaste voet te krijgen. Zijn doel was het bezit van geheel Java. Eénmaal in de gunst zijnde van de Sultan van Djakarta, waagde Baron Soekmoel het op zekere dag, het verzoek tot hem te richten, om een stuk grond, hoe klein ook te bekomen voor het bergen zijner kisten. De Sultan van Djakarta zegde hem een stuk grond toe, zo groot als een karbouwenvel kon bedekken. De slimme Baron liet zulk een vel in kleine reepjes snijden, verbond die reepjes met elkaar en

[1] Kooreman, De feitelijke toestand Celebes, blz. 361 vg.; zie voor Atjeh ook Kreemer, Atjeh, I, blz. 511.

[2] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 1e dr., I, blz. 216–219.

omspande daarmede een stuk grond, groot genoeg om er pakhuizen en een fort op te laten bouwen.[1]

Verder zij hier nog vermeld, dat buffelvellen soms worden gebruikt tot het bespannen van trommen. Dit is bijv. het geval met de Maleise *taboeh*, waarbij de ene open zijde van een uitgehold stuk boomstam met huid is overtrokken. Het is deze trom, die vooral in moskeeën en dorpsgodsdiensthuizen geslagen wordt bij alle gelegenheden, waarbij de bevolking gewaarschuwd of bijeengeroepen moet worden. In sommige dorpen worden ook de dagelijkse godsdienstoefeningen op die wijze aangekondigd.[2] Bij de Sadan-Toradja's zijn de trommen, die op de dodenfeesten worden geslagen, eveneens met buffelhuid overspannen.

Belangrijker nog dan voor de evengenoemde voorwerpen des vredes, was de toepassing van karbouwenleer vanouds voor het maken van oorlogsuitrustingen, tot beschutting van het lichaam.

Tot het defensieve oorlogs-apparatuur behoorden de schilden, krijgsmutsen, pantsers en pantserjakken, of hoe men de verschillende uitrustingen tot bescherming van het lichaam wil noemen, waarbij het buffelleer als materiaal de voornaamste plaats innam. De meeste dezer zaken behoren tot een reeds voorbij gegaan stadium in de kultuurontwikkeling der Indonesische volken en zijn dus voornamelijk nog slechts in onze musea te vinden.

Het meest verbreide verdedigingswapen was het Aziatische schild van ronde vorm, vervaardigd van buffelleer, perkament, hout, rotan vlechtwerk, of metaal (messing). Maar ook langwerpige, vierhoekige en andere merkwaardige vormen kwamen voor. Op het bestaan van perkamenten schilden werd reeds op blz. 143 gewezen. Schilden van gewoon buffelleer werden overal in de Archipel aangetroffen. Gewoonlijk waren zij van hout en aan de buitenzijde met dit leer bespannen, evenals de oude schilden der Germanen vaak met ossenhuid waren overtrokken. Het zware, dikke buffelleer, dat ondoordringbaar is voor pijlschoten en lanssteken, was hiervoor een uitnemend, zij het ook nog zo weerbarstig, materiaal. Proeven hebben aangetoond, dat ook de kogels onzer beaumont-karabijnen er niet doorheen gaan.

De waarde van het schild werd niet alleen bepaald door de materiële be-

[1] Djajadiningrat, Iets over Banten, blz. 317. Deze Bantense legende doet sterk denken aan de manier waarop Adji Saka zich meester maakte van het rijk Mendang. Van een dergelijke list gewaagt ook een Maleis geschrift over de geschiedenis van Banda en wel aangaande de eerste aanraking der Portugezen met de Bandanezen. Een soortgelijke list komt ook voor in de Maleise kroniek Sadjarah Malajoe, waar de truc op naam staat van Alfonso d'Albuquerque. Men denke hierbij ook aan de sluwe wijze, waarop Dido in de oudheid het terrein won, waarop zij Karthago stichtte.

[2] Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 142.

schutting, die het zijn drager bood, maar hierbij kwam ook het sympatetisch-magisch geloof, dat door het dragen van iets, wat de karbouw heeft toebehoord, een deel van de kracht en de moed van dit dier op de drager zal overgaan.

Met voorliefde werden op de schilden vaak versieringen aangebracht, zoals grote cirkels met karbouwenoog-motieven, of gestyleerde horens en het geometrisch vulwerk, dat ook op de bamboe kokers zo zorgvuldig en fraai is uitgevoerd.[1] Tot die versieringen behoorden ook de bekende, zeer kleine, porseleinachtige, witte *kauri*-schelpjes, waarvan de bedoeling zou zijn om de strijder krachtig te maken, en het schild zó sterk te doen zijn, dat speer noch kogel er door heen zou gaan. Aan de rangschikking dier schelpjes kon men zien, of men in de strijd met vriend of vijand te doen had.[2]

De buffellederen schilden der Sadan-Toradja's, die de vorm hebben van een gelijkbenig trapezium, zijn voorzien van een eigenaardige soort versiering, welke verkregen wordt door het „schillen" van het leer. Daartoe wordt de opperhuid doorgesneden, waarna bepaalde delen van het fond worden afgetrokken, of geschild.[3]

De in de oorlog gewonden en gesneuvelden werden vaak op een schild van de strijdplaats weggedragen, of voortgetrokken. Behalve in de strijd, wordt het schild nog gebruikt door de krijgsdansers, die de lijkstoet van een gevierde dode voorafgaan, verder bij schijngevechten en krijgsspelen.

Een in de Archipel veel toegepast belegeringsmiddel in de onderlinge oorlogen was het z.g. „wandelende fort", in Atjeh *koeta djaq* genoemd. De belegeraars traden daar in troepjes vooruit, verscholen achter omgebogen lappen buffelhuid, die dus als grote schilden voor enige personen tegelijk dienst deden. Van zulke wandelende fortjes is reeds sprake in het bekende, omstreeks het midden der 18e eeuw opgestelde, Atjehse epos *Potjoet Moehammat*.[4] In het Gajoland kende men eveneens beweegbare fortjes (*koetö berdjölön*), bestaande uit „e.s.v. kooi van hout en bamboe op wielen, die door de daar binnenin zich bevindende krijgers werd voortbewogen, en waarvan de wanden voorzien waren van schietgaten."[5] De Batak's hadden hun *gadjah loempat* (lett. „springende olifanten"), „een stellage op rollen, waarop eenigen der aanvallers, door een borstwering van arenvezels gedekt, tot aan den wal van de belegerde kampoeng werden geschoven, om de

[1] Loeber, Leder en perkamentwerk, blz. 16 vg. en Pl. VIIa. en b.; Spat, Schilden van buffelleer, blz. 156; Grubauer, Kopfjägern, blz. 224; Cool, Mijnbouwkundige onderzoekingsreis, Pl. II, fig. 4.

[2] Kruyt, Reisverslag Soemba, blz. 547.

[3] Loeber, Leder en perkamentwerk, blz. 16.

[4] Kreemer, Atjeh, I, blz. 307; Djajadiningrat, Atjehsch Ned. Wdbk. i. v. *pandaq*.

[5] Hazeu, Gajosch-Ned. Wdbk. i. v. *koetö*.

verdedigers van den wal te verdrijven."[1] De Serawai-Dajak's bedienden zich bij de aanval op een vijandelijk dorp van een dergelijk toestel. „Zij maakten van in een wigvorm op elkaar gebonden klapperstammen een soort van groot schild, dat meer dan manshoogte had. Hierachter stelden zij zich op en bewogen zich, dat toestel dragende, in de richting van de kampong. Daar het toestel nogal zwaar was, kwamen zij slechts langzaam vooruit."[2] De Toradja's gebruikten als oorlogstuig evenzo een draagbaar schut (*lako-lako*, van *lako* = lopen) van buffelhuiden en planken. „Dit schutsel droegen enkele belegeraars vóór zich uit, waardoor zij beveiligd waren tegen steenen en speren en veelal ook tegen de veelsoortige projektielen, die uit de vuursteengeweren werden gevuurd."[3]

Strijdmutsen van buffelhuid vindt men vooral uit het oosten van de Archipel vermeld; dat zij in het westen waarschijnlijk ook tot de ouderwetse krijgsmanskleding hebben behoord, kan blijken uit de Gajose *ketoepoeng* en de Alasse *tengkoeloeq*, beide hoofddeksels van karbouwenleer, of ook wel van gewatteerd katoen.[4] Om het krijgshaftig aanzien der dragers nog te verhogen, waren die stijlvolle oorlogsmutsen vaak met imitatie-buffelhorens versierd. Zo droegen de Toradjase voorvechters in de oorlog en ook de mannen, die op sneltochten er op uit trokken, om mensenschedels machtig te worden, als uiterlijk teken van hun kracht en hun moed, twee uit messingblik uitgesneden buffelhorens vóór op hun, van rotan gevlochten, vechtmutsen bevestigd. De Toradja meende, dat hij, door zich te sieren met de voorstelling van buffelhorens, deel had aan de magische kracht van de buffel. Behalve op grond van deze magische voorstelling, had de afbeelding van buffelhorens ook wel de betekenis van een dekoratie, gelijk de ridderorde bij ons. Had bijv. een Toradja reeds voor de vijfde maal op het oorlogspad lauweren behaald, dan mocht hij een hoofddoek dragen met de tekening van buffelhorens er op.[5]

Van het oude sultanaat Bima op O.-Soembawa wordt vermeld, dat de pikeurs (*djenedjara*) van de Sultan de aandacht trokken door hun hoge, van

---

[1] Meerwaldt, Aanteekeningen Bataklanden, blz. 524; Middendorp, het recht van den sterkste, blz. 139.

[2] Van den Bovenkamp, Aanteekeningen.

[3] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., I, blz. 319.

[4] Kreemer, Atjeh, I, blz. 315. Een afb. van zulk een Gajose strijdmuts bij Volz, Nord-Sumatra, I, blz. 63, fig. 19.

[5] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., I, blz. 367. Fraaie specimina dezer Toradjase krijgsmutsen met hoornversiering vindt men o.a. afgebeeld in de reisbeschrijving der Heren Sarasin Reisen in Celebes, I, blz. 264, fig. 76 en blz. 265, fig. 77, II, blz. 23, fig. 7 en blz. 171, fig. 66, zie ook Cool, Mijnbouwkundige onderzoekingen, Pl. II, fig. 4.

horens voorziene, hoofddeksels.[1] Ook bij de Timorezen komt een hoofdtooisel voor met hoornvormige versierselen als bij de Toradjase strijdmutsen.[2]

Gelijk bekend, waren de helmen der oud Griekse krijgers, der Etruskers, der Galliërs en der Angelsaksers eveneens dikwijls met horens versierd, om hun een strijdvaardig uiterlijk te geven. Ook de strijders der Afrikaanse negers ziet men vaak afgebeeld met horens op het hoofd.[3] In het voortreffelijk geïllustreerde werk van de Oostenrijkse antropoloog Von Fürer-Haimendorf over de Naga-stammen, die het bergland van Assam-Birma bewonen, geeft de schrijver ook enige foto's van krijgsdansers, getooid met kegelvormige mutsen, welke voorzien zijn van wijd uitstaande horens van de buffel, of van de gayal.[4]

Evengoed als de oorlogvoerenden in ons werelddeel hun harnassen en lederen wambuizen droegen, tot bescherming van het lichaam, zocht ook de landsbevolking in de Archipel de slechte kansen van de strijd zoveel mogelijk te verminderen, door het lichaam beschuttend te omkleden met een buffellederen wapenrusting. Stukken hard leer werden zó gesneden, dat ze met rotanhechtsel konden worden samengevoegd.

De Gajo's droegen in de krijg een soort borstkuras van karbouwenleer.[5] Van Z.-Nias zijn bekend buffellederen buikplaten en een kolder van hetzelfde materiaal, bestaande uit rondgebogen stukken buffelleder, die aan de uiteinden samengevoegd zijn.[6]

De Missionaris P. Drabbe geeft een afbeelding van een lederen wambuis (*tatandi*) van karbouwenhuid, welke tot de Tanémbarese oorlogskleding behoort en welke het bovenlijf van de hals tot aan het middel geheel bedekt.[7] Een dergelijk lederen wambuis (*kasaq*) van een voorvechter van de Alor-eilanden wordt ons aldus beschreven: „het bestaat uit een driedelig rugstuk en een enkel borststuk. Het middenstuk van het rugpantser is naar boven doorgetrokken ter bescherming van nek en achterhoofd. De rechthoekige vleugelstukken zijn met rotanreepen aan het rugstuk genaaid en uitgeschulpt voor het doorlaten der armen. In het rechter vleugeldeel is een stuk uitgesneden, ter bescherming van de hals. De beide zijstukken dienen, om de flanken van het lichaam te bedekken. Aan het langwerpige borststuk is een kraag bevestigd, die hals en kin moet beschermen. Rug- en borst-

[1] Bouman, Toeharlanti, blz. 712.
[2] Kruyt, De Timoreezen, blz. 446.
[3] Scheftelowitz, Das Hörnermotiv, blz. 465.
[4] Von Fürer-Haimendorf, Die nackten Nagas, blz. 201 en fig. 75 en 85.
[5] Kempees, Tocht van Van Dalen, blz. 95 en Pl. 10.
[6] Loeber, Leder en perkamentwerk, blz. 18 en Pl. V.
[7] Drabbe, het leven van den Tanémbarees, blz. 233 en fig. 74.

pantser zijn aan elkaar verbonden door een dik snoer van tali-doeg, waaraan een krans van cyprea-(cowri-) schelpjes ter versiering is gehecht."[1]

Uit het land der Toradja's is als belangrijk stuk te vermelden een „schubbenjak" met bijbehorende helm van karbouwenleer.[2] Een dergelijk pantserjak van lederen schubben was ook in het landschap Laiwoei (op het Z.O.-schiereiland van Celebes) in gebruik. F. Treffers hangt over het gebruik ervan het volgend tafereel op: „Gingen slechts enkele personen uit om koppen te snellen, dan werd zoo verraderlijk mogelijk te werk gegaan. Men loerde in het bosch op een geschikt punt op een voorbijganger. Een pantser van reepjes karbouwenhuid lag gereed op den grond. Kwam er nu iemand aan, dan raapte de aanvaller met een handige beweging het pantser, dat te zwaar was, om den geheelen tijd gedragen te worden, van den grond op, zwaaide het met een ruk over het hoofd, het tegelijk aantrekkend, wierp dan het slachtoffer met een lans, soms nog met een tweede, en eerst als de gewonde niet meer in staat was kwaad te doen, hakte hij hem het hoofd af." Het pantser beschermde voldoende tegen lansworpen of klewanghouwen, mits de drager slechts zorgde niet te bukken, daar anders, met het buigen van het lichaam, de lans tussen de schubben zou doordringen.[3]

In het Toradjase berglandschap Napoe trof Dr. Kruyt in een tempel een eenvoudige soort kuras aan van buffelleer, met een opening er in voor het hoofd, zodat de ene helft borst en buik bedekte, terwijl de andere helft over de rug afhing. Met zulk een lederen wapenrusting (*hoemba*) tooien zich de Napoese sjamanen bij hun dansen, waarbij zij de tocht van een koppensneller uit de oude tijd nabootsen.[4]

Ook bij de To Mori en aanverwante stammen had men pantserjakken van buffelvel. In volle oorlogsuitrusting droeg men in Mori een harnas van touw gevlochten, zonder mouwen, met kleppen van buffelhuid op de schouders en met dito beenstukken, terwijl het hoofd gedekt werd met een van rotan gevlochten muts, waaraan van voren en van achteren kleppen van buffelhuid waren bevestigd. Iemand aldus uitgerust, gebruikte in de oorlog geen schild.[5]

Van de Kleine-Soenda eilanden worden buffellederen kolders o.a. vermeld van Flores, Timor, Solor[6], Adoenara en Lomblem[7], Alor en Pantar.[8]

[1] Aanwinsten afd. Volkenkunde v. h. Kol. Instituut over 1934, blz. 98, no. 87.
[2] Loeber, Leder en perkamentwerk, blz. 18 en Pl. VI.
[3] Treffers, Laiwoei, blz. 214.
[4] Kruyt, Napoe en Besoa, blz. 1299.
[5] Adriani en Kruyt, Van Posso naar Mori, blz. 181.
[6] Loeber, Leder en perkamentwerk, blz. 18.
[7] Beckering, Adonara en Lomblen, blz. 201.
[8] De eilanden Alor en Pantar, Tijdschr. Aardrk. Gen., 31, 1, blz. 79.

§ 22 DE HORENS

Werd boven reeds een en ander opgemerkt aangaande het uiterlijk aspekt der karbouwenhorens (blz. 32 vg.) en over het mutileren daarvan door veebezitters, om hun dieren van die van anderen te onderkennen (boven blz. 71), het verwerken dier horens tot voor de mens nuttige gebruiksvoorwerpen, bleef nog onbesproken. Daarover dus thans nog een enkele aantekening.

Bedreven hoornbewerkers, vooral op Java, weten daarvan allerlei zaken van huiselijk of dagelijks gebruik, ook voor Europees gebruik, te vervaardigen, zoals kammen, glasdeksels, tabaks-, sigaren- en sigaretten-pijpen, knoppen voor wandelstokken, krabbers, horlogekettingen, handvatsels voor wajangpoppen, servetringen, sigarenkokers, knopen, tollen, knikkers, armbanden, oorknoppen, heften van wapens, penhouders, vouwbenen en wat al niet meer. Het betreft hier echter alleen huisnijverheid, werk van handige knutselaars, die onze tijdswaarde niet kennen.

Van Timor zijn bekend de lepels, gesneden uit karbouwenhoorn met soms sierlijke vogelfiguren. Zij zijn niet alleen merkwaardig uit een oogpunt van kunst, maar ook, omdat zij een belangrijke plaats innemen in het Timorese dodenrituaal en uitsluitend daarbij worden gebruikt.[1] Ook de, gewoonlijk uit buffelhorens gesneden, gevesten der zwaarden (*penai*) bij de Toradja's wekken onze bewondering op.[2]

Wij denken hierbij evenzeer aan het bekende oud-Batakse hoornsnijwerk. Hebben de Javanen, zoals Dr. G. P. Rouffaer opmerkt, het monopolie van het à jour uitsnijden van de lederen wajang-beelden, de skulptuur, met buffelhoorn als werkmateriaal, vindt men nergens fraaier als bij de Batak's. Tot de attributen der oud-heidense Batakse priesters behoorden de herhaaldelijk afgebeelde toverhorens (*naga morsarang*), die men alleen nog kan bewonderen in de Europese musea, ver van het land, waar zij eenmaal voorwerpen van pieuze verering waren. Uit de dagelijkse omgeving van de Batak geheel verdwenen zijn ook de vaak kunstig bewerkte kruithorens (Karo: *penggalakan*, Toba: *porpanggalahan*) en hoornen kogelhouders of kogelbussen. De laatste hadden de naam „neushoornsnavel" (Toba: *baba ni onggang*) dááraan te danken, dat zij gesneden waren in de vorm van een vogelsnavel met twee verende, snebvormige goten, waartussen de loden kogels waren vastgeklemd. Door buiging der beide goten konden de kogels één voor één naar binnen en naar buiten worden geschoven.[3]

---

[1] Middelkoop, Studie v. h. Timoreesche doodentirueel, blz. 48 en afb. 9–11; zie ook afb. van uit hoorn gesneden lepels en ophanghaken: Hough, Buffalo motive, Pl. I.

[2] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., I, blz. 254.

[3] Deze typische kogelhouders zijn herhaaldelijk afgebeeld, o.a. in Jasper's opstel over hoorn-, been-, schildpad- en paarlemoerbewerking Pl. III, waar het voorwerp echter

Tot de praktische toepassingen van buffelhorens, welke zich tot in onze tijd hebben gehandhaafd, behoren de hoornen laatkoppen en de signaalhorens, welke in de Archipel verspreid worden aangetroffen. Voor het afleiden van lokale pijnen is het zetten van koppen een algemeen gebruikt hulpmiddel. Men zet de basis van de hoorn – in de punt waarvan een gaatje is geboord – op de plek, waaraan men het bloed onttrekken wil. Daarna zuigt men aan de punt van de hoorn, tot het lichaamsdeel door bloedaandrang rood wordt. Vervolgens maakt men op die plaats een insnijding in de huid en zuigt opnieuw, tot een voldoende hoeveelheid bloed is afgetapt.[1] Signaalhorens werden, behalve tot het geven van signalen, ook gebruikt, om de bevolking tot de strijd op te roepen. Tegenwoordig worden zij nog wel gebezigd op afgelegen ladang's, om schadelijk gedierte te verjagen, of, zoals bijv. in Atjeh, in kleine dorpgodsdiensthuizen, waarin men geen trom heeft, om de mannen voor de godsdienstoefeningen te verzamelen.[2]

Wij kunnen dit alles slechts vluchtig aanstippen, maar wensen speciaal nog de aandacht te vragen, voor een geheel ander, minder algemeen, gebruik van buffelhorens, nl. als materiaal tot dokumentatie van plaats gehad hebbende voorvallen. Werd bij de Toradja's een binnenlandse oorlog door de vrede bezegeld, dan werd een buffel geslacht. Elke partij ontving een hoorn van het geslachte dier, als bewijs, dat de vrede was bekrachtigd.[3]

Bij het vaststellen van belangrijke schikkingen, werd vroeger in Z.-Sumatra de getroffen overeenkomst in tweevoud op een paar buffelhorens ingegrift, waarna elk van de beide partijen één hoorn bewaarde. Dergelijke „beschreven buffelhorens" vindt men nu nog onder de z.g. *poesaka*'s, of oude geheiligde erfstukken, in het landschap Koerintji (in Djambi). In vroeger jaren was men met deze voorwerpen zeer geheimzinnig; vreemdelingen kregen ze niet te zien. Alleen de hoofden mochten deze geslachtenoude erfstukken bewaren, en wanneer zij al eens, bij bijzondere gebeurtenissen, werden te voorschijn gebracht, dan werden zij met grote piëteit en onderscheiding bejegend, want van een zorgvuldige, eerbiedige behandeling en een ongerepte bewaring dezer heilige *poesaka*'s hing het wel en wee van het landschap af. Deze beschreven buffelhorens bevatten in z.g. *rèntjong*-schrift (de benaming voor dit Z.-Sumatraanse letterschrift) de oorkonden,

---

abusievelijk een kruithoorn wordt genoemd; zie verder De Lorm en Tichelman, Beeldende kunst Bataks, Pl. XLIII.

[1] Kreemer, Volksheelkunde, blz. 90 vg.

[2] Kreemer, Atjeh, I, blz. 321.

[3] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., I, blz. 328.

betrekking hebbende op oude grensregelingen, overeenkomsten en oude legenden.[1]

Van een dergelijke beschreven buffelhoorn is ook sprake in een, door C. M. Pleyte medegedeelde, Batakse legende, omtrent de afkomst van Si Singa Mangaradja, de mystieke figuur van de vroegere „priestervorst" van Bakhara in het centrale Batakland, die in 1907 sneuvelde, na een hardnekkige achtervolging door Kapitein Christoffel's marechaussees. In die legende wordt verhaald, dat toen zijn vader Toga Bakhara Sinomba geboren werd, diens vader Toean na Bongbong een feest gaf, waartoe hij een grote mannetjesbuffel slachtte. „Na afloop van het feest, bewaarde hij diens horens, en nadat het been verhard was, polijstte hij de horens en versierde de punten met hanevederen, waarna hij Toga Bakhara's wonderdadige oorsprong daarop grifte, opdat deze, groot geworden, zijn afkomst zou vernemen. Bij zijn dood deelde Toean na Bongbong aan zijn zoon mede, dat zijn op de horens geschreven genealogie door hem in den wand van het huis was opgeborgen."[2]

§ 23 DE BEENDEREN EN DE HOEVEN

Behalve de horens zijn ook de beenderen van de karbouw op Java een gewild handelsartikel, dat gewoonlijk aan Chinese afnemers wordt verkocht, die er gelatine uit koken, of er beendermeel uit maken. Evenals uit hoorn worden ook uit het been-materiaal allerlei gebruiks- en siervoorwerpen gemaakt, zoals kris en mesheften, vlechtnaalden voor het aaneen rijgen van dakbedekking, hoofdkrabbers, lijfsieraden, enz. Batakse beenbewerkers weten van de ribben van buffels en runderen wel een soort van wichelstaven (*tondoeng roesoeq*, of *soerat toelen-toelen*) te snijden, welke met toverspreuken zijn beschreven en de *datoe* ten dienste staan bij de uitoefening van zijn beroep.[3]

Als kleine bijzonderheid zij hier nog aan toegevoegd, dat van de buffels, waarop de Toradja bijzonder gesteld is, wel de hoeven en de kiezen worden bewaard, in de hoop, dat hiervan zegen zal uitgaan op de kudde.[4]

---

[1] Kooreman, Korintjische adat, blz. 184 vg.; Westenenk, Rèntjong-schrift, blz. 95 vg. (met afb. Pl. I, fig. 1); Galis, Religieuse structuur Kaur, blz. 261 vg. en 280; Witkamp, Reisindrukken Kerintji, blz. 268 en daar aangegeven litteratuur.

[2] Pleyte, Singa Mangaradja, blz. 4 vg.

[3] Middendorp, Het recht van den sterkste, blz. 137.

[4] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 264.

HOOFDSTUK VII

DE KARBOUW IN VERBAND MET HET VOLKSGELOOF

§ 24 HET VOLKSGELOOF

Onder „volksgeloof" wordt hier verstaan, de eigen levens- en wereldbeschouwing der inheemse bevolking van de Indonesische Archipel, met uitsluiting van de Islam. Er kan worden volstaan, met daarover in het algemeen te verwijzen naar de bestaande vaklitteratuur.[1] Ter oriëntering van hetgeen hier volgen gaat, zij slechts het volgende dienaangaande in herinnering gebracht.

Dikke boeken werden geschreven over de psyche der z.g. „primitieven", waarin betoogd wordt, dat zij volgens andere regels zouden denken dan wij. L. Lévy Bruhl, één der leiders dezer richting in de etnologie spreekt van de primitieve mentaliteit, welke volgens hem pre-logisch is. De nieuwere etnologische litteratuur neemt daartegenover, vrij algemeen, als axioma aan, dat de menselijke geest in alle tijden en op alle plaatsen principieel dezelfde is. „Anyone who has lived with primitive tribes" – aldus merkt F. Boas op – „who sees in them not solely subjects of study to be examined like a cell under the microscope, but feeling and thinking human beings, will agree, that there is no such thing as a primitive mind, a magical or prelogical way of thinking, but that each individual in primitive society is a man, a woman, a child of the same kind, of the same way of thinking, feeling and acting as man or child in our own society."[2] Intussen is er zeker een gradueel onderscheid tussen de denkwijze der z.g. primitieven of natuurvolken en de onze, doordat hun weten enger is begrensd.

Dat men de uitdrukkingen „primitieven" en „primitieve denken", hoe-

---

1 Daar het ondoenlijk is, daarvan een opsomming te geven, beperken wij ons, tot een verwijzing naar de artikelen „Animisme", „Dynamisme", „Heidendom", „Magie", Praeanimisme" en „Priesters" in de Encycl. v. N.I. en de daar aangehaalde litteratuur. Verder de beide opstellen van Mr. van Ossenbruggen over het „Primitieve Denken" (met litteratuur), en voor de nieuwere litteratuur Birket Smith, De weg der beschaving, blz. 417 vg.

2 Boas, Primitive Art, blz. 2.

wel strikt genomen niet juist, toch als konventioneel is blijven gebruiken, vindt zijn oorzaak dáárin, dat men er een nieuwe betekenis aan is gaan hechten, nl. van volken met een elementaire kultuur. „Geen volk verkeert nu nog in primitieve staat in de feitelijke betekenis van het woord. Iedere stam, op welk laag peil deze zich ook bevindt, heeft de ontwikkeling en ervaring van ontelbare generaties achter zich.”[1]

De grondgedachte van het volksgeloof der nog heidense volken is – door de bril van de etnoloog bekeken – het dynamistisch of magisch denken, waarbij de mens zich niet, als bij de religie, afhankelijk voelt van hogere macht of machten, maar door eigen kennen en kunnen de natuur meent te kunnen beheersen en aan zijn wensen dienstbaar maken. Hij is er verder van overtuigd, dat hij er ten eigen voordele mede opereren kan, zowel ten goede als ten kwade. Hij kan er welstand en vruchtbaarheid, maar ook vloek en verderf mede verwekken.

Bij de dynamistische wereldbeschouwing behoort als praktisch leerstuk het „sympatiegeloof”, dat in het leven wordt geroepen door een associatief verband te leggen tussen dingen van gelijksoortig aanzien, ten opzichte bijv. van vorm, kleur, afbeelding, naam, enz. Ieder denkend mens gevoelt in zich de behoefte, zich de wereld om hem heen als een redelijk organisch geheel voor te stellen, waarin ieder onderdeel niet op zichzelf bestaat, maar de invloed van zijn omgeving ondervindt en daarop inwerkt. De primitieve mens doet dit ook, maar door zijn gebrek aan kritiek, mist hij het inzicht van oorzaak en gevolg.

Wanneer men de beginselen waarop het dynamistisch denken is gebaseerd, analyseert, ziet men, dat zij in hoofdzaak van tweeërlei aard zijn. Vooreerst de opvatting, dat het geheel de eigenschappen heeft van het deel (en omgekeerd) en dat gelijksoortige dingen gelijksoortige eigenschappen hebben; in de tweede plaats de opvatting, dat oorspronkelijk samenhangende dingen een samenhangend geheel blijven vormen, ook nadat het fysisch kontakt verbroken is.

Uit dit denken vloeien de z.g. „analogiehandelingen” voort, waaruit voor een belangrijk deel de magie der natuurvolken bestaat. Hierbij betreft het niet de gelijkenis tussen konkrete dingen, maar tussen de verhoudingen, waarin het een tot het ander staat. Voorbeelden van magie kwamen wij in de voorgaande bladzijden reeds herhaaldelijk tegen (bijv. blz. 60, 89, 120, 125, 129, 147). In dezelfde magische gedachtengang vinden ook tal van verbodsvoorschriften hun oorsprong (bijv. blz., 57, 63–66, 116). Niet zelden komen de beide vorenbedoelde gedachtenrichtingen met elkaar gekombineerd voor.

---

[1] Birket-Smith, De weg der beschaving, blz. 34 vg.

Het spreekt wel vanzelf, dat waar de bovenbedoelde gedachtenassociaties niet door het kritisch verstand worden geleid, maar zelf de leiding nemen, de mogelijkheid wordt geopend voor de zonderlingste konklusies. Begaat de wet der gelijkenis de denkfout, dat dingen, die op elkaar gelijken, dezelfde zijn, de wet van het kontakt gaat uit van de foutieve waarneming, dat oorspronkelijk samenhangende dingen, na afscheiding, met elkaar in verband blijven.

Er behoeft wel niet aan te worden herinnerd, dat volken, levende in de min of meer magische kultuursfeer, zoals er nog vele in de Archipel worden aangetroffen, zich de boven geschetste dogma's van het magisch denken als zodanig niet bewust zijn. Zij brengen die slechts onwillekeurig, of zo men wil, tegen wil en dank in praktijk. Zelfs bij de hoogst ontwikkelde volken is dit denken niet geheel verdwenen, maar leeft daar nog als „bijgeloof" voort. Wie onzer is er geheel vrij van? „Der Aberglaube gehört zum Wesen des Menschen und flüchtet sich wenn man ihn ganz und gar zu verdrängen denkt, in die wunderlichsten Ecken und Winkel, von wo er auf einmal, wenn er einigermaszen sicher zu sein glaubt, wieder hervortritt."[1]

Niet alleen al hun doen en laten, maar ook de gehele samenleving der op lagere kultuurtrap staande volken is van hun magisch denksysteem afhankelijk. „De primitieve religie" – schrijft Prof. Kaj Birket-Smith – „is geen zondagsgeloof, dat slechts bij plechtige gelegenheden te voorschijn wordt gehaald en verder weer rustig kan insluimeren. Integendeel, zij maakt geheel en al deel uit van het dagelijkse leven, ze is een middel, om het bestaan te beleven en staat dus in nauw verband met de overige cultuur."[2]

Zuiver dynamisme komt niet voor. Steeds komt daar naast, of in kombinatie daarmede, het „animisme" (Lat. animus = ziel) tot uiting, d.i. de gedachtengang der natuurvolken, dat alles, levenloze voorwerpen niet uitgesloten, bezield is (d.i. het eigenlijk animisme) en dat geesten verantwoordelijk zijn voor al het gebeuren in de wereld (d.i. het spiritisme). Een groot aantal animistische geesten zijn echter niet anders dan gematerialiseerde magische krachten. „Naast het geloof aan de magisch krachten" – aldus Dr. J. Mallinckrodt – „treft men het geloof in de bezieldheid van de natuur aan. Het animisme met den aanhang van fetisisme en spiritisme, die daarbij behoort, heeft de magische krachten verpersoonlijkt in Goden en geesten en andere wezens van hooger orde, die de voornaamste uitingen der magische werkingen voorstellen. Deze voorstellingswijze is een gevolg dáárvan, dat het den primitieven niet mogelijk is, zich abstrakties in te denken,

---

1 Goethe, Sprüchen in Prosa, no. 35.

2 Birket-Smith, De weg der beschaving, blz. 319.

zonder daaraan vorm te geven, waardoor het onbegrijpelijke van het abstrakte dus verdwijnt. In de offers, die aan de geesten gebracht worden, in de geheele vereering dier wezens, treft men echter de trekken aan, die er op wijzen, dat we te doen hebben met magische invloeden, die gekeerd of versterkt moeten worden."[1]

Het evengenoemde „fetischisme" is het geloof in de magisch beschermende kracht van bepaalde voorwerpen, waartoe o.a. de amuletten behoren.

De hogere wezens, waarmede het spiritistisch deel van het animisme rekening houdt, worden in klassen verdeeld: een oppergod, mindere goden, natuurgeesten en vooroudergeesten. Dat men, zelfs bij de meest primitieve stammen soms het geloof aantreft in een Opperwezen, dat voortbrenger (schepper) is van al het bestaande en meester over leven en dood, valt niet te ontkennen. Hierbij dient echter opgemerkt, dat van een persoonlijke verhouding van dit hemelse wezen en de profane mens nauwelijks of geen sprake is. Vaak treedt de opperste god op als een hoog verheven wezen, een *deus otiosus*, die wel de wereld heeft geschapen, doch zich sedertdien van deze en van haar gewoel verwijderd houdt; in werkelijkheid heeft hij met de mensen niets meer van doen en hij leeft slechts in de sagen, waaruit hij is ontsproten, als antwoord op het verwonderde „vanwaar" en „waarom" der mensen.[2] Ook de gemeenschap van de mens met de mindere goden is maar zeer beperkt; daartoe is steeds de hulp van een tussenpersoon nodig.

Met de talloze natuurgeesten, die de bossen, rivieren, moerassen, enz. onveilig maken, krijgt de mens pas te doen, wanneer hij ze (meestal onbewust) in de weg treedt, of ze (gewoonlijk onopzettelijk) op een of andere wijze beledigt. Die natuurgeesten worden ons beschreven als wispelturig en prikkelbaar van aard. Worden zij, naar hun mening, niet met de nodige égard's behandeld, dan wordt hun wraakzucht opgewekt en straffen zij met ziekten en andere rampen. Door de sympatetische „bespreking" door bezweringsformulieren tracht de eenvoudige mens hen te intimideren en zoveel mogelijk op een afstand te houden.

Veel belangrijker voor het verkeer met de onzichtbare wereld is de ontelbare schare der overledenen, die thans als geesten in het dodenrijk hun aards bestaan vervolgen en geacht worden tot de nog levende familieleden te blijven behoren. Zij zijn het, die de dagelijkse levensomstandigheden hunner nakomelingen in de hand hebben. Daarom worden zij in alles geraadpleegd en bij alle gelegenheden, die maar van enig belang zijn, aangeroepen, om er aan deel te nemen. Deze geesten der afgestorvenen denkt men zich als goedgezind jegens de overlevenden, als dezen de overgeleverde

---

[1] Mallinckrodt, Het begrip *djawi*, blz. 639 vg.

[2] Birket-Smith, De Weg der Beschaving, blz. 301.

voorvaderlijke inzettingen en gebruiken (de *adat*) behoorlijk naleven en als hun de offers worden gebracht, waarop zij aanspraak hebben. Dan, maar ook dan alleen, verlenen zij hun diensten ten bate der gemeenschap. Bij verwaarlozing dier plichten echter, straffen ook zij de nalatigen met ziekte, misgewas en andere onheilen. Bij de heidense volksstammen in de Archipel is de voorouder-verering geheel tot de praktische volksgodsdienst van het dagelijks leven geworden.

Voor hen, die van de animistische goden en vooroudergeesten inlichtingen wensen te verkrijgen, is steeds een bemiddelaar nodig. Men kan hierbij twee gevallen onderscheiden: òf de hogere macht inkarneert zich in het lichaam van het medium (sjamanisme), òf het medium scheidt het innerlijk wezen van zijn lichaam af, om zó ten hemel te varen (priesterschap).

§ 25 VERHOUDING TUSSEN MENS EN KARBOUW

Volgens het primitieve denken bestaat er een nauwe betrekking tussen mens en dier. Alleen het uiterlijk verschilt, het innerlijk wezen wordt geacht bij beiden dezelfde te zijn. „Voor den wilde, den onbeschaafde" – zo schreef de Hoogleraar G. A. Wilken – „bestaat er niet zulk eene scherpe afscheiding tusschen de menschen- en dierenwereld, als wij ons van der jeugd af, door de absolute tegenstelling van het redeloos dier en den redelijken mensch hebben leeren denken,"[1] en hij haalt dan ter adstruktie een uitvoerig citaat aan van Dr. F. Schultze, waarin ook deze wijst op de overeenstemming van wils- en gevoelsuitingen bij de natuurmensen en de dieren. De wereld van de een is de facto ook die van de ander; beider belangen lopen inéén; hetzelfde streven en dezelfde motieven bij beiden; gelijke magische invloeden beheersen hun beider bestaan; de natuurmens vindt in het dier zichzelf terug; daarom beschouwt hij het noodwendig als zijns gelijke, als hem in ieder opzicht gelijkwaardig.

Er zijn zelfs gevallen, dat de primitieve mens bepaalde diersoorten als boven hem verheven wezens beschouwt. Daar lichaamskracht bij hem als het meest waardevol geldt, zo ligt het voor de hand, dat de grote, sterke, agressieve dieren, die de mens, ook in magische kracht, verre de baas zijn, als zijn superieuren worden aangemerkt. „Geistige Vorzüge kann der Wilde wenig schätzen" – zo schrijft Dr. Schultze nog – „da er sie nicht kennt und versteht. Er wie alle roheren Menschen, wie die Knaben in den Flegeljahren, wie die alten Recken in der Heldensage, schätzt vor Allem die körperliche Kraft. Sie imponirt ihm, sie hauptsächlich nützt ihm."[2]

Zonderen wij de olifant uit, die in de Ind. Archipel alleen in Sumatra en

[1] Wilken, Verspreide geschriften, III, blz. 79.
[2] Schultze, Der Fetischisme, blz. 197.

Noord-Borneo voorkomt, dan is de buffel fysisch wel het sterkste dier, dat men daar kent. Zijn enorme kracht, waartegen zelfs de sluwe tijger het aflegt en waartegenover de mens zijn eigen nietigheid gevoelt, heeft er toe geleid, in de buffel de representant van de ware heldengeest te zien. Daarom werden de helden onder de strijders, die uitblonken door dapperheid en moed, bij de Boeginezen met buffels vergeleken.[1]

Dat de buffel vanouds gold als het zinnebeeld van kracht, aanzien en rijkdom (vgl. boven blz. 135) blijkt verder hieruit, dat onder de vorstennamen van het oude Hindoe-Javaanse rijk Padjadjaran in West-Java de naam van de buffel vaak als eretitel voorkomt. Th. Stamford Raffles haalt een oude Javaanse overlevering aan, volgens welke de eerste vorst van dat rijk de karbouw voor het eerst als ploegdier bezigde, welke omstandigheid hem de erenaam van „Mahisa" (het hoog-Javaanse woord voor buffel) bezorgde en zijn afstammelingen die van „Moending" (het Soendanese woord voor dit dier).[2]

Ook de gemakkelijke wijze, waarop de karbouw zijn levensonderhoud vindt, welke zo'n schril kontrast vormt met 's mensen eigen hulpeloosheid, spreekt sterk tot de verbeelding van de eenvoudige van geest.

Hoeveel heeft de mens niet aan de karbouw te danken? Is het dier reeds tijdens zijn leven, door zijn werkkracht, zijn meester behulpzaam in diens bedrijf, bij zijn overlijden wordt de karbouw vaak zelf gedood, om hem ook dan nog diensten te bewijzen in de toekomstige wereld.

De grote plaats, die de karbouw allerwegen in het maatschappelijk leven der bevolking inneemt, blijkt o.a. uit de kleine bijzonderheid, dat hij het gewone, dagelijkse onderwerp van discours van de Inlander uitmaakt. Zo schrijft bijv. J. B. Neumann aangaande de Batak's: „Het vee, zijne gewoonten, de hoegrootheid van den stapel, de vermenigvuldiging, de marktprijzen zijn onderwerpen van dagelijksche gesprekken. Dergelijke gesprekken leiden soms tot twisten, waarbij de hartstochten worden opgeopgewekt."[3] En van de Toradja's heet het evenzo: „Wanneer men een gesprek van eenige Toradja's aanhoort, dat gewoonlijk over een of ander twistgeding loopt, dan hoort men om de minuut het woord *baoela*, buffel."[4]

Dat de karbouw behandeld wordt als ware hij een zichzelf bewust persoon, volgt o.a. hieruit, dat de Javaanse landman hem toespreekt en bij zijn naam noemt, welke gewoonlijk een of andere opvallende uiterlijke hoedanigheid van het dier aanduidt (boven blz. 33). Bij de Rotenezen hebben

---

[1] Niemann, De Boegineezen en Makassaren, blz. 266 vg.

[2] Raffles, History of Java, II, blz. 96; Stutterheim, Oudheidkundige aanteekeningen, blz. 279, 289; Van Hinloopen Labberton, Handboek, blz. 81.

[3] Neumann, Pane en Bila, 1887, blz. 84.

[4] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 1e dr., blz. 173.

de karbouwen ook vleinamen, gebruikt in versjes en wanneer de dieren op de sawah's aan het werk zijn.[1] Van de Toradja's schrijft Dr. Kruyt: „Menige buffel draagt een eigennaam, ofschoon dit geen regel is. Dikwijls zijn wij er getuige van geweest, met welk een welgevallen de Toradja zijn dieren beschouwt; wij hebben vrouwen haar gelaat tegen den neus harer dieren zien drukken, om uiting te geven aan haar teedere gevoelens."[2] Valt bij de Ngadanezen van Midden-Flores een karbouw door buitengewone grootte of kracht op, dan krijgt hij van zijn eigenaar een naam. In dit geval mag het dier niet worden geslacht, maar moet het zijn natuurlijke dood sterven. Dan wordt alleen de kop begraven en boven het graf een dissoliet opgericht.[3]

Is iemand in het gezin overleden, dan geeft de Toradja hiervan kennis aan zijn buffels.[4] Is de maïs gerijpt, dan brengt de Timorees, vóórdat hij zelf daarvan eet, eerst enige klossen naar de karbouwenkraal. Daar worden de korrels geroosterd. Een deel er van strooit hij over de buffels uit. „De gedachte daarbij is, dat de dieren met de leden van het huisgezin gehuwd zijn en dat ze daarom ook gezamenlijk van den gewonnen oogst eten."[5]

Er is tussen mens en karbouw niet alleen een innerlijke band van saamhorigheid, maar het psychisch kontakt tussen beide gaat vaak nog verder. De geweldige lichaamskracht van de karbouw, gepaard met zijn treffende lijdzaamheid, oefenen op het denken van de natuurmens een associatieve invloed uit, die de laatste in dit dier een wezen van hogere orde doet zien, waartegen hij als zijn meerdere opziet en dat hem met ontzag en heilige vrees vervult (vgl. § 29). Uit die vrees spruit de religieuze verering, die de magisch-animistisch aangelegde mens de karbouw toedraagt, vanzelf voort.

Volgens de Toradja's zouden de karbouwen de gave der helderziendheid bezitten. „Wanneer bijv. een half verwilderde buffel, die zich zelden laat zien, uit zichzelf in het dorp komt en niet spoedig weer naar zijn weideplaats (*lambara*) wil terugkeeren, zegt men, dat hij ziet, dat één van de leden van het gezin zijns meesters zal sterven." Buffels, die onder het sterfhuis aangebonden staan, zouden de koppen wenden en het lijk huns meesters nakijken, wanneer dit wordt uitgedragen en ze zouden daarbij tranen in de ogen krijgen. Als iemand na een sterfgeval naar de weideplaats gaat, roept hij de buffels toe: „Zoekt je meester niet, hij is overleden."[6]

Buffels doen ook openbaringen en voorspellingen in de droom, voorname-

[1] Kruyt, De Roteneezen, blz. 325 vg.
[2] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 254.
[3] Arndt, Die Megalithenkultur, blz. 24.
[4] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., II, blz. 462.
[5] Kruyt, Reisverslag Timor, blz. 788.
[6] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., II, blz. 463.

lijk omtrent alles, wat met de dood in betrekking staat. Droomt de W.-Toradja, dat één zijner buffels sterft, dan zal, zo meent hij, binnenkort een broer of zuster uit het leven scheiden. Ziet hij in de slaap zijn buffels verzameld, dan beduidt dit, dat er weldra van deze dieren zullen worden geslacht bij gelegenheid van zijn eigen begrafenis. Vooral als de Toradja op het oorlogspad is, wordt zeer op dromen gelet.[1] Droomt de Ngadanees van W.-Flores „dasz er von einem Kerbau gestoszen wird, oder dasz er mit einem Reichen und Vornehmen in Streit gerät, so ist dies ein Zeichen, dasz er *Deva* auf irgend eine Weise beleidigt hat und bringt ihm zur Sühne ein Opfer, Kerbau, Schwein oder Huhn. Werden wir im Traume von einem Kerbau verfolgt, der uns mit den Hörnern aufgabeln oder durchbohren will, wir müssen sterben."[2]

Van het speeksel van de karbouw gaat volgens het volksgeloof een bijzondere geneeskrachtige werking uit en zelfs het water uit de poel, waarin een karbouw heeft rondgewenteld heeft, zowel uit- als inwendig toegediend, terapeutische kracht.[3] Ook het zich in bepaalde gevallen door een buffel te laten likken, wordt soms als geneeskrachtig beschouwd. In zijn Toradjaboek schrijft Dr. Kruyt: „Heilzaam wordt het speeksel van buffels geacht. Lieden met een opgezetten buik laten zich dit lichaamsdeel door een buffel belikken; zijn kwijl smeert men op pijnlijke plekken."[4] In de stichtingsmyte van het landschap Wadjo in Z.-Celebes wordt melding gemaakt van een vorstendochter in het oudtijds machtige Loewoe, die lijdende was aan een afzichtelijke huidziekte, welke een ondragelijke stank medebracht, waardoor niemand haar dorst te naderen. De vorst besloot haar op een vlot in zee te laten wegdrijven, om zich van haar te ontdoen. Na lang omzwalken, landde zij op een onbekende kust, nabij een grote *wadjo*-boom, waarnaar het land later Wadjo werd genoemd. Op zekere dag verscheen een witte buffel, die haar lichaam belikte. De prinses viel toen in slaap en bij het

---

[1] Kruyt, W.-Toradja's, II, blz. 236; Woensdregt, Lijkbezorging, blz. 575.

[2] Arndt, Religion der Nada, blz. 707, 724.

[3] Van Ossenbruggen, Het primitieve denken, blz. 58 vg.; Kreemer, Atjeh, II, blz. 596.

[4] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 255. Dat ook aan het speeksel van het gewone rund soms wonderbaarlijke eigenschappen worden toegeschreven, blijkt uit een mededeling van J. L. van der Toorn, dat hij er in de Padangse Bovenlanden eens getuige van was, hoe een koe daar dagelijks door tal van patiënten bezocht werd, om van het dier genezing te erlangen voor allerlei kwalen. „De genezende kracht ging uit van de tong, waarmede de koe het zieke of verwonde lichaamsdeel lekte" (Van der Toorn, Het Animisme, blz. 349). Men denkt hierbij onwillekeurig aan de heilige tempelrunderen van Voor-Indië, die op heilige feestdagen rondgaan, om genezing te brengen aan zieken. Zie over de genezende werking van het likken door heilige tempeldieren (honden, ganzen, enz.) in de Oudheid: Weinreich, Heilungswunder, blz. 100.

ontwaken ontdekte zij, dat ze van haar afgrijselijke kwaal verlost was.[1]

Prof. G. A. Wilken noemt verschillende volksstammen in de Archipel, bij wie de voorstelling bestaat, dat de ziel van de mens in een of ander dier kan overgaan, waardoor er zulk een geheimzinnige betrekking tussen die beide wezens ontstaat, dat het lot van de een geheel van de ander afhangt.[2] Het ontstaan van dier uit mens en omgekeerd is een tema, dat men in de volksverhalen van de Indonesische Archipel tot in het oneindige terugvindt. Ook gedaanteverwisselingen van mensen in buffels en van buffels in mensen komen daarin herhaaldelijk voor (§ 32).

Bij sommige Dajakse stammen maakt men onderscheid tussen het bezielend element van mens, dier, plant of zaak. Zo zal de Ngadjoe-Dajak bij de mens spreken van *hambaroean*, maar bij dier, plant, of voorwerp van *gana*, tenzij het iets betreft, dat in nauw kontakt staat met de mens, of waarvan deze voor zijn levensonderhoud in hoge mate afhankelijk is; alsdan spreekt men ook van *hambaroean*. Dit nu is o.a. het geval met de karbouw. Het bezielend element van het dier wordt dan als het gelijke gedacht van dat van de mens.[3] Van de Ngadanezen van Flores schrijft Pater P. P. Arndt: „Die Seelen der Tiere und Pflanzen haben keinen Verstand, sind deshalb den Seelen der Menschen nicht gleich zu halten. Nur der Karbau hat eine Seele, die der Menschenseele fast gleich ist."[4] Zeer opmerkelijk, hoewel nog niet verklaard, is bij deze Ngadanezen het verband tussen het hoogste wezen *Déva Dzara Masi*, de mens en de karbouw. Het meest merkwaardig is wel de identiteit van mensenziel, *déva* en karbouw. Zoals de mens zijn karbouwen hoedt, zo hoedt ook de grote *Déva* (c.q. de talloze *déva*'s, die als zijn kinderen worden genoemd) de mensen. De karbouwen, door de mensen gehoed, zijn de zielen van de *déva*'s; die door de *déva*'s gehoed, de zielen der mensen. De bij de Ngadanezen plaats vindende massale slachtingen van buffels bij offerfeesten staan met hun dodencultus in de volgende samenhang. *Déva Dzara Masi* daalt zo nu en dan van de Inerie, de heilige berg der Ngadanezen, in karbouwengestalte naar het gebied der mensen af. Evenzo gaan er mensen in karbouwengedaante langs dezelfde weg bergopwaarts tot zij komen bij de woning van de almachtige *Déva*, waar deze hen dan aan de zich in het hemelrijk bevindende houten offerpalen (*ngadoe*'s) vastbindt en, slacht of slachten laat, om tot voedsel te dienen. Als regel geldt: sterft er op aarde een mens, dan heeft men boven bij *Déva* een karbouw geslacht

[1] Matthes, Boegineesche en Makassaarsche legenden, blz. 443 vg.; Bertling, Een hypothese, blz. 491 vg.

[2] Wilken, Verspreide Geschriften, III, blz. 291 vg.

[3] Mallinckrodt, Adatrecht Borneo I, blz. 63.

[4] Arndt, Religion der Nada, 1929, blz. 841.

en omgekeerd: slacht men op aarde een karbouw, dan sterft er iemand in de hemel.

Vele zielen nemen, naar de voorstelling der Ngadanezen, nog bij het leven haar intrek in karbouwen. Wanneer een helderziende bemerkt heeft, dat de ziel van een of andere mens in een karbouw is overgegaan, dan deelt hij het de eigenaar van die karbouw mede en zegt hem, dat hij dit dier met boomtakken moet slaan, opdat de ziel weer wegga uit het dier en terugkere in het lichaam van de betrokken persoon. Wordt de karbouw niet op deze wijze behandeld, dan blijft de ziel in het dier wonen. En wordt de karbouw later geslacht, dan sterft ook de mens, aan wie de ziel eigenlijk toebehoort, want, zo meent de Ngadanees, die mens en de karbouw zijn samen één persoonlijkheid.[1]

Van de Béloenezen in Midden-Timor vertelt H. J. Grijzen, dat zij zich met de zielen der dieren weinig inlaten, uitgezonderd met de zielen der karbouwen. Daarmede moet de eigenaar dezer dieren terdege rekening houden, opdat hun geen ongeluk treffe. Vandaar, dat bij verschillende gelegenheden aan die zielen geofferd wordt.[2]

Gaan wij na, welke plaats de karbouw in de menselijke samenleving inneemt, dan dient er op te worden gewezen, dat zij niet overal in de Archipel dezelfde is. „De verhouding tusschen de primitief en de dieren om hem heen" – zo schrijft Dr. G. van der Leeuw – „is ambivalent: eenerzijds afstand, respect, vrees, anderzijds gemeenschap, intimiteit aantrekking."[3] Op geen ander dier in de Archipel, waarmede de mens als huisdier dagelijks verkeert, zijn die woorden zozeer van toepassing als op de karbouw. Waar hij, zoals o.a. op Java, staldier is en de landman als werkkracht in zijn arbeid ter zijde staat, treden de gevoelens van gemeenschap, intimiteit, aantrekking, waarop hierboven werd gedoeld, op de voorgrond en laat de zorg voor het dier, over het geheel, in niets te wensen over.

Er zijn echter uitgestrekte, over het geheel schaars bewoonde, gebieden in de vroeger z.g. Buitengewesten (d.w.z. de gewesten buiten Java en Madoera), waar de bevolking nog zo goed als geen ekonomisch gebruik maakt van zijn buffels, afgezien er van, dat hun bezit als een teken van rijkdom en aanzien geldt (boven blz. 134). De karbouw is daar niet als huisdier, in de eigenlijke zin van het woord, te beschouwen en meer los aan de mens ver-

---

[1] Arndt, Religion der Nada, 1929, blz. 820, 836, 839; 1936, blz. 369–375; Dezelfde, *Déva*, blz. 199, 349 vg., 354 vg., 362; Dezelfde, Die Megalithenkultur, blz. 59; Dezelfde in De Katholieke Missiën, blz. 298; vgl. nog Van Baal, Wegen en drijfveren, blz. 182–185.

[2] Grijzen, Midden-Timor, blz. 96.

[3] Van der Leeuw, Religie primitieve volken, blz. 53.

bonden. Vele der volksstammen op de talloze eilanden dier Buitengewesten behoren, wat hun ontwikkeling betreft, nog tot de hakbouwdrijvende volken (boven blz. 92), tot die volken dus, die de grote massa der natuurvolken uitmaken en bij wie de arbeidsdieren vrijwel geheel ontbreken. De gevoelens van gemeenzaamheid, intimiteit enz. treden in de verhouding van mens en karbouw in die minder ontwikkelde oorden vanzelf op de achtergrond, terwijl die van ontzag, vrees, eerbied, daar meer naar voren komen.

In die achterlijke streken dient de buffelhouding in de eerste plaats tot bevrediging van de offerbehoefte. Men offert de onzienlijke machten, die men vreest en waarvan men zozeer afhankelijk is, liefst het beste, dat men heeft. De karbouw is, door zijn bijzondere magische kwaliteiten, daartoe uiteraard het meest aangewezen. Zó is dit dier in bedoelde streken, zoals hieronder zal blijken, ook onderworpen aan al het uitvoerig magisch ritueel, waarmede de grote offerfeesten gewoonlijk zijn omgeven.

§ 26 MAGISCHE VERZORGING VAN DE KARBOUW

Wordt van een, naar onze opvattingen, rationele verzorging van de karbouw weinig werk gemaakt, schier onuitputtelijk zijn de magisch-animistische middelen, waartoe de buffelhouder, in bepaalde gevallen, ten behoeve van het welzijn zijner dieren, zijn toevlucht neemt. Het meest treden die middelen aan de dag bij de geneeskundige verzorging zijner karbouwen.

Waar de karbouw abnormale verschijnselen vertoont, waar hij bijvoorbeeld steeds mager blijft, hoeveel voedsel men hem ook geeft, waar hij, in strijd met zijn gewoonte, onwillig is, zijn stal in te gaan, of waar hij naar een nieuwe weideplaats wordt overgebracht, en in allerlei andere gevallen meer, zijn er bepaalde kuratieve en preventieve handelingen nodig, om dit dier weer gezond en casu quo geschikt voor de arbeid te maken.

Wanneer men in de litteratuur naar gegevens zoekt, omtrent volksopvattingen en gebruiken met betrekking tot de eigen diergeneeskunde bij de volken van de Ind. Archipel, meer speciaal tot die van de huisdieren, dan komt men teleurgesteld uit. De oogst blijkt dan zeer gering. Wèl vindt men hier en daar daarover een losse mededeling, maar samenhang ontbreekt. Een opzettelijk onderzoek naar de eigen veeartsenijkundige denkbeelden der bevolking heeft nog nimmer plaats gehad. Intussen is het weinige, dat men daarover vindt opgetekend, reeds voldoende, om tot de slotsom te komen, dat die opvattingen in beginsel niet verschillen van de voorstellingen, waarop de volksgeneeskunde (etnoterapie) is gebaseerd. Anders is trouwens apriori niet te verwachten, waar er, volgens de primitieve natuurbeschouwing, geen principieel onderscheid tussen mens en dier bestaat (boven blz. 157).

De opvatting, dat ziekte en dood iets onnatuurlijks is, hebben, zoals bekend, alle natuurvolken gemeen. De natuurmens, die niets van bakteriën afweet en de ware samenhang van oorzaak en gevolg niet kent, is maar al te zeer geneigd, alle onheil aan bovennatuurlijke invloeden en machten toe te schrijven. Volgens de natuurfilosofie van het primitieve denken is de toestand van gezondheid te danken aan een evenwichtigheid der magische krachten van het individu en is ziekte een gevolg van verzwakking of vermindering dier krachten. In dit geval kan de magische kracht (levenskracht) versterkt worden door toevoeging van nieuwe levenskracht, bijvoorbeeld door toeëigening van lichamelijke afscheidingen (speeksel, urine, faeces, enz.), omdat deze geacht worden rijk te zijn aan vitale kracht.

Waar de mens zich aan de animistische wereldbeschouwing heeft aangepast, krijgt al zijn doen en laten en dus ook zijn geneesmetode vanzelf een andere betekenis. De animist materialiseert de magische krachten (boven blz. 155) der levende wezens en ziet in ongesteldheid veelal een tijdelijke afwezigheid van de ziel, dan wel de machinatiën van kwaadwillende demonen, of van de geesten van afgestorvenen. De aanwending van vorenbedoelde natuurlijke excreta en secreta heeft nu niet meer de funktie van een magisch versterkingsmiddel, maar van een afweermiddel tegen die geesten. Zo gaan magische opvattingen vaak in animistische over. Ter toelichting hiervan moge het volgende dienen.

Dat de natuurmens zich in urine levenskracht denkt, wordt o.a. bewezen door het veelvuldig gebruik dat van dit middel gemaakt wordt als medicijn. Op blz. 80 werd reeds vermeld, dat men een onwillige, weerstrevende buffel wel tracht te kalmeren, door op zijn neusring te urineren. „De urine moet de magische kracht in den buffel, die dezen wild maakt, – ontzenuwen" – zó luidt de verklaring van Dr. Kruyt.[1]

Gaan wij nu uit de magische voorstellingswereld over naar het Animisme, dan zien wij dat de talloze rondwarende, kwaadwillende geesten hun slachtoffers op allerlei wijzen kunnen ziek maken, bijv. door hen onzichtbaar aan te raken, of in hun lichaam te varen, of hen toe te spreken, enz. Zo kan het bijvoorbeeld gebeuren, dat een zachtzinnige buffel plotseling wild wordt en met de horens gaat stoten. De Toradja noemt zulk een toestand *kemboa*.[2] Dit wordt dan dááraan toegeschreven, dat een boomgeest in het dier is gevaren. De Maleier van Midden-Sumatra spreekt in zo'n geval van

[1] Kruyt, Measa, II, blz. 70; In gelijke zin drukt Dr. Adriani zich uit: „Wat uit het lichaam van den mensch te voorschijn komt, zijn adem, zijn zweet, zijn speeksel, zijne tranen, zijne uitwerpselen, 't is alles tooverkrachtig en daardoor een middel, om uit andere wezens of voorwerpen loskomende tooverkracht te versterken of te verlammen" (Verzamelde Geschriften, III, blz. 110).

[2] Adriani en Kruyt, De O.Toradja's, 2e dr., II, blz. 58.

tasapo (*tersapa*), d.i. „aangesproken", „aangeroepen", waarbij dan aan een boze geest als subjekt wordt gedacht.[1] Gaan de haren van een karbouw plotseling, op onverklaarbare wijze, overeind staan en krijgt hij rood belopen ogen, dan is zulks, voor zijn Minangkabause geleider, het onmiskenbaar bewijs, dat het dier *tasapo* is. Het is voor hem dan zaak, om de karbouw van alle kanten te slaan met een, van zijn eigen urine doortrokken, kledingstuk, naar het heet, „opdat de boze geest, bevreesd voor de stank, zijn slachtoffer zal loslaten en dit dus zal genezen."[2] Hier berust het, hierboven als magisch aangeduide, middel dus geheel op animistische grondslag.

Hoe uiterst konservatief de magisch-animistische voorstellingen zijn en hoe zij tot in onze dagen, in ons eigen werelddeel, nog altijd door de kieren en spleten van het Christendom doorgluren, kan blijken uit het voorval, waarbij een boer uit Neder-Oostenrijk zijn door „beschreien" ziek geworden paard genas „indem er mit dem eigenen Urin die Augen, den Kopf und sodann den ganzen Körper des Pferdes wusch und mit seinem umgewendeten Hemde den Rücken des Pferdes vom Kopf zum Schweif und vom Schweif zum Kopf rieb."[3]

Dat aan het menselijk speeksel eveneens een kalmerende invloed op buffels wordt uitgeoefend, werd reeds op blz. 80 vermeld. Het is algemeen bekend, dat ook het „bespuwen" met sirihspeeksel, al of niet vermengd met ter bezwering dienende gekauwde bladeren en kruiden, een in de Archipel overal aangewend middel is van kalmerende en pijnstillende werking.[4] Ook het „beblazen" en het „beademen" kan men wel als een onmisbaar bestanddeel van de meeste Inlandse bezweringsplechtigheden noemen. Wordt op Java een buffel ziek, dan wordt er een Inlandse geneeskundige (*doekoen*) bijgehaald, die het dier beblaast en bespuwt. Vóórdat de Makasaar bij het begin van de veldarbeid zijn buffels gaat gebruiken, worden zij bespuwd, bewierookt, met olie ingesmeerd, om ze sterk te maken; kortom

---

[1] Dit Maleise *tasapo* zou zijn afgeleid van de stam *sapa*, dat in de betekenis van „spreken" c.a. niet uit het vragend voornaamwoord voor personen, „wie" (*siapa*), maar uit het Skr. *çapa* (Mal. *serapa* = vervloeken) zou zijn ontstaan. Hieraan beantwoordt het Atjehse *seumapa* en het Alasse *penisèn*, dat men in gelijke zin terugvindt in het Karo-Batakse *penise-nisèn* = „plotseling onwel geworden door de invloed van een boze geest" (Joustra, Karo-Bataksche woorden, blz. 241) en het Makasaarse *pata-pataoe* = „aangesproken door een geest en daardoor ziek gemaakt" (Matthes, Makassaarsch-Holl. Wdbk., blz. 467, i. v. *taoe*). In het Oosten van de Archipel wordt hetzelfde begrip aangeduid door het Maleise *kategoeran*, of *katagoeran* (v. d. stam *tegoer*, of *tagoer*) = vriendelijk toegesproken.

[2] Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 963.

[3] Von Hovorka en Kronfeld, Vergleichende Volksmedizin, I, blz. 198 en II, blz. 869; Wutke, Deutsche Volksaberglaube § 718.

[4] Kreemer, Atjeh, II, blz. 553 en de aldaar in de noot aangegeven litteratuur.

aan hen wordt hetzelfde gedaan, wat aan mensen geschiedt. Wanneer de buffels uit en in hunne kraal gaan, wordt hun *soemanga* geroepen, opdat deze mede moge in- en uitgaan met de dieren.[1] In het Gajoland wordt een buffel, vóórdat hij naar het kustgebied wordt uitgevoerd, eerst bespogen.[2]

Ofschoon de eigen geneeskunde der Indonesiërs, zowel voor mensen als voor dieren, overwegend door magisch-metafysische voorstellingen wordt beïnvloed, en de materia medica zich daarbij aanpassen, zijn ook rationele, empirisch gevonden, geneesmiddelen, berustende op de ervaringen van talloze generaties, niet ongewoon.

Bij de Z.-Toradja's geeft men aan geslachtszieken buffelmelk te drinken, nadat deze met kurkuma is vermengd. Dat aan buffelmelk ook vruchtbaarheid bevorderende kracht wordt toegekend, blijkt hieruit, dat wanneer bij hen de rijst vrucht begint te zetten, het gewas hier en daar wel met die melk wordt besprenkeld.[3]

De karbouw is, zoals reeds werd opgemerkt, niet kieskeurig in de keuze van zijn voedsel. Soms komen daarin insekten voor, die min of meer giftig zijn. Ook bevinden zich daarin wel eens kleine bloedzuigers, die wanneer zij een weg hebben weten te vinden in de neusgaten van het dier, dat van zulk voer eet, dit ziek en zelfs dol kunnen maken. Bovendien komen onder dit voeder vaak planten en plantendelen voor, waarvan het gebruik voor de karbouw schadelijk zijn en bij het dier ingewandsaandoeningen veroorzaken.[4] Bij een zekere buikziekte bij karbouwen, door de Z.-Toradja's *bitoq* (d.i. „kriebelen") genoemd, waarbij de dieren last hebben van dunne ontlasting, wordt hun rijststroo met zout te eten gegeven.[5] Dat zout ook als wondmiddel wordt aangewend, volgt hieruit, dat wanneer de Atjeher bij buffels het neusmiddenschot doorsteekt, om er het neustouw door te halen, hij op die plaats wat keukenzout smeert, opdat de wond spoedig zal genezen.[6]

Tegen buikloop schrijft de Atjeher inwendig een aftreksel voor van gebrande buffelhuid en gepofte rijst, welke beide ingrediënten eerst fijngestampt worden.[7] Ook bij de Batak's is fijngestampte karbouwenhuid als middel tegen dysenterie in gebruik.[8] De Minangkabauers prijzen tegen sommige huiduitslagen applikatie van verkoolde karbouwenhuid met rijstewater aan.[9]

---

[1] Kruyt, Animisme, blz. 134.
[2] Kreemer, Atjeh, II, blz. 555.
[3] Kruyt, Toradja's van Sadan, Masoepoe en Mamasa, blz. 307.
[4] Mayer, Javaan als landbouwer en veefokker, blz. 133 vg.
[5] Kruyt, Toradja's van Sadan, Masoepoe en Mamasa, blz. 307.
[6] Kreemer, Atjeh, II, blz. 647.
[7] Snouck Hurgronje, De Atjehers, II, blz. 51.
[8] Neumann, Pane en Bila, 1886, 3e st., blz. 523.
[9] Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 956.

Meermalen krijgen de buffels, bij het doordringen van de wildernis wonden aan het lijf. Deze worden bij de Toradja's behandeld met de uitwerpselen van het dier zelf. Droge karbouwenfaeces, tot as verbrand, wordt door hen ook op wonden bij mensen gestrooid. „Zijn er maden in een wond op het achterlijf van een buffel, dan slaat de Toradja zijn kop met *tarinti*, een rietachtige plant *pokae*, of *sarowia*, of spuwt er op, opdat de maden naar beneden zullen vallen. Is de wond in het voorste deel van het lijf, dan slaat men met deze planten op de achterdelen. Zulke middelen heeten *sironta*, („om ze naar beneden te laten vallen")."[1]

Dat niet alleen aan allerlei afscheidingsprodukten van dierlijke oorsprong geneeskrachtige werking wordt toegeschreven, maar dat dit soms ook het geval is met bepaalde dierlijke organen, kan men opmaken uit het, uit Atjeh stammend bericht, dat de galblaas (*phèt*, Mal. *pahit*) van buffel, koe, of geit in haar geheel wordt ingeslikt, als middel tegen uitterende ziekte.[2]

Dat ook de beenderen van dieren geacht worden levenskracht te bezitten en daarmede de eigenschappen van die dieren te hebben, blijkt nog uit een ander merkwaardig gegeven van Atjehse origine. „Onaangename gewaarwordingen in de gewrichten worden op eigenaardige wijze behandeld. Men vraagt aan iemand, die een buffel of een rund slacht, om een of meer der pooten in ongebroken staat, neemt het gewrichtsmerg (*oetaq toeleuëng*) daaruit en wrijft dit op de pijnlijke deelen of drinkt een aftreksel ervan."[3]

Ten einde te voorkomen, dat de levenskracht van de karbouw diens lichaam om een of andere reden zal ontvlieden, waardoor het dier ziek zou worden, hangt de Javaan boven de ingang van de kraal wel eens het schild van een schildpad, een kokosnoot, waarin geen kiemgaten aanwezig zijn en die dus niet tot ontkieming kan komen (een zeer zeldzaam voorkomend geval) en een stenen wrijfschaal, waarin men kruiden pleegt fijn te wrijven. Al deze zaken hebben, naar Dr. Kruyt ons verzekert, sympatetische betekenis. „Evenals de kop van de schildpad in- en uitgaat onder het schild, zonder ooit van het lichaam te scheiden, zoo zal ook de zielestof van de buffels bij de dieren blijven, hetzij zij de kraal in- of uitgaan. Een kokosnoot zonder kern heet *balaq* en dit woord beteekent „tegenhouden, niet doorgaan"; de noot zal dus altijd kwade invloeden, welke de buffels mochten naderen, tegenhouden. De steenen wrijfschaal dient om de zielestof der buffels even hard te maken als zij zelf is."[4]

Het ligt voor de hand, dat de inlandse veebezitter ook naar middelen heeft omgezien, om de levenskracht van zijn dieren te bestendigen en ze tegen

---

[1] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 255.
[2] Kreemer, Atjeh, II, blz. 645.
[3] Snouck Hurgronje, De Atjehers, II, blz. 55 vg.
[4] Kruyt, Animisme, blz. 135.

schadelijke invloeden te vrijwaren. Tot dat doel heeft men allerlei amuletten (*djimat*) uitgedacht, welke in- of nabij de stal of kraal worden aangebracht. In de Mohammedaanse streken vindt men als zodanig algemeen een soort vlaggetjes, waarop ruitvormige en driehoekige figuren zijn getekend, waarbinnen Arabische letters, namen van Allah, formulieren en andere aan de Koran ontleende bestanddelen. In al dat geschrevene zit leven, magische kracht zo men wil. Behalve deze aan de Inlands-Mohammedaanse magie ontleende amuletten, vindt men hier en daar in de stal opgehangen gekalkte kruisfiguren op de droge schutbladeren van de bamboe, welke afweermiddelen geen andere betekenis hebben dan de kruisfiguren, die onze voorvaderen de runderen op het voorhoofd brandden, of op de staldeur tekenden, tot afweer van ziekte. Bij de Gajo's hangt men de dieren als amuletten wel stukjes bamboe om de hals, waarop mystieke figuren zijn gegrift. De Javaan hangt bij het heersen van veepest aan de nekken zijner karbouwen soms kleine houten voorstellingen van de fallus, strekkende tot middel, om de ziekte af te weren.[1]

Van chirurgische verrichtingen bij het vee is vrijwel niets bekend. Alleen vinden wij vermeld, dat de Atjehers wonden met maden bij buffels en runderen soms met het gloeiijzer uitbranden.[2]

Gelijk bekend hebben verschillende besmettelijke veeziekten (*ta'oen*, of *waba*) in de loop der jaren een groot aantal slachtoffers onder de buffelstapel in de Archipel aangebracht. Vooral door de veepest werden in de vorige eeuw enorme verwoestingen onder deze dieren aangericht. Men denke aan de veepest-epidemieën, welke op Java gewoed hebben in de jaren 1879–'83, 1889–'93 en 1897–'99, op Sumatra van 1883–'90 en 1897 en op de Westkust van Borneo in 1878. Verschillende besmettelijke veeziekten worden veroorzaakt door bloedparasieten, die door bloedzuigende en stekende insekten worden overgebracht, maar vaak ook leeft de smetstof in de bodem en in stilstaande plassen en wordt dan met het gras, of ander groen voer door de dieren opgenomen.[3] Dat de grote massa der landsbevolking van dit alles niets wetende, bij haar pogingen tot bestrijding der ziekten van haar vee, liefst aan haar oude, door de voorouders ingestelde, superstitieuze metoden van behandeling blijft vasthouden, is niet onverklaarbaar. De Mohammedaanse Atjeher brengt zijn zieke vee gaarne naar een heilig graf, om er de koppen der dieren met water te wassen, of wanneer

---

1 Snouck Hurgronje, Verzamelde Geschriften, IV, blz. 154.

2 Kreemer, Atjeh, II, blz. 619. Over de toepassing van het gloeiijzer elders in de Archipel, Kreemer, Volksheelkunde, blz. 103 vg.

3 Een overzicht van de verschillende veeziekten in de Archipel vindt men in het art. „Veeziekten" in de Encycl. v. N.I., dl. IV, blz. 522 vg. en dl. V, blz. 96 vg. en 't Hoen, Buffel en rund, blz. 74 vg.

de afstand te groot is, neemt hij wat aarde van het graf en mengt dit in het drinkwater van de zieke beesten.[1] De magisch denkende veebezitter brengt, bij het uitbreken van een vee epidemie, aan het vee en de stallingen een magische „verkoeling" aan, om de „hete", d.w.z. onheil aanbrengende, invloeden te neutraliseren.[2] De animistisch georiënteerde Toradja roept in zo'n geval de hulp in van de zielen (geesten) zijner voorouders en bidt: „O Labi-tomba, Karambaoe, Amponedjore (alle „meesters van de buffels), hier zijn uw huisdieren, maakt hun hoeven stevig, terwijl zij het jonge gras eten. Al gaan ze langs een steilen afgrond, brengt ze weer veilig in de vlakte. Laat hun poelen niet uitdrogen. Vult hun plassen met water en maakt hun weideplaats koel (gezond). Dek hun *tanoana* toe, opdat deze niet heenga. Schenkt hun kinderen en kindskinderen. Doet ze uitbreken in vele, als het jongen van spinnen, visschen en meerkoeten. O, Heer van de veehoeders, Tamandaramoe, ik houd u niet voor den gek, maar wij volbrengen hier een plechtigheid, die ons door de voorouders is voorgeschreven." Dan worden de buffels naderbij gevoerd en elk van hen wordt afzonderlijk door de Toradjase medicijnman, die de plechtigheid leidt, gemedicineerd en met het bloed van een varken, dat geofferd wordt, aangestreken.[3] De Ngadanezen van Midden-Flores, die het oude megalieten-geloof nog niet geheel hebben afgeschud, richten een dissoliet op ter plaatse, waar geofferd wordt, als er een besmettelijke veeziekte uitbreekt.[4]

Uit voorgaande voorbeelden blijkt, hoe tot het bereiken van hetzelfde doel, de middelen uiteen lopen, naar gelang van de consciëntie van hen, die bedoelde middelen toepassen, en hoe machteloos de bevolking tegen het uitbreken van besmettelijke veeziekten staat. „Het afmaken past men alleen toe, in geval er mogelijkheid bestaat, om de ziekte bij het begin van haar optreden te onderdrukken. Blijkt evenwel, dat uitbreiding niet is te voorkomen, dan wordt het afmaken onmiddellijk gestaakt," aldus de ondervinding van Dr. H. 't Hoen.[5]

Wanneer bij de O.-Toradja's in een of andere landstreek geruchten gaan, dat veepest in aantocht is, dan worden de buffels dier streek in een kraal (*gimpoe*) samengebracht. Er heeft nu een offerplechtigheid plaats, die *ndaloeasi* wordt genoemd, d.i. „medicineren met *loeasi*-bladeren," welke bij deze gelegenheid worden gebruikt. De wijze, waarop deze ceremonie plaats heeft, is niet overal dezelfde. Bij de oostelijk wonende O.-Toradja's (To Lage, To Onda'e, enz.) maken zeven mannen en vrouwen, onder wie prieste-

[1] Snouck Hurgronje, De Atjehers, II, blz. 326.
[2] Kreemer, Atjeh, I, blz. 509 en II, blz. 548 vg.
[3] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 265.
[4] Arndt, Die Megalithen Kultur, blz. 48.
[5] 't Hoen, Buffel en rund, blz. 75.

ressen in ambtskleding, zeven ommegangen om de kraal. Ieder van hen draagt iets in de handen: een mandje met sirih-pinang, een mandje met gekleurde rijst, een kom met water, waarin aan stukken gehakte levenskrachtige planten (waaronder *loeasi*-bladeren), een wit hoen, enz. Na hun ommegangen verricht te hebben, plaatst de leider van de plechtigheid zich vóór een der buffels, die beschouwd wordt, als de vertegenwoordiger van de ganse verzameling. Hij zet het mandje met sirih-pinang en dat met rijst op de kop van dit dier en spreekt de volgende heilwens uit: „O Heer des hemels, Poeë-mpalaboeroe, hier is rijst, die gij moogt meenemen, hier zijn zeven stuks katoen. Geef een koele adem (gezondheid), opdat deze onze huisdieren mogen leven. En gij witte (hier wordt gedoeld op de witte buffel, die bij deze gelegenheid als vertegenwoordiger is uitgekozen), misschien heeft een boze geest u onwillig gemaakt, maar hier zijn zeven stuks katoen en rijst, wees dus niet meer onwillig. O gij levensgeest (*tanoana*) van de buffels der To Napoe, der To Loewoe, komt naar onze buffels toe, opdat, wanneer wij die dieren voor een naald (d.i. voor een krats) zouden willen kopen, de eigenaars hen daarvoor aan ons zouden afstaan (d.i. door de afwezigheid van hun *tanoana*, zouden de vermagerde dieren niet meer waard zijn)." Hierna wordt één van de tenen van de witte kip afgesneden en het daaruit komende bloed op de horens van de buffel gestreken. De sirih-pinang wordt op zijn kop gelegd en een ei in zijn bek stukgeslagen. Daarna gaat men alle buffels langs en krijgt elk van hen een weinig geelgekleurde rijst op het voorhoofd gedrukt en wordt hij besprenkeld met het levenskrachtige water. Ook vóórdat een buffel, die opgevangen en getemd is, weer wordt losgelaten en wanneer iemand een buffel heeft gekregen als betaling, of als afdoening van een boete of schuld, besprenkelt de Toradja het dier met water, waarin stuk gehakte bladeren van pas genoemde *loeasi* en andere planten zijn gelegd.[1]

Verder legt de Toradja, om veeziekte ver van zijn buffels te houden, wel een oud muntstuk op de bodem van de bamboe, waaruit zout aan deze dieren wordt verstrekt.[2]

Van de W.-Toradja's vertelt Dr. Kruyt evenzo, dat, wanneer er een grote sterfte onder het vee uitbreekt, de bevolking haar dieren in een kraal bijeendrijft en ze medicineert, door ze geneeskrachtig water over het lichaam te sprenkelen. In zulk een tijd mag er geen buffel worden geslacht, daar het storten van bloed, naar men meent, de ziekte zou doen verergeren en veel dieren zou doen sterven. Een voorteken, dat de veepest zal uitbreken, ziet de bevolking in de omstandigheid, dat de voet van een regenboog in een

---

[1] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 264 vg.
[2] Id., II, blz. 186.

kraal, of in een weideplaats van buffels staande, wordt waargenomen. Op deze plaats wordt dan een offer neergelegd, waarbij de „meester van de weideplaats", d.i. degeen, die begonnen is met het fokken van de buffels dezer kudde, wordt aangeroepen.[1] Bij de Soembanezen wordt het eveneens als een fataal teken beschouwd, wanneer de voet van zulk een kleurige boog aan het hemelgewelf ogenschijnlijk onder een kudde karbouwen heeft gestaan: men meent, dat er dan zeker veel dieren zullen sterven. Rust de voet van de boog op een akker, dan zal op die grond niets meer kunnen groeien. Wanneer men er met de vinger naar wijst, zal deze verdorren.[2] Als slechts een gedeelte van een regenboog in het oosten de aarde schijnt te raken, is dat, volgens de populaire Gajose natuurbeschouwing, eveneens de voorbode van een ziekte onder de buffels.[3]

In het Gajo-land, en ook wel hier en daar elders, plaatst men, om het vee te beschutten tegen epidemieën of andere algemene rampen, wel witte vaantjes aan staken bevestigd, soms met Arabische letters, cijfers, of spreuken beschreven vóór de stal, niet om de boze machten door de witte kleur af te schrikken, zoals het weleens wordt voorgesteld, maar naar de verklaring der bevolking zelf, als een bewijs van goede gezindheid tegenover de onzichtbare machten, opdat dezen met dat nederigheidsbewijs genoegen zullen nemen en de dieren ongemoeid zullen laten, evenals de witte vlag in de oorlog verzoening bedoelt tegenover de vijand en gelijk de witte vaantjes, die men in de nabijheid van, of op een heilig graf plant, zulks ten doel hebben ten opzichte van de heilige, die daar begraven ligt.[4] Ook bij de Toradja's is wit de kleur van goedgezindheid.[5]

Van een doelmatige afzondering van zieke en verdachte dieren bij het uitbreken van een besmettelijke ziekte, om te voorkomen, dat de gezonde dieren daardoor worden aangetast, heeft de landsbevolking in het algemeen geen begrip. Op geheel Sumatra, en waarschijnlijk ook daarbuiten, bestaat

---

1 Kruyt, West-Toradja's, II, blz. 358 en IV, blz. 299.

2 Kruyt, De Soembaneezen, blz. 549. In het algemeen geldt het wijzen met de vinger in de Inlandse wereld als ongepast en in bepaalde gevallen als gevaarlijk. Bij de Javanen mag iemand niet naar de maan wijzen, anders worden zijn vingers voor altijd krom (Mededeel. Ned. Zend. Gen. 1889, blz. 377). Opmerkelijk is, dat het ook ten onzent, naar de volksopvatting, verboden was, om naar hemellichamen of natuurverschijnselen te wijzen. „Men moet niet met den vinger naar maan of sterren wijzen; de vinger zou stijf kunnen worden" (W. Dijkstra, Uit Frieslands volksleven, II, blz. 241). Vgl. nog Kreemer, Atjeh, II, blz. 521, nt. 3.

3 Hazeu, Gajosch-Ned. Wdbk. i. v. *klamboen*.

4 Snouck Hurgronje, Het Gajoland, blz. 311; Hazeu, Gajosch Ned. Wdbk. i. v. *pepandji* en *keklip*; Kreemer, Atjeh I, blz. 365.

5 Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., I, blz. 248, 324, 325. Zie ook Dr. Adriani in de 1e dr. van dit Toradjaboek, III, blz. 475.

het gebruik, om zijn stalvee tegen allerlei gevaren (ziekten, wilde dieren, enz.) te beveiligen, door de stal te isoleren middels een magische kring. Daarbij behoort steeds een bepaald, Arabisch klinkend, bezweringsformulier (*doea*). Zulk een magische kring of streep kan men tot stand brengen door een eenvoudige kras over de grond, of door een touw, of stengel, dan wel met behulp van steentjes, rijstkorrels, of water. Ja zelfs kan worden volstaan, met een viertal belezen witte stenen, die op ceremoniële wijze, op een stil ogenblik (b.v. te middernacht) aan de vier hoeken van de stal worden geplaatst. De naam *oeris-* (of *baris-*) *Laksamana*, die zowel bij Maleiers, als Atjehers, als Gajo's voor zulk een toverkring gangbaar is, betekent niet „Admiral's Line", zoals W. W. Skeat meent[1], maar doelt op de toverkring, die Laksmana, volgens het oude Hindoese heldendicht Ramajana, om Rama's vrouw Sita trekt, vóórdat hij haar verlaat, om haar tegen Rawana, een demonenvorst van het rijk Langkapoera te beschermen.[2]

Volgens de Atjeher moet iedere karbouw, evenals alle andere dieren en mensen, vóórdat hij volwassen is, een soort krisis doormaken, die *sakét oelèë neuraja* (of *s.o. neurajeuq*, d.i. „ziekte bij het begin van de wasdom") wordt genoemd, maar geen bepaalde ziekte-symptomen vertoont. Bij buffels heet dat kritieke moment „het uitvallen der nestharen." Doorstaat het dier die krisis niet, dan kunnen allerlei ziekten daarvan het gevolg zijn.[3]

§ 27 PERIODIEK TERUGKERENDE RITUELE PLECHTIGHEDEN

Evenals, volgens de primitieve denkwijze, elke verandering van levensstadium bij de mens tevens een verandering betekent van zijn maatschappelijke en godsdienstige positie, zo schept ook elke wisseling in de levenswijze van de karbouw een voor zijn welzijn sterk ingrijpende gebeurtenis, welke allerlei sakrale handelingen en plechtigheden nodig maken, om de levensgeest van het dier te binden, of te versterken, dan wel tegen kwade invloeden te beschermen (§ 28).

Wij hebben daarbij te onderscheiden regelmatig terugkerende en, slechts naar gelang van de behoefte plaats hebbende, magische ceremoniën. De eerst genoemde plechtigheden zijn allereerst vruchtbaarheidsriten, beogende een goed gedijen van het landbouwgewas en van het vee te verzekeren, maar tevens wortelen zij in de vooroudervering, die immers vaak met de vruchtbaarheidsceremoniën parallel loopt.

Het duidelijkst treden bedoelde magische voorzorgen aan de dag bij het

---

[1] Skeat, Malay Magic, blz. 156.

[2] Vgl. over „magische kringen", Kreemer, Atjeh I, blz. 312 en II, blz. 586 vg. en 661 nt. 2 en daar gecit. Litteratuur; Wilkinson, Malay-Eng. Dict. i. v. *laksamana* en Djajadiningrat, Atjehsch-Ned. Wdbk. i. v. *laqseumana*.

[3] Snouck Hurgronje, De Atjehers, II, blz. 52; Kreemer, Atjeh, II, blz. 624.

begin van de veldbewerking, wanneer de aarde moet worden omgewoeld, die voor de eenvoudig denkende mens zoveel mysteriën in haar schoot verborgen houdt. „De groeikracht van den grond is voor den primitieve het bewijs, dat de bodem over een groote hoeveelheid magische kracht beschikt, anders zou het niet mogelijk zijn, dat de daarop groeiende gewassen vrucht zouden voortbrengen; dat is immers slechts dan mogelijk, wanneer gunstige levensvoorwaarden aanwezig zijn, dat is: gunstige magie."[1] Waar nieuwe fasen der veldbewerking intreden, is het dus begrijpelijk, dat de voorouders een bijzondere rol te spelen krijgen ten aanzien van de grond. „De magische kracht van den bodem wordt met hen in verband gebracht, zij krijgen op de voortbrenging invloed, de geesten der afgestorvenen worden tot grondgeesten."[2] Dat ook de karbouwen, die aan de veldarbeid deelnemen, moeten worden beschermd tegen de daardoor loskomende, schadelijke krachten, spreekt vanzelf. „Iedere bespreking van de landbouw-techniek der natuurvolken, zou onvolkomen zijn", schrijft Prof. Kaj Birket-Smith, „als men er niet aan toevoegde, dat de religieuze en magische gedragsregels als minstens zo effectief en onontbeerlijk beschouwd worden als de arbeid op het veld zelf."[3]

Talrijke religieuze voorstellingen en gebruiken staan in verband met de ploeg, het heilig werktuig, waarmede men de schoot der aarde openrijt, om haar tot vruchtbaarheid te brengen. Waar de Javaanse landman nog aan de oude gebruiken vasthoudt, weet hij aan het eerste indringen van de ploeg in de grond nog heden een ceremonieel karakter te geven. De *doekoen sawah* is de deskundige leider, die de vereiste voorlichting geeft. Hij stelt ook de tijd voor de landbouwwerkzaamheden vast en heet de bemiddelaar tussen goden en mensen.

De Indonesiërs delen het jaar in het algemeen in naar de stand der Plejaden, slechts de Mohammedaanse streken houden zich aan de maankalender van de Islam. Maar vooral is het voor de landbouwer van groot belang, dat de landman op een gelukbelovende dag zijn arbeid begint. Daarvoor zijn ingewikkelde tabellen met gebruikmaking van bepaalde woordseriën nodig. Er zou zeker geen zegen op het werk rusten, indien dit niet plaats had onder de goedgunstige invloed van hogere machten, welke alleen op bepaalde tijden en tijdstippen hun onmisbare bijstand verlenen.

Op het aldus berekende, gunstige ogenblik vangt de Javaanse ploeger zijn werk aan met het opzeggen der overgeleverde formule: *Laban-* (of *djati-*, of *wergoe-*, etc., al naar gelang van de houtsoort, waarvan de ploeg gemaakt is) *woengoeho weroeho sadjatiné*, d.i. vrij vertaald: „Laban, enz. wees wakker en

[1] Mallinckrodt, Adatrecht Borneo, I, blz. 269.
[2] Mallinckrodt, Het begrip *djawi*, blz. 642.
[3] Birket-Smith, De weg der beschaving, blz. 142.

pas op, dat gij de goede, ware richting neemt, of behoudt." Daarna zet hij de ploegdieren aan, met zachte tikjes tegen de poten, waarmede hij hen herinnert aan hun dienstbaarheid, hun toeroepende: „In uw hart, o buffels, staat geschreven, dat de mens u kan doden en opeten en dat gij hem met uw vier poten dienen zult." Verder jaagt hij bij de eerste voorwaartse beweging alles weg, dat hem uit de geestenwereld zou kunnen hinderen, door met de zweep te zwaaien en uit te roepen: „O, patronen van de landbouw, helpt mij! Uit de weg, gij ziekten en plagen! Verwijdert u, wormen en muizen en ander ongedierte!"[1] Er bestaan volksoverleveringen, volgens welke de plicht van dienstbaarheid van de karbouw jegens de mens zou zijn te verklaren, als een straf van hoger hand, het buffelgeslacht opgelegd, omdat één hunner vroeger de mensen eens zou hebben bedrogen. Zó vertellen de tot de West-Toradja groep behorende To Koelawi, dat de goden eens een buffel als gezant gebruikten, om hun wensen aan de aardbewoners over te brengen. Het dier moest de mensen kenbaar maken, dat zij slechts éénmaal per dag rijst moesten eten. Het bracht de boodschap echter verkeerd over zeggende, dat het de wil der goden was, dat de mensen niet meer de bladeren van de rijst zouden eten en deze als voedsel voor de karbouwen zouden laten en dat zijzelf de vruchten van de rijst voor zich konden behouden, om die te nuttigen met groente en zout. Toen de goden vernamen, wat de buffel gezegd had, waren zij zeer boos en sneden zij het dier in de hals met de woorden: „Daarom zullen van nu af aan de mensen je slachten en eten."[2] Zó komt het, dat het buffelgeslacht nog steeds één of meer witte strepen onder aan de hals als litteken draagt (boven blz. 28).

Volgens H. A. van Hien geldt op Java de dag van *Djoemahat-pahing* (het samenvallen van de Vrijdag met de tweede dag van de vijf-daagse marktweek) als algemene offerdag voor het heil van de karbouw. Men offert dan aan alle geesten en demonen, waarmede deze dieren iets te maken hebben, terwijl het verder voor hen rustdag is en zij niet voor de diensten op de velden of elders gebruikt mogen worden.[3] Volgens een andere schrijver is het de *woekoe Goembreg* (één der dertig delen, elk van zeven dagen, van de oud-Javaanse tijdskring), waarin menige landbouwer niet zal nalaten, een offer te brengen voor het welzijn zijner karbouwen „opdat zij sterk en gezond mogen blijven, in staat tot den arbeid."[4] In het vroegere regentschap Keboemen (Kedoe) heeft, naar E. Schmülling vermeldt, ieder jaar in de

[1] Sollewijn Gelpke, Rijstcultuur, blz. 128 vg. en 147 vg.; Mayer, Javaan als landbouwer en veefokker, blz. 50 vg.
[2] Kruyt, W.-Toradja's, IV, blz. 303 vg.; Adriani en Kruyt, Toradjaboek, 1e dr., II, blz. 231; Woensdregt, Mythen en Sagen, blz. 94.
[3] Van Hien, Javaansche geestenwereld, I, blz. 240.
[4] Poensen, Bijgeloof, blz. 101.

maanden juli tot september in elke, enigszins veerijke, desa een soort herdersfeest plaats, zijnde een offerfeest der direkte veeverzorgers en hoeders van het vee. De notabelen van het feestgevende dorp komen dan met de veehoeders en de uitgenodigde kollega's van de omliggende dorpen bijéén op een heilmaaltijd, waarbij het welzijn van het vee voor het komende jaar wordt afgesmeekt van de schutsgeesten. Soms duurt het feest, dat door een *gamelan*-orkest en een *tandaq*-partij wordt opgeluisterd, wel drie dagen.[1]

De beschermgeesten, die bij het brengen van offers te hunner ere, gewoonlijk bij hun namen worden aangeroepen, waren éénmaal ook mensen. Zij waren de eerste ontginners van het land, die zich de stambuffels zouden hebben aangeschaft, waaruit de nu levende kudde is voortgesproten. Men gelooft, dat die vooroudergeesten over de dieren blijven waken en dat hun nazaten de veestapel zullen helpen gedijen en vermeerderen. In de Oosthoek van Java heet de schutspatroon der buffels Kjai Dadoeng Awoeq. Deze, schrijft Dr. Kruyt, schijnt een mens te zijn geweest; men vertelt althans van hem, dat hij gestorven is in de desa Pingit, op de weg naar Magelang. Soms hoort men, bij het uittrekken der buffels uit de kraal, een man of een vrouw roepen: „Kjai Dadoeng Awoeq, uw kleinkinderen gaan uit weiden, bescherm ze." Wanneer het beplanten der rijstvelden is afgelopen, wordt een pakje met rijst (*ketoepat*) om de hals van iedere buffel gehangen, als een offer aan Kjai Dadoeng Awoeq, opdat deze die buffels zal zegenen.[2]

Bij de offerplechtigheden aan de patronen der karbouwen gewijd, worden zij vaak in een lange heilwens voor de gemeenschap toegesproken. Een godsdienstige handeling krijgt in het algemeen dan pas effektieve betekenis, wanneer de stem van de officiant erbij heeft kenbaar gemaakt, wat hij doet en waartoe de plechtigheid dient. Verder is het een algemene trek van het magisch denken, dat men in de naam het wezen zoekt, of naam en zaak identificeert. Dit geldt niet alleen van een enkel woord, maar ook van het woorden-complex (formules, zegenspreuken, zegenwensen, litanieën, enz.), dus van alles, wat door de stem van de leider wordt voortgebracht. Niet zelden vindt men in zulk een heilwens een toespeling op een of ander voorval, welke met de toestand, waarvoor het gesprokene heet dienstig te zijn, verband houdt, om aldus te kennen te geven, hetgeen men wenst.

Kenschetsend voor het vorenstaande zijn de jaarlijks in de maand *Radjab* (7e maand van het Mohammedaanse jaar) terugkerende rituele plechtigheden bij de karbouwenstallen (*kandang*) der Maleiers in de Padangse

[1] Schmülling, Veeteelt in Keboemen, blz. 53.
[2] Kruyt, Animisme, blz. 134.

Benedenlanden. Men roept daarbij de schutspatronen der buffels aan en nodigt hen uit, hun belangstelling in de plechtigheid door hun tegenwoordigheid te komen betonen (*mandjangoeq*). Om die reden duidt men deze reeks ceremoniën aan met de naam *mandjangoeq kandang*, waarbij de *doekoen kabau* als de onmisbare, deskundige leider fungeert. De ingang van de stal is met bloemen versierd. Daaromheen heeft men *si tawar*, *si dingin*, *tji karau* en *tji koempai* gestrooid, de bekende, traditionele „verkoelende" (d.i. zegenaanbrengende) plantjes, die bij allerlei adatplechtigheden te pas komen, tot zuivering of afwering van schadelijke invloeden. Verder wordt aan weerszijden van de toegang tot de stal op manshoogte een z.g. *sanggar* geplant, d.i. een van boven gespleten en uitgespalkte bamboe-staak, waarop een vierkant, wijd gevlochten, bamboe-matje rust. Op de *sanggar* bevinden zich enige kleine, van pinang-bladeren gevlochten, bakjes, waarin allerlei zaken, om hun symbolische betekenis, zijn neergelegd, zoals *sirih*, in klappermelk gekookte rijstepap (*boeboer lamaq*), *rimbang*-vruchtjes, enige stenen, zand, enz. Ook is aan de *sanggar* een bamboe-koker met water opgehangen. Nadat de voorganger benzoë (*koemajan*) heeft gebrand, om de onmisbare inspiratie te ontvangen, posteert hij zich vóór de stalingang en dreunt zangerig, op ritmische wijze de ondervolgende zegenwens op, die wij indertijd, met de Minangkabause tekst, uit de volksmond optekenden en publiceerden.[1]

Na een Moslims getint aanloopje, worden de patronen der karbouwen, als eerste ontginners van het land en bezitters der stamkarbouwen bij hun namen opgeroepen, waarna de *doekoen* hun op hoffelijke wijze vraagt, om vermeerdering van het aantal buffels en daar deze dieren onmisbaar zijn voor de landbouw, houdt het verzoek dus ook in, een vragen naar toename van de algemene welvaart en van het nodige levensonderhoud. In de toespraak worden de dieren met hun diverse hoornstanden nader aangeduid, aldus: „O, Allah, gezegend zij de Aulia's (de Heiligen), de Ambia's (de Profeten) en de vier Aartsengelen. Gezegend zij de negenenvijftig voorvaderen (*niniëq koerang aso anampoeloeh*), die op allerlei wijzen de wildernis ontgonnen en daarbij de muskieten, tot verzadigens toe, met hun bloed voedden, des morgens en des avonds, bij dag en bij nacht; die de waterleidingen in orde brachten; die bezitters waren van sawah-complexen, van klapper- en pinang-bomen, van duurzame ladangs, van verlaten padivelden, van karbouwen en geiten.

„O, Si Toeakar, Si Boegagar, Poeti Sangkar Boelan en gij Profeet Abraham, die de voorouders zijt van de *Soembaraq*-(geluks-) karbouwen en ook de bezitters zijt van al de andere karbouwen. Wij willen u om nog meer

[1] Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 962 vg.

karbouwen vragen, nl. als daar zijn, wier hoornstanden worden aangeduid door: *tjoko, bangkang, béloet, badoer, si ampang laboeh, si toelaq maro, si tanai, si dorong mangganti*, al welke soorten het meest bekend zijn onder de vele karbouwen met horens en dezulke, wier hoeven wit zijn als zilver. Verenigt ze eendrachtig in deze stal bijéén.

„Aanvaardt onze eerbiedige groet en willigt ons verzoek in. De wierook brandt reeds en de sirih-pruim is gereedgemaakt, ook de rijstebrij, het heldere water, het zand en de steentjes, de *rimbang*-vruchtjes en de *panggil-panggil*-bloemen hebben wij bereids neergezet. Wij wensen u karbouwen te vragen en wij zullen u zulks aldoor blijven vragen, zolang de aarde en de hemel niet van stand veranderen, zolang het water afstroomt, de wolken wit en de kraaien zwart zijn, zolang de bergen overeind staan. Moge de jonge karbouwen in deze stal spoedig groot worden en moge de volwassene geen ongeluk treffen. Doet ze alle, zonder uitzondering, in aantal toenemen en stapelt bij het goud, dat ons alsdan in handen komt, nog padi op. Moge het vee en de rijstvoorraad zich vermenigvuldigen, opdat stal en rijstschuur beide vol worden. Wij roepen u op, om bij de plechtigheid van het *mandjangoeq kandang* tegenwoordig te zijn.

„De *niniëq*'s der *Soembaraq*-karbouwen zitten reeds keurig met de benen kruiselings onder het lichaam gevouwen. Deze stal is inderdaad zeer fraai, hij is de plaats, waar de *niniëq*'s der gelukskarbouwen telkens heengaan, en vanwaar zij gedurig komen."

Nu tast en roert de leider dezer plechtigheid met de vingers in de verschillende bakjes, die hij vóór zich heeft staan en noemt de zich daarin bevindende zaken, opdat hun eigenschappen, als „veelheid", „hardheid", „bestendigheid", enz., door de macht van zijn stem, op de dieren zal overgaan en hij reciteert dan verder, op dezelfde zangerige toon:

„Verenigt ze eendrachtig in deze stal bijéén, zoveel als er zandkorrels zijn aan het strand, als er stenen zijn op de eilanden, als er vruchtjes zijn aan de *rimbang*-boom, als er houtsoorten zijn in de bossen en als de velerlei soorten van zaken, die men vindt op de vlakte en in de wildernis, verenigt ze te zamen al de karbouwen, die zich bevinden boven- en benedenstrooms van de *Bangkoq*, de *Moewa*, de *Sariau* en de *Sariki* en alle, die hun modderpoelen hebben op het gebergte, zowel als in het laagland. De *niniëq*'s van de *Soembaraq*-karbouwen begeleiden hen in plechtige ommegang hierheen. Dit is de maand van het *mandjangoeq kandang*, waarin wij hen wachten en daarom brengen wij hulde aan de *niniëq*'s der *Soembaraq*-karbouwen. Al het eten, dat op de *sanggar* ligt, moge door hen worden genuttigd."

Door een heilmaaltijd wordt de plechtigheid besloten.

Ongeveer een maand vóór men met ploegen aanvangt, heeft in Groot-

Atjeh de eerste veld-*kandoeri* (offermaaltijd) plaats, welke dienen moet, om het welzijn van het ploegvee en van het veld, dat pas zijn oogst geleverd heeft, ook voor de toekomst te verzekeren. Na deze heilmaaltijd is het werken op het rijstveld gedurende drie dagen verboden (*pantang*). De aanvang der werkzaamheden geschiedt door een of andere *malim* (schriftkundige), bekend met het berekenen van gunstige tijdstippen, en ook overigens op de hoogte van de geheime wetenschap, behorende bij de rijstbouw. Met geheel kaal geschoren hoofd, gaat hij te middernacht naar het veld, omdat iedere ontmoeting van mens of dier zijn tocht vergeefs zou maken. Met zijn kapmes trekt hij nu enige strepen over de akker, als maakte hij de eerste ploegvore, prevelt een bezweringsformulier en keert daarna huiswaarts. Deze eerste inwijding der werkzaamheden op het veld noemt de Atjeher *poephon blang*. Naar men ons in Groot-Atjeh vertelde, zou de *malim* in het Pedirse bij deze sakramentele handeling gebruik maken van een zeer klein gouden ploegje, dat hij even over de te bewerken bodem schuift. Evenals het ijzer, heeft ook het goud, naar Atjehse begrippen, magische potentie.[1]

Bij de Makasaren van Zuid-Celebes wordt nog in verschillende streken het *palili-* (of *apalili-*) feest in ere gehouden, een plechtigheid, waarmede telkenjare weer, met behulp van een heilige ploeg, een begin gemaakt wordt met de werkzaamheden op de sawah's. Vanouds betreffen deze ceremoniën de z.g. ornamentsvelden, waarvan de vruchten aan de vorst kwamen. Als bewijs, hoe sterk men hechtte aan de betekenis dezer sakrale handeling diene, dat in het nog niet zo heel ver achter ons liggende vorstentijdperk van de opperrijken Bone en Gowa degene, die zich verstoutte te ploegen, vóórdat 's vorsten akkers op de traditionele wijze waren gewijd, zwaar gestraft werd. Ook in de vroegere Gouvernementslanden placht men in dit verband aan de bewerking der ornamentsvelden de voorrang te geven. Vooral in Sigéri (in de voormalige Noorderdistrikten van Celebes) had het ploegfeest vanouds met veel ceremoniële omhaal plaats op de ornamentsvelden. Deze droegen daar, evenals de ploeg, waarmede zij bewerkt werden, de naam van *polonggi* of *poewalonggi*, zó genoemd naar de hemeling, die met zijn ploeg uit de hemel gedaald, de eerste rijstvelden in het land van Sigéri zou hebben aangelegd. Nog heden zou dit, als heilig vereerde, en naar zijn verheven schenker genoemde werktuig – een uit één stuk hout vervaardigd voorwerp – zorgvuldig bewaard worden in een speciaal daarvoor gebouwd huisje.

Drie dagen vóór de aanvang van het ploegen wordt de z.g. hemelse ploeg

[1] Kreemer, Atjeh I, blz. 471 en II, blz. 578 vg. In dit verband zij herinnerd, aan het gebruik van gouden gereedschap bij sommige rituele handelingen elders, zowel in de Oudheid als later (Frazer, Balder the beautiful, II, blz. 80 nt. 3).

buiten gebracht, met wit linnen overdekt, terwijl tromgeroffel de dansen der *bisoe*'s (heidense priesters en priesteressen) inluidt, welke drie etmalen voortduren. Het heilige werktuig ondergaat nu zekere wijding, evenals later na het „openmaken van de grond", welke hierop neerkomt, dat de ploeg gereinigd wordt met de bast van de *langir*-boom (een Albizzia-soort), gevolgd door het oliën, het bewieroken en het besproeien met fijn rijstemeel. Ook de buffels worden op gelijke wijze ingezegend, naar het heet „om ze sterk te maken". Voor dit rituele ploegen heeft men een uitgezocht stel buffels, één mannelijk en één vrouwelijk dier, welke bijzondere kentekenen hebben en ieder jaar opnieuw voor dit doel worden gebruikt.

Als eindelijk de tijd van het ploegwerk is aangebroken, voert men de ploeg, bij herhaling rondom de vorenbedoelde bewaarplaats. En als de dieren dan even stilstaan, om aan een natuurlijke behoefte te voldoen, dan wordt dit als een gunstig voorteken beschouwd van de voor het gewas zo hoogst nodige regen.[1]

Werden hierboven enkele ceremoniën ter sprake gebracht bij de jaarlijkse aanvang van de veldarbeid bij enige „kultuurvolken" in de Archipel, thans zullen wij dit tema bezien bij een drietal min of meer primitief georganiseerde mensengroepen, die men gemeenlijk tot de „natuurvolken" rekent, nl. de Toradja's, de Béloenezen en de Rotinezen. Wij vinden daar een zeer gekompliceerd, aan symboliek overrijk, samenstel van plechtigheden en gebruiken, dat zich om de buffels afspeelt en dienen moet, om hun de nodige kracht te geven voor het werk, dat hun wacht en om hen te beschermen tegen de kwade invloeden, die door het omwoelen van de aarde loskomen. Zonder reëel begrip van het verband tussen oorzaak en gevolg, tracht de eenvoudige van geest hierbij, door toepassing der wetten van het magisch denken (boven blz. 154 vg.), de natuur aan zich dienstbaar te maken. Het is dit grillig en gekompliceerd samenspel van verbeelding en werkelijkheid, dat aan de voorgeschreven ceremoniën haar ritueel karakter geven.

Bij de To Rongkong, behorende tot de zuidelijke groep der Toradja's, worden bij het begin van het akkerwerk de buffels, die tot nu toe vrij hebben rondgelopen, na opgevat en getemd te zijn, weer in de ruimte onder de woning samengebracht. Alvorens nu hun diensten bij het ploegen te verlenen, wordt aan de dieren een wijdingsplechtigheid voltrokken, die *masarampoe* wordt genoemd en bij het clan-huis plaats heeft. Men vermengt rijstemeel met kippen- en varkensbloed en water en doet daarbij nog allerlei kruiden, waarvan men een heilzame werking verwacht, op grond van de

[1] Matthes, De *ada*'s of gewoonten der Makassaren, blz. 168 vg.; Maan, Zeden en gewoonten der Toerateya, blz. 318 vg.; Kolf, Hahn's hypothese, blz. 902 vg.; Nooteboom, Tondongkoera, blz. 96 vg.; Bijdragen Kon. Inst. T. L. en Vk., 1947, blz. 97.

naam (naammagie). Natuurlijk behoort ook hierbij een bepaald bezweringsformulier, waarin de namen der gebezigde planten nadrukkelijk worden vermeld. Eerst dan worden de met die namen korresponderende eigenschappen geacht vanzelf te worden verwezenlijkt. Eén der kruiden heet bijv. *riwoe*, d.i. duizend; het is dus in staat, iets „duizendvoudig" te doen toenemen. Een andere plant heet „kleven"; zij zal mitsdien de levenskracht van mens, dier, of gewas duurzaam aan de eigenaar doen beklijven. Een bepaalde rietsoort doet talrijke spruiten naast zich opgroeien en wordt derhalve gebruikt in de hoop, dat de buffelstapel op dezelfde wijze zich in aantal zal vermeerderen. Van bedoeld kruidenmengsel wordt iedere buffel, middels een kwast van kippenveren, een weinig op het voorhoofd gestreken. Het lid van het dorpsbestuur, dat alles regelt, wat op de landbouw betrekking heeft, is de eerste, die zijn veld beploegt; hij laat zijn ploeg (*tengko*) drie maal hierover heen en weer trekken.[1]

Nadat bij de To Bada, berg-Toradja's van Midden-Celebes, de in de wildernis rondlopende karbouwen weer zijn opgevangen, getemd en gekraald, om hun jaarlijkse plicht te volbrengen van het met hun hoeven omwerken van de grond, ondergaan zij een wijdingsplechtigheid, die de naam draagt van *motinoewoei baoela* (of – *bengga*, of – *bengka*), d.i. „aan de buffels leven toevoeren". Van al het zeer uitvoerig buffelceremonieel, dat zich hierbij voordoet, hebben Dr. Kruyt en de Zendeling Jac. Woensdregt omstandige en belangrijke mededelingen gedaan, waaraan het navolgende is ontleend.

Vóór het feest der buffelwijding kan beginnen, zijn allerlei voorbereidingsceremoniën nodig. Allereerst moet voor het feest een gunstige dag worden gekozen. Men laat het gaarne op een vollemaansdag plaats hebben „opdat de buffels even vol en rond zullen worden als dit hemellichaam op die tijd." Alle arbeid, die op de velden moet worden gedaan, moet van te voren op een klein veld worden verricht, dat voor de doden is aangelegd. De priester zendt enige jonge mannen uit, om kippen, kokosnoten en pinang te stelen, die men voor het buffelfeest nodig heeft.

De priester begint zijn arbeid met het maken van enige poppen van arenvezels, die later in processie door het dorp worden gedragen. Na afloop worden zij op de dorpswal geplant. Deze poppen zijn als wisselbeelden bedoeld: men verwacht, dat de ziektemakende geesten genoegen zullen nemen met deze afbeeldingen en de mensen met rust zullen laten. Hierna is een verbodstijd van 4–7 dagen voorgeschreven, waarbij volstrekte stilte moet worden in acht genomen. Men geeft kennis aan de geesten, dat men de buffels weer zal kralen en men verzoekt hun, de op te vangen buffels spoedig mak te maken, opdat er geen ongelukken zullen gebeuren.

---

[1] Kruyt, De To Rongkong, blz. 378 vg.

Bij het ceremonieel, dat met de buffels plaats heeft, moet met de doden rekening worden gehouden. Daarom maakt men achter de buffelkraal ook een kraal voor de dodenzielen. Men plaatst daar enige nagemaakte buffels, d.w.z. citroenen, die men van houten poten en horens voorziet.

Wanneer de buffels zijn opgevangen en in hun kraal bijéén gebracht, worden enige mannen en vrouwen aangewezen, aan wie bepaalde werkzaamheden, in verband met de naderende plechtigheid, worden opgedragen. Hiertoe worden personen uitgezocht met gelukbelovende namen, zoals: „*Monomboe* (d.i. „zeer veel"), *Karoho* (d.i. „krachtig"), *Tida* (d.i. „rustig op één plaats blijven"), *Mamboeha* (d.i. „vruchtbaar"), enz. Deze personen moeten dus door hun namen op de buffels een gunstige invloed uitoefenen, zodat deze in aantal en kracht zullen toenemen, zich niet ver van de woonplaats huns meesters zullen verwijderen, veel kalveren zullen werpen, en zo meer. Zij hebben allereerst te zorgen voor het nodige water, dat men liefst verzamelt van drinkplaatsen van buffels van andere dorpen. Volgens Dr. Kruyt is de bedoeling hiervan „om met het water ook van de levenskracht der dieren, die er komen drinken, mee te nemen en daarmee de eigen buffels te versterken." Daar dit als een min of meer vijandige daad wordt beschouwd, spreekt men in dit geval dan ook van „water stelen." Als men er de gelegenheid toe heeft, snijdt men nog de punt van de staart van een der buffels uit het andere gebied af, om iets van de kracht van dit dier in het water te doen overgaan.[1]

Bij het verzamelen van de nodige planten, wier goede eigenschappen op de buffels zullen worden overgebracht, zoekt men speciaal die gewassen op, waaraan men, krachtens hun namen, of eigenschappen, grote levenskracht toeschrijft. In enkele streken geldt nog het voorschrift, dat de kruidenzoeksters niet mogen spreken, maar slechts het geloei van buffels mogen nabootsen.

Van sommige Toradja-stammen is het bekend, dat zich bij de kraal der buffels enige z.g. „buffelstenen" (*watoe baoela*, of *w. tedong*) bevinden, die de levensgeest der dieren heten vast te houden en waaraan bij gelegenheid van het buffelfeest offers worden gebracht. Meestal zijn die stenen zódanig bij de ingang geplaatst, dat alle buffels, die in de kraal komen, daaroverheen moeten lopen, opdat zij ook veel weerstandsvermogen zullen bezitten, evenals die stenen. Voor een dergelijk doel wordt ook gebruik gemaakt van een soort bolvormige stenen, welke veelal tot de erfstukken van de familie

[1] Op blz. 59 werd het opstel van Grijzen geciteerd, waarin melding wordt gemaakt, dat de Beloenezen van Midden-Timor de staarten hunner buffels soms korten, „om ze beter vet te krijgen." Wellicht is als een meer aannemelijk verklaring hierbij te denken aan een ceremonie, welke tot doel heeft „het welzijn, of de vruchtbaarheid der dieren te bevorderen," zoals Dr. Kruyt voor de To Bada opgeeft, zie boven blz. 73.

behoren en ook, als de oogst is afgelopen, in de rijstschuur worden opgehangen. Evenals de steen blijft, waar hij neerkomt, zo zullen, naar men meent, ook de buffels en de rijst op de plaats blijven, waar zij éénmaal zijn.[1] Verder vertelt men nog van andere geheimzinnige stenen, die in het lichaam van buffels en andere dieren worden aangetroffen. Blijkbaar wordt hier gedoeld op bezoarstenen (*moetia*, of *hamoeroe*, of *samoeroe*), waarvan de bevolking gelooft, dat ze zijn de koncentratie van levenskracht van het dier (of de plant), waarin ze zijn aangetroffen.[2] Men weet, dat stenen in het algemeen, volgens de primitieve natuurbeschouwing, magisch krachtige voorwerpen zijn, die als krachtsbron tot eigen voordeel kunnen worden benut. Vooral is dit het geval, wanneer zij, evenals de vorengenoemde soorten, door een of andere bijkomende omstandigheid sterk tot 's mensen verbeelding spreken.

Tot de verdere toebereidselen van het buffelwijdingsfeest behoort ook het gereedmaken van de nodige, boven reeds genoemde, imitatie-buffels. Enige hiervan worden bij de ingang van de kraal in de grond gestoken. Volgens Dr. Kruyt is de bedoeling hiervan „dat de buffels, wanneer ze straks na afloop van de plechtigheid uit de kraal worden gedreven, zij deze nagebootste buffels omver zullen loopen en vertrappen, waardoor men hoopt, dat de dieren veel jongen zullen werpen."[3] Verder worden aan de vooravond van het feest een aantal dier namaakbuffels buiten het dorp gebracht, waarbij een sjamaan de veelzeggende woorden uitspreekt: „Dit is voor u, doden, gaat morgen niet samen met ons naar de buffelwijding." De geesten van hen, die in het afgelopen jaar overleden, maar nog niet definitief begraven zijn, zouden ook gaarne bij de inzegening der buffels tegenwoordig zijn, maar hun tegenwoordigheid zou zeker verderfelijk zijn voor de dieren. Daarom biedt men hun enkele buffels in beeltenis aan, in de hoop, dat zij zich met deze plaatsvervangers zullen tevreden stellen en de ware buffels ongemoeid zullen laten (gelijkenismagie).

---

[1] Ook hier en daar elders in de Archipel legt men op de bodem van de rijstbewaarplaatsen gaarne een steen, met de bedoeling, de rijstvoorraad bijéén te houden en het snel opraken te verhoeden. Vgl. voor het Gajo-, Alas- en Karo-Batak-land: Kreemer, Atjeh I, blz. 475 en II, blz. 521 en voor de Tobelorezen: Bijdragen Kon. Inst. T. L. en Vk., dl. 78, blz. 223.

[2] Kreemer, Bezoarsteenen, enz., blz. 41. Volgens Woensdregt (Zegenen der buffels in Bada, blz. 236) worden de maagstenen, die men in de geofferde buffels vindt, bewaard en bij gelegenheid van het jaarlijkse feest met bloed bestreken en weer opgeborgen tot een volgend jaar.

[3] Volgens Woensdregt (Zegenen der buffels in Bada, blz. 231) zouden die imitatiebuffels voor de ingang van de kraal en in de kraal voor de dodenzielen zijn geplaatst „opdat de buffels daardoor gelokt, recht naar de ingang der kraal zullen aanloopen en aan deze buffels hun teelkracht zullen ontleenen."

Wanneer al het nodige voor het feest der buffelwijding is bijeengebracht en de buffels alle in de kraal zijn, worden de sjamanen uitgenodigd, hun priesterlijk werk bij de kraal te komen verrichten. De geest, die zich in de sjamaan inkarneert, behoort meestal tot de watergeesten, die in bijzondere betrekking heten te staan tot de buffels, omdat deze dieren zich zozeer tot het water voelen aangetrokken. Door tussenkomst dier watergeesten worden ook allerlei andere geesten naderbij gebracht. Zij allen worden aangeroepen en verzocht, om de inzegening der buffels bij te wonen. „Komt hier, die daar boven woont, doet onze rijstvelden gelukken en onze buffels vele jongen krijgen." Daarop trekt men een magische kring (boven blz. 172) rondom de kraal, „opdat geen ziekte de buffels genake en hun levenskracht hen niet zal verlaten." Is de geest in de sjamaan (man of vrouw) dan doen de omzittenden hem (haar) allerlei vragen, waarop meestal ontwijkende antwoorden worden gegeven.

Vervolgens vormt zich een stoet van mannen en vrouwen „met goede namen." Voorop gaan de jongens, die de stoet een weg banen tussen de buffels. Op hen volgt iemand, die deze dieren werpt met tot leem gevormde ballen „opdat de buffels zich zullen vermenigvuldigen en bij elkaar blijven, elkaar aankleven, zoals het leem aan elkaar kleeft." Na de sjamaan komt een meisje, dat de wijwaterbak met het verzamelde, levenskrachtige water draagt. Met dit water worden de dieren besprenkeld, middels een geïmproviseerde kwast van samengebonden levenskrachtige planten. Verder worden de buffels door jonge meisjes met medicijn bespuwd. Enige mannen, die een varken aan een stok dragen, lopen in de stoet mee. Bij de zevende ommegang om de buffels, wordt het varken een houw gegeven vóór de ingang der kraal. Een deel van het uitstromende bloed wordt in de wijwaterbak gedaan, een ander deel op de hoofden der omstanders uitgestort „ter versterking der levenskracht." Het overschietende wijwater wordt in, of vóór de ingang van de kraal, op de grond uitgegoten, zodat de buffels er alle op treden, als ze straks de kraal verlaten.

Als er zó zeven ommegangen hebben plaats gehad, begeeft de stoet zich buiten de kraal. Terwijl de buffels nog bijéén zijn, gaan de eigenaars na, of al hun dieren van eigendomsmerken zijn voorzien, zoals op blz. 72 is beschreven.

Is dit alles gebeurd, dan worden de afsluitbomen, vóór de toegang tot de kraal weggeschoven en worden de buffels naar buiten gedreven, hetgeen weer met allerlei ceremonieel gepaard gaat. Daarna heeft er een heilmaaltijd plaats, bij welke gelegenheid men ook voedsel voor de geesten neerzet.

Bij sommige stamgroepen worden de buffels dadelijk na het uitdrijven naar de akkers geleid, om een begin te maken met het omwerken van de grond, waarbij er bijzonder op wordt gelet, op welke wijze de dieren de

kraal verlaten, om daaruit te kunnen voorspellen, of de aanstaande oogst al dan niet gunstig zal uitvallen. Bij andere stamgroepen worden de buffels des avonds weer gekraald en zo vier of zeven dagen achtereen, gedurende welke tijd ze des morgens weer worden vrijgelaten. Gedurende het bewaken van de kraal mogen de wachters zich niet van daar verwijderen en moeten zij bepaalde dieetvoorschriften volgen.

Na afloop van het plantklaar trappen van de akkergrond, wordt nog een tweede, kleiner feest voor de buffels gegeven, vóórdat zij geheel worden losgelaten, om ongedwongen hun eigen fortuin te zoeken. Ook bij dit kleinere buffelfeest zijn de rituele gebruiken geheel van magisch-animistische aard, alle ten doel hebbend, een vragen om voedsel en gezondheid, het toevoeren van levenskracht aan de buffels, opdat zij aan alle nadelige invloeden, die bij het loswoelen van de grond vrij komen, zullen kunnen weerstand bieden en veel kalveren zullen werpen.[1]

Bij de Béloenezen van Midden-Timor bevindt zich, zoals reeds vermeld (boven blz. 129), bij elke buffelkraal een offerplaats van stenen (*serin*). Gewoonlijk is daaronder één bijzondere steen van eigenaardige vorm, die door één der voorvaderen van de karbouweneigenaar toevallig gevonden is en waarmede men de zielen van die dieren verbonden denkt. Op deze plek wordt steeds geofferd, als men meent, dat zij door een of ander onheil worden bedreigd.

Daar de ploeg in Midden-Timor onbekend is, heeft ook hier het omwerken van de grond door de hoeven der karbouwen plaats, waarbij de met stokken gewapende drijvers, onder veel geschreeuw de dieren heen en weer door de, met water gedrenkte, akker jagen. Wanneer deze grondbewerking is afgelopen, wordt aan de *serin* een varken geofferd. Men zet op die plaats ook de stokken neer, waarmede de buffels werden voortgedreven, benevens een bakje, of bamboekoker met water. „Vervolgens worden de buffels als 't ware schoongeveegd van de nadeelige gevolgen, die het werk op de rijstvelden voor hen zouden kunnen hebben. Daartoe gaat iemand met een doorntak, wat gras en een zilveren plaat (?) eerst rondom de kraal en strijkt of veegt dan daarmede over de buffels in de kraal heen. Ten overvloede worden de dieren daarna met het water of klapperwater uit de bamboe begoten, om hen van de „warmte", bij het werken opgedaan, te „bekoelen", en dus ook alweer, om kwade gevolgen ervan te voorkomen. Hierna worden de stokken weggebracht en ergens in een *koesambi*-boom opgehangen, terwijl men aan de ziel der stokken gelast, deze niet te verlaten en niet

---

[1] Kruyt, West-Toradja's IV, blz. 78 vg.; Woensdregt, Zegenen der buffels in Bada, blz. 227 vg.; Dezelfde, De landbouw bij de To Bada, blz. 125 vg.

naar de kraal terug te keeren, opdat ze de buffels niet langer zullen kwellen en pijnigen."[1]

Bovengeciteerde gegevens van H. J. Grijzen sluiten zich nauw aan bij hetgeen Dr. Kruyt mededeelt aangaande de Rotenezen, die dezelfde primitieve wijze van grondbewerking toepassen.

Vóór men daar met die arbeid aanvangt, worden de buffels samengebracht en richt de eigenaar een klein feest aan voor de karbouwenhoeders. Dit heet „het naar beneden brengen van de stok of zweep, waarmede de dieren worden voortgedreven." Bij deze gelegenheid worden deze ook hier met water besprenkeld en met rijst bestrooid, als verkoelend- (onheilafwerend-), magisch reinigend, middel. Een dergelijk feestje heeft ook plaats, wanneer de karbouwen hun werk hebben gedaan; dit heet dan „de drijversstok opbergen." Er wordt een maaltijd aangericht, maar vóórdat deze genuttigd wordt, worden de gebruikte werktuigen magisch „gevoed", d.w.z. de graafstok, het hakmes, het wiedijzer, enz. worden één voor één op de arm gelegd en dan met maïs bestreken, opdat daaraan nieuwe levenskracht worde toegevoegd.[2]

§ 28 INCIDENTELE RITUELE PLECHTIGHEDEN

Op blz. 172 werd opgemerkt, dat ook in tal van zich toevallig voordoende gevallen, waarbij, naar de mening van de eigenaar der karbouwen, het welzijn van zijn dieren wordt bedreigd, hij tot allerlei magische voorzorgen overgaat, om de hun mogelijk boven het hoofd hangende gevaren te bezweren. Zulke gevaren doen zich vooral voor bij overgangstoestanden in de levenswijze van de karbouw, zoals bij het in- en uitgaan van stal of kraal, bij verandering van stal of kraal, bij koop en verkoop, bij slachting, enz.

Wij citeerden reeds (boven blz. 166) de mededeling van Dr. Kruyt aangaande de Makasaren, dat wanneer de buffels hun kraal in- en uitgaan, hun *soemanga* (levensgeest) wordt geroepen, opdat deze mede moge in- en uitgaan met de dieren. Iemand, die de formule er voor kent, zal zijn buffels, naar men meent, nimmer kwijtraken, want al wordt er een gestolen, zal deze toch uit zichzelf terugkomen, wanneer zijn *soemanga* op de juiste wijze wordt geroepen. Ook werd reeds vermeld (boven blz. 166), dat in het Gajoland een karbouw, vóór hij naar elders wordt uitgevoerd, eerst met een kauwsel van sirih en andere bladeren en kruiden wordt bespogen (*glasahi*), een, zowel bij mensen als bij dieren, toegepaste magische handeling, die

[1] Grijzen, Midden-Timor, blz. 96 vg.
[2] Kruyt, De Roteneezen, blz. 316.

tot doel heeft, toevoer van levenskracht, of bezwering van kwade invloeden. Ook bij de zuidelijke Toradja's wordt een karbouw, die van een ver verwijderde plaats wordt aangevoerd, eerst magisch gezuiverd. Men brandt daartoe allerlei aromatische plantaardige stoffen, waaraan kwaad afwerende kracht wordt toegekend en laat de rook van deze brandende planten langs het dier heen strijken, om, zoals het heet, „alle kwaad er uit te halen."[1]

In de meeste landschappen van Timor bevindt zich vóór de buffelkraal een bijzondere steen, waarop aan de goden voor het welzijn der dieren wordt geofferd (boven blz. 129 en 184). Komt het de eigenaar voor, dat de buffels zich te ver van hun rustplaats verwijderen, dan neemt hij wat aarde van hun voetindruk, legt deze op de steen en giet daarover wat buffelmelk; dan zullen de dieren, zo meent hij, voortaan bijtijds naar hun kraal terugkeren. Moet een karbouw kalven, dan legt men op de bewuste steen wat aarde van de voetindruk van de buffelkoe, legt daarop wat gepelde rijst en veren van de te offeren kip en roept de goden aan. De buffel wordt daarna besprenkeld met het bloed van het hoen, dat met water is aangelengd.[2]

Deze denkwijze der primitieve wereldbeschouwing, dat alles wat met een persoon of dier in kontakt is geweest, ook deel heeft aan zijn innerlijk bestaan, heeft geleid tot enkele andere merkwaardige konsekwenties, die o.a. tot uiting komen bij koop en verkoop van karbouwen, waarbij dus ook verwisseling van stal of kraal plaats heeft. Op blz. 128 en 129 werden hiervan enige voorbeelden vermeld.

Tot de kritieke keerpunten in het bestaan van de karbouw behoort ook de slacht, het overgaan namelijk van het leven naar de dood. Het past dan ook geheel in het kader van de magische gedachtensfeer, dat daarbij bijzondere magische ceremoniën of riten plaats hebben. Wordt bij de O.-Toradja's een buffel geslacht, dan zet men een mandje gereed, waarin sirih, pinang, tabak en kalk (boven blz. 120). De oudste van de familie, aan wie de buffel toebehoort, beweegt het mandje zevenmaal naar rechts en zevenmaal naar links over de kop van het dier. Hij zegt daarbij: „Ik slacht u, maar ik neem alleen uw lichaam; dat uw *tanoana* (levenskracht) niet wegga." Dan zet hij het mandje op de kruin van de buffel en licht dit met de wijsvinger zevenmaal even aan de voorkant op. Dit doet men altijd bij magische handelingen, zegt Dr. Kruyt, en het heeft de bedoeling, om iets los te maken, in casu de levenskracht van de buffel. Vervolgens neemt men het mandje weg en zegt: „uw *tanoana* is in het mandje verhuisd". Een ooghaar en een haar uit de staart van het dier worden in een lapje katoen gewikkeld en in het

[1] Kruyt, Toradja's van Sadan, Masoepoe en Mamasa, blz. 299
[2] Kruyt, Reisverslag Timor, blz. 787 vg.

mandje gelegd. Deze haren bewaart men zorgvuldig en telkenmale als er een buffel wordt geslacht, voegt men de nieuwe haren bij de vorige.[1]

Van enkele stammen der W.-Toradja's, westelijk en noord-westelijk van het Poso-Meer, vermeldt dezelfde auteur, dat wanneer een buffel geslacht wordt, maatregelen worden genomen om te voorkomen, dat de dood van het dier een nadelige invloed zal uitoefenen op het leven van de overige leden van de kudde. Zo trekt men bij de Rampiq-Toradja's enige haren uit de staart, uit de kruin en uit één der oogleden van het te slachten dier en laat stukjes daarvan vallen op de andere dieren van de kudde. Men zegt zó te doen „opdat de levende buffels hun dode makker niet zullen zoeken, niet onhandelbaar zullen worden en de mensen niet met hun horens zullen stoten." Ook wordt wel een weinig vlees van het geslachte dier met wat gekookte rijst, met dezelfde bedoeling op een blad op het weideveld van het geslachte dier neergelegd. Hier en daar is het de gewoonte, om bij de toegang der kraal een dergelijk offer neer te leggen, als men een buffel uit de kudde gaat slachten.[2]

In W.-Timor heeft elke kampong, of elke familie, een gewijd huisje voor de buffels, waarin de offers worden gebracht. Daar worden ook van elke buffel die geslacht wordt, drie rechter- en twee linker ribben, een stukje van rechter- en linker poot, de rechter wenkbrauw, rechter neusvleugel en rechteroor bewaard „opdat de kudde niet in aantal zal verminderen, opdat ze veel jongen zal werpen." In Z.-Midden-Timor, waar de gewijde huisjes voor buffels niet worden aangetroffen, bewaart men al het genoemde in de rijstschuur. Zijn er na verloop van tijd te veel van deze relikwieën verzameld, dan bindt men ze te zamen in een rode lap katoen, slacht een kip voor Oesif Neno (de Hemelheer) en Oesif Pah (de Heer der aarde) bij de karbouwensteen en deponeert het pak bij de voet van een boom.[3]

§ 29 DE KOP VAN DE KARBOUW

Gelijk reeds werd opgemerkt, draagt de nog animistisch denkende landman aan de karbouw, waarvan hij zozeer afhankelijk is, een zekere eerbied toe. Hij ziet in dit robuuste dier, met zijn indrukwekkend hoornapparaat, een raadselachtig wezen, wiens leven en drijven vol geheimzinnigheid is. Van alles toch wat groot, sterk, dapper is, of om andere redenen sterk tot de verbeelding spreekt, neemt de min of meer primitieve mens aan, dat het rijk is voorzien van levenskracht, magische kracht, en daarom magische

[1] Kruyt, Measa, II, blz. 98 vg. Van deze plechtigheid geeft Dr. Kruyt in zijn Toradja boek een van het boven aangehaalde enigszins afwijkende voorstelling (zie boven blz. 120).

[2] Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 300.

[3] Kruyt, Reisverslag Timor, blz. 787 vg.

realiteit bezit. Deze associatie van gedachten past hij ook op de karbouw toe (boven blz. 157 vg.). Dat de naïeve mens zich die mysterieuze macht vooral gekoncentreerd denkt in de kop van de karbouw met zijn karakteristieke horens, is begrijpelijk. Daar die horens voor het dier zelf, tijdens zijn leven, een voortreffelijk beschermings- en verdedigingsmiddel waren tegen zijn vijanden, zo heeft zich daaruit blijkbaar de voorstelling ontwikkeld, dat de kracht, die in het levende dier sluimerde, zelfs dan nog in die horens aanwezig is, wanneer zij reeds van het dier gescheiden zijn, naar de stelregel van het primitieve denken, dat het deel het geheel volgt en omgekeerd (kontaktsmagie). Met de afgehouwen buffelkop, of slechts met zijn horens als krachtsbron, kan de mens dus een magische invloed uitoefenen, door de bestaanskracht van zichzelf of van anderen met die magische krachtsstroom, waar nodig, te versterken.

Een praktische toepassing van het voorgaande vindt men bijv. bij enkele puberteitsriten, die de overgang vormen naar de leeftijdsgroep der huwbaren, waarmede de plechtigheden bij besnijdenis en tandmutilatie vaak zijn verbonden. Zoals bekend is volgens de primitieve levensbeschouwing het leven niet een geleidelijk voortgaand proces, maar een sprongsgewijze voortgaan. „Van zuigeling wordt men kind, van kind wordt men jongeling, van jongeling gehuwd man, enz."[1] Door deze veranderingen van levensomstandigheden, ontstaat een magisch gevaarlijke toestand, waardoor het magisch evenwicht wordt bedreigd. Bij elk overgangsstadium van het leven, moet men als het ware een gevaarlijke drempel overschrijden. De „overgangsriten" (de door Arnold van Gennep zo gedoopte „rites de passage") hebben tot doel, de mens over die drempels heen te helpen.

De primitieve mens stelt de doorgang door de verschillende fasen van 's mensen levensgang vaak voor als een soort wedergeboorte. Volgens de Toradjase opvatting is het treden in een nieuw levensstadium te beschouwen als een soort van gedaanteverwisseling, *mewonljoe*, d.i. letterlijk „uit zijn oude gedaante kruipen,"[2] een beeld, dat zich dus zeer wel aansluit bij de metamorfose in de insektenwereld, waarbij tussen de pas uit het ei gekomen larve en het volwassen dier ook een reeks van stadia ligt, die het telkens geheel van gedaante doen veranderen.

Gewoonlijk zijn de initiatie-ceremoniën gekombineerd met een of ander groot feest, bijv. een oogstfeest, snelfeest, enz. Zo werd bij alle stammen van Midden-Celebes tot voor korte tijd, met tussenruimte van een veelal onbepaald aantal jaren, een groot offerfeest gevierd, waaraan de gehele dorpsgemeenschap deelnam. Bij dit feest, waarvan de bijzonderheden met grote

---

[1] Duyvendak, Inleiding, blz. 120 vg.; Birket-Smith, De weg der beschaving, blz. 253 vg.
[2] Adriani, Verzamelde Geschriften, I, blz. 311, II, blz. 128.

uitvoerigheid door Dr. Kruyt worden beschreven, had ook de besnijdenis der jongens en het uitslaan van de tanden der meisjes plaats. Tal van dieren moesten bij die gelegenheid als offer het leven laten, zodat aan die feestviering grote kosten verbonden waren. De aanleiding tot het geven van zulk een feest was overal in het Toradjaland dezelfde: „het bevorderen van de algemene gezondheid, zorgen dat er veel kinderen geboren worden, dat de veestapel in aantal toeneemt, dat de rijstoogst zal gelukken", enz. Bij de O.-Toradja's had dit z.g. *momparilangka*-feest tot nevendoel, om alle vrouwen van de stam althans éénmaal in haar leven gelegenheid te geven, om haar plicht tegenover de stam te vervullen door, onder voorgang der priesteressen, een hemelreis te maken naar de goden der bovenwereld, om daar levenskracht te gaan halen ten behoeve van de gemeenschap. Deze hemeltochten hadden dezelfde bedoeling als de sneltochten der mannen. Evenals alle mannen behoorden te snellen, moesten, volgens de Toradja's, eigenlijk ook alle vrouwen hemelreizen maken. Het zijn echter alleen de priesteressen, die dit doen, maar om nu toch althans éénmaal in haar leven een tocht naar de bovenwereld te hebben gemaakt en zich zo voor de stam verdienste te verwerven, onderwierpen zich de jonge meisjes aan de beproevingen van het *momparilangka*.

Eertijds achtten de O.-Toradja's als het meest gewenste ogenblik voor de besnijdenis het snelfeest, wanneer een troep koppensnellers van een sneltocht was teruggekeerd met een kop, zonder zelf verlies geleden te hebben. De leider van de troep fungeerde dan als operateur. De jongens, die daarvoor in aanraking kwamen, namen tijdens de operatie plaats op de medegebrachte menselijke schedel, van welke een sterk magische werking geacht werd uit te gaan. Ook geschiedde zulks wel op de kop van een buffel, die hierbij geslacht was.

Bij de W.-Toradja's heeft het stamfeest andere namen. Zo heet het bij de Sigi- en Kaili-groep in de laaglanden van het W.-Toradjagebied *nokeso*. Hierbij zijn zowel meisjes als jongens aan de puberteits-ceremoniën onderworpen. De tanden der meisjes worden dan in schijn gevijld en de jongens in schijn besneden. De laatsten gaan daartoe zitten op de kop van de buffel, die voor het feest geslacht is. Op sommige plaatsen worden de koppen der geslachte buffels bij elkaar ten toon gesteld en met matten overdekt. Daarop zetten de jeugdige initiandi zich dan neer, benevens enige leden van het vorstenhuis of de adel en een aantal lieden, die maar steeds ziek of sukkelend zijn. Na de operatie worden de kinderen (jongens en meisjes) gedurende de feestdagen in een hut (*bantaja*) in puberteitsafzondering doorgebracht. Is die beproevingsperiode afgelopen, dan gaan zij in optocht naar een rivier, waar een rituele reiniging plaats heeft. In de hut teruggekeerd, verwisselen zij hun oude met nieuwe kleren en worden zij met allerlei ver-

sierselen opgesmukt. Wanneer zij aldus uitgedost de hut afdalen, treden zij achtereenvolgens op een slijpsteen, een bijl en nog enige andere magisch krachtige, het leven versterkende, voorwerpen, die beneden bij de huistrap zijn neergelegd. Zo ook op de afgehouwen kop van een buffel, die de vorige avond is geslacht. De andere aangebonden buffels, die als offer voor deze gelegenheid bestemd zijn, worden nu in volgorde op bloedige wijze gedood en met een deel van het vrijkomende bloed worden de kinderen op het voorhoofd bestreken. Bij een aantal stammen van de W.-Toradja's is één van de offerdieren bestemd, om door alle deelnemers aan het feest doodgehakt te worden. De sjamaan gaat hierin voor. Vaders klemmen de handjes hunner kleine kinderen om het handvat van het zwaard en geven zó een houw in de buffel. Vrouwen geven elkaar de hand; de voorste van de rij houdt de linkerhand van een man vast, die met zijn rechter op het dier inhakt. Nadat het N.I. Gouvernement dit martelen verboden heeft, wordt een speer door het lichaam van het dier gestoken en terwijl het ligt te zieltogen, komen alle aanwezigen de speer aanraken.

Bij de Loré-Toradjagroep, waartoe de berglandschappen Tawaïlia, Napoe, Besoa en Bada behoren, had de besnijdenis van jongens in de oude tijd plaats, wanneer het koppensnellersfeest (*pobelo*) werd gevierd. Tegenwoordig worden ook hier de knapen besneden, zittende op de kop van één der geslachte buffels. Wanneer de zoon van een voornaam en rijk hoofd daar besneden moet worden, wordt niet gewacht, tot er een of ander offerfeest plaats heeft, maar het hoofd laat dan voor deze gelegenheid opzettelijk een buffel slachten. Hij staat dan toe, dat de zoons van minder gegoede lieden, die in de termen vallen, tegelijk besneden worden op de kop van zijn geslachte buffel.

Bij de Koelawi-Toradja's om het Lindoe-meer heet het stamfeest *taro*. Voor elk meisje, dat de tandoperatie heeft ondergaan, worden twee buffels gegeven: één van de zijde harer moeder en één van die haars vaders. Bij de plechtigheid zitten de meisjes op de kop van een buffel, die voor haar geslacht is.[1]

Bij de Mohammedaanse volken in de Archipel wordt de besnijdenis, zoals bekend, opgevat als een symbool van te behoren tot de Islam. Toch wordt ook in die gebieden de operatie vaak met allerlei oud-heidense gebruiken omgeven, die het mogelijk maken, dat de besnijdenis ook daar éénmaal een der initiatieriten is geweest, noodzakelijk bij de toetreding tot de ouderdomsklasse der huwbare jonge mannen. Zo werd ons in het Gajoland verzekerd, dat de te besnijden knaap daar soms tijdens de operatie op de kop

[1] Litteratuur: Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, I, blz. 360, II, blz. 85 vg.; Kruyt, West-Toradja's, II, blz. 588–600 en 608 vg., III, blz. 314 vg.; Dezelfde, Het stamfeest op Midden-Celebes, blz. 550 vg.; Adriani, Verzamelde Geschriften, III, blz. 224.

van een geslachte karbouw wordt geplaatst.[1] Wanneer in O.-Preanger (W.-Java) een jongen ziek is, zo lezen wij, gebeurt het wel, dat zijn vader de heilige gelofte aflegt, dat zijn zoon tijdens diens besnijdenis op een karbouwekop zal worden neergezet, wanneer hij spoedig herstelt.[2]

Waar de buffelkop, of alleen zijn horens, hetzij in natura, hetzij in een of andere konventionele voorstelling, nagebootst, als werkzaam middel, tot afweer van schadelijke krachten, wordt gebruikt, geschiedt dit evenzeer op magische grondslag: men gaat daarbij uit van de gedachte, dat men die krachten kan neutraliseren door de nog sterker magische krachten, welke inherent zijn aan de sterke buffel, en van zijn kop, casu quo van zijn horens uit, emaneren en zo automatisch het gewenste gevolg hebben. Het spreekt wel vanzelf, dat zodra de mens animistisch begint te denken en boze geesten zich doen gelden, de afbeelding van de buffelkop, of zijn horens, de funktie krijgt van een voorbehoeds- of afweermiddel tegen die geesten. In een nog later stadium van beschaving heeft de kop veelal nog slechts het karakter van een siermotief en is de oorspronkelijke betekenis geheel vergeten. Wanneer Dr. Kruyt aan de Toradja's naar de bedoeling van zulke afbeeldingen vroeg, kreeg hij eens tot antwoord: „ze betekenen niets, moeten alleen dienen, om de ogen te verheugen."[3] Het is algemeen bekend, dat ook amuletten en sieraden ongemerkt in elkaar overgaan.[4]

Terloops zij hier nog herinnerd aan het gestileerde hoornmotief op de Toradjase *foeja*'s (kledingstukken van geklopte boombast) en de wellicht daaraan verwante tatoeage-motieven bij koppensnellende stammen elders.[5]

[1] Kreemer, Atjeh, II, blz. 446.

[2] Schrieke, Allerlei over besnijdenis, blz. 421.

[3] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, I, blz. 192.

[4] Als voorbeelden van Indonesische sieraden, die duidelijk het hoornmotief vertonen, zij hier genoemd: de *tabela*, een gouden voorhoofdssieraad van Soemba (Kruyt, Reisverslag Soemba, blz. 528); de gouden *ofala* van Rote (Nieuwenkamp, Tijdschr. Aardrk. Gen. 1921, I, blz. 579); de gouden *panggal*, hoofdversiering van Manggarai (Van Bakkum, Manggaraische kunst, blz. 7, afb. 48); de gouden platen, als borstsieraad op Tanémbar, bij plechtige gelegenheden door beide geslachten gedragen (Drabbe, het leven van den Tanémbarees, blz. 31 en afb. 46 en 48), het onderste gedeelte van de *seurapi*, een op de borst afhangende gouden halsketting bij de Atjehers (Kreemer, Atjeh, I, blz. 584). Zie ook de fraaie gouden halsketting, uit de Bataklanden, afgebeeld bij Volz, Nord Sumatra, I, blz. 43, fig. 16. Dr Kruyt constateerde op een drietal beelden in Napoe en Besoa een borstversiering, die aan het hoornmotief deed denken (W.-Toradja's, I, blz. 481). Merkwaardig in dit opzicht zijn ook de sieraden, aangetroffen op sommige Hindoe-Jav. beelden uit de Midden-Jav. periode (Dr. W. F. Stutterheim in het Jaarboek v. h. Kon. Bat. Gen. v. K. en W., dl. VIII, 1941, blz. 116). Vgl. verder over hoornamuletten Scheftelowitz, Das Hörnermotiv, blz. 478–483.

[5] Tichelman, Het snelmotief, blz. 113 vg.

Bij de Toradja's mochten alleen zij, die een bepaald aantal sneltochten hadden medegemaakt, tekeningen van karbouwenhorens op hun hoofddoek dragen (boven blz. 147).

Intussen vindt men de onheil afwerende kracht van het symbool der gebogen horens ook wel vereenzelvigd met de scherpe sikkels van de maan. Soms gaan de voorstellingen van de maan-horens en van de dier-horens in elkaar over. Volgens sommigen zou het zinnebeeld van de sikkelvorm der maan ouder zijn dan het hoornmotief. De verklaringen der etnologen lopen op dit punt nog zeer uiteen.[1] Een moeilijkheid hierbij is, dat het hoornmotief ook schijnt voor te komen bij volksstammen, bij welke het hoornvee ontbreekt, zoals in Oceanië.

I. Scheftelowitz, die de opvatting, als zouden de horens, als religieus of magisch symbool, van lunaire oorsprong zijn, verwerpt, wijst er in zijn verhandeling over „Das Hörnermotiv in den Religionen" op, dat in de oudste mytologieën de maan niet wordt opgevat als symbool der alles overwinnende kracht, maar veeleer als het zinnebeeld van vruchtbaarheid, die al het levend organisme op aarde doet groeien en gedijen.[2]

Zoals bereids opgemerkt (boven blz. 14), knoopte Prof. Heine Geldern de symbolische betekenis van buffelkoppen en buffelhorens in de Archipel vast aan de vroeg-megalitische kultuur van Z.O.-Azië als geheel.

---

[1] Prof. Wilken acht het meest waarschijnlijk, dat de hoornvormige versieringen aan de huizen in Indonesië samenhangen met het bouwoffer, maar ziet in het hoornmotief oorspronkelijk toch een afbeelding van de wassende maan (Verspreide Geschriften, III, blz. 317, nt. 12 en IV, aant. III, blz. 77 vg.). Ook Prof. Heine Geldern denkt hierbij als verklaring aan een of ander nog weinig opgehelderde maancultus (Südostasiën, in Buschan's Illustr. Völkerkunde, II, 1e ged., blz. 947 vg.). Kaudern uit het vermoeden, dat het hoornmotief een latere toepassing is van een ouder gegeven en brengt het motief eveneens terug tot de sikkelvorm van de maan. (Megalitic Finds, blz. 174 vg.). Vgl. ook Prof. Kohlbrugge, Tier und Menschenantlitz als Abwehrzauber, blz. 18 vg.

[2] Wij kunnen het belangrijk betoog van Scheftelowitz hier niet uitvoerig weergeven en bepalen ons er toe, daaruit zijn opmerking van blz. 467 te citeren: „In Europa, Asien, Afrika und Amerika herrschte allgemein der Glaube, dasz das Horn und Geweih der Tiere die auszergewöhnliche Kraft besitzen, die Dämonen zu verscheuchen. Wenn nun das Tierhorn als Symbol der göttlichen Macht von dem Monde beeinfluszt sein sollte, wie konnte sich dann bei den Babyloniern, Indern, Malayen, Mongolen, afrikanischen Negern, den Indianern Amerikas und in Polynesien die Vorstellung bilden dasz ein Dämon (Drache) zuweilen den Mond angreift und im Begriffe ist, den Mond zu verschlingen, weshalb die Verfinsterung eintrete, und dasz der Mond nur mit Hilfe der Götter oder Menschen vor der Verschlingung gerettet würde, indem sie den Dämon durch Schieszen und durch ohrenerschüttern des Lärmen verscheuchen? Hätte man schon zu der Zeit, wo dieser Mythus sich entwickelt hatte, das Mondhorn mit einem Stierhorn identifiziert, so hätte doch der Mond mittels solcher Krafthörner den Dämon ohne weiteres niederschmettern müssen."

Het hier en daar nog voorkomend gebruik, om buffelhorens, of afbeeldingen daarvan aan de huizen van voorname lieden aan te brengen, heeft men in verband met evenbedoelde aan horens toegeschreven afwerende eigenschap, te beschouwen. Gelijk men weet, komt deze wijze van huisbescherming vooral bij de Batak's voor. Men vindt haar ook wel bij Batakse rijstbewaarplaatsen (*sopo*) en knekelhuizen. Bij de Toba-Batakse huizen is aan de voorzijde van het dak als topversiering in plaats van een karbouwekop ook wel eens een monsterachtige *singa*-kop aangebracht. Verder ziet men aan de frontzijde aan een der breedte-planken onder het sterk vooruitspringende dak soms een karbouwenkop, benevens enige houten *singa*-koppen „en haut relief" uitgesneden. Deze laatste worden steeds zo dreigend en bars mogelijk voorgesteld, „immers de *singa* dient om het huis er levend te doen uitzien." De *singa* komt als traditiemotief ook voor op stenen sarkofagen en grafmonumenten, benevens bij allerlei oud-Batakse gebruiks- en siervoorwerpen, zoals zwaardgrepen, toverstaven, toverhorens, enz.

Wat met die schrikwekkende Batakse *singa*- (leeuwen-)kop, met zijn achterwaarts gebogen horens, grote ronde ogen en omgekrulde lippen of tong, feitelijk wordt bedoeld, is niet duidelijk. Soms vertoont deze ook wel menselijke gelaatstrekken. Denken wij aan Java, dan zien wij, dat de leeuwenkop, daar als Banaspati- of Kala-leeuwenkop een grote rol speelt in de oud-Javaanse ornamentiek, als wachter boven ingangen en nissen van Hindoe-Javaanse bouwwerken, waarbij de kop, als uitbeelding van kracht, ook met horens wordt voorgesteld. Zoals men weet, is de leeuw als bewaker uit Voor-Indië overgenomen en aangezien hij daar, evenals in de Archipel, een onbekend dier is, werd hij tot in het onherkenbare gestileerd, gelijk de heraldische leeuw bij ons. Ook gaf men hem wel vogelattributen (vogelsnavel, of vleugels). Zo vindt men de *singa* ook onder de Balinese houten beelden als gevleugelde leeuw, en vloeide op Java de leeuwenkop met de kop van de Garoeda, de koning der vogelen, samen, die soms ook horens draagt. Waar het *singa*-dier met een visvormig lichaam wordt voorgesteld, zoals op het deksel van het bekende, herhaaldelijk afgebeelde, Tobase wichelboek (*poestaha*), dat Dr. H. Neubronner van der Tuuk destijds verwierf en thans in het museum van het Tropeninstituut te Amsterdam is opgenomen, is wellicht te denken aan een kombinatie met het Naga-motief. Herinnerd zij nog aan de gedrochtelijke leeuwenfiguur als zodiakaal teken, voorkomend op de Tenggerese bronzen wijwaterbekers (*prasen*). Ook in China en Japan, waar de leeuw evenzeer praktisch onbekend is, komt hij, tot een fabelachtig dier vervormd (in Japan *karashishi*, in China *saë*) als bewaker van tempels voor.

Het is bekend, dat de eigenaardige dakvorm van de oude adat-huizen der Maleiers van de Padangse Bovenlanden gewoonlijk in twee lange spitsen

eindigt, welke spitsen, gelijk de naam *tandoeq*, „horens" aangeeft, volgens de volksoverlevering bepaaldelijk karbouwenhorens zouden moeten voorstellen, evenals de bijzondere wijze van hoofdbedekking der Paja Koemboehse en Padang Pandjangse vrouwen. Verder zou ook de vroegere legendarische gouden kroon van de Jangdipertoean van Minangkabau de vorm hebben gehad van buffelhorens.[1]

Niet alleen aan woonhuizen, maar ook aan openbare dorpshuizen treft men soms buffelkoppen en buffelhorens aan. Dit is bijvoorbeeld het geval met de evengenoemde Batakse *sopo*, de gewone verblijfplaats van de mannelijke jeugd en in de regel ook vergaderplaats en vreemdelingenverblijf. Op de zoldering wordt de rijst- of djagoeng-voorraad van het hoofd der plaats geborgen. „De stijlen zijn met karbouwenkoppen met verbazend lange hoorns en met hertengeweien versierd, de eerstgenoemde ter herinnering aan tentoon gespreiden rijkdom, de laatste bij wijze van tropeeën. Soms worden de punten van de daken ook nog met karbouwenkoppen versierd," zo schreef J. B. Neumann in 1885 van de *sopo*'s in het Batakland.[2]

Ook bij de dorpstempels (*lobo*) welke bij een aantal Toradjase volksstammen tot voor kort voorkwamen en behalve voor de eredienst ook tot nachtverblijf voor doortrekkende vreemdelingen werden gebruikt, was de karbouwenkop, als ornamentiek ter opluistering van wanden, deurposten, stijlen, enz. wel het meest belangwekkend. De *lobo* was de plaats, waar de verering der voorouders haar middelpunt had, en de bewaarplaats der gesnelde koppen, die als offers werden aangeboden aan de helden onder de gestorven voorouders. Binnen het vertrek bevond zich de zware vloerplank, waarop degenen stonden, die de tempelgoden aanriepen. In het midden van deze plank was een komvormige uitholling aangebracht, dienende om de, in de krijg buitgemaakte, vijandelijke schedel in neer te leggen. Wanneer de koppensnellers van een tocht terugkwamen werd in de dorpstempel een groot feest (*montjojo*) gevierd, waarbij ook aan de vrouwen en kinderen gelegenheid werd gegeven de plicht van het koppensnellen, die op de gehele stam rustte, symbolisch te vervullen. Was aan die plicht voldaan, dan was het welzijn van de gemeenschap en het voortbestaan van de stam gewaarborgd. Het is wel niet te verwonderen, dat op de plaats, waar de bevolking aan die allereerste verplichting werd herinnerd, tropeeën van buffelhorens, hetzij in natura, afkomstig van geslachte offerdieren, hetzij ruw in hout uitgesneden, als traditionele emblemen van kracht en dapperheid waren tentoongesteld, om het gemoed van jong en oud tot heilige geestdrift te bezielen en aan te vuren, om die door de voorouders aan hun nakomelingen gestelde

[1] Jasper, Padangsche Bovenlanden, blz. 852 vg.

[2] Neumann, Pane en Bila, 1886, II, blz. 257; De Boer, Toba-Bataksche huis, Pl. 15, 16, 17, 18.

eis te volbrengen. Het spreekt wel vanzelf, dat sedert de afschaffing van het koppensnellen, het praktisch nut der Toradjase dorpstempels tot een voorbijgegaan tijdperk behoort. Er worden dan ook geen *lobo*'s meer opgericht.[1]

Is hierboven het beeld van de karbouwenkop, of van zijn horens, bij woon- en dorphuizen ter sprake gebracht, ook dient nog te worden gewezen op dergelijke in hout uitgesneden voorstellingen, die men soms op de lijkkisten (*joemoe*) der Toradja's aantreft. Zo vermeldt Prof. E. C. Abendanon in zijn beschrijving der huizen in het Boven-Mamasa gebied van Centraal Celebes: „stroomaf van het bivak Mamasa zag ik in een doodenhuisje een uit hout gesneden karbouw, die als grafkist voor velen werd gebruikt; vooraan zaten op karbouwenkoppen schrijlings menschelijke figuren. Ik meende, dat dit wachters of bewakers moesten verbeelden, doch de tolk vertelde, dat rijke lieden hun beeltenis zóó in hout laten uitsnijden."[2] Ook Dr. Kruyt zag karbouwenkoppen uitgebeeld aan de beide uiteinden van een houten doodkist in de O.-Toradjase Berglandschappen van Midden Celebes.[3] De beide Heren Sarasin geven een duidelijke afbeelding van zulk een doodkist, aan de voorzijde voorzien van een gebeeldhouwde levensgrote houten buffelkop.[4] De Sioeng-Dajaks, behorende tot de Maänjan-stammengroep in Z.O.-Borneo, versieren hun houten knekeldozen nagenoeg altijd met een buffelkop; de bevolking noemt ze daarom *raroeng gana rewaoe*, d.i. „doodkisten met de buffelgelijkenis."[5]

In het voorbijgaan zij hier nog herinnerd aan de in Midden-Celebes aangetroffen houten „ophanghaken" (voor het ophangen van wapens, kledingstukken en andere gebruiksvoorwerpen) in de vorm van buffelhorens met mensenfiguren tussen de horens.[6]

Behalve in hout, vindt men het buffelkopmotief ook wel en reliëf uitgehouwen in steen (kalksteen). Dit is bijvoorbeeld het geval met de, in menig opzicht, merkwaardige grafmonumenten op het eiland Soemba, die men daar in groot aantal verspreid aantreft. „Soemba is een land van graven en van steenen grafmonumenten", schrijft D. K. Wielenga. Ook H. Witkamp zinspeelt hierop, als hij het heeft over de „grafsteenwoede der Soembaneezen" en verklaart, dat hij op zijn omzwervingen door dit eiland welhaast

---

[1] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., I, blz. 358 vg.; Kruyt, Napoe en Besoa, blz. 1299 en 1330 vg.; Adriani, Verzamelde Geschriften, III, blz. 222; Sarasin, Reisen in Celebes, I, blz. 219 en 277; Kaudern, Results, I, fig. 233 en 236.

[2] Abendanon, Onderzoek Centraal Celebes, blz. 88.

[3] Kruyt, Napoe en Besoa, blz. 1300.

[4] Sarasin, Reisen in Celebes, II, blz. 47.

[5] Mallinckrodt, Stamindeeling Maanjan-Sioeng Dajaks, blz. 559.

[6] Hough, Buffalo motive, Pl. I; De Kleyn, Houtplastieken, blz. 305 vg. en daar vermelde litteratuur.

meer stenen graven tegen kwam, dan levende wezens. Aangezien, volgens laatstgenoemde, ongeveer 9/10 van Soemba uit kalksteen en mergel bestaat, behoeft het geen verwondering te wekken, dat nagenoeg alle grafstenen uit dat materiaal zijn vervaardigd.

Afbeeldingen van gebeeldhouwde Soembanese grafmonumenten werden herhaaldelijk gepubliceerd, zo o.a. van de fraaie graftombe in het dorp Tabelar in W.-Soemba, waarbij de gebruikelijke karbouwenkop, aan de vóórzijde van de dekplaat, van zeer grote afmeting is, terwijl tussen de horens twee mensenfiguren zijn uitgebeeld, een man en een vrouw voorstellende. Soms zijn alleen de horens als golvende lijnen over de gehele steen uitgestrekt.[1]

De in het Toba-Batakland voorkomende, uit zandsteen gehouwen, grote sarkofagen en de grafmonumenten, die dezelfde vorm hebben als die doodkisten, maar massief zijn, vertonen aan de voorzijde een gebeeldhouwde dierekop, welke echter niet de karbouw maar de mytische *singa* voorstelt.[2]

De Megalitische oudheden van Z.-Sumatra, waarop reeds op blz. 105 werd gedoeld, zijn voorshands nog stenen raadselen, maar zeker is, dat de daarop ook voorkomende afbeelding van de karbouw met vorenbedoeld buffelmotief, als afweermiddel, niets te maken heeft.

Stelt men nu de vraag, welke betekenis aan de plastische voorstellingen van buffelkoppen en buffelhorens in de steenskulptuur bij doodkisten, knekeldozen en grafmonumenten is toe te kennen, dan schijnt het meest voor de hand liggend, dat zij bedoeld zijn, als afweermiddel tegenover de gevreesde schim, die met het lijk verbonden wordt gedacht. Na de begrafenis wordt het magisch besmettingsgevaar wel is waar beschouwd geweken te zijn, maar de dodengeest, die, naar men zich voorstelt, gedurende de eerste tijd in en bij het graf zijn woonplaats heeft, blijft toch voor de overlevenden, ook later, een gevreesde macht, die hun allerlei nadeel kan berokkenen en wiens gevaarlijke nabijheid men dus zoveel mogelijk moet trachten te keren. Het meest gewone middel daartoe is wel de praktische toepassing van de afwerende kracht, die aan de buffelkop en zijn horens heet eigen te zijn.

---

[1] Ten Kate, Reisverslag Timorgroep, blz. 561, 570, 574, 589, 600, 605, 609, 623, 631 en Pl. 7 en 8; Witkamp, Verkenningstocht Soemba 1913, blz. 22 vg., 499 vg., 627 en 633 vg.; Kruyt, Reisverslag Soemba, blz. 535, 541, 548; Van Eerde, Volken N. Indië, II, blz. 135; Wielenga, Doodencultus op Soemba, blz. 297 vg.; Verschoor van Nisse, Begraven op Soemba, blz. 576; Rouffaer, Ethnographie in beeld, blz. 36, 38, 40, 56.

[2] De Boer, Toba-Bataksche huis, Pl. 22; Bartlett, Sacred edifices, blz. 26 vg.; Tichelman en Voorhoeve, Steenplastiek, Pl. 48; Schnitger, Forgotten Kingdoms, blz. 138 vg. en Pl. XV, XVI, XVII en XIX; Dezelfde, Steenmonumenten, De Natuur, blz. 218, afb. 2 en 4; Tichelman, Batakse sarcofagen, blz. 246 vg.

In dezelfde kultuursamenhang behoren waarschijnlijk ook de, op blz. 147 bedoelde, hoornvormige versierselen aan krijgsmutsen, als uiterlijke tekenen van kracht en moed. Van natuurlijke wapens werden die horens tot heldensymbool.

§ 30 DE KARBOUW IN VERBAND MET ENIGE KOSMISCHE VERSCHIJNSELEN

Naar de voorstelling der nog magisch-animistisch denkende volken in de Archipel, wordt de karbouw ook soms in verband gebracht met bepaalde natuurverschijnselen, die zij zich niet op rationele wijze kunnen verklaren. Zo ziet men dit dier in de volksoverlevering drieërlei rol toebedeeld, nl. van regenverwekker, van aardetorser en van veroorzaker van aardbevingen.

Landbouwende volken, die voor hun levensonderhoud geheel afhankelijk zijn van een juiste afwisseling van regen en droogte, zijn er steeds op uit, middelen uit te denken, waardoor zij de regen kunnen oproepen of verdrijven, al naar gelang van de behoefte. De meeste dezer middelen zijn van sympatetische aard, berusten nl. op het beginsel, dat men een begeerd effekt kan doen ontstaan, door het te imiteren: men bootst de regen na, in de verwachting, dat de regen dan ook komen zal (analogiehandeling).

Dat het bepaaldelijk de karbouw is, die men geassocieerd denkt met het begrip „regen" is verklaarbaar. Door zijn opvallende hang naar water, waarin hij zich eerst recht thuis gevoelt, wekt dit dier, bij 's mensen verlangen naar regen, reeds dáárom een soort gelijkheidsassociatie van gedachten op, die het tot een regenverwekkend medium maakt.

Duidelijk vinden wij dit geïllustreerd bij de Toradja's, die aan regen en droogte dezelfde oorsprong toekennen. In het rijk der luchtgeesten (*woerake*) bevindt zich namelijk een grote plas, waarin die onstoffelijke wezens hun kudden hemelse buffels laten baden. Wanneer nu de regen lang uitblijft, wordt de hulp van een priesteres ingeroepen. In de litanieën, die zij opdreunt, beschrijft zij haar reis naar het verblijf dier luchtgeesten, wier bijstand zij inroept, om de buffels bijéén te drijven en in de plas te jagen, zodat het wateroppervlak stijgt en buiten de oevers stroomt en als regen op aarde neervalt. Komt het hemelwater op een ongelegen tijd, of in te grote hoeveelheid, dan stijgt de priesteres weer op naar de gelukzalige oorden, om de buffels, die daar zonder ophouden in de waterplas rondwentelen, daaruit weg te leiden.

Wil de Toradja een akker ontginnen, dan komt alles op droogte aan. Hij mag dan het woord *oedja* (regen) niet gebruiken, daar het noemen van de naam aantrekkingskracht op het genoemde heeft, maar moet een „wisselwoord" bezigen, bijv. *awoe* (stof; poeder).

Van de hemelse buffels zegt de litanie ener priesteres:

„Laat ons een ogenblik ophouden
En een pruim sirih-pinang nemen.
Als we klaar zijn met pruimen
En gereed zijn met kauwen,
Laat ons dan eens om ons heen zien,
En kijken naar de buffels,
De buffels in hun poelen,
De buffels met bonte haren,
En met gekleurde huiden.
De buffels met stenen hoeven,
Met armbanden tot neusringen,
Met kralensnoeren tot leidsels,
Met tanden van aardewerk,
Met enkelringen tot horens,
Met rijstaren tot haren
En stukken lijnwaad tot staarten."[1]

Uit bovenstaande Toradjase opvatting blijkt dus, dat ook de voorouders in het schimmenrijk hun eigen geestelijke karbouwen bezitten. Zij zijn ook de schutspartronen der nog levende aardse buffels (boven blz. 175). „Er zijn lieden, die beweren, die kudden hemelse karbouwen wel eens op de vlakte te hebben zien grazen, maar als zij ze nader wilden bezien, bleken ze verdwenen te zijn!"

Wanneer te veel regen valt, zodat men vreest voor overstroming, dan heeft bij de Toradja's ook wel het *mengkaboela*, het „zonde vrijmaken", plaats. Dan wordt een witte buffel doodgestoken, of men drijft het dier in de stroom, om verder niet meer naar hem om te zien.[2]

Bij de Mohammedaanse volken in de Archipel heeft een offermaaltijd plaats, om regen af te smeken, waarbij als offerdier gewoonlijk een witte buffel is voorgeschreven (evenals bij afweer van andere algemene rampen). Wij lezen, dat toen in 1918 een onheil brengende droogte over Java was gekomen, die ramp ter hoofdplaats Djokjakarta werd bezworen door een „slachtoffer". Een vrouwelijke albino-karbouw werd geslacht en de kop daarvan werd begraven op de noordelijke aloen-aloen tussen de twee

[1] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., I, blz. 395 vg., II, blz. 161; Kruyt, Regenlokken, blz. 5 en 10; Adriani, Verzamelde Geschriften, II, blz. 202 vg.; Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 299.
[2] Kruyt, West-Toradja's, II, blz. 361.

staatsie waringin's. Daarop volgde een optocht, waarbij het rijksvaandel werd rondgedragen.[1]

De voorstelling, die de volken in de Archipel zich van de aarde maken, is, zoals bekend, dat deze een platte schijf is, die door het een of andere dier gedragen wordt. Wanneer dit dier zich, om welke reden dan ook, beweegt, ontstaat aardbeving.[2]

Vaak is het een buffel, die als aardetorser wordt voorgesteld. Zo komt in enkele streken van de Bataklanden, naast de voorstelling van de aarde, rustend op de kop van een gigantische *naga* (*Naga Padoha*), ook nog de enigszins daarvan afwijkende figuur voor, volgens welke onze planeet zou steunen op de kop van een gehoornd dier (buffel, rund, of bok). In verband hiermede worden dan de in het Batakland menigvuldige aardbevingen verklaard, als veroorzaakt door het schudden van het dier, wanneer het door een venijnige horzel wordt gestoken.[3]

Volgens de eenvoudige kosmogonie der Maleiers van Sumatra's Westkust en van het Maleise Schiereiland, is het een reusachtig rund (*lamboe*), veelal een buffel, die de aarde op de toppen van zijn horens torst. Als de ene hoorn vermoeid is, werpt het dier zijn vracht op de andere hoorn, hetgeen periodiek het schudden der aarde tengevolge zou hebben. Volgens een andere lezing ontstaat aardschudding, wanneer een of ander insekt het dier in het oor steekt.[4] Ook naar de Bolaäng Mongondouers op N.-Celebes vertellen, rust de aarde op de horens van een karbouw; prikt een grote vlieg hem in het oor, dan schudt de kop en doet aldus de aarde beven.[5] Een O.-Toradjase overlevering meldt evenzo, dat de aarde geschraagd wordt door een reuzenbuffel, die de naam draagt van *Toralindo*. Wanneer een vlieg in zijn oor steekt, beweegt hij, om dit diertje weg te jagen en dan ontstaat aardbeving (*lindoegi*).[6]

Naar de beschouwing der Loïnang's (op de noordoostelijke arm van Celebes) steunt de aarde op een waringin-boom. Wanneer een buffel zich tegen de boom schuurt, schudt deze en daardoor ook de aarde.[7]

Bij de Timorezen wordt „een wezen, dat de gedaante heeft van een buffel" als aardetorser voorgesteld; beweegt het zich, dan beeft de aarde.[8]

---

1 De Roo de la Faille, Raadselverhalen, blz. 327; Ter Haar, Twee bezweringsfeesten, blz. 29.
2 Wilken, Verspreide Geschriften, III, blz. 274.
3 Joustra, Praatje over de huisdieren, blz. 378.
4 Van Hasselt, Volksbeschrijving, blz. 71; Skeat, Malay Magic, blz. 5.
5 Wilken en Schwarz, Bolaäng Mongondou, blz. 285 nt. 1.
6 Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., I, blz. 370.
7 Kruyt, De To Loïnang, blz. 389.
8 Kruyt, De Timoreezen, blz. 469.

Sommige Toradja-stammen vertellen, dat in het hemelrijk twee grote buffels zijn van vuursteen, die nu en dan met elkaar kampen. Dan stoten de koppen tegen elkaar, zodat de vonken er uit vliegen. Dit horen en zien de aardbewoners dan als donder en bliksem. Soms springen er stukken steen van af, anderen zeggen, verliezen de buffels een tand, die dan op aarde valt.

Het is algemeen bekend, dat dergelijke stenen, welke over de gehele aarde nu en dan in de bodem, of in de beddingen van rivieren toevallig worden aangetroffen, door de bevolking in verband worden gebracht met de bliksem. De klassieken noemden ze keraunia, of aërolieten, wij „dondерstenen", of „bliksemstenen". De Drentse boer spreekt van „donderkeilen".

In de Archipel noemt de bevolking ze eveneens „bliksemstenen" (Mal. *batoe kilat*), of meer algemeen nog „dondertanden" (Mal. *gigi goentoer*)[1] G. E. Rumphius van deze stenen in zijn „Rariteitkamer" sprekende, zegt o.a. „Hun naam in 't Maleitsch is *gighi gontur*, dat is dondertand, want de Indianen gelooven, dat de donder een grooten kop heeft als een stier, en dat de dondersteenen zijn de tanden, dewelke hij uitspuwt, als hij vergramd is, zijnde het donderen volgens hun vermoeden anders niet dan het brullen van dien stier."[2]

Thans weten wij allen, dat deze z.g. donderstenen éénmaal stenen werktuigen (vooral bijlen) zijn geweest, stammende uit de prehistorische tijd, toen het ijzer nog niet bekend was. Het is echter wel merkwaardig, dat de wetenschappelijke schrijvers van enige eeuwen terug die stenen niet alleen beschouwden als atmosferische stenen, maar er ook dezelfde krachten aan toekenden, als nu nog de natuurmens doet en dat zelfs een zeventiende-eeuwse natuuronderzoeker als Rumphius ze nog beschouwt, als voorwerpen, welke uit de onweerswolken uit de lucht op de aarde vielen.

De meest gangbare volksopvatting in de Archipel is, dat die neolieten zouden worden gevonden in de onmiddellijke nabijheid van bomen, in de grond, of ook wel in de bomen zelf, waarin de bliksem was, of heette te zijn, ingeslagen. De Berg-Toradja's beweren, dat ze alleen terechtkomen op *polo*-bomen. „Zoo'n boom splijt dan en er komt rook uit. Als er tijdens een onweer een boom omvalt, haast men zich er heen, om den dondersteen te zoeken, die hem heeft geveld; gewoonlijk echter verbergt de steen zich."[3]

„Deze steenen" – aldus Prof. G. A. Wilken – „worden als met bovennatuurlijke macht begaafd, door den Inlander met bijgeloovigen eerbied beschouwd en als fetisen aangewend, tot bescherming van personen en

[1] Atj. *gigòë glanteuë;* Gaj. *ipon ni poenggi;* Bat. *sait ni porhas;* Mak. *gigi goentoeroe;* Boeg. *isi goetoe;* O.-Toradjaas *ngisi berese;* of *watoe berese;* of ook wel *ngisi Longga*, d.i. „tanden v. L." (e.s.v. geest); Berg-Toradjaas *ngihi tamboesisi;* Endehnees *ngihi béra.*

[2] Rumphius, Rariteitkamer, blz. 207 vg.

[3] Kruyt, West-Toradja's, II, blz. 367.

gemeenschappen."[1] Men draagt ze bij zich, om „hard", d.i. gezond te blijven; wrijft er het voedsel van zuigelingen mee fijn, om dat voedsel krachtig te maken; legt ze in water, dat daarna als medicijn wordt gedronken; bewaart ze in huis, om te voorkomen, dat de bliksem er in zal slaan; draagt ze in de strijd, om onkwetsbaar te zijn; legt ze in de rijstschuur, om de rijstvoorraad bijéén te houden; bezigt ze als een middel, om regen te verwekken, enz. Als de Tanèmbarees een dondersteen (*tarpakenifan*) gevonden heeft, doet hij die om de hals van een beeldje, dat hij uit ruw hout gesneden heeft en noemt dan dat beeld donder-*wase*, waarmede hij dan zijn vruchtbomen, enz. kan beschermen.[2]

Op grond van de treffende familietrekken van de opvattingen der Indonesiërs aangaande het gebruik der donderstenen met de denkbeelden daaromtrent, welke eertijds in ons eigen vaderland gangbaar waren, laten wij hieronder een passage volgen uit een in 1844 te 's-Hertogenbosch verschenen receptenboek van Dr. G. F. Most. Hij beschrijft de „sympathetische dondersteen" aldus: „Een langwerpige, wigvormige, bruingele in het midden dikwijls holle steen, naar den vuursteen gelijkend, die in vroeger tijd als sympathetisch behoedmiddel voor mensch en vee in grooten prijs stond. Dezelve gaat, zegt men, het inslaan van donder en bliksem tegen, wanneer men hem los bij zich draagt, of slechts in huis heeft; ook zoude dezelve de melk weder doen te voorschijn komen, wanneer men de uijers der koeijen daarmede bestrijkt, enz."[3]

§ 31 DE KARBOUW IN DE WISSELTAAL

Er werden hierboven reeds enige voorbeelden gegeven hoe, naar de magische wereldbeschouwing, een begeerd effekt kan worden opgeroepen, door het na te bootsen. Een ander middel, om iets te voorschijn te doen komen, is het uitspreken van de naam, volgens de in diezelfde wereldbeschouwing wortelende stelregel, dat het noemen van de naam het genoemde aantrekt. Maar het omgekeerde is even waar. Wil men, om zich te beveiligen, de kans op een ontmoeting met iets, dat ongewenst is, in een bepaald geval voorkomen, dan vermijdt men, de gewone naam er van uit te spreken en behelpt zich met een synoniem, een eufemistische omschrijving, bijnaam, of welke andere aanduiding dan ook, d.i. door „woordverwisseling". Bij elke gelegenheid is het een bepaald soort van woorden, die vervangen worden.

Betrekken wij nu het dier, dat ons op deze bladzijden bezig houdt, in dit

---

[1] Wilken, Verspreide Geschriften, III, blz. 157.

[2] Drabbe, Het leven van den Tanembarees, blz .386.

[3] Most, Sympathetische middelen, blz. 62; vgl. nog Van Andel, The ceraunia or thunderaxe.

systeem van magisch denken, dan zien wij, dat er zich op bepaalde tijden, of onder bepaalde omstandigheden, beweegredenen kunnen voordoen, die de verschijning van buffels ongewenst doen zijn. Het zou bijvoorbeeld een zeer ongelegen tijd zijn, wanneer zich tijdens het oogsten loslopende buffels op het veld vertoonden. Ook wanneer men het oerbos moet betreden, zoals dit het geval is bij het inzamelen van bosprodukten, bij het jagen op wild, enz., is voorzichtigheid de boodschap en dient iedere handeling, waardoor deze of andere gevaarlijke dieren zouden worden opgeroepen, te worden vermeden. Het is daarom geraden, alsdan niet over de dieren des wouds te spreken, of als dit niet te vermijden is, in plaats van het konventionele woord voor buffel een naamverwisselend woord als schutsnaam te gebruiken.

Dergelijke wisselnamen komen, zowel in als buiten de Archipel, veelvuldig voor, maar wellicht nergens elders in die mate, als bij de Toradja's van Midden-Celebes. Het spreekt wel vanzelf, dat de bevolking zich geen rekenschap geeft van de werkelijke reden voor het gebruik van wisseltermen en slechts meent, dat de geesten, die bos en veld beheersen en dus de eigenaren zijn van de zich daarin bevindende dieren, planten en gesteenten, boos worden, als men de voorgeschreven namen niet gebruikt en men daarvan dan de nadelige gevolgen zal ondervinden.

Bij de Toradja's wordt de buffel (*baoela*, of *bengga*) in de wisseltaal bijv. aangeduid als *mbeo*, een klanknabootsing van buffelgeloei, of als *bangka witi* „grootvoet", of als *tomakoemba* „dikhuid". Vele van deze wisselwoorden zijn samengesteld met *angga* „geest", „spook", zoals *angga ntomba* „spook van modderpoelen", omdat het dier graag in poelen baadt en als een zwart, glimmend spook daaruit oprijst, of zoals *angga bose* „groot spook", of *angga ewo* en *angga pada* „spook van het gras". De West-Toradja's gebruiken als wisselwoorden: „de grote", „de dikke", „de zware", „de hoog opgerichte", „de gladde", „die grote stappen neemt", „die grote voetstappen achterlaat", „de sagomergtreder", „wiens haren er af zijn geschuurd", „de snuivende", „de krom gebogen hoorn", „die op de grasvlakte verblijf houdt", enz.[1]

Hoezeer de Toradja het gevaar van de magische invloed van de „krachtige" karbouw in bepaalde gevallen vreest, blijkt, behalve uit het gebruik

---

[1] Van de uitgebreide litteratuur over het tema der wisseltermen, zij hier slechts vermeld: Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 127 en 252 vg.; Adriani, Verzamelde Geschriften, III, Register i. v. „wisseltermen"; Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 174 vg. en 365 vg.; Portengen, De Oudgermaansche dichtertaal (met litteratuuropgave), blz. 78 vg.; Van Ossenbruggen, Het primitieve denken, blz. 175 vg.; Kreemer, Atjeh, Bladwijzer i. v. „woordverwisseling"; Obbink, Magische beteekenis v. d. naam, blz. 113 vg. (met litteratuuropgave); Frazer, Taboo, blz. 318 vg. (blz. 405 vg. zijn speciaal aan Indonesië gewijd).

van wisselwoorden, nog uit allerlei andere, deels magische, deels animistische, veiligheidsvoorschriften, die hij in acht heeft te nemen, bij het maken van een omheining om zijn veld, teneinde de buffels er buiten te houden. Dr. Kruyt geeft hiervan o.a. de volgende treffende staaltjes: „zoodra het gaat regenen, of de donder zich laat hooren, moet men ophouden met werken; de donder doet denken aan het gedreun van den grond, als een kudde buffels erover gaat... Als men ziet, dat iemands heining niet sterk is, moet men er niets van zeggen, want dan zullen de buffels haar omver werpen... Men moet onder het werk niet over de heining heenstappen, of er over heen springen, want dan zullen de dieren dit voorbeeld volgen... Wanneer de vrouwen het eten brengen aan de mannen, die de heining aan het maken zijn, moeten zij hen niet roepen, want dan zouden ook de buffels komen; zij zetten het eten in de hut neer en de mannen moeten er uit zichzelf heengaan."[1] Zie verder hiervóór blz. 57.

§ 32 DE KARBOUW IN DE VOLKSVERHALEN

De nauwe verwantschap, welke de nog primitief denkende Indonesiër zich voorstelt te bestaan tussen mens en dier (zie § 25), vindt men in tal van volksverhalen uitgedrukt. Die verhalen worden, hoe wonderbaarlijk zij ons ook mogen toeschijnen, door hen, die nog in de animistische sfeer leven, toch niet als sprookjes, maar als pure werkelijkheid beschouwd. „De persoon in dierengedaante voelt en denkt als een mens, maar alle lichaamsfuncties verricht hij als het dier, waarvan hij de gedaante draagt."[2]

Volgens de Toradjase verhalen, zou de buffel oorspronkelijk een mens zijn geweest. Onder de To Pebato (een O.-Toradjase stam) bestaat de legende, dat in de oude tijd, toen de Toradja's nog geen buffels hadden, een edelman aan zijn slavin opdroeg, om gedurende zijn afwezigheid, goed voor zijn kind te zorgen. Toen hij tegen de avond weer thuis kwam, vond hij zijn kind huilende, daar het honger had omdat de slavin het geen eten had gegeven. Zij had niet anders dan *ae*, *ae* geroepen, om het kind bang te maken. De vader ontstak hierover in woede en bond de slavin op het woonerf met een touw vast en liet haar daar in weer en wind staan, totdat zij in een buffel veranderd was.[3]

Ook vindt men in dit verhalen-materiaal vaak vermeld, dat mensen dieren baren, of dieren mensen. In de door Prof. J. C. G. Jonker uitgegeven Rottinese teksten komt bijvoorbeeld het geval ter sprake van een wijfjesbuffel, die een meisje baart. De dag, vóórdat dit dier geslacht zal worden, draagt zij haar kind op, haar ingewanden in een mand te bewaren. Na drie dagen

[1] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 68 vg.
[2] Adriani, Verzamelde Geschriften, I, blz. 311 en Register aldaar i. v. „Volksverhalen".
[3] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 253.

gaat het meisje er naar kijken en dan blijken die lichaamsdelen van de buffel in kostbaarheden veranderd te zijn.[1] Dr. Kruyt geeft een O.-Toradjase vertelling van een vorstenzoon, die een witte buffelkoe zwanger maakte. Het dier bracht een mooi meisje ter wereld. De vorst wilde het kind laten doden, omdat deze gebeurtenis anders onheil over het land zou brengen, maar de grootmoeder nam het tot zich en voedde het op, terwijl de buffelkoe naar de Schepper ging – die naar de Toradjase voorstelling smid is – en zich tot een schone vrouw liet omsmeden.[2]

In een andere Toradjase vertelling is het een buffel, die een meisje achterna zit en haar dwingt op zijn rug te gaan zitten. Het meisje roept de bomen toe, hun takken naar haar toe te buigen en van de ene tak de andere vattend, slaagt zij er in, naar huis te komen. Maar ook daar weet de buffel, haar te vinden en binnen zijn bereik te brengen. Van heimwee sterft zij en eerst nu ontdoet de buffel zich van zijn omhulsel, wordt mens en beweent en begraaft het meisje. Haar moeder weet haar echter, buiten weten van de buffel, weder levend te maken en zij vult de kist met stenen. Zó komt het meisje op haar eigen dodenfeest en als zij ziet, dat de buffel mens is geworden, stemt zij er in toe, met hem te trouwen.[3]

In Midden-Soemba gaat het verhaal, dat eens enige lieden een akker bewaakten. Toen zij niet meer te eten hadden, gingen zij naar de radja, om eten te vragen, maar deze antwoordde hun: „Dan moet gij maar gras eten." De wakers braken toen een spinnewiel stuk, staken zich een paar spaken daarvan als horens op het hoofd en de spoel achter op de rug, als staart, en zij gingen werkelijk gras eten. Zó veranderden zij langzamenhand in buffels. Slechts één hunner had dit niet gedaan en was mens gebleven. Toen de radja na een poos op het veld kwam en deze vroeg, waar de andere wakers waren gebleven, werd hij op de grazende buffels gewezen en kreeg hij tot antwoord: „het is uw schuld dat zij dieren zijn geworden, want gij hebt hun gelast, gras te eten."[4] Pater P. Arndt deelt nagenoeg dezelfde historie mede van de Ngadanezen van Midden-Flores: „Bupu Veti hatte ein groszes Feld. Sie war schon sehr alt und liesz deshalb durch Taglöhner ihr Feld bestellen. Eines Tages schickte sie diese wieder aufs Feld, damit sie dasselbe für eine neue Anpflanzung wendeten. Zu Mittag hatten die Arbeiter heftigen Hunger. Deswegen sandten sie zu Bupu Veti um Essen. Sie sagte, das Essen wäre noch nicht gar, sie sollten sich noch etwas gedulden. Der Abgesandte aber kam wiederholt mit der Frage, ob das Essen bald fertig wäre.

[1] Jonker, Rottineesche teksten, blz. 15.
[2] Kruyt, De buffel, die een meisje ter wereld bracht, blz. 255 vg.; Adriani en Kruyt, Toradjaboek, 1e dr., III, blz. 405.
[3] Adriani en Kruyt, Toradjaboek, 1e dr., III, blz. 398.
[4] Kruyt, De Soembaneezen, blz. 579.

Da Bupu Veti aber zu alt war, konnte sie nicht schneller arbeiten und sagte deshalb zu ihm: Freund, was soll das heiszen? Ich bin schon alt. Ich habe keine Kraft mehr zu arbeiten. Wenn ihr hungrig seid, dann fresset Gras, und wenn ihr Durst habt, dann trinket Wasser. Auf diese Worte hin verwandelten sich alle Arbeiter in Kerbauen durch die Gewalt Déva's." Alle karbouwen der aarde zouden van deze dieren afstammen en ter herinnering aan dit voorval werd ter plaatse een dissoliet opgericht, waar nog heden geofferd wordt, als er een besmettelijke veeziekte uitbreekt.[1]

Een Roténees verhaal luidt aldus. Zekere *Saoe dale boela* zag eens, toen hij op jacht was, een wijfjesvarken. Toen hij het dier wilde neerschieten, veranderde het zich in een vrouw. De jager nam haar mede en wees haar een plaats aan in de ruimte onder zijn huis. Toen hij de volgende morgen daar kwam kijken, vond hij haar in een wijfjesbuffel veranderd. Niet lang daarna, kwam er een man uit de zee te voorschijn, die, toen hij op het land was, in een buffelstier veranderde. Van de jongen, die dit buffelpaar ter wereld bracht, keerde een deel naar de zee terug en veranderde daar in kaaimannen, de anderen bleven buffels.[2]

Er zijn ook vertelsels, die verklaren moeten, hoe de karbouw aan bepaalde lichaamskenmerken is gekomen. Zo geeft M. Joustra een Bataks kettingsprookje, dat uitlegging geeft, waarom de hoeven van de karbouw wijd gespleten zijn en waarom dit dier geen tanden in de bovenkaak heeft. Een aap had op listige wijze een oude man zijn gong ontvreemd. Het schreien van de bestolene werd gehoord door een krab, die, tegen beloning van een buffel, beloofde, de gong te zullen terugbrengen. De krab klom in een boom en greep met zijn scharen de hand van de aap, die van schrik de gong liet vallen. De oude man gaf nu de beloofde buffel aan de krab. De buffel trapte op de krab, vandaar dat dit schaaldier plat van gedaante is. De krab echter kneep de hoeven van de buffel, die dientengevolge tot op de huidige dag gespleten zijn. Van pijn rende de buffel weg, maar trapte bij ongeluk op de staart van een kwartel. Dat is de reden, dat kwartels geen staart meer hebben. De kwartel vloog toen tegen de horens van een paard, dat sinds die tijd zijn horens moet missen. Het paard schopte nu de buffel tegen de bovenkaak; daarom heeft deze daar sedert geen snijtanden meer.[3]

De To Lalaki, op de Z.O.-arm van Celebes, hebben ook hun etiologische legende, ter verklaring, waarom de karbouw in de bovenkaak geen tanden heeft. Een man, die juist een boshaan gevangen had, ontmoette een grote slang. De slang wilde de man niet doorlaten en daagde hem uit tot een

---

[1] Arndt, Die Megalithenkultur, blz. 48 vg.
[2] Kruyt, De Roteneezen, blz. 325.
[3] Joustra, Bataksche litteratuur, blz. 143 vg.; Voorhoeve, Volksverhalen Bataks, blz. 95, no. 44.

tweegevecht. De man verzon nu een list. Hij gaf voor, dat hij nog niet gegeten had en zei, dat hij dat eerst wilde doen. De slang vond dit goed, mits zij zelf ook wat kreeg. De man gaf daarop dadelijk de boshaan aan de slang. Deze slokte gulzig de vogel in en viel toen in slaap. Nu sneed de man vlug twee gevorkte boomtakken af en stak deze vóór en achter de verdikking van het slangelichaam, waar de haan in haar maag zat. Toen maakte hij de slang wakker, die nu noch vóór- noch achteruit kon en doodde haar. Een karbouw, die dit alles had gezien, begon zó hard te lachen om de slimheid van de man, dat zijn kaak tegen een boomtak stootte en er een paar tanden uitvielen, die het dier nog altijd moet missen.[1]

Bij de West-Toradja's komt nog een andere uitlegging voor, waarom het gebit van de buffel geen boven-snijtanden heeft. Vroeger bezat hij die wèl, maar hij raakte ze kwijt, toen hij de mensen uitlachte. Tot straf voor dit spottend gelach, raakte de buffel met een der achterpoten gevangen in een door mensen gespannen strik. Hij sloeg hierdoor voorover op de grond, tengevolge waarvan hij bedoelde tanden verloor. Het paard, dat voorheen geen tanden in de bovenkaak had, eigende zich de uitgevallen tanden van de buffel toe. Hierdoor komt het, dat het paard voortanden heeft in de boven- en onderkant beide en de buffel alleen in de onderkaak. Zo wordt nog in enkele streken verteld, dat in de oude tijd de gemsbuffel lange zware horens en de gewone buffel korte, scherpe horens had. De gemsbuffel had veel last van die lange horens, omdat hij, in de bossen levende, daarmede telkens in de takken der bomen verward raakte. Daarom deed hij zijn grote makker het volgend voorstel: gij verblijft in de vlakte en hebt dus geen hinder van lange horens, laat ons dus van horens verwisselen. De buffel stemde toe en zo kwam de onderlinge hoornruil tot stand.[2]

Van dezelfde aard is het Roténese verhaal, dat uitlegt, hoe het kan gebeuren, dat de huid bij het rund steeds ruim en bij de karbouw altijd strak om het lichaam zit. Een rund, dat bevriend was met een buffel, ging op zekere dag met dit dier op een grasveld grazen. Daar het toen zeer warm was, besloten beide dieren zich van hun huid te ontdoen, om in de rivier te gaan baden. Plotseling begon het te regenen en kwamen het rund en de buffel, bevreesd, dat hun huiden nat zouden worden, uit het water, om die weder aan te trekken. In hun haast deed het rund toen het buffelvel aan en de buffel de huid van het rund. Voor de eerste was de buffelhuid veel te ruim, terwijl de buffel het vel van het rund zeer gespannen om het lijf zat. Dat is sedert altijd zo gebleven.[3]

Hierboven (blz. 174) werden enige volksoverleveringen medegedeeld, die

[1] Treffers, Drie verhalen, blz. 230 vg.
[2] Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 303 vg.
[3] Jonker, Rottineesche tongvallen, blz. 567 vg.

verklaren moeten, waarom het de bestemming van het buffelgeslacht zou zijn, om het mensdom van dienst te zijn en waarom de buffels onder aan de hals een lichte streep vertonen.

Een andere rubriek van volksverhalen bevat gebeurtenissen, waarbij de karbouw de hem toegekende bijzondere gave, om nieuwe woon- en bouwterreinen en ook nog onbekende wegverbindingen op te sporen, in dienst stelt van de mensheid. Van de op blz. 34 genoemde heilige karbouw Si Binoeang Sati wordt bijvoorbeeld door de Maleiers van Midden-Sumatra overgeleverd, dat hij door de eerste bewoners van dat land werd aangewezen, om een nieuw stuk grond, geschikt tot vestiging, op te sporen, daar zij reeds vele nakomelingen hadden gekregen. De karbouw begaf zich op mars en legde daarbij een vierkant af, waarvan elke zijde drie dagreizen lang was. Teruggekomen deelde het dier mede, dat hij onderweg een reusachtige *koebang*-boom (een Ficus-soort) had ontdekt en dat deze plek bij uitstek dienstig zou zijn voor een nieuwe nederzetting. Dit werd de plaats, waar het latere Soengai-Pagoe, het goudhoudende land bij de Piek van Indrapoera ontstond.[1] H. T. Damsté, schrijvende over zijn ervaringen als jong Kontroleur ter Sumatra's Westkust, gewaagt van een karbouwenhandelaar aldaar, die niet alleen stellig geloofde in de geschiktheid van een karbouw, om een vlak wegtracé te zoeken, maar die overtuiging ook in daden had omgezet. „Hij dreef een kudde buffels van A. naar B. en volgens de aanwijzingen, welke die karbouwen tijdens hun wandeling gaven, liet hij een pad graven in den bergwand. En dit geschied zijnde, kwam hij vertellen, dat hij een groot werk had verricht: een nieuwe weg leidde van A. naar B., veel beter dan de oude verbinding."[2]

Zulk een „padvinder" was ook de legendarische reuzenbuffel Tolelemboenga (ook wel Tobaloïlo genoemd), de stamvader van alle karbouwen in Midden-Celebes. Van dit dier zijn allerlei wonderlijke overleveringen in omloop. In lang vervlogen dagen leefde hij met zijn wijfje in de vlakte van Tawaïlia, benoorden het Poso-meer. Aan de voet van het gebergte aldaar bevinden zich warme, zwavelhoudende bronnen, waar Tolelemboenga

[1] Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 958.

[2] Damsté, Als jong controleur in Indië, blz. 256. Een parallel van deze in Indonesië hier en daar aan het buffelgeslacht toegeschreven natuurlijke gave van het vinden van nieuwe bouwterreinen, zagen wij toevallig vermeld van een geografisch geheel ander milieu, nl. van de Schilloek, een negerstam in O.-Soedan aan de Boven-Nijl. Onder hun tiende koning Toego (1690–±1710), zo vermeldt de overlevering, werd Fashoda gesticht en tot koninklijke residentie gemaakt en wel naar aanleiding van de volgende, buitengewone gebeurtenis. De vier hoornloze ossen des konings woelden steeds op dezelfde plaats de grond om en kwamen daar telkens weer terug. De koning zag daarin een goddelijk teken en liet hier een dorp stichten, waaruit later het tegenwoordige Fashoda ontstond (Bezemer, referaat in Mensch en Maatschappij, 1927, blz. 412).

gewoon was te drinken. In het gesteente vindt men nog een afdruksel van zijn snoet en de beide holten daar beneden zouden de achtergelaten indruksels zijn van zijn knieën, wanneer hij neerknielde, om van het warme water te slurpen. In die zeer oude tijd waren de vlakten van Napoe, Besoa en Bada nog met bos en niet, zoals tegenwoordig, alleen met gras begroeid. Toen Tolelemboenga zich met zijn reusachtig lichaam op die plaatsen naar links en naar rechts over de grond rondwentelde, werd al het geboomte, waarop zijn korpus terecht kwam, verpletterd. Zo ontstonden de genoemde vlakten in de Berglandschappen van Midden-Celebes. Tolelemboenga was het ook, die de verbindingswegen vond tussen de landschappen Napoe, Besoa en Bada onderling.[1]

Toen het buffelkalf, waarvan Tolelemboenga de vader was, stierf – zo verhaalt een andere overlevering der Berg-Toradja's – verdeelde hij het lichaam van zijn jong en legde in elk landschap een stukje daarvan neer. Na zeven dagen begonnen deze karbouwestukjes te leven en groeiden op tot buffels, die weer de stamvaders werden van de latere karbouwen.[2]

Volgens een West-Toradjaas verhaal zou deze mytische reuzenbuffel bij Paloe uit de zee zijn voortgekomen, vanwaar hij zich een weg baande via Palolo naar het Lindoe-meer. Daar wentelde hij zich met zijn zware lichaam zeven dagen lang in het meer, maar omdat er niet genoeg gras voor hem te vinden was, trok hij verder en passeerde achtereenvolgens Tawaïlia, Napoe, Besoa, Bada, Rampi, tot hij in Pada Seko kwam, waar hij in steen veranderde.[3]

Van geheel andere aard is de, in de Archipel veel voorkomende, fabel aangaande de wedstrijd tussen de buffel en de reiger in het leegdrinken van de zee, welke op het volgende neerkomt. Een karbouw en een reiger waren eens kameraden. Op zekere dag zeide de reiger tegen de karbouw: gij zijt wel de grootste van ons beiden, maar toch wed ik met u, dat gij de zee niet kunt leeg drinken en ik wèl. De karbouw nam de weddenschap aan. De vloed kwam juist op en de karbouw begon te drinken, tot zijn buik zó vol werd, dat hij niet meer kon gaan of staan. Nu kwam de beurt aan de reiger. Deze wachtte, tot het water begon te vallen. Toen stak hij zijn lange snavel in het water en deed dat zó lang, tot het volle eb was. Nu zeide de reiger: wel kameraad, kijk eens, heb ik de zee niet leeg gedronken?[4]

Zo zijn er ook volksvertellingen in de geest van onze „kamperuien",

---

[1] Kruyt, Napoe en Besoa, blz. 1329.

[2] Id. Een enigszins andere versie geeft Woensdregt, Mythen en sagen, blz. 99.

[3] Kruyt, West-Toradja's, I, blz. 137. Dit veranderen van buffels in steen is een tema, dat in de Toradjase verhalen telkens voorkomt, zie t.ap. I, blz. 35, 230, 345, 375, 382, 385, 391, 396, 404, 415 en IV, blz. 297.

[4] De Vries, Volksverhalen, I, blz. 196 vg. en 373, no. 43.

waarbij de onnozele daden van de bewoners ener bepaalde streek worden aan de kaak gesteld. Dit is bijvoorbeeld het geval met de To Onda'e ten oosten van het Poso-meer, die de rol van onze Kampenaren vervullen. Dr. Adriani geeft daarvan het volgend treffend staaltje. Een zekere To Onda'e zag voor het eerst een karbouw, die aan het grazen was. Het kwam hem voor, dat het dier met zijn tong het gras afsneed en daarom kocht hij de buffel, om hem het gras op zijn rijstveld te laten wegmaaien. Toen het de tijd daarvoor was, bracht hij het dier op de akker, maar de buffel vrat gras en rijst tezamen op, en vertrapte, wat hij niet opvrat. In korte tijd was het veld vernield en om die misdaad werd de buffel ter dood veroordeeld. Toen het dier geslacht was, vroeg de eigenaar alleen de tong, omdat die als zeis kon dienen, welke altijd scherp bleef. Zijn eigen hakmes gaf hij weg en met de tong van zijn buffel ging hij er op uit, om palmwijn te tappen. Toen hem bleek, dat er met die tong niet te snijden viel, wierp hij ze weg, en kreeg nu ook geen palmwijn.[1]

Laten de Toradjase legenden het buffelgeslacht afstammen van de wonderbaarlijke reuzenbuffel Telelemboenga „Roem der bloemen", zo hebben ook de Karo-Batak's een verhaal, dat zekere fabelachtige buffel, met name Si Nangga Loetoe aanwijst, als de stamvader van de tegenwoordige karbouwen. Men toont op de Karo-Batakse hoogvlakte nog het oude buffelpad aan, waarlangs dit geweldige dier naar het Karoland zou zijn afgedaald. Het zou in Raja gestorven en toen in een rotssteen veranderd zijn, aan welke men nog duidelijk de buffelgedaante kan herkennen.[2]

In de Minangkabause landen is het de wonderbuffel Si Binoeang Sati, die volgens de traditie beschouwd wordt als het oerdier, waarvan het geslacht der huidige, grote *binoeang*-karbouwen zou afstammen. Over dit bovennatuurlijke dier spreekt ook het in Midden-Sumatra zeer populaire verhaal „Tjindoer mata", waaruit ons indertijd ter Sumatra's Westkust het volgende werd medegedeeld. Toen Boenda Kandoeng, die als de stammoeder der Minangkabause Maleiers wordt voorgesteld, eens zwanger was, kreeg zij grote trek naar de klappervrucht van de *Nioer Bali*, een boom zó hoog, dat zijn kruin tot in de wolken reikte. Om die vrucht te kunnen bemachtigen, had zij de hulp nodig van haar bediende Slamat Pandjang Gombaq, een gewiekst jongeling, rap van hand en vlug ter been. Nadat zij hem zeven zijden buikgordels, elk zeven el lang, had gegeven, om als klimtouw te dienen, klom de jonge man naar boven en haalde de verlangde klapper af. Boenda Kandoeng nam toen enige teugen van het water uit die klapper en gaf het restant aan haar dienstmaagd Si Kambang, die door het drinken

[1] Adriani en Kruyt, Toradjaboek, 1e dr., III, blz. 460 vg.
[2] Joustra, Praatje over de huisdieren, blz. 378; Dezelfde, Karo-Bataksch Wdbk., blz. 44, in voce *kerbo;* Neumann, Geschiedenis Karo-Batakstammen, blz. 14.

ervan eveneens zwanger werd. De klappervrucht werd daarna weggeworpen. Gedeelten hiervan werden toen opgegeten door een kip, een paard en een karbouw, waardoor ook die dieren werden bevrucht. Het kind, dat Boenda Kandoeng ter wereld bracht heette „Toeankoe Moeda", een bovennatuurlijk wezen. Ook het kind, dat Si Kambang baarde en „Tjindoer Mata" geheten was, was met wondermachtige gaven toebedeeld. De kip gaf het leven aan de geheel witte haan „Si Kinantan", het paard aan het gevleugelde wonderveulen „Koeda Soembrani" en de karbouw aan het reuzenkalf „Si Binoeang Sati", alle mytische dieren, welke in de legende, als mensen handelend, optreden.[1]

In verschillende legenden wordt de oer-buffel voorgesteld, als een geschenk uit het hemelrijk. Hij zou op aarde zijn nedergedaald bereden of voortgeleid door een hemeling. Op blz. 178 werd de legende van Poewa Longgi genoemd, de hemeling, die met zijn ploeg uit hoger sferen gedaald, de eerste rijstvelden in Sigéri zou hebben aangelegd. Volgens een O.-Toradjase scheppingsmyte waren er in de heel oude tijd nog geen buffels in Midden-Celebes. Op zekere dag kwam een schone hemeling, zittende op een witte karbouw, aangereden, niemand wist vanwaar. Hij heette Lasaeo (= Heer Zon) en gaf de mensen voorschriften omtrent de landbouw. Hij was het ook die hun buffels schonk. Hij nam daartoe de witte buffel, die hij had bereden en hakte met één slag zijn kop af. De kop vloog naar het berglandschap Bada. Vandaar, aldus de legende, dat de To Bada zulk een overvloed van buffels hebben. Het lichaam bleef aan het meer en deed de buffels in die streek ontstaan. De romp en de kop veranderden beide in steen. Op de hoogte van het dorp Peoera, nabij het Poso-meer, wijst men het versteende lichaam van de karbouw nog aan.[2]

De zuidelijke Toradja's kennen verschillende volksverhalen omtrent de eerste buffels in hun land. Volgens een enkele daarvan laat men de eerste buffel langs de regenboog uit het hemelverblijf op aarde nederdalen, volgens een ander komt hij uit een plas, dus uit de aarde, te voorschijn, volgens weer een ander, daalt hij langs de hemelrand naar omlaag, enz.[3]

Ook de Soembanezen hebben hun overleveringen aangaande de afkomst der buffels. Zo weet men bijv. in O.-Soemba te vertellen, dat de eerste buffel uit de hemelsfeer zou zijn afgedaald en dat de hemeling, die het dier voortdreef, daarvoor een sandelhouten stok gebruikte. Deze

---

[1] Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 958 vg. Een enigszins andere lezing geeft Van der Toorn, Het animisme, blz. 78 vg.; vgl. over de genoemde wonderdieren Dezelfde, Tjindoer Mata, blz. 12, 37.

[2] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., III, blz. 253; Kruyt, De West-Toradja's, I, blz. 390.

[3] Kruyt, Toradja's van Sadan, Masoepoe en Mamasa, II, blz. 300.

stok stak hij in de grond en werd de eerste sandelhoutboom op dit eiland.[1]

Bij enige Indonesische volkgroepen, heidense zowel als Mohammedaanse, treft men overleveringen aan, dat de karbouw van elders zou zijn ingevoerd.

Volgens de Javaanse kronieken (*babad*'s) en andere historische sagen zou een of andere legendarische vorst de karbouw uit Hindoestan of uit Mekka, de heilige stad der Muzelmannen, naar Java hebben overgebracht. Het is wel algemeen bekend, dat die *babad*'s, zelfs als zij een historische kern hebben, gewoonlijk zozeer zijn doorspekt met allerlei wonderverhalen, dat zij voor de geschiedenis praktisch weinig waarde hebben. „De inheemsche geschiedschrijving", aldus Prof. C. C. Berg, „biedt een beeld van het verleden, dat niet aan kennis, doch aan devoot geloof zijn vormen heeft te danken en vindt in de verheerlijking van bepaalde personen, een verheerlijking à tort et à travers desnoods, haar reden van bestaan en voortbestaan."[2]

De geschiedverhalen (*tambo*) der Minangkabauers, die de legendarische lotgevallen van hun land vermelden, van Iskandar Dzoel-karnaïn (d.i. „de Tweehoornige", Arabische naam voor Alexander de Grote) af, tot de grote wetgevers Kjahi Katoemanggoengan en Datoeq Papatih Sabatang toe, gewagen er ook van, dat de karbouw een dier van uitheemse origine is.

In zeer oude tijd, zo werd ons verteld, stond de berg Marapi (de bekende vulkaan in de Padangse Bovenlanden) nog afzonderlijk, als een klein eiland, in zee. Het gebeurde toen, dat een negenenvijftigtal legendarische voorouders (de traditionele *niniëq koerang aso anampoeloeh*, zie boven blz. 176) zich in een vaartuig vanuit Mekka naar dat eiland begaven. Dit was toen nog slechts bewoond door een draak Si Kati Moeno (of Sakti Moena), de bekende mytische Naga, die er in een grote modderpoel verblijf hield. Daar hij zich steeds in het slijk rondwentelde, vloeide daarvan voortdurend in zee weg, waardoor het eiland maar niet groter kon worden. Dit was de reden, dat de 59-voorvaderen besloten, om het monster te doden, hetgeen hun ook gelukte. Het gewenste gevolg bleef niet uit: de vroegere modderpoel droogde op en het eiland werd nu steeds groter en groter. De *niniëq*'s zaten verder niet stil, maar werkten dag en nacht, teneinde het zich om de berg Marapi steeds uitbreidende land vruchtbaar en bewoonbaar te maken. Zij kozen zich de plaats, waar zij een beschreven steen (*batoe baoekië*, of *batoe basoerat*) vonden, tot vestiging. Deze plaats ontwikkelde zich tot het latere Pagar-Roejoeng, de bakermat van het Sumatraans-Maleise volk. Uit Mekka kregen zij een vorst, *Daulat*, die een fabelachtig grote kar-

[1] Kruyt, De Soembaneezen, blz. 579.
[2] Berg, Javaansche geschiedschrijving, blz. 8.

bouw meebracht, die Si Binoeang Sati heette en de stamvader werd van alle latere karbouwen.[1] Wij zien hier, hoe de Mohammedaanse wijze van voorstelling, omtrent het onstaan der eerste buffels, een geheel andere is dan die van het boven bedoelde Tjindoer Mata verhaal.[2]

In het bekende werk van Prof. N. J. Krom over de Hindoe-Javaanse geschiedenis (2e dr. blz. 333) lezen wij, dat Kertanegara, de laatste vorst van het Oost-Javaanse rijk Toemapel in 1275 zijn befaamde expeditie naar Sumatra zou hebben uitgezonden, bekend als de z.g. Pamalajoe en tot doel hebbend, de suprematie van Java te stellen in de plaats van het verzwakte Sriwidjaja. De krijgsonderneming was speciaal gericht tegen Djambi, alwaar het aanvankelijk onafhankelijk, maar later aan Sriwidjaja (Palèmbang) onderhorige rijk Malajoe gelegen was. Dit Malajoe was niet beperkt tot een vestiging aan de kust, maar deed zijn gezag tot ver in de Bovenlanden in het gebied van het tegenwoordig Minangkabau gelden. Het resultaat van de tocht was, dat het rijk Malajoe gemaakt werd tot een Javaanse vasalstaat. De Javanen waren dus overwinnaars.[3]

De Maleise kronieken keren echter de zaak om en doen het, aan de hand van een verhaal over een buffelgevecht, voorkomen, alsof de Maleiers zegevierend uit de strijd waren gekomen. Dit overbekende „Menang Kabau"-verhaal werd herhaaldelijk in schrift gebracht.[4] Wij geven het hier nog eens weer, zoals het ons, een halve eeuw geleden, ter Sumatra's Westkust door de bevolking werd medegedeeld.

Nadat op zekere dag een vloot vijandelijke prauwen uit zee was komen aanzetten, kwamen de vlootvoogd ter eenre en Kjahi Katoemanggoengan met Datoeq Papatih Sabatang ter andere zijde met elkander overeen, om de te voeren strijd te doen beslechten door een tweegevecht van karbouwen.

---

[1] Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 957 vg.; Vgl. ook Westenenk, Land en volk van Minangkabau, blz. 643; Dezelfde, Opstellen over Minangkabau, blz. 241 vg.; Van der Toorn, Animisme, blz. 77 en Neumann, Pane en Bila, 1886, 1e st., blz. 41.

[2] Volgens een andere overlevering, min of meer een kombinatie van de beide vorige lezingen, kwam de eerste *Daulat* van het Pagar Roejoengse rijk uit Stamboel (Konstantinopel) en was Boenda Kandoeng (boven blz. 209) de laatste *Daulat*, daar deze bij haar dood geen zonen naliet: haar enige zoon Toeankoe Moeda was tevoren reeds te Boekit Si Goentang-goentang (op de grens van Palembang en Djambi) gestorven. Zij zou toen zijn opgevolgd door Tjindoer Mata, een zoon van Kambang, die door zijn mindere geboorte geen *Daulat* maar *Soeltan* was. Deze verdeelde later het rijk in zes delen en stelde daarover de z.g. *Radja nan anam kadoedoeqan* aan (Kreemer, Bijdrage volksgeneeskunde, blz. 479 nt. 1).

[3] Krom, Ondergang van Çriwijaya, blz. 154, 159.

[4] O.a.: Dulaurier, Hikajat Radja-radja Pasei, blz. 101; Marre, Histoire des rois, blz. 100 vg. en 125 vg.; Brandes, Pararaton, 2e dr., blz. 149 vg.; Westenenk, Land en volk van Minangkabau, blz. 644; Dezelfde, Opstellen over Minangkabau, blz. 256 vg.; Jasper, Padangsche Bovenlanden, blz. 854).

Elk der beide partijen zou één buffel in het strijdperk brengen. Zij, wier buffel het sterkst zou blijken, zouden geacht worden overwinnaars te zijn. De Javanen hadden een reusachtige karbouwenstier voor de tweestrijd uitgezocht, maar de Maleiers, indachtig dat list boven kracht gaat, namen, na een termijn van zeven dagen bedongen te hebben, alvorens het gevecht zou plaats hebben, een buffelkalf, dat zij drie dagen lang van de moedermelk speenden. Op de beslissende dag bonden zij dit dier een *toepang* (ook wel *tjapang* of *tjawang* genoemd) om de mond, d.i. een driehoekig toestel, waarvan men zich ook tegenwoordig nog pleegt te bedienen als middel, om kalveren het zuigen te beletten. Het bestaat uit enige aangepunte bamboe latjes, waarbij de gaffelvormige top op de neusrug van het kalf komt te staan, welk toestel in dit speciale geval echter van ijzer was vervaardigd. Toen nu het uitgehongerde kalf zich in de arena tegenover de grote Javaanse strijdbuffel zag geplaatst, dacht het, dat deze zijn moeder was en rende daarom op het reuzendier los. Maar toen het buffeljong wilde zuigen, drongen de stalen punten van de *toepang* diep in de buik van zijn tegenstander, zodat deze ineén zeeg en door bloedverlies stierf. Zó werd dus het pleit ten gunste der Maleiers beslecht en waren zij de overwinnaars in de strijd! Ter herinnering aan het overwinnen (*manang*) van hun jonge buffel (*kabaoe*), noemden zij hun land sedert niet meer Pagar-Roejoeng maar Manangkabaoe. Intussen hoort men deze naam ook uitspreken als Minangkabaoe, welke benaming alsdan door de Inlanders wordt verklaard, als een samentrekking van *maïnang kabaoe*, d.i. verzorgen van karbouwen, maar dan vervalt vanzelf het sprookje.[1]

Het is wel opmerkelijk, dat een gelijksoortig buffelgevecht-verhaal als bij de Minangkabauers ook bij de Batak's en de Toradja's in omloop is, ter beslechting van een of andere twist of onenigheid; bij drie zeer uiteenlopende volken dus. W. K. H. Ypes geeft een Batakse legende weer, aangaande een mislukte inval van Maleiers van Baroes in de Bataklanden, naar de schrijver meent, eveneens dagtekenende uit de Sumatraanse periode der Hindoe-Javaanse geschiedenis. Toen de Maleiers te Tamba in het centrum der Bataklanden op de Batak's stuitten, stelden zij, volgens het verhaal, de tegenpartij voor, het pleit te doen beslechten, door ieder een karbouw als kampioen te kiezen en deze twee dieren de strijd te laten aanbinden. Het verloop van de kamp komt geheel overeen met die, welke hiervoren werd beschreven.[2]

[1] Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 956 vg. Zie voor andere verklaringen van de benaming van het land: Encycl. N.I., II, blz. 740, i. v. Minangkabau; Volz, Nord-Sumatra, I, blz. 305 nt. II, blz. 388, 390 nt.; Pleyte in Tijdschr. Bat. Gen., dl. 54, blz. 366 nt. 7.

[2] Ypes, Bijdrage stamverwantschap, blz. 73.

Dr. Kruyt en zijn zoon J. Kruyt maken melding van een Toradjaas volksverhaal, volgens hetwelk de tweespalt tussen de To Loïnang op de N.O.-arm van Celebes enerzijds en de bevolking van het landschap Tawaïlia, ten noorden van Napoe, anderzijds, bij wederkerig goedvinden, zou worden beslecht door een tweegevecht van karbouwen. De To Loïnang brachten een buffelstier in de strijd tegen een karbouwenkalf van de wederpartij. „Het kalf dat gedurende de reis de moeder gemist had, meende haar in de stier teruggevonden te hebben, snelde op het dier toe en begon te zuigen daar waar het de uiers verwachtte. Door dit zonderlinge gedrag van het jong, en de pijn, die het zuigen hem veroorzaakte, ging de stier op de vlucht, en daarmee was het geschil ten gunste van Tawaïlia beslecht."[1]

Verder vermelden de beide vorengenoemde schrijvers nog een volksoverlevering, waarbij een tweegevecht van karbouwen moest uitmaken, wie de voornaamste was van twee personen, ditmaal bij de Zuid-Toradja's. Aan de ene zijde stond de machtige Datoe van Loewoe, tegenover hem Polo Padang, de eerste vorst van Kesoeq, het oudste landschap in Rante Pao. „Polo Padang nam een buffeljong, stak dit naalden in de horens, die pas uit den kop te voorschijn kwamen, en hield het dier eenige dagen van de moeder af. Toen dit jong op den bepaalden dag tegen den stier van den Datoe werd losgelaten, verkeerde het in de meening, zijn moeder voor zich te hebben, en het wilde bij den buffel gaan zuigen. Door de pijn, die het kalf den stier hierdoor (en door de naalden) veroorzaakte, sloeg de buffel van den Datoe op hol, waardoor het geschil tot een beslissing werd gebracht."[2]

§ 33 GELUKAANBRENGENDE KARBOUWEN

Hierboven werden een paar wonderbuffels genoemd uit het rijk der legenden, maar ook onder de thans levende karbouwen komen exemplaren voor, die als met wondergaven toegerust en als gelukaanbrengend (Mal. *betoeah*) worden beschouwd. Evenals men zijn vechthanen keurt naar de schubben aan de poten en de kleur der vederen, en zijn wapens naar de vlammen, spatten en scheurtjes in het staal, zo test men ook zijn karbouwen naar gelukaanbrengende en onheilveroorzakende uiterlijke kentekenen, zoals de stand der horens en hoeven, de kleur van de huid, de dwarse witte strepen onder aan de hals, de harige tekeningen op het lijf, en zo meer. (boven blz. 33 vg.)

Maar er zijn ook geluksdieren, die onafhankelijk van hun uitwendige tekenen, alleen door de ondervinding, tonen gunstelingen van Fortuna en op

[1] Dr. A. C. Kruyt en J. Kruyt, Reisverslag Napoe, blz. 403 vg. en Dr. Kruyt, West-Toradja's, I, blz. 197 vg.

[2] Dr. A. C. Kruyt en J. Kruyt, Reisverslag Sadan en Mamasa, blz. 713.

hun beurt weldoeners der mensheid te zijn. Wanneer bijvoorbeeld iemands welvaart, na het kopen van een buffel, toeneemt, dan is dat dier, naar hij gelooft, allicht de bewerker van zijn sukses. Door onjuiste gedachtenassociaties verwart hij het „hierna" met het „hierdoor". Is iemand onvoorzien in het bezit van zulk een, door de fortuin begunstigd, dier gekomen, dan gaat hem, volgens de populaire opvatting, verder alles voor de wind. Heeft bijv. in Atjeh bij de sawahbewerking een geluksbuffel het eerst het veld betreden, of daar zijn uitwerpselen gedeponeerd, dan zullen daar, naar men meent, zeker geen muizen komen, om de aanplant te vernielen, en bindt men zulk een dier onder zijn woning, dan houdt het de luizen uit huis.[1]

Tot de kategorie van geluksbuffels, door de gratie van het toeval, behoort ook de Minangkabause *soembaraq-* (of *soemaraq-*) karbouw, reeds op blz. 176–177genoemd. Is iemand eigenaar van zo'n dier geworden, dan zal hij het voor geen goud ter wereld afstaan. Deed hij het wèl, dan zou hij zeker doodarm worden. Een *soembaraq*-buffel onder zijn kudde te hebben, verzekert de eigenaar, naar deze zich vast overtuigd houdt, een spoedige vermeerdering van zijn buffelstapel en evenzeer is het gelukkig verloop der werkzaamheden op zijn sawah gewaarborgd, wanneer het veld vooraf door een *soembaraq*-buffel is betreden. Sterft zo'n geluksdier, dan wordt zijn kadaver, evenals een mensenlijk, in een lijkwade gewikkeld, welke in dit geval echter niet uit doek, maar uit aaneengeregen bladeren bestaat.[2]

Tot de karbouwen, die de landman nimmer zal verkopen of slachten, omdat hij ze, min of meer, als zegenaanbrengend beschouwt, behoren ook die dieren, welke bij bijzondere gelegenheden, als zinrijk geschenk worden aangeboden. Zo bijvoorbeeld de *pompakangoera*, de „jongmaker", d.i. de benaming van een buffel, die een Toradja-man geeft boven de bepaalde bruidsschat, wanneer hij een vrouw trouwt, die veel jonger is dan hijzelf. Wanneer de buffel als zodanig is aanvaard door de vrouw, dan mag zij haar man ook nimmer meer verwijten, dat hij eigenlijk te oud is voor haar.[3]

De *koro penoerip*, „buffel tot levensonderhoud" is de karbouw, die de Gajose bruidegom, op verzoek aan de moeder zijner bruid, ten geschenke geeft, naar het heet, om haar aan de kost te helpen.[4]

Een dergelijke karbouw, die de Atjehse bruid van haar schoonmoeder

---

1 Kreemer, Atjeh, I, blz. 508.
2 Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 959.
3 Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., II, blz. 296; Adriani, Verzamelde Geschriften, II, blz. 124.
Hazeu, Gajosch-Ned. Wdbk. i. v. *koro*.

medekrijgt, is de *keubeuë peunoelang* een dier dat in hoge ere wordt gehouden, evenals de „bruidskoe" eertijds te onzent.[1]

Bij de West-Toradja's wordt soms een buffel aangewezen als „metgezel" van een herstellende zieke. Zo'n dier is dan de „vasthouder van zijn levensgeest."[2]

Bij de Oost-Toradja's bestaat het gebruik, dat als gescheiden echtgenoten zich weder wensen te herenigen de man aan de vrouw een buffel schenkt, die de naam draagt van *petoengkoe*, „voor de aangedane belediging", of *sombo mboeli*, „tot terzijdestelling van de onenigheid", of *petorobaka edja*, „voor het omdraaien van de trap", waardoor de man opnieuw het recht verkrijgt, tot de toegang van het huis. Bij deze laatste benaming hebben wij te denken aan de huistrappen, zoals de Toradja's vroeger algemeen gebruikten, bestaande uit één enkele boomstam met inkepingen, waarin de voet werd gezet. Wanneer men de toegang tot de woning sloot, werd de boomstam zodanig omgedraaid, dat de kerven aan de achterkant kwamen, zodat mens noch dier naar boven kon. Wanneer de vrouw blijft weigeren, de van haar gescheiden man weer in genade aan te nemen, doet deze er soms nog een tweede buffel bij voor de familieleden der vrouw, om dezen te bewegen een goed woord voor hem te doen en de vrouw over te halen, hem weer aan te nemen. Daarom draagt deze tweede buffel de naam van *kalongko ngoedjoe*, „om de mond in beweging te brengen", nl. der verwanten van de vrouw.[3]

Tot de geluksbuffels is ook te rekenen de op blz. 53 bedoelde „buffelaanvoerder" of gids, die de kudde bijéén houdt en voor zijn kuddegenoten instaat. Meestal is dit een bijzonder mak dier, of een dier van afwijkende grootte, kleur, enz. Bevindt zich zulk een geluksdier onder de kudde, dan blijft de gehele troep vrij van ziekte. Wil men één of meer dieren daaruit verkopen, dan vraagt men eerst verlof aan de koppelaanvoerder.

§ 34 VERBOD VAN HET SLACHTEN VAN DE ALBINO-KARBOUW VOOR BEPAALDE GENEALOGISCHE VOLKSGROEPEN

Werd hierboven (blz. 115) herinnerd, aan de bij verschillende volksstammen in de Archipel bestaande tegenzin in de konsumptie van het vlees van witte buffels, belangrijker nog is het daar voorkomend verschijnsel van het volstrekte adat-verbod, van het slachten en het nuttigen van de albino-karbouw bij bepaalde genealogische volksgroeperingen. Vraagt men aan de bevolking naar de reden van zulk een verbod, dan krijgt men gewoon-

---

[1] Snouck Hurgronje, De Atjehers, I, blz. 392.
[2] Kruyt, West-Toradja's, II, blz. 229.
[3] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, 2e dr., II, blz. 332; Kruyt, Brieven, 1918, no. 41, blz. 7.

lijk tot antwoord, dat het gegrond is op een eed, gelofte of verwensing, die een voorvader eens zou hebben afgelegd, hetzij uit eerbied of dankbaarheid, hetzij uit afschuw voor het dier, steunende op een gebeurtenis, waarvan een of andere legende wordt overgeleverd. Het spreekt wel vanzelf, dat zulk een verhaal later bedacht en dus secundair en dat het verbod primair moet zijn. De vraag, die gewettigd is, of het verbod al of niet een religieuze of sociale ondergrond moet hebben gehad, blijve hier onbesproken. „Misschien" – zo merkt Prof. C. Snouck Hurgronje voorzichtig op – „dat totemisten van dit alles hunne eigene verklaring weten te geven, maar zeker berust thans de gehoorzaamheid aan de verbodsbepalingen alleen op de vrees, dat ziekte, rampen of dood hem zouden treffen, die door overtreding den toorn van zijnen voorvader gaande maakte."[1]

De eigenaardige opvatting, dat bepaalde mensengroepen zich in een of andere relatie achten te staan met een dier of plantensoort, welke dan niet mag worden gegeten, gedood, gesneden, enz. speelt bij verschillende volksstammen in de Archipel een grote rol. Wij zullen hiervan thans enige voorbeelden aanhalen, maar bepalen ons tot die gebieden, waar de karbouw, en wel allereerst de albino-karbouw het objekt van bovenbedoelde verbodsbepalingen is.

Voor wat N.-Sumatra betreft, is te wijzen op:

1° Groot-Atjeh, waar het verbod geldt voor het ouderwetse geslacht (*kawōm*) Dja Sandang. Hoewel de *kawōm*-naam reeds lang vergeten is, leeft het *pantang*-voorschrift toch nog onverzwakt voort.[2]

2° Het Gajoland, waar het verbod bestaat voor de genealogische groepen Gölö en Beroeksah in het gebied van Kedjoeroen Boekit en in een deel van het Tjéq-geslacht van Petiambang.[3]

3° Het Alasland, waar hetzelfde geldt voor de *mergö*'s: Tjebero, Terigan, Pinding, Bintjawan en Sinagö.[4]

4° De W.-kust van Atjeh; hier bestaat het verbod bij de Maleiers algemeen.

5° Het eiland Simaloer, waar het verbod geldt voor het landschap Tapah.

6° De Padangse Benedenlanden; ook hetzelfde *pantang*-voorschrift bij de *soekoe*'s Malajoe en Panei.[5]

Het is wel merkwaardig, dat de op de volksoverlevering berustende legende, welke het verbod van het eten van albino-buffel-vlees verklaren

---

[1] Snouck Hurgronje, Het Gajoland, blz. 328.

[2] Snouck Hurgronje, De Atjehers, I, blz. 54, II, blz. 332.

[3] Kreemer, Atjeh II, blz. 544.

[4] Idem.

[5] Kreemer, De Maleier en zijn karbouw, blz. 960.

moet – naar ons bij ons vroeger verblijf in Atjeh gebleken is – bij de sub. 1°–6° genoemde bevolkingsgroepen nagenoeg dezelfde is. Ook bij de Toba-Batakse *marga* Nasoetion komt een gelijkluidend verhaal ter verklaring van hetzelfde feit voor[1], ja zelfs bij de Maleiers van het Schiereiland Malaka is het niet onbekend.[2] De legende luidt als volgt.

Een zeker ouderpaar, voorgesteld als de stamouders van het geslacht, voor wie het verbod geldt, had, in een hoog boven de grond gebouwde bergplaats voor *andjalai*,[3] een tros van een bepaalde pisangsoort (soms als *pisang abin*, soms als *p. soeasa* aangeduid) hangen, om rijp te worden. Hun kind, dat tijdens hun afwezigheid op de ladder van de schuur was geklommen en die pisang wilde grijpen, viel in de schuur, met het noodlottig gevolg, dat het langs de gladde korrels tot op de bodem wegzakte, waar het lijkje tot ontbinding overging. Een witte karbouw likte het uitdruipende lijkvocht op. Toen de ouders, bij thuiskomst, dit zagen en begrepen, wat met hun kind was voorgevallen, zwoeren zij de eed, dat zij en hun nakomelingen nimmer meer albino-buffel-vlees, ook niet *andjalai* en evenmin bedoelde pisangsoort zouden eten. Volgens een andere versie van dit verhaal, duwde de buffel met de horens de schuur om, waardoor het kinderlijkje voor de dag kwam. Weer een andere lezing luidt dat, toen het ongeluk plaats had, een tortelduif op de plaats bleef kirren, net zolang tot de ouders van het kind aldaar kwamen en de lijklucht roken. In dit geval is het niet het vlees van de albino-buffel, maar dat van de tortel, dat als *pantang* geldt, en wel niet uit afschuw, zoals voor de buffel, maar juist uit eerbied voor de trouwe duif.[4]

Bij de Ginting's, één der vijf *marga*'s bij de Karo-Batak's, is het vlees van een witte karbouw verboden (*sabang*) spijs, naar het heet uit erkentelijkheid, omdat zulk een buffelkoe eertijds één hunner stamouders zou hebben gezoogd.[5] Bij drie andere Karo-Batakse *marga*'s (Sembiring,

---

[1] Van Ophuysen, Kijkjes huwelijksleven Bataks, blz. 28

[2] Skeat, Malay Magic, blz. 190.

[3] Mal. *andjalai*, Jav. *djali*, Soend. *adjeli*, *andjeli*, Mad. *djhanglè*, Bal. *djahli*, Tor. *djolé*, Karo Bat. *tjingkeroe*, Gaj. *penggòng poetih*, Soemb. *kamangge*, is een fors uitstoelend gras van 1½ tot 3 m hoogte (Coix Lacryma Jobi). Bij de gekweekte vormen zijn de porseleinachtige schijnvruchtjes broos en deze werden vroeger, veel meer dan thans, na gestampt, van de schil ontdaan en gewand te zijn, gekookt of geroost gegeten. De niet gekweekte variëteit, met steenharde schijnvruchten (z.g. Jobstranen), die als kralen tot de bekende halssnoeren en armbanden voor kinderen worden geregen, is oneetbaar (Lekkerkerker, Ontwikkelingsstadia Inl. landbouw, blz. 624).

[4] Kreemer, Atjeh, I, blz. 507; Skeat, Malay Magic, blz. 190; *Kerbau balar*, *pisang oedang* en *padi djelai* zijn ook taboe bij de Djeleboe's op het Maleise Schiereiland (Papers on Malay subjects, second series, no. 1, 1912, blz. 58).

[5] Joustra, Naar het landschap Goenoeng-goenoeng, blz. 81.

Perangin-angin en Tarigan) staat de albino-buffel voor de konsumptie eveneens in de ban.[1] Van de *marga* Ramin in Boven-Singkel bestaat de volgende legende. Een Atjeher van Pasei, Gedong geheten, die de stamvader heet te zijn van genoemde *marga*, leed op weg naar Belawan schipbreuk en werd door een paling gevangen, welke hem echter naar land bracht, toen hij de eed had gezworen, nooit paling te zullen eten. Op het strand wachtte hem evenwel een buffel op (of dit een albino-dier was, wordt niet vermeld), welke hem dreigde, weder in zee te zullen stoten, doch hem ongedeerd liet landen, toen hij gezworen had, ook geen buffelvlees te zullen nuttigen. Men zegt, dat de leden van de *marga* Ramin nu nog geen paling of karbouwenvlees mogen eten.[2]

Verplaatsen wij ons naar Java, dan vinden wij ook van de Soendanezen vermeld, dat het vlees van de witte buffel verboden kost (*tjadoe, boejoet*) is. Als oorzaak der onthouding, wordt het volgende medegedeeld. Een ouderpaar van een pasgeboren kind kwam te overlijden, zodat het kind hulpbehoevend achterbleef. Een albino-buffel trok zich het lot van de baby aan en zoogde het. Uit dankbaarheid daarvoor worden de witte buffels sedertdien voor het slachtmes gespaard.[3]

Voor wat Borneo betreft, vinden wij, meer bepaaldelijk van de Pasirezen (Z.O.-Borneo), aangetekend, dat hetzelfde verbod aldus wordt toegelicht. Een mooi prinsesje, uit een stuk bamboe geboren, wilde geen voedsel tot zich nemen uit menselijke borsten, weshalve het door een witte buffelkoe werd gezoogd. Uit deferentie voor deze daad, mag het vlees van albino-buffels tot op de huidige dag niet door Pasirezen worden gegeten, evemin als jonge uitspruitsels van de bamboe, aangezien daaruit de prinses zou zijn gesproten.[4]

Witte buffels worden in de Toradjase volksoverleveringen vaak in verband gebracht met de hemelingen, die in de oertijd op aarde zouden zijn neergedaald, om onder de mensen te komen wonen. Allen, die zich tot de nakomelingen van deze hemelingen rekenen te behoren, dit zijn de leden van de adel en van de vorstengeslachten, mogen het vlees van witte buffels niet eten. Dit is bijvoorbeeld het geval met het hoofdengeslacht Waiboenta in Bada, dat vroeger tot de statenbond Loewoe behoorde. Als reden van dit verbod wordt opgegeven, dat de hemeling Manoeroe daar vroeger verschenen is, rijdende op een witte buffel, met als zadel *bare'a-*

[1] Neumann, Geschiedenis Karo-Batakstammen, blz. 14; Dezelfde, Pemali, Pantang en Roboe, blz. 512.

[2] Ypes, Bijdrage stamverwantschap, blz. 57 nt. 1.

[3] Van Kappen, De buffel, blz. 383.

[4] Nusselein, Landschap Pasir, blz. 566.

bladeren. Vandaar dat de lieden van het Waiboenta-geslacht geen albino-buffel-vlees en geen *bare'a*-bladeren eten.[1]

Laki Padada, één van de voorouders der Zuid-Toradjase vorstengeslachten, aldus luidt een andere legende, gaat er op zekere dag, op een witte buffel gezeten, op uit, om het eeuwige leven te zoeken. Hij steekt daartoe, op dit dier gezeten, de zee over en komt op een plaats, waar men hem het eeuwige leven zal geven. Hij moet daartoe twaalf nachten wakende doorbrengen. In de zevende nacht valt hij in slaap, maar hij ontkent, te hebben geslapen. Men laat hem echter als overtuigingsstuk zijn zwaard zien, waarvan men gedurende zijn slaap de punt heeft afgevijld, zonder dat hij daarvan iets heeft bemerkt. Men belooft hem, dat hij zeven geslachten zal overleven. Nu zwemt Laki Padada weer op zijn rijdier de zee over, om naar huis terug te keren, maar de buffel raakt uitgeput en verdrinkt. Laki Padada vervloekt daarom zijn rijdier. Dit zou de reden zijn, waarom zijn afstammelingen zich het vlees van albino-buffels als voedsel moeten ontzeggen.[2]

Een variatie op het verhaal van Laki Padada is dat van Bangkele Kilaq, die zich eens naar de rand van de hemel (horizon) begaf, om te vragen, of zijn zuster Manggoali nog enige tijd in leven mocht blijven. Hij ging daartoe niet alleen op reis, maar zijn volgelingen vulden drie vaartuigen, waarmee men van wal stak, om de zee over te varen. De prauwen verongelukten echter en alle inzittenden verdronken, behalve Bangkele Kilaq zelf, die zich op een stuk drijfhout wist te redden. Hij had zijn behoud te danken aan zijn gelukszwaard Lasoedan, dat hij bij zich droeg. Toen hij zo rondzwalkte, kwam er een witte buffel uit zee te voorschijn, die Boelan Panaring heette. Deze vroeg aan de schipbreukeling, waar hij heen ging. Bangkele Kilaq vertelde toen, hoe het hem vergaan was, waarop de buffel zeide: „Wanneer gij mij belooft, dat uw nakomelingen mijn vlees niet zullen eten, zal ik u naar het droge brengen." De belofte werd gedaan en Bangkele Kilaq werd gered.[3]

Tot slot zij hier nog de legende vermeld, die verklaren moet, waarom de lieden van de kampong La'o in Manggerai (West-Flores) geen buffelvlees als spijs mogen gebruiken. Lang geleden werd in die kampong het plantfeest gevierd. Iedere gast bracht wat mede voor het feestmaal. Ook vruchten en groenten werden ten geschenke aanvaard en verorberd. Zo was er al heel wat naar binnen gewerkt, toen een gast werd opgemerkt, die al flink meegegeten, maar zelf nog niets had meegebracht. Hij werd hierover ondervraagd en moest nu tot zijn grote verlegenheid bekennen,

[1] Woensdregt, Mythen en sagen, blz. 42; Kruyt, West-Toradja's, I, blz. 288.
[2] A. C. en J. Kruyt, Reisverslag Sadan en Mamasa, blz. 706.
[3] Kruyt, Toradja's van Sadan, Masoepoe en Mamasa, II, blz. 306.

dat hij niets had meegenomen. De man werd wegens dit verzuim toen dusdanig door zijn medegasten gehoond, dat hij zich genoodzaakt zag, het feest te verlaten. Met wrok in het hart verliet hij de kampong, gevolgd door zijn vrouw en kind. Vlak buiten het dorp bevond zich een karbouwenpoel, waarlangs zijn weg leidde en de aanblik van deze poel deed hem stilstaan en herinnerde hem weer des te levendiger aan zijn verzuim, om een slachtdier als bijdrage voor het feest mee te brengen. Toen zijn vrouw met het kind bij hem kwam staan, om hem te troosten, maakte hem dit nog woedender en ten slotte pakte hij haar en het kind aan, wierp hen in de vóór hem liggende poel en uitte daarbij grimmig de verwensing, dat ze er als karbouwen weer uit mochten komen. Wat hij nooit had kunnen verwachten geschiedde: een wijfjeskarbouw en een kalf stapten plotseling uit de poel naar hem toe, en zó groot was zijn vreugde hierover, dat hij helemaal niet meer dacht aan het verlies van zijn gezin, maar dadelijk de beide karbouwen in triomf naar het feest bracht en ze aan de verzamelde feestvierenden aanbood, met het verzoek, thans weer te mogen meedoen. In genade werd hij weer aangenomen en daarop de voorbereiding getroffen, om de twee karbouwen te slachten. Dit gebeurde spoedig daarna, maar wat kwam daar uit de magen der beide dieren, tot grote schrik van alle aanwezigen, te voorschijn? Een deel van de bij de aanvang van het feest gegeten vruchten, groenten en vleesspijzen. Nu werd ook duidelijk, waarom de milde gever zonder zijn vrouw en kind terug was gekomen en werd voor iedereen het bewijs geleverd, dat die betoverd waren geworden en nu in de gedaante van karbouwen waren geslacht. In de verwarring, die toen ontstond, ontkwam de wrede huisvader en niemand zag hem ooit weer. Ter voorkoming van herhaling van dit feit, legden de gezamenlijke feestvierenden de plechtige gelofte af, nooit meer karbouwenvlees te zullen eten.

Deze gelofte wordt tot op de huidige dag door de bewoners van kampong La'o trouw nagekomen. Karbouwen worden daar niet genuttigd en wanneer een inwoner van La'o soms eens ergens anders bij ongeluk karbouwenvlees heeft gegeten en hij merkt dit, dan werpt hij zich dadelijk voorover op de grond en veegt als een karbouw, die iets onsmakelijks gegeten heeft, zijn mond aan het gras af; dit alles om ongeluk in zijn gezin te voorkomen.[1]

Wij zullen het bij deze kleine bloemlezing van geslachts-*pantang*'s laten, al zouden er uit de litteratuur, bij een voortgezet onderzoek, zeker nog wel meer voorbeelden daarvan zijn aan te halen. Men legge die *pantang*'s en de daarbij behorende legenden, hoe zouteloos deze laatste,

---

1 Stapel, Het Manggaraische volk, blz. 184 vg.

naar onze smaak, vaak ook mogen zijn, maar niet als waardeloze ballast terzijde. Het is ons, bij ons verblijf in het Gajoland, indertijd meermalen voorgekomen, dat iemand bij navraag de naam van de groep, waartoe hij genealogisch behoorde, niet meer wist op te geven, terwijl het *pantang*-voorschrift, waarmede hij door geboorte in betrekking stond, muurvast in zijn herinnering was vastgelegd. Zoals men weet, heeft in het Gajo- en Alasland de oude volksindeling op genealogische basis reeds grotendeels voor een territoriale opbouw daarvan plaats gemaakt.

§ 35 DE KARBOUW ALS OFFERDIER

Bij allerlei voorvallen in de cyclus van het familieleven (geboorte, huwelijk, adoptie, besnijdenis, tandmutilatie, overlijden, enz.), bij het inwijden van een nieuwe woning, bij afdoening van zaken (vredessluiting, beslechting van geschillen, zoening van misslag, vragen van vergiffenis, voldoening ener gelofte, enz.), bij oogstfeesten (bij heidense stammen), na de vasten (bij Mohammedanen), bij afwending van ongelukken (epidemieën, algemene rampen, enz.) en in tal van andere gevallen, geldt het ceremonieel offeren van één of meer huisdieren als noodzakelijke voorwaarde.

De keuze van het offerdier hangt af van de belangrijkheid van het offer en de graad van welstand van de offeraar. In de regel is met het offeren het doden (slachten) van het offerdier verbonden. De wijze waarop dit plaats heeft werd op blz. 116 vg. en 120 vg. vermeld. De karbouw geldt als het offerdier bij uitnemendheid: een offerfeest is niet van betekenis, wanneer er geen buffel wordt geslacht. Er zijn uitgestrekte gebieden in de Archipel, met name bij die volken, die nog als dragers der oude hakbouwkultuur zijn aan te merken, waar de karbouw bijna uitsluitend offerdier is en waar het profaan gebruik van dit dier bijna niet voorkomt (boven blz. 162).

Vooral bij overlijden zijn zulke buffeloffers van groot belang. De zielen der geofferde dieren worden, volgens de animistische opvatting, beschouwd in het schimmenrijk over te gaan en daar het eigendom te worden van de afgestorvenen. De geesten der voorouders willen, dat de overlevenden de nodige aandacht aan hen blijven schenken door het brengen van offers en door een richtige lijkbezorging. Worden zij door de mensen verwaarloosd, dan mislukt de oogst, dan ontstaan er ziekten enz. In het derde hoofdstuk zijner verhandeling over het Animisme wijst Prof. G. A. Wilken er op, hoe uit de beschouwing, dat het leven hiernamaals een voortzetting is van het leven op aarde, de „dodenoffers" zijn voortgevloeid, welke door de nagelaten betrekkingen gebracht worden, uit vrees, dat de dodengeesten anders hun straffende hand zouden tonen.

In een vroegere ontwikkelingsperiode, behoorden tot de dodenoffers in

de eerste plaats mensen. De overledenen hebben aan gene zijde van het aards bestaan bediening nodig en daarom werden bij de dood, vooral van hoofden en aanzienlijken, enigen hunner slaven op gruwzame wijze geslacht. Toen het offeren van mensen in onbruik geraakte, kwamen, om aan de oude overlevering getrouw te blijven, ook dieren en wel allereerst buffels voor dodenoffers in aanmerking, die, evenals de slaven en pandelingen voorheen, langzaam doodgemarteld worden.

Hoe meer karbouwen op een dodenfeest worden geofferd, hoe rijker de dode zijn intrede in het zielenland zal doen en hoe meer hulp men van de geest van de afgestorvene kan verwachten. Daarbij komt nog, dat de onderlinge naijver tussen de diverse bevolkingsgroepen er steeds op uit is, het aantal geslachte karbouwen zo hoog mogelijk op te voeren.

Vaak tracht men door wichelarij uit te vorsen, hoeveel buffels zullen worden geslacht. Van de To Rongkong in Midden-Celebes lezen wij bijvoorbeeld, dat wanneer zich bij een lijk de ogen niet willen sluiten, dit wordt opgevat, als een teken, dat de dode om nog meer karbouwen vraagt, dan men hem reeds heeft toegedacht.[1] Men vertelde Dr. Kruyt op Soemba, dat een der hoofden aldaar eens vijftig buffels had geslacht bij het aanleggen van een sawahdijkje door een stuk heilig land, vóórdat de geest, die daar heette te wonen, er genoegen mee nam, want eerst bij het vijftigste dier werd de lever in orde bevonden.[2]

Behalve mensen en dieren, worden ook allerlei zaken als geschenken aan de overledene ten offer gebracht, die dan gemeenlijk vooraf worden vernield.[3] Het kan zijn, dat dit opzettelijk vernielen geschiedt uit vrees, dat deze dingen door de dood zijn besmet en zij de overlevenden dus kwaad kunnen doen.[4]

Sommige etnologen menen, dat deze veel voorkomende gewoonte tot doel heeft, dat men een verder gebruik dezer tot eigendom van de overledene geworden zaken wil beletten. Op deze wijze zou ook het hier en daar bestaand gebruik van het vernielen van de aanplantingen en het omhakken der vruchtbomen van de dode te verklaren zijn.[5]

Soms komt men er toe de voorwerpen, welke voor de dode bestemd zijn, te vervangen door minder kostbare nabootsingen, of afbeeldingen, waarvan men dan gelooft dat zij in het geestenland in realiteiten zullen veranderen en zo het eigendom zullen worden van de overledene. Men ziet in de praktijk, dat de dode niet de materiële voorwerpen zelf meeneemt

[1] Kruyt, De To Rongkong, blz. 393.
[2] Kruyt, De Soembaneezen, blz. 580.
[3] Wilken, Verspreide Geschriften, III, blz. 101 vg.; Kruyt, Animisme, blz. 314.
[4] Birket-Smith, De weg der beschaving, blz. 266.
[5] Körner, Totenkult, blz. 73.

en trekt daaruit blijkbaar de konklusie, dat men aan zijn plicht kan voldoen, zonder zijn kostbaarheden prijs te geven. Zoals bekend, wordt volgens het primitieve denken de afbeelding beschouwd als het alter ego van het origineel. Dr. Kruyt vermeldt bijv., dat de Bada-Toradja's bij sommige offerhandelingen wel een buffel vlechten van palmblad, of de omtrekken van dit dier snijden uit de bladschede van de kokospalm. Deze buffelfiguur wordt dan aan een offertafeltje vastgebonden, om de geest, waaraan men offert, te vermurwen (W.-Toradja's, II, blz. 304).

De „dierenoffers" hebben aanleiding gegeven tot de „dodenmalen" en „dodenfeesten", welker luister rechtstreeks de rang en het aanzien van de afgestorvene in het zielenland bepaalt. De gasten moeten ruim worden onthaald. Groot is de materiële schade door die offerfeesten veroorzaakt, want er zijn bergen rijst nodig, om het groot aantal gasten gedurende enige dagen te voeden, zodat nog geruime tijd daarna de voorraad van het feestgevende dorp is uitgeput en men, wachtende op de volgende oogst, het leven er in moet houden met sagobladeren, wortels, enz. Ook de veestapel, die bijna alleen met het oog op deze offerfeesten wordt gehouden, wordt dan aanmerkelijk gedund. Gehele hekatomben van karbouwen worden dan ten dode gewijd. Zo worden vaak enorme hoeveelheden vlees verkwist, daar niet alles kan worden gekonsumeerd. Het is ongelooflijk, hoeveel vlees door anders bijna vegetarisch levende volken bij die dodenfeesten kan worden verorberd. Niet zelden worden dan zoveel karbouwen geslacht, dat de veestapel het in jaren niet te boven komt, want de buffel is pas zeer laat tot de voortplanting geschikt en de buffelkoe krijgt gewoonlijk maar één kalf tegelijk en kalft niet eens elk jaar (boven blz. 37).

Maar de nog animistisch denkende mens maakt zich geen zorgen over de grote schade, die daardoor aan zijn buffelstapel wordt toegebracht en troost zich, evenals de Toradja, met de gedachte: „De buffels, die ik voor mijn gestorvenen slacht, zijn niet weggeworpen, immers ik geef ze aan mijn familie. Het onstoffelijk equivalent der geofferde dieren komt nl. bij de groote kudde, die reeds in het bezit der gestorvenen is. Trouwens de geslachte buffels zijn een deel van het familiegoed, waarop de gestorvene recht heeft, daar hij tijdens zijn leven het familiebezit heeft helpen beheeren en vermeerderen."[1]

Niet alleen bij de heidense, maar ook bij de Mohammedaanse volken in de Archipel zijn zulke offermalen aan de afgestorvenen bekend. In de Moslimse wetboeken heten zij *walimah* (d.i. elke maaltijd naar aanleiding van een bijzonder feit), of worden bij sterfgeval, ter onderscheiding van

[1] Adriani, Verzamelde Geschriften, I, blz. 204.

andere *walimah's*, ook wel eens met de speciale naam *wadhimah* aangeduid. In de Archipel zijn daarvoor benamingen als: *sidekah*, *kandoeri*, *hadjat* en *slametan* in gebruik. De Mohammedaanse wet beveelt ze aan, onder beding, dat het religieus karakter van zulke maaltijden niet verloren ga. De hemelse beloning, op het geven van de godsdienstige maaltijd gesteld, biedt men de dode aan, opdat zijn ziel rust vinde en bij Allah in genade zal worden aangenomen. In het populaire geloof worden zulke offermalen beschouwd „als het aanbieden van spijzen aan de overledenen zelve en men meent dan, dat zij de onstoffelijke essentie van hetgeen hun voorgezet wordt genieten."[1]

De luisterrijke heidense dodenfeesten eisen heel wat voorbereiding, vooral bij aanzienlijken en zo duurt het wel maanden, soms jaren, eer men er toe overgaat. In dat geval wordt de plechtigheid als een soort allerzielenfeest voor een aantal overledenen tegelijk gevierd. Wij komen hierop straks terug.

Het complex van ceremoniën, waarmede het bloedige offer is omgeven, laat zich door de oude verklaring van het Animisme niet, of slechts onvoldoende verklaren. Verschillende onderzoekers van onze tijd hebben daarom getracht, het offerandevraagstuk van een andere kant te belichten. Hoe men ook hiertegenover staat, men zal er vermoedelijk toch van moeten uitgaan, dat het probleem van twee van elkaar afwijkende zijden is te benaderen nl. vooreerst, uitgaande van de animistische voorstelling, dat het offer bedoeld is, als geschenk aan goden of geesten, wier gunst men tracht te winnen, om zo van hen te verkrijgen, hetgeen men wenst, in de tweede plaats, uitgaande van de gedachte, dat het ceremoniële offer een diepgewortelde magische handeling is. Het bloed toch, dat uit de geslachte dieren naar buiten komt is, naar de magische zienswijze, rijk voorzien van magische kracht, levenskracht. Die kracht verlamt enerzijds alle schadelijke invloeden, die op de mens inwerken en dient anderzijds om, op hem overgebracht, hem magisch te versterken, waar een tekort aan levenskracht bestaat. Zó zien wij dan twee geheel verschillende aspekten als de beide aangezichten van één Januskop. Werd op de vorige bladzijden van deze paragraaf nog slechts de animistische kant van het offerprobleem belicht, thans dient dus nog in het kort de keerzijde te worden bezien.

Komen de bloedige offers, bij overlijden gebracht, ten goede aan de afgestorvenen, om hun een rijker bestaan in het hiernamaals te verzeke-

---

[1] Snouck Hurgronje, De Atjéhers, I, blz. 228 vg.; Dezelfde in De Ind. Gids 1884, I, blz. 423; Wilken, Verspreide Geschriften, III, blz. 126 vg.

ren, zij worden evenzeer ten behoeve van de overlevenden gegeven. Bij allerlei plechtigheden, met de godsdienst in verband staande, worden de deelnemers daarom met het bloed der geslachte dieren bestreken, of daarmede besprenkeld.

De nuchtere waarneming leert de mens, dat het bloed de zetel is van het leven. Men hoort en voelt het kloppen en ziet, dat, bij het wegvloeien ervan uit het lichaam, ook het leven ontvliedt. Het tot zich nemen van dat levensbloed, vooral wanneer het afkomstig is van een magisch zo sterk geladen dier als de karbouw, moet dus wel een toename van eigen levenskracht betekenen. Is de offergave aan de overledene animistisch, het bebestrijken van het lichaam met het bloed van het offerdier is allereerst magisch gedacht.

In normale omstandigheden verkeert de mens, volgens het dynamistisch of magisch denken, in een toestand van magisch evenwicht; zodra echter, door een of ander voorval een hem nadelige magie wordt ontketend, gaat dat evenwicht verloren en geraakt hij in een onheilstoestand, die plaatselijk met verschillende benamingen wordt aangeduid, zoals bij de verschillende Dajak-stammen als: *sial*, *sangar*, *rasi*, enz., bij de O.-Toradja's als: *measa*, bij de W.-Toradja's als: *metoea*, *netoea*, *metoena*, *metoenda*, *metotoenda*, *metoesa*, enz. Elders zegt men in zo'n geval, dat de persoon in kwestie in een toestand van „hitte" verkeert; hij moet dan door bepaalde magische middelen weer in de „koelte" worden teruggebracht, om het magisch evenwicht te herstellen. Dat kan, zoals reeds opgemerkt (boven blz. 129 vg., 169, 185), op zeer verschillende manieren plaats hebben; één daarvan is, hem met het vrijkomende bloed van het geslachte offerdier te besmeren (boven blz. 183).

Er werd op blz. 188 op gewezen, dat volgens de primitieve mens, elke verandering in levensomstandigheden (geboorte, jeugd, volwassen leeftijd, ouderdom, dood) voor de betrokkene in hoge mate magisch gevaarlijk is. Een uitgebreid initiatie-rituaal is dan niet zelden nodig, om het verstoorde evenwicht voor hem niet noodlottig te doen zijn. Dit geldt tenslotte ook voor de overgang van het leven naar de dood. Niet het feit van het lichamelijk sterven, maar de dodenriten, ceremoniën, die plaats hebben tot en met de definitieve begrafenis (die, zoals wij zagen, soms pas enige jaren na het overlijden plaats heeft) doen iemand scheiden uit het verband der levenden.

Komt een persoon te overlijden, dan is zijn gehele omgeving in onheilsstaat en stond hij tijdens zijn leven in hoog aanzien, dan ondervindt, volgens de Toradja, zelfs de weersgesteldheid er de schadelijke invloed van. Dr. Kruyt schrijft daarover in één zijner, niet in de handel gebrachte, brieven het volgende: „De heidenen gelooven, dat de natuur onder aller-

lei invloeden staat. Een bepaalde magische kracht kan regen doen ontstaan, een andere kracht daarentegen zal den hemel weer droog maken. De mensch is in de eerste plaats een drager van die kracht, die van zijn lichaam uitgaat door zijn adem, zijn stem, zijn blik, zijn handelingen. En de oorsprong van die magische kracht zoekt de heiden waarschijnlijk in de lichaamswarmte, want deze toch is het bewijs, dat hij leeft. Is de mensch gestorven, dan is die magische kracht, zich openbarende in de lichaamswarmte, op éénmaal van hem weggegaan. Dus niet in kleine beetjes is die kracht op de natuur losgelaten, zooals door zijn ademhalen, enz., maar opééns, in groote hoeveelheid. Deze invloed van den overleden mensch moet fataal werken: òf hij moet een ongewonen regenval verwekken, òf juist het tegenovergestelde bewerken, namelijk langdurige droogte."[1]

De algemeen voorkomende angst voor de dodenziel, in de Mohammedaanse streken veelal aangeduid als *aroeah* (v. Arab. *arwah*), of *ròh* (v. Arab. *roeh*), of *malaëkat* (v. Arab. *mala'ikah*), bij de Toradja's als *angga*, *rate*, enz., bij de Dajakse stammen als *liau*, *adiau*, enz., elders als *nitoe*, *hantoe*, enz., is zeer groot, „zóó groot, dat in primitieve streken men het zelfs te riskant vindt, om op de plaats te blijven, waar iemand gestorven is; men verlaat dan het huis en trekt naar elders. Bij de Boekat's der Westerafdeeling ging men oudtijds zelfs nog verder en verliet de vestiging, zoodra er iemand op sterven lag en keerde daar niet weer."[2] Alles wat in het sterfhuis is, wordt in het Gajo- en Alasland beschouwd „door het lijk besmet" te zijn. Daarom worden daar, als iemand op sterven ligt, de amuletten direkt het huis uit gebracht, daar ze anders onwerkzaam zouden worden. Hetzelfde geschiedt met de van zijde geknoopte visnetten. Bij de Alassers moeten ook de rijst en de gist (*ragi*), die men in huis heeft, tijdig naar een andere woning worden overgebracht, daar zij anders *kebangkéön* en dus oneetbaar zouden worden. Ook bij de Atjehers mag de padi uit een sterfhuis niet als zaaipadi worden gebruikt. Bij de met de Alassers zo nauw verwante Batak's geldt zelfs de rijst op het veld, waar een lijk langs grafwaarts is gedragen als „besmet" en mag niet als zaairijst dienen.[3] Dat hierbij niet gedacht moet worden aan „besmetting" in onze modern-natuurwetenschappelijke zin, spreekt wel vanzelf. Men stelt zich de uitwerking zuiver magisch-onstoffelijk voor.

Die vrees voor de magische „besmetting des doods" maakt een magische reiniging door het bloed van een dieroffer noodzakelijk: de nadelige magie door het lijk ontketend, moet door de gunstige magie van het bloed uit het geslachte dier worden te niet gedaan, opdat door de fatale invloed

[1] Kruyt, Brieven 1918, no. 41.
[2] Mallinckrodt, Adatrecht Borneo, I, blz. 89.
[3] Kreemer, Atjeh, II, blz. 458 nt. 2; Neumann, Pane en Bila, 1886, 3e st., blz. 516.

der lijkmagie het evenwicht der individuen en der gemeenschap niet wordt verstoord. Zo zien wij, dat de magische krachten elkaar wederkerig kunnen beïnvloeden. Er ontstaat dan een spel en tegenspel van krachten, tot het verloren evenwicht is hersteld.

De oorspronkelijke zin der bloedige offers meent men tegenwoordig vrij algemeen te moeten zoeken in de magische betekenis der geofferde dieren. Mr. F. D. E. van Ossenbruggen, het voetspoor volgend van K. Th. Preusz, meent, dat „het dooden der magische dieren ten doel heeft, hunne werkzaamheid te verhoogen. Dit geloof berust op de opvatting, dat die dieren in zekeren zin de dragers zijn van de door hen uitgeoefende magie, en dat deze bij gevolg beter naar buiten treedt, indien het lichaam geopend wordt. Door de dooding gaat met het dier weliswaar ook zijne magische kracht verloren, maar op het oogenblik der dooding komt die kracht dan ook in alle intensiteit tot uiting, en dáárom is het op een gegeven oogenblik juist te doen."[1]

In gevallen, waarbij gebrek bestaat aan magische vitaliteit en besmering met het bloed van het offerdier wordt toegepast, is de kennelijke bedoeling hiervan: toevoeging van nieuwe levenskracht. Evenals de vitaminen en hormonen onzer hedendaagse geneeskunde tot taak hebben, de herleving van 's mensen verloren of verminderde levensenergie, zo moet, naar het denken van de minder geëvolueerde mens, het bloed, in bepaalde gevallen op het objekt der handeling worden overgebracht, om het magisch te versterken. De met magische kracht geladen omgeving der slachtplaats schept voor de primitieve psyche ipso facto al een levengevende en levenbevorderende atmosfeer voor al wat jong, zwak, of ziek is en dus behoefte heeft aan toevoer van nieuwe vitale kracht.

Nog dient hier te worden opgemerkt, dat de gevoelens voor de doden in hoge mate worden gekenmerkt door een tegenstrijdigheid, die medebrengt, dat men enerzijds instinktief voor hen en voor alles, wat met hen in aanraking is geweest, terugdeinst, maar tegelijkertijd zich met hen tot het maatschappelijk verband der levenden verbonden gevoelt. De afgestorvenen onderhouden met de levenden de gemeenschap uit belangstelling in hun nazaten en uit een zekere afgunst, die zij gevoelen jegens hen, die het aardse leven nog mogen genieten, hetwelk zij zelf reeds hebben moeten opgeven.[2] „Geen godsdienst der piëteit is de doodenvereering" – aldus kenschetst Prof. G. A. Wilken de betrekking van de zielen der afgestorvenen met de overlevenden – „doch een uit eigenbelang en vrees. De afgestorvenen zijn even zelfzuchtig als hunne nagelaten betrekkingen.

[1] Van Ossenbruggen, Het primitieve denken, blz. 129.
[2] Adriani, Verzamelde Geschriften, III, blz. 111.

Wat zij aan deze schenken, is slechts in ruil voor hetgeen zij zelven ontvangen hebben, geheel krachtens het *do ut des*. Zonder offergave geen bescherming, geen hulp. Integendeel, wordt aan de dooden onthouden, waarop zij aanspraak hebben, wordt hun ontnomen, wat hun rechtmatig toekomt, dan straffen zij de nalatigen of de schuldigen met allerlei rampen. Vrienden zijn zij zeker, doch lastige en ijverzuchtige vrienden, die men ontzien moet en voor wie men dikwijls niet genoeg uit den weg kan blijven."[1]

Eén der bestanddelen van het offerriten-complex is de opzet, om het sterven der offerdieren zo lang mogelijk te doen duren. De Toradja zegt, dat dit martelen moet dienen „opdat ieder door de stervende buffel leven (*tinoewoe*) zal krijgen".[2] Ofschoon deze interpretatie onbevredigd laat, blijkt daar o.i. toch wèl uit, dat men in deze samenhang niet allereerst heeft te denken aan primitieve wellust tot pijnigen, maar dat de psychologische drijfveer daartoe veeleer is te zoeken in het sociaal-religieus karakter van de offerhandeling. Vergeten wij niet, dat het doden der offerdieren geschiedt in de grootste opgewondenheid en feestelijke spanning en in een sakrale sfeer.

Dit rekken van de doodstrijd had vroeger ook plaats als een mensenoffer werd gebracht.[3] Bij de Dajak's in het Katingan gebied van Z.O.-Borneo bijv. bracht ieder der aanwezigen bij de marteling, in zeer streng bepaalde opeenvolging, de ten dode gewijde slaaf een steek toe. Eerst kwamen de allernaaste familieleden aan de beurt. Indien dezen nog te klein waren, werd hun hand bestuurd door een oudere. Daarna was het de beurt van de verdere familieleden en ten slotte van de andere deelnemers aan het *tiwah*-feest. Vóórdat de slaaf werd ter dood gebracht, werd hij in elk huis hartelijk ontvangen en onthaald. Het gehele dorp maakte hem aldus tot zijn vertegenwoordiger. De dood van de slaaf was een sociaal-religieus feit, waaraan de ganse groep deelnam en welks invloed zich moest uitstrekken over de gehele gemeenschap.[4]

De offerfeesten vertonen verder niet zelden een seksueel karakter en ontaarden ook vaak in drinkgelagen. Men weet, dat godsdienstige extase en seksuele losbandigheid (massaal uitgevoerd geslachtsverkeer en sakrale prostitutie der priesters en priesteressen) vaak samengaan en dat op primitieve trap van ontwikkeling de roes als heilig wordt beschouwd en

---

[1] Wilken, Verspreide Geschriften, IV, blz. 177.

[2] Kruyt, West-Toradja's, II, blz. 607; Dezelfde, Het stamfeest op Midden-Celebes, blz. 590.

[3] Wilken, Verspreide Geschriften, III, blz. 91 vg.; Kruyt, Het Animisme, blz. 285.

[4] Tijdschr. Bat. Gen. K. en W., 1939, blz. 274 vg.

als een middel, om in verbinding te komen met het bovennatuurlijke.[1] In sommige streken van Midden-Celebes, vooral in het Todjose aan de Z.-kust der Tomini-bocht, is bij de grote offerfeesten de *pongasi* een onontbeerlijke alkoholische drank, welke door het gisten van rijst (z.g. „rijstebier") bereid wordt. De bevolking is er daarom bekend, om de woeste tonelen, waarmede haar feesten gepaard gaan.[2]

Wij zagen zo juist, hoe de behandeling van het Dajake mensenoffer eertijds een dualistische was: aan de ene zijde een „excès d'honneur", anderzijds buitensporige wreedheid. Door dergelijke tegenstellingen wordt men telkens getroffen ook bij het kennisnemen der buffelofferplechtigheden bij ongeciviliseerde, of nog in het beginstadium van beschaving verkerende, volken. Vóórdat de ceremoniële martelpartij begint, tracht men het slachtoffer met allerlei vleierij en voorafgaande verontschuldigingen er toe te bewegen, om gewillig zijn lot tegemoet te gaan, in het belang van de mens, en om zich niet te zullen wreken, wanneer aan zijn aardse leven een einde is gemaakt. Ditzelfde idee bestond evenzeer bij de oude Grieken en Romeinen, waar het geloof bestond, dat een onwillig slachtoffer onheil zou aanbrengen.[3] Ook volgens het Oud-Hindoes offerritueel verontschuldigde de offeraar zich over de daad, die hij ging bedrijven. Men had hartzeer over de dood van het dier en beweende het, als gold het een bloedverwant. Men vroeg het offerdier vergiffenis, vóór men het neersloeg en men richtte zich tot zijn soortgenoten en smeekte hen, zich niet te zullen wreken over het gemis, dat één hunner heeft getroffen.[4]

Zien wij thans in de Archipel rond, dan blijkt, dat diezelfde oeroude voorstellingen en gebruiken daar nog onverzwakt voortleven.

Dr. Kruyt geeft bijv. van de inwijding van een nieuw huis van een voornaam Toradja in het reeds enige malen genoemde berglandschap Bada in Centraal-Celebes, het volgend relaas. Wanneer alle feestgenoten, fraai uitgedost, op het woonerf bijéén zijn, dansen enige sjamanen in zeven ommegangen om een geboeide karbouw, die met ontbolsterde rijst bestrooid wordt. Daarna legt één der sjamanen een speer op het neerliggende dier en houdt de volgende rede: „Ik spreek je toe buffel, want nu vraag ik je om een lange adem, opdat mij generlei ongeluk overkome, als zou ik mij tegen je bezondigd hebben. Ik praat nu met je, want nu moet je sterven, opdat je levensgeest mij geen rekenschap vrage. Ik dood je nu, opdat onze levensgeest sterk zij, want met je bloed stippen wij ons

---

1 Birket-Smith, De weg der beschaving, blz. 108.
2 Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, 2e dr., II, blz. 229.
3 Vogel, Sacrificial posts of Isapur, blz. 46, nt. 3.
4 Hubert et Mauss, Melanges, blz. 47.

aan." Dan doet de sjamaan de gebruikelijke sakramentele telling van 1 tot 7 en steekt daarna de buffel in het achterlijf. Het uitspuitende bloed wordt opgevangen en verdeeld onder de aanwezige sjamanen. Dezen hebben een wetsteen in de hand en strijken daarmede elk der omstanders over het hoofd. Die steen heeft hier, evenals het bloed, de funktie van levensversterker.[1]

Ook de O.-Toradja spreekt zijn buffels, die voor het dodenmaal worden geslacht, vooraf geruststellend toe en maakt hun zijn verontschuldiging, nu zij gedood worden, omdat hun meester gestorven is, in de hoop, dat de andere leden van de kudde de dood van hun makker niet zullen wreken, door later een der slachters aan te vallen (boven blz. 120). Bij de Toradja's van Rante Pao en Makale voegt men daar nog aan toe, dat de buffel gevraagd wordt, niet vertoornd te zijn, daar het doden geschiedt in navolging der oude gewoonten.[2]

Van de Rotenezen wordt ook gezegd, dat vóór de slachting aan het offerdier vergeving wordt gevraagd.[3]

Aangaande de Javanen getuigt Dr. Kruyt evenzo: „Wanneer men één van een kudde buffels slacht, biedt men het dier zijn verontschuldiging aan."[4]

De Missionaris H. Sundermann, schrijvende over de geloofsvoorstellingen der Maänjan-Dajak's in Z.O.-Borneo, verhaalt o.a., hoe bij het grote dodenfeest een vooraf opgesierde karbouw eerst aan een offerpaal wordt vastgebonden, waarna men het dier een brandend stuk hout onder de staart bindt, om het tot woede te prikkelen, waarna het van alle kanten met lansen wordt gestoken, tot het, onder het gejuich der menigte, bloedend neerstort. Intussen bedekt men het doodbloedende dier met een bijzondere soort kledingstof en beweent het, als betrof het een overleden bloedverwant.[5]

Hoezeer tal van heidense offergebruiken ons ook tegen de borst stuiten en ons vaak onverklaarbaar toeschijnen, toch hebben wij wèl te bedenken, dat zij alle voor de betrokkenen sakrale betekenis hebben. Evenals de rituele omgangen om de offerdieren heen, de met veel vertoon en omhaal gebruikelijke rituele dansen, en nog zoveel meer, het is alles, door westerse ogen bekeken, op zichzelf niet te analyseren, het vormt slechts een onderdeel van een uitgebreid samenstel van riten of ceremoniën, die alle tezamen de bedoeling hebben, magische heerschappij te verkrijgen

---

[1] Kruyt, West-Toradja's, II, blz. 30 vg.
[2] Kruyt (J.), Het *boea*, blz. 66.
[3] Van de Wetering, Naamgeving op Rote, blz. 410.
[4] Kruyt, Animisme, blz. 134.
[5] Sundermann, Religiöse Vorstellungen, blz. 473.

over de heilige machten, die de primitieve mens, onbewust en onbegrepen, nodig acht, om de ontketende, verderfelijke magische invloeden te bezweren en de reinigende werkzaamheid van het offer te verhogen.

Werden hierboven enige bestanddelen aangeduid van al het uitvoerig magisch rituaal, waardoor de grote offerfeesten in de Archipel gewoonlijk zijn gekenmerkt, thans rest ons nog, die feesten in ruimer verband te bezien, zoals ooggetuigen die hebben beschreven, met deze beperking nochtans, dat wij ons slechts zullen hebben te bepalen tot de rol, die de karbouw, als sakraal offerdier, daarbij vervult.

Men heeft deze pompeuze feesten niet te zoeken bij de z.g. „kultuurvolken" in de Archipel, niet dus bij Javanen, Soendanezen, Madoerezen, Maleiers, Makasaren en Boeginezen, maar bij die volksstammen, welke nog leven in het stadium van de hakbouwkultuur (boven blz. 92), zoals bij de Batak's, de Olo-Ngadjoe van Z.O.-Borneo, de Toradja's van Centraal Celebes en bij enige stammen op de Kleine-Soenda-eilanden (in het bijzonder op Flores), waar de karbouw als werkdier nog weinig bekend is en zijn betekenis nog voornamelijk ligt in het ritueel gebruik als offerdier (boven blz. 163).

Het voornaamste feest, dat de Toba-Batak's kennen is het op blz. 125 genoemde *bioes*-offerfeest, dat jaarlijks, vóórdat de sawah-werkzaamheden beginnen, in de daartoe strekkende offergemeenschappen (*bioes*) in een bepaalde landstreek, ter ere van de schutsgeest (*sombaon*) dier landstreek, plaats vindt. Het wordt gemeenschappelijk op het open veld gevierd. Toen Prof. V. E. Korn in 1938 zulk een buffelofferfeest gedeeltelijk medemaakte in het landschap Sihotang op de westwal van het Tobameer, telde dit landschap slechts één offergemeenschap, welke de *sombaon* Ompoe Baganding Toea Saranggean Pardosi vereert, de heilige gevlekte slang, die de regenval beheerst.

De feestleider (*soehoet*) en zijn woning staan gedurende een landbouwjaar van tien maanden in het centrum van de algemene belangstelling en verering. Tijdens het grote veldoffer is de *sombaon* in hem gevaren, doch tevens is hij één met het offerdier.

Terwijl men zich de dag voorafgaande aan het grote feest op een open plek in het veld heeft verzameld voor een maaltijd op het feestterrein, heeft aan de rand van het gebergte een andere ceremonie plaats. De herders en bezitters van karbouwen offeren daar aan de berggeest Boroe Tindoloq gekookte buffelmelk, vermengd met meel, benevens vis en rijstmeelkoeken. Daartoe zijn alle karbouwen van het landschap Sihotang daar verzameld. Alleen de offerbuffel is reeds heel vroeg in de morgen naar een aparte weide gebracht, daar deze tot zijn stervensuur geen an-

dere buffel mag zien. Na het offeren van melk en rijstkoeken doen de herders zich daaraan te goed (boven blz. 125 en nt. 6 aldaar). De avond voorafgaande aan de grote offerdag wordt door de *soehoet* een offerpaal (*borotan*) op de offerplaats opgericht.

Is eindelijk de lang verbeide dag gekomen, dan is een grote volksmenigte in het dorp van de *soehoet* bijeen, vanwaar de karbouw naar de slachtpaal zal worden geleid. Daar het dier gedurende de laatste dag en nacht niet is gevoederd, doet het wat schichtig. Al zijn gedragingen worden nauwkeurig gadegeslagen, daar zij zekere gebeurtenissen in de naaste toekomst voorspellen. Vóór het gezelschap uit wordt de buffel over de beplante sawah's voortgetrokken, daar het volksgeloof wil, dat het offerdier op zijn weg naar de offerplaats steeds op padiplanten zal stappen, om de kwaadwillende geesten uit het gewas te verjagen. Halverwege de offerpaal komt men aan een beekje, waar de buffel wordt gereinigd en met gewijd water besprenkeld. Verder wordt het dier met gele stof beschilderd, terwijl de horens en de rug met rijstmeelwater worden wit gekleurd. De kop wordt vervolgens versierd met bladeren van de arènpalm, ten teken, dat hij voor de godheid bestemd is.

Dan wordt de karbouw geleid naar de offerplek, waar hij bij aankomst driemaal om de offerpaal wordt gevoerd en ten slotte daaraan wordt vastgebonden, terwijl er trommelmuziek gemaakt en gedanst wordt. Als muziek en dans ophouden spreekt een der funktionarissen, onder aanroeping van de namen van de beschermgeesten van de grond, een heilwens uit, waarin voor het komende jaar de zegen der hogere machten wordt ingeroepen „opdat de arbeid vruchten drage en het vee zich vermeerdere", staande uitdrukking, welke een samenvatting bevat van alle materiële wensen, die men op dit ondermaanse heeft.

De offeraar (*pamantom*) maakt zich gereed, om de buffel de dodelijke steken toe te brengen. Vóórdat hij hiertoe overgaat, strekt hij zijn armen ten hemel, om van de natuurgeesten de nodige krachten te verkrijgen. Daarna gaat hij op een grote steen staan en spreekt, terwijl hij in de hand een sirihpruim vasthoudt, een gebed uit, luidende: „Voorouder Bagan-ding Toea, luister naar mij, ik ben aangewezen, om de buffel te spietsen, moge hij onder mijn steken vallen." Daarna kauwt hij de sirih fijn, spuwt het rode sap in de palm van zijn rechter hand, loopt op de buffel toe en slaat met de vlakke hand op de plek boven het hart, waar dan een rode sirihvlek op de huid de plaats aanwijst, waar de lans zal worden ingedreven. Dan brengt hij zijn eerste steek toe. De buffel siddert, doch staat nog overeind, terwijl uit de wond het bloed gutst. Daarna stoot hij nog snel tweemaal toe. Bij de laatste steek beeft de buffel, waggelt, zakt op zijn knieën en stort neder. De deelnemers aan het feest verdringen zich in

twee partijen, om het waggelende dier op de voor elk van hen meest gunstige wijze te doen neervallen. Vermeld zij nog, dat de *pamantom* hoogstens vijf steken mag toebrengen; is de buffel dan nog niet dood, dan moet hij met knotsslagen in de nek worden afgemaakt. Is de eerste steek reeds dodelijk, dan is dat een buitengewoon gunstig voorteken.

Na de offerplechtigheid keren allen huiswaarts. De dode buffel blijft gedurende de nacht onder bewaking. Die nacht komen, naar het volksgeloof wil, de natuurgeesten bij het kadaver samen, om hun aandeel weg te nemen. De volgende dag heeft de verdeling plaats van het vlees van de dode buffel, dan genoemd „het etensoverschot van de *sombaon*." Deze vleesverdeling heeft uiterst minutieus, volgens de voorschriften van de adat, plaats.

Prof. Korn, aan wiens relaas het bovenstaande is ontleend, voegt hier nog aan toe, dat de Batak gemeenlijk verklaart, dat het *bioes*-feest tot doel heeft „onder het opdragen van een offer de *sombaon* te aanbidden (*peleon sombaon*), om de seizoenen op gang te houden en voorspoed deelachtig te worden, weshalve zulk een feest tussentijds wel gegeven wordt, wanneer er grote droogte, hongersnood, of een epidemie heerst. Volgens sommigen zou het doel geen ander zijn, dan het afsmeken van regen."

Het zoeken, vellen, vervoeren, versieren en planten van de slachtpaal (*borotan*) geschiedt met nauwgezette voorzorgen en onder het uitspreken van gebedsformulieren. „Heeft men een boom van de geschikte houtsoort gevonden, dan roept men eerst de bovenwereldslangen en godheden dezer aarde op, waarbij men wierook brandt. Dan worden de hoogste goden van boven- en onderwereld verzocht neer te dalen en op te stijgen. In het dorp wordt de paal aan de brede top voorzien van een vierspakig wiel, waarboven een uitholling, gevuld met *tambatoea*, een met de kleefmassa van de neushoornvogel gemengde toverbrij."[1]

Laten wij thans de offerfeesten der Toradja's de revue passeren, dan dient allereerst opgemerkt, dat die feesten, zoals zij hieronder, aan de hand der geschriften van Dr. Adriani en Dr. Kruyt, kortelijk worden geschetst, hun betekenis goeddeels hebben verloren, door de ingrijpende veranderingen, die door het vroeger N.I. Gouvernement sedert het begin dezer eeuw daarin zijn aangebracht.

Het uitvoerig ceremonieel dezer groots opgezette feesten had tot doel, enerzijds het zuiveren van de gemeenschap der levenden van de „besmet-

[1] Ypes, Bijdrage stamverwantschap, blz. 173 vg.; Vergouwen, Rechtsleven Toba-Bataks (§ De *bioes*-offergemeenschappen); Schröder, Bataksche volksordening, blz. 14 vg.; Meerwaldt, Gebruiken der Bataks, blz. 111 vg.; Korn, Batakse offerande, blz. 32 vg. en 97 vg.

ting des doods", of zo men wil, het wegnemen van de „onheilstoestand", die er van de overledenen uitgaat (boven blz. 226) en, anderzijds het leiden van de zielen der doden naar het oord van haar bestemming, het rijk van licht en leven.

Het Toradjase grote offerfeest was een echt gravenfeest. Wanneer bij de Toradja's iemand is gestorven, wordt zijn lijk één of twee dagen na de dood begraven in een hermetisch gesloten, uit een boomstam gehakte, kist, die op een stelling, of lijkhut (*tambea*) zonder wanden, buiten het dorp wordt geplaatst en daar blijft staan zólang, tot een dodenfeest gevierd wordt. Zo'n feest eiste heel wat voorbereiding. Vooreerst hing het af van het al of niet gelukken van de rijstoogst; verder moesten de nodige buffels worden opgevangen, want zo mogelijk moest voor elke dode één offerdier worden geslacht. Ook moest het vereiste aantal hutten tot logies van de honderden gasten worden opgericht. Door de hoge kosten, die met dat alles gepaard gingen, had het dodenfeest, de definitieve lijkbezorging, vaak pas jaren na de dood plaats. Gewoonlijk werden na de rijstoogst de zielen der doden, die sedert het vorige dodenfeest voorlopig waren bijgezet, door de priesteressen (*tadoe mboerake*) opgeroepen, om op het feest te komen.

Dan was het ogenblik aangebroken voor het hoofdmoment van het feest. De gezamenlijke beenderenverzamelaars begaven zich de eerste dag naar de lijkenhutten, om de kisten open te breken en de beenderen, die steeds in nauw verband met de dodenzielen werden gedacht, er uit te halen, waarbij de hartstochtelijkste tonelen zich afspeelden. Die beenderen, welke geacht werden het blijvende, onvergankelijke deel der doden te zijn, werden dan van de eventueel aanklevende vleesdelen, welke nog niet vergaan waren, ontdaan en gereinigd en van elke dode afzonderlijk tot pakken gemaakt, welke vervolgens naar de feesthut (*tonggola*) werden gebracht, het middelpunt van het feestterrein.[1]

Nu konden de zielen naar het zielenland (*lipoe lamoa*) worden geleid, om daar tot hun vaderen te worden verzameld. Deze bevordering was echter van één voorwaarde afhankelijk: de beenderen moesten geheel ontdaan zijn van het kenmerkende van hun stoffelijk bestaan, nl. van de stank van

[1] Dergelijke secundaire begrafenisgebruiken komen o.a. ook bij de Batak's voor. Bartlett schrijft daarover: It is a customary to open the graves of chiefs, after the bodies have delayed and to remove the skulls. These are carefully cleaned, decorated with gold and silver ornaments, wrapped in cloths, and then preserved in the village in a special building called the *geriten* (Bartlett, Sacred edifices, blz. 15); zie over deze knekelhuizen ook De Ind. Gids, 1910, I, blz. 557. Vgl. voor analoge wijzen van lijkbezorging bij stammen buiten de Archipel: Birket-Smith, De weg der beschaving, blz. 265 en Fischer, Van verre volken, blz. 276. Zie voorbeelden van voorlopige begraving in de Archipel: Wilken, Verspreide Geschriften, III, blz. 107 vg.

de in ontbinding overgegane zachte delen van het lichaam „Zolang de ziel nog riekt" – zeggen de Toradja's – „is zij nog mens en willen de bewoners van het hemelrijk haar niet in hun gebied toelaten."

Nadat de beenderen-pakketten in de feesthut waren gekomen, nam de werkzaamheid der priesteressen een aanvang, die in haar litanieën de komst der zielen op het feest, hun deelnemen daaraan en al haar ervaringen op haar tocht naar het zielenland zangerig voordroegen. Dit geleiden werd ook plastisch voorgesteld, door op geregelde tijden de pakken met beenderen rond te dragen, als om een voorstelling te geven van de geestesreis der zielen.

Met dit feest had men voorgoed van de doden afscheid genomen. Als de gasten waren vertrokken, ontpakte men de beenderen, legde de inhoud van elk pak in een afzonderlijk kistje en bracht dit naar een rotshol, waar het verder aan zijn lot werd overgelaten. Zulk een hol of grot stellen de Toradja's zich voor de toegang tot de onderwereld te zijn.

Bij de westelijk wonende stammen der O.-Toradja's heet dit feest *mompemate*, bij de oostelijk wonende *motengke*. Het voornaamste verschil tussen beide is, dat het eerste plaats had in een daarvoor opgerichte feestloods, het laatste in de dorpstempel. Verder werden bij het *motengke* houten dodenmaskers (*pémia*) gebruikt, welke aan de beenderenpakketten werden bevestigd. Het *mompemate* was eenvoudiger en duurde slechts drie dagen, het *motengke* zeven.

De laatste dag was het glanspunt van het feest. „Op een plek buiten het feestterein stond bij het *mompemate* een buffel stevig aan een paal vastgebonden en ieder, die er lust toe voelde, gaf het weerloze dier een hak met een zwaard, of een steek met zijn speer, tot het eindelijk inéén zakte. Meestal zorgde men ervoor, de Achilles-pezen het eerst door te hakken, opdat de buffel, mocht hij zich soms losrukken, zijn belagers geen kwaad meer kon doen. Bij het *motengke* stond niet één buffel aangebonden, maar zo mogelijk voor elke afgestorvene één. Wanneer nu op de laatste dag alle werkzaamheden waren afgelopen, haastten alle aanwezigen zich naar het terrein, waar de buffels aan palen gebonden stonden. Ook de pakken met beenderen werden door de draagsters daarheen gebracht. Jonge mannen, die zich feestelijk hadden uitgedost, namen ieder een pak beenderen van de draagsters over, drukten dit in de linkerarm en renden met het ontblootte zwaard in de rechterhand op de weerloze dieren toe, elk hunner een houw gevende met het vlijmscherpe zwaard. In sommige streken wonden de draagsters zich op, om zelf op de dieren te kunnen hakken. Alle mannen en jongens, die aanspraak maakten op de naam van dapper te zijn, hakten en staken er nu mede op los, totdat alle buffels zieltogend neerlagen. Met het bloed van één dezer dieren werden de

draagsters aangestipt en dezen stipten weer de maskers der poppen aan."

Thans namen de draagsters de beenderenpakken weer van de mannen over en gingen er mede in verschillende feesthutten en in de huizen van het dorp, om afscheid te nemen van verwanten en vrienden. Men gaf de doden dan sirih-pinang en pakjes rijst, die in de doek werden gestopt, waarin het pak gedragen werd. Deze laatste ceremoniën waren een afscheidingsritus voor de doden uit het religieus-sociale verband der levenden, een scheiden in vrede en vriendschap.

In de z.g. Berglandschappen van Poso (Bada, Napoe, Besoa en Tawaïlia) en bij de oostelijk der Toradja's wonende Moriërs had het dodenfeest weer enigszins anders plaats, maar steeds bleef de hoofdzaak, de beenderen der afgestorvenen te gebruiken als medium, teneinde met behulp hiervan de zielen der afgestorvenen voorgoed naar het zielenland over te brengen.[1]

Waar hier de karakteristieke dodenfeesten der Toradja's worden ter sprake gebracht, valt de aandacht vanzelf ook op de zuidelijke Toradja's van het Sadan-stroomgebied, het bergvolk, dat de vallei van Rante-Pao en Makale bewoont met zijn hoog ontwikkelde dodencultus. Het dodenfeest (*maro*) dezer To-Sadan duurt weken, somtijds wel enige maanden en gaat met een reeks luidruchtige ceremoniën gepaard, waarbij de *toeaq*, de koppige palmwijn, de nodige stemming op peil houdt.

Het prepareren van het lijk, waardoor de daarmede in verband staande dodenziel geschikt wordt gemaakt, om naar het zieleverblijf te worden overgevoerd, geschiedt bij deze Z.-Toradja's anders dan in de Posostreek. Het lijk wordt nl. gemummificeerd, door het in verschillende omwindsels te wikkelen, waarin het verdroogt. De lijken van aanzienlijken worden vaak in zittende houding in de woonkamer geplaatst. Moet het lijk lang in huis worden bewaard, dan wordt de dode, na de inwikkeling, voorlopig in een kist geplaatst, met of zonder deksel. Een bamboe, welke in een opening in de bodem van de kist is aangebracht, leidt het lijkvocht af in een daaronder geplaatste aarden kookpot, terwijl een tweede bamboe-buis door het deksel wordt gestoken en tot buiten het dak der woning reikt, om de gassen te doen ontsnappen.[2]

Het lijk wordt op een baar naar zijn laatste rustplaats gebracht. Bij aan-

---

[1] Adriani en Kruyt, De Oost-Toradja's, 2e dr., II, blz. 527 vg.; Kruyt, Het Animisme, blz. 343 vg.; Adriani, Verzamelde Geschriften, I, blz. 179 vg., III, blz. 110 vg. en Register aldaar i. v. „doodenfeest"; Over het grote dodenfeest (*woke*) bij de To Mori, zie Kruyt (J.), Moriërs van Tinompo, blz. 202 vg., Kruyt, West-Toradja's, I, blz. 466; over het grote dodenfeest (*ende*) in Napoe, zie Ten Kate, het *ende*-feest, blz. 35 vg.; over het dodenfeest in Bada, zie Woensdregt, Lijkbezorging, blz. 588 vg.

[2] Analoge wijzen van afleiden van het lijkvocht komt ook hier en daar elders in de Archipel voor, vgl. Wilken, Verspreide Geschriften, III, blz. 108, nt. 1.

zienlijken geschiedt dit met uitgebreid ceremonieel. Er wordt dan een lange stoet gevormd, die gevolgd en omstuwd wordt door een grote, voortdurend dansende en zingende, mensenmenigte. Vooraan lopen, al tandakkende, een aantal krijgsdansers, uitgedost in oorlogskostuum, met de karakteristieke, uit rotan gevlochten, strijdmutsen op, aan de voorzijde versierd met een platte koperen plaat, in de vorm van buffelhorens (boven blz. 147) Daarna volgen, aan de hand geleid, een drietal, met bepaalde namen aangeduide, karbouwen: *tandi rapasan*, *parepe* en *toelaq balakajan*, welke dieren met oude weefsels op de rug en allerlei andere versieringen opgesmukt zijn. Op de punten hunner horens dragen zij als opschik dopjes van platgeslagen goud (*tandoeq boelawan*).[1] Vervolgens komen de weduwe en de kinderen van de overledene, die bij het lijk gewaakt hebben. Zij worden gedragen, zittende op, met zwarte doeken omhulde, draagstoelen, om zó onzichtbaar te zijn voor de gevreesde ziel van de afgestorvene. De gesluierde vrouwen, die dienst doen als klaagvrouwen, zijn getooid met fraaie *ikat*-weefsels, welke speciaal voor deze dodenfeesten bestemd zijn. Daarachter ziet men de lijkbaar, voorafgegaan door een levensgrote, aangeklede houten pop (*taoe-taoe*), soms gezeten op een houten paard, welke pop de overledene voorstelt en dus dient, om de gedachte aan de dode te materialiseren. Zó trekt de lijkstoet naar de plaats, waar zich de rotsgraven bevinden en waar dan het lijk definitief wordt bijgezet. Vóór aan die rotsgraven zijn de nissen uitgehouwen met balustraden, waarin de zielepoppen van de in dat graf bijgezette doden worden geplaatst. A. Grubauer geeft in zijn onder geciteerd werk (fig. 118, 124 en 126) van deze „beeldengalerijen" enige zeer fraaie afbeeldingen.

Het dagelijkse hoogtepunt van het Sadanse dodenfeest, wanneer het lijk nog boven aarde staat, is het offeren van de tientallen karbouwen, die op het feestterrein (*pantoenoean*, d.i. de plaats waar de geslachte offerdieren worden geroosterd, *toenoe*) met dikke rotan-touwen aan offerpalen gebonden, gereed staan, om afgeslacht te worden. Behalve de nodige hutten voor de gasten, is daar nog een hoge stevige hut gebouwd, waarin het lijk een plaats vindt. Verder is daar een stellage (*balakajan*) opgericht, vanwaar het vlees der offerdieren onder de gasten wordt verdeeld. Deze verdeling is aan stipte adatregelen gebonden, en het veronachtzamen van de juiste volgorde in het oproepen der aanwezigen wordt door de betrokkenen als een belediging opgevat.

Eén van de werkzaamheden bij het dodenfeest voor een voornaam per-

[1] Bij de Mohammedaanse volken van Z.-Celebes wordt ook wel eens, bij wijze van gelofte, een buffel met „gouden horens" geofferd. Onder die gouden horens worden dan verstaan puntig uitlopende vingerhoedjes van goud, die boven op de horens van de te offeren buffel worden gezet (Matthes, Bijdragen ethnologie, blz. 94, 109).

soon is het naar de offerplaats slepen en aldaar in de grond planten van ruwe, onbehouwen, opstaande stenen, die de naam dragen van *simboeang*. Deze meer dan manshoge stenen moeten, volgens de bevolking, alleen dienen als een herinnering aan de overledene, vereerd worden zij niet. Bij elke steen wordt een paal in de grond gestoken, waaraan de buffel, die daar geslacht moet worden, wordt vastgelegd. Die palen zijn van bepaalde houtsoorten. Ook de kleur van de buffels, die aan elk dezer *simboeang*'s worden vastgebonden, is bepaald. Bij de lijkbezorging van iemand uit de volksklasse worden geen stenen opgericht.

Deze langwerpige, rechtop staande stenen, welke aan de monolieten van Bretagne (aldaar „menhir" genoemd) doen denken, zijn de stomme getuigenissen der prehistorische megalieten-kultuur en trekken niet alleen overal in de Archipel (Soemba, Flores, Rote, Z.W.-eilanden, Nias en ook op Sumatra en Java), maar evenzo in Asam en W.-Birma, waar zij evenzeer met de dodencultus samenhangen, sterk de aandacht.

Op de eerste dag van de rituele buffelslacht zijn de evengenoemde *parepe* en *toelaq balakajan* de offerdieren, die het eerst op bloedige wijze worden gedood. Van het vlees van de *parepe*-buffel, die geacht wordt de dode het naast te staan, mogen de familieleden van de overledene niet eten, daar men gelooft, dat de dodeziel, op de rug van dit dier gezeten, buiten het dorp trekt, om daar over te gaan op de buffel, die hierboven is aangeduid met de benaming *tandi rapasan*.

Vóórdat de te offeren karbouwen (soms 60 en meer) worden geslacht, moeten zij hun krachten meten. In een artikel over het „Dodenfeest bij de Sadang-Toradja's" in het periodiek orgaan van „Oost en West" van 16 Januari 1948 wordt daarover het volgende medegedeeld. Opgehitst door het joelen van de menigte, stormen twee karbouwen met een reusachtige kracht op elkaar in; beuken de grote schedels op elkaar, verscheidene malen; het verdere verloop van deze karbouwengevechten heeft echter niets gemeen met de stierengevechten elders, want na enkele minuten rent één der strijders, het logge lichaam in draf, het terrein af. Dan wordt het dier opgevangen en gaat men tot de slachting over. Een speciaal uitgekozen Toradja houdt de neus van het dier aan de neusring omhoog, haalt met een feestelijk gebaar zijn parang (lang Toradja-kapmes) uit de schede en houwt met een enkele slag een groot gat in de hals van het niets vermoedende dier. Nu volgt een bloedig tafereel, dat voor de Westerling aan het walgelijke grenst, want de karbouw strompelt nog enkele passen, het bloed stroomt uit zijn halsslagader en eindelijk zakt hij, verzwakt door zijn knieën. Het dier is nog niet gevallen, of van alle kanten stormen kleine jongens met bamboekokers, die in gewonen doen, als vaten worden gebruikt, op het beest af en rammen de bamboe in de

opengekapte hals, om zoveel mogelijk bloed op te vangen. „Hierbij ontwikkelen zich hevige stoeipartijen en het geheel van een rochelende karbouw, de geur van bloed en stoeiende jongens, hun blote lichaam van top tot teen met bloed besmeurd, is een uiterst onsmakelijk gezicht." In een minimum van tijd is echter de karbouw gevild en het vlees onder de gasten verdeeld.

Deze taferelen vinden dagelijks met bijna eentonige regelmaat plaats, totdat de hele buffelstapel, die voor dit feest ter beschikking staat, is afgeslacht.[1]

Verplaatsen wij ons thans naar de Dajak's van Borneo, een volk, dat in zeden en gebruiken zeer dicht staat bij de Toradja's van Midden-Celebes. Toch lopen de wijzen van doden-bezorging bij de verschillende Dajakse stammen vaak belangrijk uiteen. Bij alle is echter het dodenfeest het grootste feest, dat de samenleving kent.[2] Bij de Olo-Ngadjoe, die de voornaamste stammengroep uitmaken in Z.O.-Borneo, heet het *tiwah*, bij de Maänjan *idjambe*, bij de Doesoen's *warah*, of *boekas*, bij de Ot Danoem *daro*, in Kota Waringin *ajah*, bij de Maänjan Patai *marabea*, enz. Wegens de vele toebereidselen duurt het ook hier meestal zeer lang, eer men dit feest voor een overledene kan vieren, en is dit ook hier de reden, dat men het vaak voor een aantal dodenzielen tegelijk doet plaats hebben. De betekenis van het dodenfeest is geen andere dan bij de Toradja's, nl. deze, dat de mensen op aarde en de doden uit het zielenland tijdelijk in nauw kontakt met elkaar komen, waaruit een versterking van de levenskrachten voor mens, vee en gewas voortvloeit. Verder is het doel ervan, de ziel van de gestorvene los te maken van haar aards bestaan en haar voor goed naar het land der gelukzaligen over te brengen. Om de weg daarheen te vinden is daadwerkelijk de hulp nodig van de priesters (*basir*) en priesteressen (*balian*), die in eindeloze litanieën de ervaringen bij de overtocht bezingen. Bij de Olo-Ngadjoe is met de dodenvaart eigenlijk belast de voornaamste der luchtgeesten (*sangiang*), met name Tempon Telon, de Dajakse Charon, die de zielen (*liau*) naar het zielenland (*lewoe liau*) voert.

Het lijk wordt bij de Ngadjoe's tot de viering van het dodenfeest in een doodkist (*raoeng*) in huis, of dicht bij het huis bewaard. Wordt het *tiwah* gevierd, dan wordt het half of geheel vergane lijk uit de *raoeng* genomen en plechtig naar de *sandong* overgebracht, een in het bos op palen staande,

[1] Kruyt, Toradja's van Sadan, Masoepoe en Mamasa, I, blz. 137 vg.; Grubauer, Kopfjägern, blz. 262 vg.; Van Vuuren, Doodencultus, blz. 290 vg.; Nobele, Memorie van overgave, blz. 1 vg.

[2] Wilken, Verspreide Geschriften, III, blz. 63 vg., 77, 91, 102 vg., 107, 109 vg.; Kruyt, Het Animisme, blz. 344 vg.; Mallinckrodt, Adatrecht Borneo, I, blz. 52 vg.

rijk versierde, grote, ijzerhouten kist, die men het Dajakse familiegraf zou kunnen noemen.

Alle schatten, welke men aan de dode wil opdragen, worden om de kist heen neergelegd. Zaken van waarde worden echter niet zelf geofferd, doch afbeeldingen daarvan (boven blz. 223 vg.).

Daar de *tiwah*-feestviering gepaard gaat met een rijkelijk gebruik van palmwijn, ontaardt zij als regel in een grote zwelgpartij. Een ooggetuige schrijft daarover het volgende. „Door den priester (*balian*) en de familieleden van de overledene worden eerst diens geesten opgeroepen, hetgeen onder helsch geschreeuw en geroep gebeurt. Zijn de geesten verschenen, dan begeeft men zich naar het feestterrein, alwaar de noodige dieroffers moeten gebracht worden. Kippen en varkens worden er geslacht en als toppunt van genot: karbouwen. Deze dieren worden door middel van stevige en lange rottans aan slachtpalen gebonden, en nu beijveren zich, eerst uitsluitend de moedigsten, later als 't dier minder kracht rest, ook de anderen, om de beesten steken toe te brengen. Is de karbouw eindelijk dood, dan wordt hij in stukken gehouwen en het vleesch verdeeld onder de gasten. Langzamerhand is alles doortrokken van het bloed der geslachte dieren; de familieleden van den overledene besmeren zich ook daarmee. Ondertusschen wordt de *toewaq* duchtig aangesproken, en als gewoonlijk eindigt zoo'n gelegenheid eerst, nadat alle feestgangers geheel beschonken zijn."[1]

Het bestek en het doel van dit werk laten niet toe, bij de zeer uiteenlopende wijzen van dodenbezorging bij de verschillende Dajakse stammen langer te verwijlen Alleen één enkele bijzonderheid bij het dodenbestel der N.O. van de Olo Ngadjoe wonende Maänjan-Sioeng Dajak's zij hier nog gememoreerd. Is bij hen de dag van het dodenfeest (*idjambé*) aangebroken, dan komt men van heinde en ver met de kisten, waarin het gebeente, dat uit de voorlopige rustplaatsen is gedolven, geborgen is. Aan de rand van het dorp gaat men deze resten zuiveren, waarna ze in een nieuwe kist geborgen worden. Alle overleden geslachtsgenoten krijgen dezelfde knekelkist (*tambaq*, of *pandam*). Alleen de nagels en haren der gestorvenen (tezamen *rapoe* genoemd) legt men in een koperen bak, ook weer geslachtsgewijze. Hebben de priesteressen haar litanieën gezongen, nodig voor het geleiden der zielen naar het hiernamaals, dan heeft op de achtste dag, waarop de zielen geacht worden, haar bestemming te hebben bereikt, de verbranding plaats.[2] Vóórdat men daartoe overgaat, worden

[1] Schulte, Beschouwingen Midden-Doesoen, blz. 383.

[2] Naar het schijnt, is bij vele Dajakstammen oorspronkelijk het verbranden der lijken in zwang geweest (Veth, Borneo's Westerafdeeling, II, blz. 269). Tegenwoordig heeft dit gebruik zich nog slechts gehandhaafd in enkele streken van Borneo, o.a. in Sera-

eerst de nodige offerbuffels geslacht. Alvorens ze af te maken, wordt aan elk der dieren een snee gegeven in de schedelhuid en een weinig der *rapoe* tussen huid en schedel gebracht. Welke de bedoeling hiervan is, is onzeker [1]

Het eerste wat ons opvalt, als wij in een Dajaks dorp in Z.O.-Borneo binnen komen, zo schrijft de Zendeling Dr. H. Schärer, zijn de merkwaardige uit hout gesneden beelden (*hampatong*), die ons aanstaren vanaf hoge ijzerhouten palen, die overal langs de weg in de grond geslagen zijn. Het maken en oprichten van zo'n beeld behoort tot de voorbereidingen voor het dodenfeest.[2] Hebben die dodenpalen in zekere zin de betekenis van „voorouderbeelden", zij dienen ook als „schrikbeelden", om de gemeenschap tegen onheil te beschermen. Dergelijke ceremoniële houten palen (*pantar*) vertonen een neushoornvogel – (*tingang* –) figuur op de top.[3] Zulk een *pantar* duidt òf op een geslaagde sneltocht, òf het is een paal waaraan een slachtoffer, vroeger een mens, thans een karbouw of rund, wordt vastgebonden en doodgemarteld.[4]

Dat het bij de offerfeesten van sommige Dajakstammen ter Westkust van Borneo niet minder ruw toegaat dan bij die der Z.O.-kust, bewijzen de volgende mededelingen van W. C. ten Cate aangaande een dodenfeest in het Melawische (Sintang). De te slachten offerdieren (karbouwen en runderen) zijn met zware touwen aan de inmiddels opgezette en dikwijls versierde, of zelfs geverfde, offerpalen bevestigd en de dans rondom die palen door mannen en vrouwen kan dan beginnen. Het tempo voert men geleidelijk op, zodat de dansers steeds meer opgewonden raken, voornamelijk de vrouwen, die zonder het zelf te bemerken, soms over gloeiende houtskool dansen en ten slotte als dood neervallen. „Ondertusschen hebben de naaste familieleden van de overledenen zich met lange lansen gewapend en scharen allen zich rondom de te slachten beesten, die door al het gedans al onrustig zijn geworden. Plotseling verdwijnt een lanspunt in den boven-

---

wak bij de Land-Dajak's, bij de Oeloen-Maänjan in Z.O. Borneo en bij de Dajak's van Sidin in W.-Borneo. Op Sumatra komt de lijkverbranding o.a. bij de Sembiring's voor, maar is zij ook de normale slot-akte bij de andere Karo-Batakse stammen (J. H. Neumann in Meded. Ned. Zend. Gen., 1902, blz. 23 vg.).

1 Mallinckrodt, Stamindeeling Maänjan-Sioeng Dajaks, blz. 552 vg.

2 Schärer, Die Gottesidee der Ngadjoe, blz. 167; Dezelfde, Offerpalen op Borneo, blz. 5 vg.; Vgl. over de overeenkomst in ornamentiek van de Dajakse dodenpalen en de Batakse toverstaf: Fischer, Wordingsgeschiedenis Batakse toverstaf, blz. 598 vg.

3 Bij de Ngadjoe's treedt de neushoornvogel (*tangang*) op als verschijningsvorm van de hoogste godheid *Mahatala*. Ook vindt men bij de Dajak's deze vogel herhaaldelijk vermeld in verband met oorlog en koppensnellen (Schärer, Die Gottesidee der Ngadjoe, blz. 4 vg., Hardeland, Dajaks Wdbk. i. v. *antang*).

4 Ten Cate, Doodenpalen, blz. 203, 208.

achterpoot van een karbouw en het bloed begint te stroomen. 't Getergde beest springt op, maar zijn aanvaller is al achteruit geweken en de touwen geven geen andere gelegenheid, dan te loopen rondom den paal. Na dezen eersten steek grijpen mannen en vrouwen hun lansen en werpen zich op hun slachtoffers." En de schrijver komt dan tot de volgende ontboezeming: „'t Was een waar bloedbad geworden, onder het geweeklaag van de familie, de grond werd bloed-modder... Toen veranderde het tooneel. Men begon zich met bloed te besmeuren, danste, rolde in het bloed. Kleine kinderen en zuigelingen werden aangedragen en in het bloed gezet. 't Was een en al wreedheid en vuiligheid, welke ons met weerzin vervulde en ontsteld de vlucht deed nemen. Alles dreef van het bloed en allen deden mede; enkele uitzonderingen vormden een paar jonge meisjes, die de vlucht namen."[1]

Het schijnt hier wel de meest geëigende plaats, om, in het voorbijgaan, nog de beschreven stenen offerpalen, welke in het landschap Koetei (Z.O.-Borneo) te Koetei-lama worden gevonden, in herinnering te brengen. Bestaat aangaande de eigenlijke betekenis van dergelijke opstaande (maar niet beschreven) megalitische stenen (*menhir*'s), nog veel onzekerheid, bij de stenen offerpalen op Borneo is elke twijfel daaromtrent buitengesloten, daar deze zichzelf, blijkens hun inskriptie, als *yoepa*, het Sanskrit woord voor „offerpaal", aanduiden. Deze *yoepa*'s zijn van één tot bijna twee m hoog en dateren waarschijnlijk (volgens Prof. H. Kern en Prof. J. Ph. Vogel) uit ± 400 AD. De inskriptie is gesteld in Pallawa-schrift. Een viertal dier steenkolommen werd in 1879 ontdekt; in 1940 kwamen er nog drie aan het licht. Blijkens het vedisch offerrituaal, beschreven in de Brahmana's (de in proza vervatte jongere Veda-teksten) hadden bij het dierenoffer allerlei riten om de *yoepa*, waaraan het offerdier gebonden was, plaats. De paal was bij voorkeur van een bepaalde houtsoort (Acasia catechu) en bij het zoeken van zulk een boomstam, het plaatsen van de paal en de wijze van slachting van het offerdier golden in het oude Indië allerlei minutieuze voorschriften. In bijzondere gevallen echter, wanneer men de herinnering aan een groot offerfeest wilde bestendigen, werden de *yoepa*'s ook wel door stenen gedenktekenen vervangen.[2]

Prof. Heine Geldern meent overeenstemming te moeten zien tussen het vedisch offerrituaal en dat der Angami en andere Naga-stammen in W.-Achter-Indië en hij schrijft: Diese Übereinstimmungen scheinen sich

[1] Ten Cate, Doodenpalen, blz. 207 vg. en 212 vg.

[2] Kern, Sanskrit-opschriften, Verspreide Geschriften, VII, blz. 55 vg., met facsimile's; Vogel, Yupa inscriptions, blz. 167 vg.; Oudheidkundig Verslag 1940, blz. 32 en 40; Chhabra, Three more yupa inscriptions, blz. 370 vg.; Vogel, Sacrificial posts of Isapur, blz. 40 vg.; Oldenberg, Religion der Veda, blz. 90 vg.

zum Teil sogar nicht nur auf Äuszerlichkeiten, sondern sogar auf wesentliche Grundgedanken zu erstrecken. Ob eine vom chronologischen Standpunkt durchaus mögliche, aber zweifellos nur indirekte Beëinflussung seitens der Kultur der vedischen Ariër vorliegt oder aber ein Zurückgehen auf die selbe alte Grundschicht, ist vorläufig zu entscheiden wohl nicht möglich."[1]

Gaan wij nu over naar de Ngadanezen (of Ngada's), het landbouwend bergvolkje in Midden-Flores en de met hen verwante buurstammen, de Rioengers, Nagénezen (of Nagé's), Endenezen en Lionezen, dan treden wij een gebied binnen, waar het megalietenwezen nog welig tiert. Wanneer wij kennis nemen van het in 1932 gepubliceerde artikel van Pater P. Arndt over de megalitische kultuur der Ngadanezen, dan valt vooral op, dat de stenen monumenten in zulk een klein gebied zulk een grote verscheidenheid vertonen, zowel in vorm als in betekenis. „Bijna alle theoriën door archaeologen opgeworpen, om de praehistorische megalithen te verklaren, vindt men hier bij de recente megalithen van Flores toegepast," schrijft Dr. A. N. J. Th. à Th. van der Hoop.[2]

Maar het zijn niet alleen deze stenen kultuurvoorwerpen, die ons bij het binnengaan van een Ngadanese kampong opvallen, wij vinden daar nog andere heiligdommen, die zeer de aandacht trekken. Zo de houten offerpaal (*ngadoe*), die zich op het dorpsplein in het midden van het dorp bevindt en gewijd is aan de clan-stamvader. In grotere dorpen, waar verschillende clans, of sub-clans, bijéén wonen, vindt men meerdere *ngadoe*'s naast elkaar. De zielen der afgestorvenen (*nitoe*) moeten vereerd worden. Daarom richten de Ngadanezen zulke offerpalen op voor de mannelijke voorouders en daarnaast een met de *ngadoe* samenhangend heiligdom, dat gewijd is aan de clanmoeder en er uitziet als een gewoon huisje, *baga* (of *baka*) genoemd. Bij iedere *ngadoe* behoort, behalve zijn tegenstuk de *baga*, ook nog de *peo*, een rechtop staande steen in de grond, waaraan de karbouwen worden vastgebonden, bestemd om geslacht te worden. *Baga*, *ngadoe* en *peo* staan op één lijn naast elkaar, met de *ngadoe* in het midden.

Niet iedere boomstam is geschikt, om als offerpaal en als zetel van de zielen der voorvaderen dienst te doen. Deze moet nl. van een bepaalde houtsoort zijn en op manshoogte in twee vorkvormige takken uitlopen, die door de bevolking „horens" worden genoemd. Onder de vertakking is een gezicht uitgesneden, waarboven zich een uitholling bevindt, waardoor het touw wordt gehaald, waarmede het offerdier is vastgebonden.

---

[1] Heine Geldern, Die Megalithen Südostasiens, blz. 284 vg.
[2] Van der Hoop, Megalithic remains, blz. 115.

Op de ongeveer 1–1½ m hoge paal stolpt zich een kegelvormig dak van droog alang-stro. De spits is soms voorzien van de figuur van een haan en ook in het houtsnijwerk, waarmede de paal onder het gezicht is versierd, neemt de haan een voorname plaats in.[1] De Nagénezen, oostelijke naburen van de Ngadanezen, hebben ook de gevorkte offerpaal, maar deze draagt geen dak. Nog verder oostwaarts in het Lio-gebied eindigt de paal in een klein houten schip, waarin een vlakke steen, waarop geofferd wordt. Ook op het eiland Soemba wordt de gevorkte offerpaal aangetroffen en heet daar *andoeng*.[2]

Moet er een nieuwe *ngadoe* worden opgericht, dan gaat dit met allerlei ceremoniën gepaard, waarbij enige honderden karbouwen het leven moeten laten. Is de geschikt bevonden boomstam geveld en van de schors ontdaan dan wordt de *ngadoe* in plechtige feeststoet door de dorpelingen ingehaald. De *ngadoe* rust bij dit transport op een houten berrie of draagbaar, die door mannen wordt gedragen.

Bij het slachten zijn de offerdieren achtereenvolgens aan de *ngadoe* vastgebonden en worden dan door steken met lansen en houwen van kapmessen afgemaakt. Het bloed wordt in bamboe kokers opgevangen en gedeeltelijk gebruikt, om de offerpaal er mede te bestrijken. Spoedig ligt het dorpsplein rondom de *ngadoe* vol dode karbouwen. De jeugd is er spoedig bij, in afwachting van de grote smulpartij, die altijd met dit feest verbonden is. De horens worden als tropeeën opgehangen vóór het huis van de oprichter van de *ngadoe* en dienen zodoende als uithangbord, om de rijkdom van de bewoner te demonstreren.[3]

Van de bewoners van het landschap Rioeng in Midden-Flores vermeldt Pater P. Arndt, dat de houder van het *ngadoe*-offerpaalfeest gedurende de feestmaand geen veldwerk mag verrichten en geen karbouwen-, paarden-, reeën- en apenvlees mag eten. Is de tijd voor het slachten der offerdieren aangebroken, dan moeten hij en zijn vrouw in een ergens daarvoor opgerichte hut drie nachten wakend doorbrengen. Om hen wakker te hou-

---

[1] Er zij hier opgemerkt, dat op Soemba bij de dolmens van voorname hoofden aan het boven- en het benedeneinde van de deksteen lange, overeind staande stenen worden aangetroffen, waarvan de ene als een hanekop met kam is afgebeeld, terwijl de andere een hanestaart moet voorstellen (Kruyt, Reisverslag Soemba, blz. 527 vg.; Ten Kate, Reisverslag Timorgroep, blz. 600 en Pl. 7, fig. 20; Fischer, Wordingsgeschiedenis Batakse toverstaf, fig. 13). Bij de volken van de Ind. Archipel is de haan een met magische kracht begiftigd dier. Zijn bijzondere teelkracht en zijn moed zouden aan die opvatting niet vreemd zijn. Bij de Toradja's wordt de haan als zonnevogel gedacht, die door zijn gekraai de zon te voorschijn roept. Het is ook de haan, die in de Toradjase verhalen doden opwekt (Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, I, blz. 375 vg.)

[2] Wielenga, Doodencultus op Soemba.

[3] Van Schie, Stervend heidendom, blz. 49 vg.

den, worden gongs en trommen geslagen, en wordt er gedanst en gezongen. Wordt na drie dagen de *ngadoe* opgericht, dan krijgt deze een naam van één der voorvaderen. Op verscheiden plaatsen bevinden zich hele groepen van aldus benoemde offerpalen.

Een karakteristieke bijzonderheid van dit Rioengse offerpaalfeest is, dat de oprichter zelf voor een karbouw wordt aangezien. De omstanders gedragen zich als karbouwen. De eerste slachter nadert de oprichter en maakt met de handen en armen bewegingen, alsof hij hem wilde slachten. Deze moet daarbij de allures van een karbouw nabootsen: met de horens stoten, uitwijken, zich dekken, enz. Dat hierbij niet direkt aan een kluchtige pantomime moet worden gedacht, blijkt wel dáäruit, dat, naar Pater Arndt ons verzekert, de Ngadanees gelooft aan een wederkerige invloed van 's mensen lot en dat van de karbouw (boven blz. 161). Is deze voorstelling afgelopen, dan wordt een karbouw, die enige dagen onder een bamboejuk met de kop op de aarde vastgebonden was aan een touw naar voren gebracht en onder plechtige aanroeping der voorouders geslacht. Het is aan mannen verboden het vlees te eten; alleen de vrouwen smullen ervan.[1]

Het is wel typerend, dat geheel overeenkomstige vorkvormige houten offerpalen, als op Flores voorkomen, ook bij vele bergstammen van Asam en Birma nu nog worden aangetroffen. Oorspronkelijk dienden ook zij als offerpalen tot het aanbinden van offerbuffels en runderen en bij de Garo en enige Naga- en Koeki-stammen is dit nog heden het geval. Meestal echter worden zij meer als gedenktekenen, één voor elk offerdier, opgericht. De tot hoger kultuur gestegen Katschari hebben ze in hun oude, in 1536 vernielde, hoofdstad Dimapoer zelfs van steen opgericht.[2] Dat wij hierbij te denken hebben aan kultuursamenhang van het megalieten-

[1] Arndt, Mythologie der Riunger, blz. 369 vg. De hier geschetste dramatische voorstelling, dat mensen de rol van karbouwen vervullen, doet enigszins denken aan het ceremonieel van een merkwaardig feest, dat volgens J. van Baal elk jaar na de oogst op Noord-Lombok wordt gevierd, nabij een oude badplaats aan zee. Daar worden offers gebracht, afkomstig van personen, die een gelofte hebben afgelegd, om bij vervulling van een of andere, plechtig gedane wens, hier een karbouwengevecht te doen houden. Dit gevecht bestaat dan hierin, dat een aantal mannen elkaar bevechten, alsof zij karbouwen waren, nadat zij zich eerst in de modder bevuild hebben, tot zij de kleur van modderige karbouwen hebben aangenomen. Zij doen dit voor degenen, die daar offeren, ter inlossing hunner geloften. Langzamerhand geraken zij in trance, breken los en stuiven onder het publiek. De bedoeling is, dat zij met de koppen met onstuimige kracht tegen elkaar inrennen. Na het z.g. gevecht worden de kwasi karbouwen aan een touw weggeleid. Het gaat nu in looppas naar zee voor een bad. De offergaven worden in zee geworpen en daarna een buit voor de kinderen (Van Baal, Tijdschr. Bat. Gen. 1949, blz. 301 vg.).

[2] Heine Geldern in Buschan's Illustr. Völkerkunde, blz. 946 vg. en afb. 565 op blz. 911.

wezen op de Kleine-Soenda-eilanden en dat van Achter-Indië, ligt voor de hand.

Wanneer bij de Nagénezen na verloop van tijd een nieuwe offerpaal (*peo*) moet worden opgericht, gaat dit ook met grote feestelijkheden gepaard. Jhr. B. C. M. M. van Suchtelen, die zulk een feest bijwoonde, gaf er in 1919 een uitvoerige beschrijving van. G. Beker, die reeds enige jaren eerder als ooggetuige bij een dergelijk feest tegenwoordig was, spreekt van een oogst- en offerfeest, als „dankdag" voor de reeds afgelopen padi- en djagoeng-oogst en als „biddag" voor de komende, nieuwe rijstaanplant, waarbij allereerst de geesten der voorouders worden aangeroepen en gespijzigd.

De kern van dit feest vormen de karbouwengevechten, die aan de offerplechtigheden vooraf gaan. Het zijn dan echter niet, als bij de Sadan-Toradja's (boven blz. 239 vg.), uitsluitend de voor het feest bestemde offerbuffels, die elkaar bekampen, maar er treden dan mensen op, als opponenten tegen die dieren, hetgeen vage herinneringen opwekt aan de worstelingen der torero's met de stieren bij de Spaanse stierengevechten.

Heldhaftig of sportief zijn die gevechten van mensen met karbouwen echter allerminst, daar het de voorop gestelde bedoeling is, dat de eersten altijd overwinnaars zijn en de karbouwen worden gedood. Het gehele beloop van de strijd en de daarmede gepaard gaande plechtige handelingen wijzen er op, dat wij hier niet allereerst met een volksvermaak, maar met een offerrite te maken hebben.

De feestelijkheden spelen zich af in het hoofddorp van de Nagé-stam, rondom het door stenen omgeven platvorm, waarop zich het graf van de stamvader bevindt. Binnen deze plek staat de gevorkte, 2 tot 3 m hoge houten offerpaal (*peo*), het symbool der voorouderenverering voor het mannelijk element. Om het dorpsplein heen zijn de huizen der dorpelingen gebouwd. Om te beletten, dat de karbouwen, welke min of meer in vrijheid afgemaakt, d.w.z. doodgemarteld worden, in hun angst op de toeschouwers zouden losrennen, is een deel van het dorpsplein afgeschoten door een ± 3 m hoge bamboe heining. Daarachter richt men de nodige tribunes op. Aangezien deze echter verre van voldoende plaats aanbieden voor de drommen volks, die naar het feest zijn toegestroomd, vinden de minder gelukkige toeschouwers elders een plaats, tot op de nokken der daken.

De feestvreugde begint de eerste dag bij zonsondergang. De eerste karbouw wordt aan een touw binnen de afgeschoten ruimte gebracht en aan de heilige offerpaal vastgebonden. Het hoogste adathoofd roept nu de geesten der afgestorvenen aan en nodigt hen uit, om bij het feest tegenwoordig te zijn, hun tevens verzoekende, de gemeenschap voor ziekten en

misoogst te sparen. Daarna voert hij, op de maat van trom en gongs, een wilde dans uit, aan het einde waarvan hij, met een kippeëi en wat gepelde rijst in de ene hand en een kapmes in de andere, het offerdier van achteren nadert. Plotseling werpt hij ei en rijst tegen het kruis van het dier en geeft het een prik met het mes. Met deze ceremonie is de karbouw weerloos prijsgegeven. Het touw wordt losgemaakt en nu rent het dier, door de prik als dol geworden, het kampveld rond. De opgewonden vechtlustigen achter hem aan, trachten de karbouw nog woedender te maken, door enige losse schoten en door hem scherpe bamboe pijltjes in de huid te werpen. Al zingende en tandakkende en onder het hels lawaai op de trommen, gaan nu een aantal mannen en vrouwen, met lansen en aangepunte bamboe's gewapend, op het van pijn razende dier af en maken zodoende zijn aanvallen nog heviger. Iedereen uit het publiek, die lust en drang gevoelt, van zijn kracht en behendigheid te doen blijken, kan meevechten. Ofschoon de animo groot is, is toch niet iedereen even moedig, om zich in het strijdperk te wagen. De vreesachtigen vergenoegen zich met een plaatsje boven op de omheiningen en doen alleen dan van hun veilige plaats een stoot naar de buffel, als deze toevallig in hun nabijheid komt. Dat het spel niet geheel zonder gevaar is, blijkt wel dááruit, dat Jhr. van Suchtelen twee kampvechters op de horens zag nemen.

Is eindelijk de eerste karbouw door bloedverlies en uitputting in elkaar gezakt, dan roepen de feestgenoten al om een andere karbouw, die dan ook spoedig binnengeleid wordt, waarop hetzelfde spel van voren af aan begint. „Twee karbouwen", wordt er geroepen. „Drie karbouwen", „vier karbouwen", het gaat crescendo. Een oorverdovend lawaai van het publiek, vermengd met het geraas der trommen en stokken, vuurt de strijders aan. Meer dan vier buffels tegelijk wagen zij toch niet los te laten. Het geheel was volgens schrijver een fantastisch schouwspel. „Die woedende buffels, waaronder soms fraaie exemplaren, de fanatieke toreadores, waaronder enkele op zijn mooist uitgedost met versierde wapenen, het op de paggers, tribunes en daken der huizen opééngepakte enthousiaste publiek, de op haar bekoorlijkst aangekleede vrouwen en meisjes, omhangen van sieraden, inderdaad dat alles vormt een schitterend en imponeerend geheel."

Op het door Jhr. van Suchtelen geschetste feest moesten op de beschreven wijze 183 karbouwen achtereenvolgens worden doodgemarteld. Het spreekt vanzelf, dat dit niet op één dag mogelijk was. De eerste dag van het feest gingen „maar" 54 dieren er aan; hun lijken lagen tegen de heining opgehoopt. Een dergelijk feest duurt in de regel drie dagen. Tegen vijf uur 's middags worden de buffelgevechten gestaakt. De menigte stroomt dan de arena binnen en dan beginnen de dansen tussen de ka-

davers in. Tot 's morgens gaat dit dansen aan één stuk door; om zes uur staan de vechters weer klaar, om de strijd met de buffels voort te zetten.

Opmerkelijk is, dat het als streng taboe geldt, om het vlees der afgemaakte dieren te nuttigen vóórdat alle voor het feest bestemde dieren zijn gedood. Zólang blijven hun kadavers liggen. Soms kan dat dagen duren, zodat de eerst gevallenen reeds sterk beginnen te rieken. Is de laatste buffel gedood, dan heeft de vleesverdeling plaats. Van de Rioengers vermeldt Arndt, dat het aan mannen verboden is van het vlees te eten; alleen de vrouwen doen zich daaraan te goed.[1]

In de vorige bladzijden werden enige doden- en vruchtbaarheidsfeesten vermeld, waarbij het buffeloffer één der gewichtigste riten uitmaakt. Er werd ook reeds opgemerkt, dat de dodenverering en de vruchtbaarheidsriten gewoonlijk hand aan hand gaan. De geesten der afgestorvenen toch dragen de zorg, dat het niet alleen hun nakomelingen, maar ook de veestapel en het tot voeding dienend gewas aan niets ontbreekt. De offers, die men hun brengt, dienen om die geesten gunstig te stemmen, teneinde zich zo van hun onmisbare hulp te verzekeren.

Maar ook bij allerlei andere voorvallen in het volksleven (boven blz. 222) geldt het ceremonieel offeren van een buffel of ander huisdier als onontbeerlijk. Het zou ons te ver voeren op al deze offers en de daarmede samenhangende gebruiken nader in te gaan. Hiertoe is een onderzoek vereist, dat deze materie meer speciaal behandelt. Wij zullen dus volstaan met, bij wijze van voorbeelden, nog slechts een paar andere gevallen ter sprake te brengen, waarbij het bloedige buffeloffer toepassing vindt.

De zichtbare mensensamenleving is voor het magisch denken een mystieke eenheid, waartoe niet alleen mensen, dieren en planten, maar ook voorwerpen, ja ook de grond behoren. Zo zien wij, dat in bepaalde gevallen een stuk bouwland, een aanplant, een huis, een stuk gereedschap, zelfs een gehele streek of dorp het objekt kan zijn ener rituele „bebloeding" (boven blz. 228).

„De groei", schrijft Dr. J. Mallinckrodt, „is een uiting van leven en leven is slechts dan mogelijk, wanneer men in gunstige levensomstandigheden verkeert, dus als magisch goede krachten werkzaam zijn. De groeiverwekkende kracht van den bodem, de magie van den grond dus, is

---

[1] Beker, Oogst en offerfeest bij de Nagé's, blz. 623 vg.; Van Staveren, De Rokka's, blz. 133 vg.; Van Suchtelen, Offerfeest Nageh, blz. 191 vg.; Arndt, Religion der Nada, 1931, blz. 359 vg.; Dezelfde, Die Megalithenkultur, blz. 11 vg.; Dezelfde, Mythologie der Riunger, blz. 333 vg.; Dezelfde, Bij de Ngada's, blz. 265 vg.; Von Fürer Haimendorf, Megalithic culture of Assam, blz. 219; Rouffaer, Ethnographie in beeld, afb. blz. 12, 14, 24, 26, 32, 42.

sterk in gunstigen zin. Dat het deze magische kracht van den bodem is, die de gewassen groeien doet, blijkt daaruit, dat als kwade magische krachten ontketend worden, de grond niet langer die voortbrengingsmogelijkheid heeft, die hem anders eigen is, de grond is *sial*, is in onheilstoestand."[1] De magie van het bloed moet dan dienen, om alle kwade invloeden te neutraliseren, evenals het *tepoeng tawar boemi* bij de stammen van Z.-Sumatra het middel is, om de aarde te zuiveren, te reinigen door een gedeelte van het bloed van de geslachte buffel te sprenkelen in de rivier en in de richting naar de vier windstreken.[2]

Is bij de West-Toradja's de oogst mislukt, dan heeft een ceremoniële plechtigheid plaats, om de grond te „bebloeden" (*mowahe*, *moraa*), opdat deze zijn vruchtbaarheid terug krijge. Daartoe wordt een witte karbouw geslacht, soms in het dorp, soms op het veld. Men trekt dan in optocht om het aangebonden dier. Na zeven rituele ommegangen vallen alle aanwezigen op het offerdier aan en hakken er als om strijd op in, zodat de bodem spoedig met bloed gedrenkt wordt. Terwijl daarbij de goden worden aangeroepen, spreekt men de volgende woorden uit, waaruit de bedoeling dezer plechtigheid duidelijk blijkt: „Hetzij gij de ziel van mijn rijst aan den opgang, dan wel aan den ondergang van de zon gezet hebt, laat mijn rijst in elk geval het volgend jaar gelukken, hier breng ik u mijn verzoeningsoffer." Elke huisvader heeft enige rijststoppels van zijn veld meegebracht, die hij in het bloed van het offerdier doopt „opdat de rijst de volgende maal zal gelukken."[3] Soms heeft een dergelijke plechtigheid plaats bij de waterleiding. Men laat dan het bloed van het geslachte dier in de leiding vloeien, zodat het door het water op de akker gebracht en daarover verspreid wordt.

Bij de Makasaren wordt de offerbuffel, welke ter ere van de rijksornamenten zal worden geslacht, eerst het distrikt rondgeleid met een open wond in de zijde, „opdat het uitvloeiende bloed op het ganse land zal druppelen en zijn zegen en zijn kracht daaraan zal mededelen."[4]

Op het nabij Poelo Breuëh (Poelau Bras) gelegen eilandje Rabò in Groot-Atjeh plegen de bewoners der VI Moekim's elk jaar aan het strand een zevendaags feest te geven. De zevende dag van deze „kermis der losbandigheid" offert men een buffel, die eerst in een of ander lichaamsdeel gestoken en dan bloedend over alle rijstvelden wordt heengeleid „opdat geen daarvan de onheilwerende besproeiing met zijn bloed misse." Daar-

---

[1] Mallinckrodt, Het begrip *djawi*, blz. 638 vg.
[2] Wilken, Verspreide Geschriften, I, blz. 607 vg.; II, blz. 474 vg.
[3] Kruyt, West-Toradja's, IV, blz. 130 vg.
[4] Kruyt, Het Animisme, blz. 25.

na slacht men het dier op rituele wijze en nuttigt zijn vlees. Het verzuim hiervan zou een jaar van misgewas tengevolge hebben.[1]

Bij vele heidense stammen in de Archipel geldt het als de grote taak der gemeenschap, er zorg voor te dragen, dat ook het gemeenschapsleven in magisch evenwicht (d.i. „koel") blijft. Gebeurt er iets verkeerds in het dorp, dan dient de gemeenschap tegen de kwade gevolgen daarvan beschermd te worden. Zo wordt het plegen van verboden geslachtsgemeenschap (overspel, en vooral bloedschande) allerwegen als van zeer ernstige aard geacht, omdat het de gehele samenleving, en daarmede de grond in gevaar brengt. Allerlei natuurrampen zijn, naar men meent, daarvan het gevolg: regens zullen uitblijven, de oogst zal mislukken, vulkanen zullen tot uitbarsting komen, ziekten zullen het land bezoeken, enz.[2] Om nu de gevolgen van het incest te niet te doen, is het niet voldoende, dat de schuldigen hun gerechte straf (meestal de doodstraf) ondergaan, maar een rituele reiniging van de gehele streek (de grond) is dan noodzakelijk.

Wat men onder bloedschande verstaat, verschilt plaatselijk. Waar bijv. exogamie bestaat, wordt alle geslachtsgemeenschap tussen personen van hetzelfde groepsverband als incest aangemerkt. Bij de O.-Toradja's wordt bloedschande al aanwezig geacht, wanneer iemand huwt met een persoon uit een jongere generatie, al is hun onderlinge verwantschap nog zo ver te zoeken en al zijn ze in leeftijd gelijk. Zulk een huwelijk kan toch doorgaan, wanneer daarbij dan maar een buffel als zoenoffer wordt geslacht, om met diens uitstromend bloed de kwade invloed te neutraliseren.

Is de gepleegde bloedschending van minder ernstige aard geweest, dan worden bij de Toradja's de schuldigen niet gedood, maar dan heeft aan de oever ener rivier een plechtigheid plaats, die *moandoe sala* heet, d.i. „het kwaad laten afdrijven." Dan treedt een oude van dagen naar voren, die de goden aanroept: „O gij daarboven en gij daar beneden, hier is ons verzoeningsgeschenk, dat wij geven in de plaats van X en Y (de namen van de schuldigen), die dom zijn geweest, opdat de schuld van hen afgenomen en in de rivier afgedreven worde, en regen en droogte elkaar gelijkmatig zullen afwisselen. Dat het water hun schuld wegbrenge en in de afgrond storte, totdat de schuld terechtkome in de zee en deze ze voortstuwe en haar brenge daar, waar ze naar beneden valt." Dan wordt het offerdier geslacht. Van het bloed wordt wat op de kleren der schuldigen gedruppeld. Ook wordt een deel van het bloed wel met water vermengd, om er de schuldigen en de dorpelingen mee te besprenkelen. Is dit alles afgelopen, dan gaan de schuldigen baden; zij lopen een eindweegs met de

[1] Snouck Hurgronje, De Atjehers, II, blz. 315.
[2] Wilken, Verspreide Geschriften, I, blz. 143 vg., II, blz. 334; Mallinckrodt, Adatrecht Borneo, I, blz. 400 vg.; Lesquillier, Adatdelictenrecht, blz. 24 vg.

stroom mee, alsof zij door het water worden afgedreven, laten een oud baadje achter en roepen: „Mijn schuld is van mij afgedaan." Daarna gaan alle aanwezigen te water en baden zich. Dan heeft een algemene maaltijd plaats. De schuldigen mogen niet van de geslachte dieren eten en het vlees moet ter plaatse worden gekonsumeerd.

De Toradja is zeer bevreesd voor daden van bloedschande, die niet bekend zijn geworden en dus niet in het openbaar verzoend konden worden. Ook zulke verborgen gebleven zonden oefenen een funeste invloed uit op de krachten der natuur. Voor alle zekerheid wordt daarom elk jaar, kort vóórdat de akkerwerkzaamheden beginnen, een dergelijk ontzondingsrituaal als bij het *moandoe sala* gehouden. Dit is dan een vast onderdeel geworden van de reeks plechtigheden, die het welslagen van het gewas moeten bevorderen.

Bij meer ernstige gevallen van bloedschande, wanneer het eenvoudige *moandoe sala* niet voldoende wordt geacht, past de Toradja een meer uitgewerkte vorm dier plechtigheid toe, welke *moramboelangi* wordt genoemd, d.i. „de hemel doen bewolken." Daarbij wordt ook een buffel geslacht. Verder laat men een miniatuur offerprauw de rivier afdrijven, beladen met de kledingstukken, of gedeelten ervan, of wat haar van de schuldigen, benevens twee stokjes, die de incestueuzen voorstellen. Nadat alle aanwezigen zich in de rivier hebben begeven, plaatst de leider het vaartuigje op het water en roept alle geesten uit de omtrek samen, hen aldus toesprekend: „O Ladjide-alo, onze zonde ten gevolge waarvan de rijstvogels, muizen, varkens en allerlei ander kwaad onze rijst komen bederven, moet gij niet meer gedenken. Hier zijn onze makkers, die een groot kwaad hebben gedaan door met elkaar te trouwen, terwijl zij niet van dezelfde generatie waren, maar wij laten hun zonde wegdrijven. En de zee voere het verder naar de afgrond, waarin zij zich neerstort, zodat het kwaad niet tot ons wederkere en onze rijst gelukke en het huwelijk van deze twee mensen gelukkig zij." Dan laat de voorganger het bootje los en terwijl het wegdrijft, volgen de dorpelingen het vaartuig, de schuldigen en elkaar voortdurend met water werpende.[1]

In Napoe (één der Berglandschappen der O.-Toradja's) heet deze plechtigheid *menoeroe*. Daarbij worden een karbouw, een varken en een kip in de rivier gebracht en door een oude man daar geslacht. Het uitdruipende bloed vermengt zich met het rivierwater, waarin zich niet alleen de bloedschendigen, maar ook alle overige bewoners van het dorp, die allen geacht worden, door het incest besmet te zijn, zich baden, om zich van de be-

[1] Adriani en Kruyt, De O.-Toradja's, II, blz. 278–282, III, blz. 20. Over de wijze van toepassing van de doodstraf bij zware bloedschande, id. I, blz. 221.

smetting te ontdoen. Ook komt het bij voorname lieden, die bloedschande hebben gepleegd, wel voor, dat men een buffel als „zondebok", op wie alle gevolgen der bloedschande geacht worden over te gaan, naar de overzijde van de rivier brengt en daar los laat, niet ongelijk dus aan het dier, waarop volgens het Leviticusverhaal bij de oude Israëlieten op Grote Verzoendag zinnebeeldig de zonden des volks werden geladen en dat dan in de woestijn werd gejaagd.[1]

Natuurlijk is iets zo belangrijks als de woning, waarin een groot deel van het leven zich afspeelt, ook met tal van religieuze voorstellingen verbonden. Om voorspoed en vrede aan de toekomstige bewoners te verzekeren, zijn bij de oprichting van een nieuw huis allerlei minutieuze voorzorgen nodig, welke verband houden met het geloof aan magische kwade invloeden en aan de nukken van vertoornde geesten, waarvan de bewoners de dupe zouden zijn, indien aan die voorzorgsmaatregelen niet stipt de hand werd gehouden.[2]

Een veel voorkomend gebruik is om, bij inwijding van een huis, het geraamte daarvan met bloed van een geslachte buffel aan te strijken. De woning wordt daardoor magisch versterkt, niet alleen in die zin, dat het hout op zichzelf daardoor duurzaam wordt, doch tevens, dat het huis in staat zal wezen, om de werking van alle destruktieve invloeden van buiten op te heffen, zodat de mensen, die er in wonen, daartegen beschermd zijn. Maar ook de aanstaande bewoners zelf worden wel met bloed besmeerd, zoals o.a. blijkt uit het op blz. 230 door Dr. Kruyt vermeld relaas aangaande de inwijding van een nieuw huis van een voornaam Toradja in het berglandschap Bada.

Het past geheel in het kader der gedachtensfeer van de primitieve mens, om ook de werktuigen, die de werkman ten eigen bate aanwendt, nu en dan met offerbloed in te smeren, om ze krachtig te doen blijven. Zo zegt F. H. van de Wetering, schrijvende over het Rotenese huis: „Den avond vóór het gereedschap voor het kappen van het benoodigde hout wordt in gebruik genomen, komt men tezamen, om het te wijden, te „voeden". Dat deze voeding de beteekenis heeft van toevoer van magische kracht, blijkt uit de daarbij uitgesproken zegenwens: „ik wrijf u met bloed, opdat gij sterk zult blijven, als gij gebruikt wordt; ga niet stuk; verder breng ik dit offer aan u, opdat gij ons niet zult verwonden, doch slechts stenen en aarde zult treffen."[3]

Maar niet alleen de timmerman, ook de landbouwer (boven blz. 185),

[1] Kruyt, Measa, II, blz. 79 vg.

[2] Vgl. over allerlei gebruiken bij het bouwen van een nieuw huis o.a. Van Eerde, Inleiding volkenkunde N. Ind., blz. 92–99.

[3] Van de Wetering, Het Roteneesche huis, blz. 452.

de smid, de visser, de jager, zij allen „voeden", „spijzigen" hun gereedschap, om de magische kracht ervan op peil te houden en te versterken, waardoor zij er groter profijt van kunnen trekken. Evenals het tot zich nemen van voedsel door mens, dier, of plant, betekent het toevoegen van nieuwe levenskracht, zo moeten ook allerlei in hoog aanzien staande levenloze voorwerpen (amuletten, familie-*poesaka*'s, rijkssieraden, enz.) op hun tijd worden „gevoed", opdat hun kracht niet uitgeput rake.

LIJST VAN GESCHRIFTEN, WELKE IN DE NOTEN VERKORT ZIJN AANGEDUID

A

ABENDANON, E. C., Onderzoek van Centraal Celebes, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1910, I.

ADRIANI, N., De talen der To Boengkoe en To Mori, Mededeelingen vanwege het Nederl. Zendelinggenootschap, 1900.

——— Bare'e-Nederl. Woordenboek, 1928.

——— Verzamelde Geschriften, 3 dln., 1932.

——— Bare'e verhalen, II, 1933.

ADRIANI, N. en KRUYT, A. C., Van Posso naar Mori, Mededeelingen vanwege het Nederl. Zendelinggenootschap, 1900.

——— De Bare'e sprekende Toradja's, 3 dln., 1912–14.

——— De Oost-Toradja's, 3 dln., 1950–51.

ANDEL, M. A. VAN, The ceraunia or thunderaxe, its use in Folk Medicine, Annals of Medical History, 1924.

ANDREE, R., Ethnographische Parallelen und Vergleiche, 1878; ibid. Neue Folge, 1889.

ANTONIUS, O., Grundzüge einer Stammesgeschichte der Haustiere, 1922.

ARNDT, P. P., Die Religion der Nada, Anthropos, 1929, 1931.

——— Die Megalithenkultur der Nada, ibid., 1932.

——— Aus der Mythologie und Religion der Riunger, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1935.

——— Déva, das Höchste Wesen der Ngadha, Anthropos, 1936 en 1937.

——— Bij de Ngada's, De Katholieke Missiën 1940.

B

BAAL, J. VAN, Over wegen en drijfveren der Religie, 1947.

——— Oudheden op Lombok?, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1949.

BARTLETT, H. H., The sacred edifices of the Batak of Sumatra, 1934.

BEAUFORT, L. F. DE, Zoögeographie van den Indischen Archipel, 1926.

BECKERING, J. D. H., Beschrijving der eilanden Adonara en Lomblen, behoorende tot de Solor-groep, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1911, I.

BEKER, G. Het oogst- en offerfeest bij den Nage-stam te Boa Wai, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1913.

BEKKUM, W. VAN, Manggaraische kunst, Mededeelingen Indisch Instituut Amsterdam no 68, Afd. Volkenkunde no. 21, 1946.

BEMMELEN, J. F. VAN, Indische huisdieren, Kon. Natuurkundige Vereeniging in Ned. Indië, 1894.

——— Over de fauna van den Ind. Archipel, Nederl. Onderwijzers Genootschap (Cursorische voordrachten) 1915.

BERG, C. C., Javaansche geschiedschrijving, in Dr. F. W. Stapel's Geschiedenis van Ned. Indië, II, 1938.

——— Indonesische talen, in de Katholieke encycl, 1952.

BERTLING, C. T., Een hypothese omtrent de sociale structuur van Zuid-Celebes, in verband met de stichtingsmythe van Wadjo, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1939.

BESSELING, O. P., De karbouwenstapel in de benedenstreken van de onderafdeeling Boven-Kampar, Tijdschr. van het Binnenlandsch Bestuur, 1907.

BIE, H. DE, Hertenjachten in de Preanger, ibid., 1888.

BIRKET-SMITH, Kulturens Veje, Nedel. vertaling van F. van Agen, onder de titel: „De weg der beschaving", 1950.

BOAS, F., Primitive Art, Oslo, 1927.

BOER, D. W. N. DE, Het Toba-Bataksche huis, Mededeelingen Encycl. Bureau, 1920.

BOSCH, F. D. K., Local genius en oud-javaansche kunst, Mededeelingen Kon. Ned. Akad. van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, Nieuwe Rks. 1952.

BOUMAN, M.A., Toeharlanti, de Bimaneesche sultansverheffing, Koloniaal Tijdschr., 1925.

BOVENKAMP, A. VAN DEN, Eenige aanteekeningen betreffende de Serawai-excursie, Ind. Militair Tijdschr. 1899.

BRAAM MORRIS, D. F. VAN, Nota in Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1891.

——— Geschiedenis van het bondgenootschap Masenrempoeloe, ibid., 1893.

BRANDES, J., Een jayapattra of acte van eene rechterlijke uitspraak van Çaka van 849, ibid., 1889.

——— De maandnaam „hapit" op Java, ibid., 1899.

——— Pararaton, 2e dr., Verhandelingen v. h. Batav. Genootsch. 1920.

BREHM, A. E., Tierleben, 4e Auflage, Säugetiere, Bd. 13, 1916.

BRENNER, J. VON, Besuch bei den Kannibalen Sumatra's 1894.

BUSCHAN, G., Illustrierte Völkerkunde, II, 1e gedeelte, 1922–26.

BURG, C. L. VAN DER, De voeding in Nederlandsch Indië, 1904.

BURGER, D., De witte buffel, Tijdschr. voor Nijverheid en Landbouw in Ned. Indië, 1886.

C

Catalogus van 's Rijks ethnographisch museum te Leiden.

CATE, W. C. TEN, De doodenpalen in de onderafdeeling Melawi der afd. Sintang v. d. residentie Westerafdeeling van Borneo, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1922.

CHEVALIER, H., Les charrues des Indes Néerlandaises, Internationales Archiv für Ethnographie, 1905.

CHHABRA, B. C., Three more yupa inscriptions of King Mulavarman from Kutei (East Borneo), Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1949.

CLIFFORD, H., In court and kampong, 1897.

COOL, H., Eene mijnbouwkundige en geologische onderzoekingsreis in Celebes, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1910, I.

COOLHAAS, W. PH., Bijdrage tot de kennis van het Manggaraische volk, ibid. 1942.
CORNELIUS, H. C., De eerste opname van het Diëng-plateau (Handschrift uitgeg. door Dr. N. J. Krom), Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1919.
CROO, M. H. DU, Cijfers en beschouwingen betreffende het eiland Soembawa, Koloniale Studiën, 1919.
CRAWFURD, J., History of the Indian Archipelago, 1820.

D

DAMMERMAN, K. W., Een tocht naar Soemba, 1926.
——— Geheimzinnige dieren, Tectona 1926.
——— On the occurrence of wild buffaloes in Java and Sumatra, Treubia, 1934.
——— Natuurbescherming in Ned. Indië, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1941.
DAMSTÉ, H. T., Als jong controleur in Indië, Haagsch Maandblad 1928.
DJAJADININGRAT, R. A. HOESEIN, Iets over Banten en de Banteners, Handelingen v. h. eerste Java-Congres 1919.
DOES, J. R. F. DE, Veeartsenijkundig onderzoek van de Karo Hoogvlakte, 1909.
DONGEN, J. VAN, Beknopt overzicht der meest gebruikte geneesmiddelen in Ned. Indië, 1913.
DONSELAAR, W. M., Aanteekeningen over het eiland Savoe, Mededeelingen vanwege het Nederl. Zendelinggenootschap, 1872.
DRABBE, P., Het leven van den Tanémbarees, 1940.
DUBOIS, E., Voorloopig bericht omtrent het onderzoek naar de pleistocene en tertiaire vertebraten-fauna v. Sumatra en Java, gedurende het jaar 1890, Natuurkundig Tijdschr. voor Ned. Indië, 1892.
——— Eenige van Nederlandschen kant verkregen uitkomsten met betrekking tot de kennis der Kendeng-fauna, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap 1907, I.
——— Das geologische Alter der Kendeng oder Trinil-fauna, ibid. 1908, II.
——— De proto-Australische fossiele mensch van Wadjak, Mededeelingen Kon. Ned. Akad. v. Wetensch., afd. Wis- en Natuurk., 1929.
DULAURIER, E., Hikajat Radja-radja Pasei, 1849.
DUYVENDAK, J. P., Inleiding tot de ethnologie van den Ind. Archipel, 2e dr., 1940.

E

EERDE, J. C. VAN, Een huwelijk bij de Minangkabausche Maleiers, Tijdschr. v. h. Batav. Genootschap voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1901.
——— De volken van Ned. Indië, 2 dln., 1920–21.
——— Inleiding tot de volkenkunde van Ned. Indië, 1920.
EBERT, Reallexikon der Vorgeschichte, 1924–32.
ENGELBERT VAN BEVERVOORDE, K. TH., Een bezoek aan de Bataksche Hoogvlakte, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1892.
Encyclopaedie van Ned. Indië (met supplementen), 7 dln., 1917–35.
ES, J. C. VAN, De voorhistorische verhoudingen van land en zee in den Oost Indischen Archipel en de invloed daarvan op de verspreiding der diersoorten, Jaarboek v. h. Mijnwezen in Ned. Oost-Indië, 1916.

F

FAHRENFORT, J. J., Het Hoogste Wezen der primitieven, 1927.
FISCHER, H. TH., Der magische Charakter der Brautpreises, Weltkreis 1932, II.
——— Over de wordingsgeschiedenis van de Batakse toverstaf, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1940.
——— Van verre volken, 1948.
——— Inleiding tot de culturele anthropologie van Indonesië, 3e dr., 1952.
FLOR, F., Haustiere und Hirtenkulturen, kulturgeschichtliche Entwicklungsumrisse, Wiener Beiträge, 1930.
FONTAINE, F. LA, De witte buffel, Tijdschr. voor Nijverheid en Landbouw in Ned. Indië, 1886.
FORBES, H. O., A naturalist's wanderings in the Eastern Archipelago, a narrative of travel and exploration from 1878 to 1883, 2e ed., 1885.
FOSTER, W., The voyage of Thomas Best to the East Indies 1612–14, Uitg. Hakluyt Society, serie II, no. 75, 1934.
FRAZER, J. G., The goulden Bough-serie; I The magic art and the Evolution of Kings, 2 dln.; III Taboo and the perils of the soul; X Balder the beautiful, 2 dln.
FUHRMAN, E., Das Tier in der Religion, 1922.
FRIEDERICY, H. J., De standen bij de Boegineezen en Makassaren, Proefschrift 1933.
FÜRER-HAIMENDORF, C. VON, Die nackten Naga's, 1939.
——— The Megalithic culture of Assam (opgenomen als appendix in F. M. Schnitzer, Forgotten Kingdoms in Sumatra 1939).

G

GALIS, G. W., Een en ander over de religieuse structuur in Kaur, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1949.
GEVERS DEIJNOOT, W. T., Herinneringen eener reis naar Ned. Indië in 1862, 1864.
GOEDHART, O. H., Drie landschappen in Celebes, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1908.
GRAAF, H. J. DE, De reis van Mangku-Rat IV naar Mataram, ibid., 1949.
GRONEMAN, J., Bladen uit het dagboek van een Indisch geneesheer, 1874.
GRUBAUER, A., Unter Kopfjägern in Central Celebes, 1913.
GRUYTER, J. DE, Bataksche plastiek, Cultureel Indië, 1941.
GRIJZEN, H. J., Mededeelingen omtrent Béloe, of Midden Timor, Verhandelingen v. h. Batav. Genootsch., 1904.
——— Nota omtrent de IX Kota en Padang Tarap, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1908.

H

HAAN, F. DE, Priangan, 4 dln., 1910–12.
HAAR, B. TER, Twee bezweringsfeesten te Jogjakarta, Djawa, 1922.
HAHN, E., Die Haustiere, 1896.
HARDELAND, A., Dajack-Deutsches Wörterbuch, 1859.
HASSELT, A. L. VAN, Volksbeschrijving van Midden Sumatra, 1882.
HAZEU, G. A. J., Kleine bijdragen tot de ethnografie en de folklore van Java, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1903.
——— Gajosch-Nederl. Woordenboek 1907.

HEINE GELDERN, R., Südostasiën, in G. Buschan's Illustrierte Völkerkunde, dl. II, 1e gedeelte van het 1922–26 in drie delen verschenen werk.

——— Die Megalithen Südostasiëns und ihre Bedeutung für die Klärung der Megalithenfrage in Europa und Polynesiën, Anthropos 1928.

——— Urheimat und früheste Wanderungen der Austronesier, ibid, 1932.

——— Vorgeschichtliche Grundlagen der kolonialindischen Kunst, Wiener Beiträge zur Kunst und Kulturgeschichte Asiëns, 1933.

——— Prehistoric Research in the Netherlands Indies, Southeast Asia Inst., 1945.

HENNY, W. A., Reis naar Sigompoelon en Silindoeng, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1868.

HEURN, F. C. VAN, Studiën betreffende den bodem van Sumatra's Oostkust, zijn uiterlijk en zijn ontstaan, 1923.

HEUKELOM, F. H. VAN, De oorsprong van het rietsuikerbedrijf der bevolking in O.-Java, Cultureel Indië, VII.

HEUVEL, H. W., Volksgeloof en volksleven 1909.

HEYTING, Th. A. L., Beschrijving der onderafd. Groot-Mandeling en Batang Natal, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1897.

HIEN, H. A. VAN, De Javaansche geestenwereld en de betrekking, die tusschen de geesten en de zinnelijke wereld bestaat, verduidelijkt door petangan's of tellingen bij de Javanen in gebruik, 4 dln., 1896.

HINLOOPEN LABBERTON, D. VAN, Handboek van Insulinde, 1910.

HISSINK, J. H., Het pepadonwezen en zijne attributen, in verband met de oude staatkundige indeeling in marga's en het huwelijks- en erfrecht in de afdeeling Toelang Bawang der Lampongsche districten, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1904.

HOEK, J., Dajakpriesters, Proefschrift, 1949.

HOEN, H. 'T, De veeteelt in de residentiën Kedoe en Banjoemas in verband met den oeconomischen toestand van de bevolking, Veeartsenijk. bladen voor Ned. Indië, 1905.

——— Veerassen en veeteelt in Ned. Indië, 1919.

——— Buffel en rund, 1921.

——— De huisdieren van den Ind. Archipel, Ned. Indië Oud en Nieuw, 1933.

HOËVELL, G. W. W. C. VAN, De Leti-eilanden, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1890.

——— Todjo, Posso en Saoesoe, ibid. 1891.

HOGENDORP, C. S. W. VAN, Tafereelen van Javaansche zeden, 1837.

HOOP, A. N. J. THOMASSEN À THUESSINK VAN DER, Megalithic remains in South Sumatra, Dissertatie 1932.

——— Keteltrommen, Djawa, 1937.

——— De Praehistorie, in Dr. F. W. Stapels, Geschiedenis van Ned. Indië, I, 1938.

——— De Megalithische hoofdenzetel oorsprong van den Lampongschen Pepadon, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1940.

HOOYMAN, J., Verhandeling van den tegenwoordigen staat van den landbouw in de Ommelanden van Batavia, Verhandelingen v. h. Batav. Genootsch., 1779.

HORST-DE BOER, T. TER, Javaansche kunstnijverheid. Het uitslaan van leder, Eigen Haard, 1904.

HORSTINK, J. TH., Schetsen uit Z.O. Borneo, De Ind. Gids, 1924, II.

HOUGH, W., The buffalo motive in middle Celebes decorative design, Smithsonian Institution no. 2895, Proceedings of the United States National Museum, dl. 79.

HOVORKA, O. VON, und KRONFELD, A., Vergleichende Volksmedizin, 2 dln., 1908–9.

HUBERT, H. et MAUSS, M., Melanges d'histoire des religions, Bibliothèque de philosophie contemporaine, 1909.

HUENDER, W., Het Karo-Bataksche huis, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1929.

HUGHES, TH. P. A., A dictionary of Islam, 1885.

HUYSER, J. G., De Naga in de Javaansche kunst, Het Ned. Ind. huis oud en nieuw 1915.

——— Bataksche ruiterbeeldjes, bijdrage tot de kennis der Batak-plastiek, Nederl. Indië Oud en Nieuw 1927–28.

J

Jaarverslag van het hoofd van den Veeartsenijkundigen Ambtskring Kandangan (Z. en O. Afd. Borneo) over 1923, Ned. Ind. Bladen voor Diergeneeskunde, dl. 36.

JASPER, J. E., Inlandsche methoden van hoorn-, been-, schildpad-, schelp- en paarlemoerbewerking, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1904.

——— Verslag van de tweede jaarmarkt-tentoonstelling te Soerabaja, 1906.

——— Het eiland Soembawa en zijn bevolking, Tijdschr. van het Binnenlandsch Bestuur, 1908.

——— Het een en ander van de Padangsche Bovenlanden, De Indische Gids, 1908.

JONKER, J. C. G., Bimaneesch-Holl. Woordenboek, Verhandelingen v. h. Batav. Genootsch., 1896.

——— Eenige verhalen in talen, gesproken op Sumbawa, Timor en omliggende eilanden, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1904.

——— Rottineesch-Holl. Woordenboek, 1908.

——— Rottineesche teksten 1911.

——— Bijdrage tot de kennis der Rottineesche tongvallen, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1913.

——— Lettineesche taalstudiën, Verhandelingen v. h. Batav. Genootsch. 1932.

JOUSTRA, M., Naar het landschap Goenoeng, 15–22 October 1900, Mededeelingen vanwege het Nederl. Zendelinggenootschap, 1901.

——— Iets over Bataksche litteratuur, ibid. 1903.

——— Merkwaardige Karo-Bataksche woorden, ibid. 1905.

——— Karo Bataksche vertellingen, Verhandelingen v. h. Batav. Genootsch., 1907.

——— Karo-Bataksch Woordenboek, 1907.

——— Hygiënische misstanden in het Karoland, 1909.

——— Verschillende verbodsbepalingen, eertijds bij de heidensche Bataks der Tobasche landen van kracht, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1917.

——— Een praatje over de huisdieren bij de Bataks, Indië, geïll. weekblad v. Ned. en Kol., 1921.

——— Batakspiegel, 2e dr., 1926.

JUYNBOLL, TH. W., Handleiding tot de kennis van de Mohammedaansche wet volgens de leer der Sjafiitische school, 3e dr., 1925.

——— H. H., Overeenkomst van Minahassische en Sangireesche met Javaansche en Maleische verhalen, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1894.

K

KATE, H. F. C. TEN, Verslag eener reis in de Timorgroep en Polynesië, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1894.

——— , P. TEN, Het ende-feest, Mededeelingen vanwege het Nederl. Zendelinggenootschap, 1913.

KAPPEN, C. E. VAN, De buffel, Tijdschr. voor Nijverheid en Landbouw in Ned. Indië, 1886.

KATS, J., Het Javaansche tooneel, I Wajang Poerwa, 1925.

KAUDERN, W., Results of the authors expedition to Celebes 1917–1920, Ethnographical studies in Celebes I, 1925.

——— Ibid. V, Megalithic Finds in Centraal Celebes, 1938.

KEERS, W., Over de verschillende vormen van het bijzetten der dooden bij de Sadan-Toradja's, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1939.

KEMPEES, J. C. J., De tocht van overste Van Daalen door de Gajo-, Alas- en Bataklanden, 1905.

KERN, H., Taalkundige gegevens ter bepaling van het stamland der Maleisch-Polynesische volken, Verslagen en Mededeelingen Kon. Ned. Akad. v. Wetensch., Afd. Letterkunde, 1889 (Herdrukt in Kern's Verspreide Geschriften, dl. VI, 1917).

——— Over den invloed der Indische, Maleische en Europeesche beschaving op de volken van den Indischen Archipel 1883, (Herdrukt in Kern's Verspreide Geschriften, dl. VI, 1917).

——— Over de Sanskrit-opschriften van Muara Kaman in Koetei, Verslagen en Mededeelingen Kon. Ned. Akad. v. Wetensch., Afd. Letterkunde, 1882 (Herdrukt in Kern's Verspreide Geschriften, dl. VII).

——— R. A., Over 't Lampoengsche volk. Voordracht Ind. Genootsch., 16 maart 1923.

——— R. A., Met den Gouverneur Generaal op reis in 1822, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1941.

KLEIWEG DE ZWAAN, J. P., De geneeskunde der Menangkabau Maleiers, 1910.

KLEYN, J. DE, Over enige houtplastieken uit Midden-Celebes, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1949.

KOENIGSWALD, G. H. R. VON, Beitrag zur Kenntnis der Fossilen Wirbeltiere Javas, Wetensch. Mededeel. v. d. Dienst van den Mijnbouw in Ned. Indië, 1933.

——— Early palaeolithic implements from Java, Bulletin of the Raffles Museum in Singapore 1936 (Een samenvatting hiervan in Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap 1936, onder de titel: Ueber altpalaeolithische Artefacte von Java.)

——— Die fossilen Säugetierfaunen Java's, Verhandelingen Kon. Ned. Akad. v. Wetensch., 1935.

——— Over enkele fossiele zoogdieren van Java, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1935.

——— Ein fossiler Hominide aus dem Alt-pleistocän Ost-Java's, De Ingenieur in Ned. Indië, 1937.

KOHLBRUGGE, J. H. F., Tier- und Menschenantlitz als Abwehrzauber, 1926.

KOLB, A., Die Philippinen, 1942.

KOLFF, G. H. VAN DER, Hahn's hypothese der ploegcultuur voor Indonesië ontwikkeld, Koloniale Studiën, 1926, II.

KONINGSBERGER, J. C., Java, zoölogisch en biologisch, 1915.

KOOREMAN, P. J., De feitelijke toestand in het gouvernementsgebied van Celebes en Onderhoorigheden, De Indische Gids, 1883, I.

——— Aanteekeningen betreffende de Korintjische adat, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1893.

KORN, V. E., Batakse offerande, ibid., 1953.
KÖRNER, TH., Totenkult und Lebensglaube bei den Völkern Ost-Indonesiëns, 1936.
KREEMER, J., De Maleier en zijn karbouw, De Ind. Gids, 1907 I.
——— Bijdrage tot de volksgeneeskunde bij de Maleiers der Padangsche Benedenlanden, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1908.
——— Volksheelkunde in den Ind. Archipel, ibid. 1915.
——— Atjèh, alg. samenvattend overzicht van land en volk van Atjèh en Onderhoorigheden, 2 dln., 1922–23.
——— Bezoarsteenen, moestika's en goeliga's, 1934.
KREEMER Sr., J., Hoe de Javaan zijn zieken verzorgt, Mededeelingen vanwege het Nederl. Zendelinggenootschap, 1892.
——— Regen maken, ibid. 1886.
KROLL, H., Die Haustiere der Bantu, Zeitschr. für Ethnologie, 1928.
KROM, N. J., Inleiding tot de Hindoe-Javaansche kunst, 2e dr., 3 dln., 1923.
——— De praehistorische archaeologie van Java en Sumatra, Mensch en Maatschappij, 1926
——— Hindoe-Javaansche geschiedenis, 2e dr., 1931.
——— De ondergang van Çriwijaya, Mededeelingen Kon. Ned. Akad. v. Wetensch., Afd. Letterkunde, 1926.
——— en VAN ERP, T., Beschrijving van Barabudur, I, 1919.
KRUYT, A. C., Het Animisme in den Ind. Archipel, 1906.
——— De berglandschappen Napoe en Besoa in Midden-Celebes, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1908–9.
——— Het landschap Bada in Midden-Celebes, ibid, 1909.
——— Brieven, uitgegeven door de onderafd. Leeuwarden v. h. Ned. Zendelinggenootschap 1909–1920 (niet in de handel).
——— Regen lokken en regen verdrijven bij de Toradja's van Midden-Celebes, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1901.
——— De To Seko in Midden-Celebes, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1920.
——— De To Rongkong in Midden-Celebes, ibid., 1920.
——— Measa, Eene bijdrage tot de kennis van het dynamisme der Bare'e sprekende Toradja's en enkele omwonende volken, ibid. 1918, 1919, 1920.
——— Verslag van eene reis over het eiland Soemba, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1921, I.
——— De Roteneezen, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land-, en Volkenkunde, 1921.
——— Verslag van een reis door Timor, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1921.
——— De Soembaneezen, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1922.
——— De Toradja's van de Sadan-, Masoepoe- en Mamasa rivieren, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1923.
——— De Timoreezen, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1923.
——— De To Loïnang van den Oostarm van Celebes, ibid. 1930.
——— De West-Toradja's op Midden Celebes, 4 dln., Verhandelingen Kon. Ned. Akad. v. Wetensch., Afd. Letterkunde, 1938.
——— De Toradja en zijn buffel, Wolanda Hindia, 1939.
——— De karbouw in de Toradja-mythe, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1939.

KRUYT, A. C., Volksverhalen Oost-Toradja's, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1940.
——— De buffel, die een meisje ter wereld bracht (een verhaal van de Oost-Toradja's, Mensch en Maatschappij, 1940.
——— Kuitslaan, Cultureel Indië, 1940.
——— Stenen die spreken, Wolanda Hindia, 1941.
——— De bewoners van het stroomgebied van de Karama in Midden Celebes, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1942.
——— Het stamfeest op Midden Celebes, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1935.
——— Koopen in Midden Celebes, Mededeelingen Kon. Ned. Akad. v. Wetensch., Afd. Letterkunde, 1923.
——— Zie ook bij Adriani.
——— en KRUYT, J., Verslag van een reis naar het landschap Napoe in de onderafd. Posso (Celebes), Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1921, I.
——— Een reis onder de Toradja's van Sadan en Mamasa (Celebes), ibid. 1922.
KRUYT, J., Het maboea en de tatouage in Seko (Midden-Celebes), Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1920.
——— Het boea en eenige andere feesten der Toradja's van Rantepao en Makale, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1921.
——— De Moriërs van Tinompo (Oostelijk Midden Celebes), Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1924.
KUYPER, A. DE, Een praatje over den karbouw, St. Claverbond, 1925.

L

LANGEN, K. F. H. VAN, Atjeh's Westkust, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1888, II.
LEEUW, G. V. D., De religie der primitieve volken (in „De Godsdiensten der wereld", onder redactie van Prof. Dr. G. van der Leeuw, 1940).
LEKKERKERKER, C., De ontwikkelingsstadia van den Inlandschen landbouw in verband met de plantaardige voeding in den Ind. Archipel, Koloniaal Tijdschr. 1927.
——— Is de natte rijstbouw op Java door de Hindoes ingevoerd?, Mededeeling v. h. Nederl. Java-Instituut, 1929.
——— Enkele nieuwe gegevens over Soembawa, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1933.
LEON, J. B., Veetoestanden op Madoera, Tijdschr. van het Binnenlandsch Bestuur, 1901.
——— Het „veegedeelte" uit het verslag der waters- en voedingsnood-commissie in de residentie Semarang, ibid., 1903.
LESQUILLIER, N. W., Het adatdelictenrecht in de magische wereldbeschouwing. Dissertatie 1934.
LOEBER, J. A., Leder- en perkamentwerk, schorsbereiding en aardewerk in Ned. Indië, 1915.
LOGAN, J. R., The ethnology of the Indian Archipelago, The Journal of the Indian Archipelago, 1850.
——— Ethnology of the Indo-Pacific Islands, ibid. 1855.
LORM, A. J. DE, en TICHELMAN, G. L., Beeldende kunst der Bataks, 1941.
LUINENBURG, S., Iets over ilo-ilo bij de Javanen, Mededeelingen vanwege het Nederl. Zendelinggenootschap, 1907.

M

MAAN, G., Eenige mededeelingen omtrent de zeden en gewoonten der Toerateya ten opzichte van den rijstbouw, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1903.

MALLINCKRODT, J., De dorpsofferplaats bij de Dajaks van Kota Waringin, Koloniaal Tijdschr., 1923.

——— Het begrip djawi bij de Dajaks van Zuid-Borneo, ibid, 1927.

——— De Stamindeeling van de Maänjan-Sioeng Dajaks der Zuider en Ooster afdeeling van Borneo, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1927.

——— Het adatrecht van Borneo, 2 dln., Proefschrift 1928.

MARLE, V. J. VAN, Beschrijving van het rijk Gowa, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1902, I.

MARSDEN, W., The history of Sumatra, 3e edit., 1811.

MARRE, A., Sumatra, Histoire des rois de Pasey, 1874.

MATTHES, B. F., Bijdragen tot de ethnologie van Zuid-Celebes, 1875.

——— Makassaarsch-Holl. Woordenboek, 2e dr., 1885.

——— Boegineesche en Makassaarsche legenden, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1885.

——— Over de ada's of gewoonten der Makassaren en Boegineezen, Mededeelingen Kon. Ned. Akad. v. Wetensch., Afd. Letterkunde, 1885.

——— Boegineesch-Holl. Woordenboek, 1874.

MAYER, L. Th., De Javaan als mensch en als lid van het Javaansche huisgezin, 1894.

——— Een blik in het Javaansche volksleven, 2 dln., 1897.

——— De Javaan als landbouwer en veefokker, 1898.

MEERWALDT, J. H., Aanteekeningen betreffende de Bataklanden, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land en Volkenkunde, 1894.

——— Gebruiken der Bataks in het maatschappelijk leven, Mededeelingen vanwege het Nederl. Zendelinggenootschap, 1907.

MERKENS, J., De grootveestapel van Ned. Indië, Koloniale Studiën, 1924, I.

——— Bijdrage tot de kennis van den karbouw en de karbouwenteelt in Ned. Oost-Indië, Proefschrift 1927.

MIDDELKOOP, P., Een studie van het Timoreesche doodenritueel, Verhandelingen v. h. Batav. Genootsch., 1949.

MIDDENDORP, W., Het recht van den sterkste op de onafhankelijke Karo Hoogvlakte, Voordracht Ind. Genootsch., 5 nov. 1920.

MOLENGRAAFF, G. A. F., en WEBER, M., Het verband tusschen den plistocenen ijstijd en het ontstaan der Soenda-zee en de invloed daarvan op de verspreiding der koraalriffen en de land- en zoetwaterfauna, Verslagen Kon. Ned. Akad. v. Wetensch., Wis- en natuurk. Afd. 1919.

——— Hoofdstuk „Geologie" in „De Zeeën van Ned. O.-Indië", 1922.

MOORE, RUTH., Man, time and fossils (in 1954 voor Nederland bewerkt door P. van der Kruk).

MOST, G. F., De sympathetische middelen en geneeswijzen, of het gebruik van amuletten, bezweringen, magtspreuken, enz. in de geneeskunde, 1844.

MÜLLER, S., Reizen in den Indischen Archipel, 1857, II.

MUUSSES, M. A., Een enkel detail van de Hindoe-Javaanse bouwwerken, Djawa, 1922.

N

NEUMANN, J. H., Kemali, Pantang en Roboe bij de Karo-Bataks, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1906.

——— Iets over den landbouw bij de Karo-Bataks, Mededeelingen vanwege het Nederl. Zendelinggenootschap, 1902.

——— Bijdrage tot de geschiedenis der Karo-Batakstammen, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1926.

NEUMANN, J. B., Het Pane- en Bila-stroomgebied op het eiland Sumatra, Tijdschr. v. h. Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap, 1885, 1886, 1887.

NIEMANN, G. K., De Boegineezen en Makassaren, linguistische en ethnologische studiën, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1889.

NIEUWENKAMP, W. O. J., Het kostuum van een meo, of koppensneller op Timor, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1920.

NISSE, J. VERSCHOOR VAN, Begraven op Soemba, Bijdragen Kon. Inst., Taal-, Land- en Volkenkunde, 1926.

NOBELE, E. A. J., Memorie van overgave betreffende de onderafdeeling Makale, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1926.

NOOTEBOOM, C., Oost-Soemba, een volkenkundige studie, Verhandel. Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1940.

——— Tondongkoera, een bergdorp in Z.-W. Celebes, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1948.

NUSSELEIN, A. H. F. J., Beschrijving van het landschap Pasir, ibid, 1905.

O

OBBINK, H. W., De magische beteekenis van den naam, inzonderheid in het oude Egypte, Dissertatie 1925.

O'BRIEN, J. L., Rapport omtrent de tegenwoordige politieke en economische verhoudingen en toestanden in de Kampar-Kiri landen, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1906, II.

OLDENBERG, H., Die Religion der Veda, 1894.

OPHUYSEN, C. A. VAN, De poëzie in het Bataksche volksleven, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1886.

——— Kijkjes in het huiselijk leven der Bataks, 1910.

OPPENOORDT, W. F. F., Een nieuwe fossiele mensch van Java, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1932.

——— Homo (Javanthropus) soloënsis, een plistoceene mensch van Java (voorloopige mededeeling), Wetensch. Meded. v. d. Dienst v. d. Mijnbouw in N. Indië, 1932.

OSSENBRUGGEN, F. D. E. VAN, Het primitieve denken, zooals dit zich uit voornamelijk in pokkengebruiken op Java en elders, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde. 1916.

——— Het magisch denken van den Inlander, De Indische Gids 1926, I.

P

PALMER VAN DEN BROEK, C. L. J., Nota's Batang Hari-districten, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1907.

PLAS, C. O. VAN DER, Herinneringen aan Kangean, Indië, geïll. Weekbl. voor Ned. en Kol. 1920–21.

PLEYTE, C. M., Singa Mangaradja, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1903.

POENSEN, C., Bijgeloof, Mededeelingen vanwege het Nederl. Zendelinggenootsch., 1882.

PORTENGEN, A. J., De Oudgermaansche dichtertaal in haar ethnologisch verband, Proefschrift, 1915.

PORTIELJE, A. F. J. en ABRAMSZ, S., Het Artisboek, 2 dln., 1922.

R

RAABE, J. F. C., Veeteelt in Djambi, Nederl. Ind. Bladen voor Diergeneeskunde, 1918.

RAFFLES, Th. STAMFORD, The historie of Java, 2 dln., 1817.

RIEDEL, J. G. F., Bijdrage tot de kennis der dialecten op het eiland Timor, Bijdragen Kon. Inst. Taal- Land- en Volkenkunde 1889.

——— De sluik- en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua, 1886.

——— Prohibitieve teekens en tatuagevormen op het eiland Timor, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1907.

RIS, H., De onderafd. Klein Mandailing, Oeloe en Pahantan en hare bevolking, met uitzondering van de Oeloe's, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1896.

RIVERS, W. H. R., The Thodas, 1906.

RONKEL, P. S. VAN, Een Maleisch geschrift over de geschiedenis van Banda, Cultureel Indië, 1945.

ROO DE LA FAILLE, P. DE, Javaansche en Maleische raadselverhalen, De Indische Gids, 1934, I.

ROUFFAER, G. P., Ethnographie van de Kleine-Soenda-eilanden in beeld (uitgegeven door het Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde uit de nagelaten papieren), 1937.

RUMPHIUS, G. E., D'Amboinsche Rariteitkamer, 3e dr., 1741.

S

SARASIN, P. en F., Reisen in Celebes, ausgeführt in den jahren 1893–1896 und 1902–1903, 2 dln., 1905.

SARTORI, P., Sitte und Brauch, Handbücher zur Volkskunde, Bd. VI, 1911.

SCHEFTELOWITZ, I., Das Hörnermotiv in den Religionen, Archiv für Religionswissen schaft, 1912.

SCHELTEMA, A. M. P. A., Deelbouw in Ned. Indië, Proefschrift, 1931.

SCHÄRER, H., Offerpalen op Borneo, Wolanda Hindia, 1940.

——— Die Gottesidee der Ngadju Dajak in Süd Borneo, Proefschrift, 1946.

SCHIE, P. C. VAN, Stervend heidendom, De Katholieke Missiën, 1938.

SCHLEGEL, G., Sinico-Aryaka, Verhandelingen v. h. Batav. Genootsch., 1872.

SCHLEGEL, H., en MÜLLER, S., Over de ossen van den Ind. Archipel, Verhandel. over de natuurlijke geschiedenis der Ned. overzeesche bezitt., dl. II over de zoogdieren 1839–1844.

SCHMIDT, P. W., Die Mon-Khmer Völker, ein Bindeglied zwischen Völkern Zentral Asiëns und Austronesiëns, 1906.

SCHMÜLLING, E., Veeteelt in Keboemen, Geïll. Weekbl. Indië, 1918–19.

SCHNITGER, F. M., Forgotten kingdoms in Sumatra, 1939.

——— Steenmonumenten van Noord Sumatra, De Natuur, 1939.

——— Megalithen vom Batakland und Nias, Ipek, Jahrbuch für praehistorische und ethnogr. Kunst, 1941–42.

SCHRIEKE, B., Allerlei over de besnijdenis in den Ind. Archipel, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1921.
SCHRÖDER, E. E. W. G., Bataksche volksordening, Adatrechtbundel, 1922.
SCHULTE, F. C. A., Beschouwingen over de afdeeling Midden Doesoen in de Z.O. afd. van Borneo, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1917.
SCHULTZE, F., Der Fetischismus, ein Beitrag zur Anthropologie und Religionsgeschichte, 1871.
SERRURIER, L., De wajang poerwo, eene ethnologische studie, 1896.
SIBINGA MULDER, J., De rietsuikerindustrie op Java, (Onze koloniale landbouw), 2e dr., 1915.
SKEAT, W. W., Malay Magic, 1900.
SMIT SIBINGA, G. L., De geschiedenis van het leven op aarde, 1948.
SNOUCK HURGRONJE, C., Verspreide Geschriften, 6 dl. 1923–25.
——— De Atjehers, 2 dln., 1893–94.
——— Het Gajoland en zijne bewoners, 1903.
SOLLEWIJN GELPKE, J. H. F., De rijstcultuur in Italië en op Java, 1874.
SPAT, C., Schilden van buffelleer uit Loewoe, Het Ned. Ind. huis Oud en Nieuw 1913–14.
STAPEL, H. B., Het Manggeraische volk, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1914.
STAVEREN, J. A. VAN, De Rokka's van Midden Flores, ibid., 1916.
STOORVOGEL, A. P., Iets over de buffels in het Zuiden der afd. Lebak, res. Bantam, Tijdschr. van het Binnenlandsch Bestuur, 1901.
STOPPELAAR, J. W. DE, Momentopnamen van Semarangsch adatrecht, Koloniaal Tijdschr., 1929.
STUTTERHEIM, W. F., Oost-Java en de Hemelberg, Djowo, 1926.
——— Indische Cultuurgeschiedenis, 3 dln., 1932–35 (dl. II, Het Hinduïsme in den Archipel).
——— Oudheidkundige aanteekeningen, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1933.
SUCHTELEN, B. C. M. M. VAN, Een offerfeest bij den Nagehstam op Flores, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1919–21.
——— Endeh (Flores), Mededeelingen v. h. Bureau voor de Bestuurszaken der Buitengewesten, bewerkt door het Encycl. Bur., afl. 26, 1921.
SUNDERMANN, H., Religiöse Vorstellungen und darauf sich gründende Sitten und Gebräuche der heidnischen Dajak auf Borneo, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1920.
SWAAB, J. L. M., Beschrijving der onderafd. Redjang, ibid, 1916.

T

TEYSMANN, J. E., Verslag eener botanische reis over Timor, Natuurkundig Tijdschr. voor Ned. Indië, 1874.
TICHELMAN, G. L., Het snel-motief op Toradja-foejas, Cultureel Indië, 1940.
——— Bataksche sarcofagen, ibid. 1942.
——— en Voorhoeve, P., Steenplastiek in Simaloengoen, 1938.
TILLEMA, H. F., Ons Indisch boekje, 1941.
TOORN, J. L. VAN DER, Tjindoer Mata, Verhandelingen v. h. Batav. Genootsch., 1891.
——— Het Animisme bij den Minangkabauer der Padangsche Bovenlanden, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1890.
——— Minangkabausch-Maleisch-Ned. Woordenboek, 1891.

TREFFERS, F., Drie verhalen afkomstig van de To Lalaki, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1913.
——— Het landschap Laiwoei in Z.O. Celebes en zijne bevolking, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1914.

V

VEER, K. VAN DER, De Inlandsche cultures op Java, Indische Mercuur 4 maart 1931.
VERSLAG van het onderzoek naar de mindere welvaart der Inlandsche bevolking op Java en Madoera, 7 dln., 1905–6. (Overzicht v. d. uitkomsten der gewestel. onderzoekingen naar de veeteelt en de daaruit gemaakte gevolgtrekkingen, 2 dln. IIIa–b).
VETH, P. J., Borneo's Westerafdeeling, 1854–56, 2 dln.
——— Het paard onder de volken van het Maleische ras, 1894.
——— Java, 2e dr., bewerkt door J. Snelleman en J. F. Niermeyer, 4 dln., 1896–1907.
VOLLENHOVEN, C. VAN, Het adatrecht van Madagascar, Mededeelingen Kon. Ned. Akad. v. Wetensch., Afd. Letterkunde, 1920; ook opgenomen in Het Adatrecht van van N. Indië, 1933.
VOGEL, J. PH., The sacrificial posts of Isapur, Archaeological Survey of India, 1910–11.
——— The Yupa inscriptions of King Mula-Varman from Koetei (East Borneo), Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land-, en Volkenkunde, 1918.
VOLKER, T., The animal in far eastern art, Mededeelingen v. h. Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden, 1950.
VOLZ, W., Nord Sumatra, I Die Batakländer, 1909.
VOOGD, A. J. E. DE, Zorgen en bemoeienissen ten opzichte van den buffelstapel, Nederl. Ind. Bladen voor Diergeneeskunde, 1916.
VOORHOEVE, P., Overzicht van de volksverhalen der Bataks, 1927, Dissertatie.
——— zie bij Tichelman.
VORDERMAN, A. G., De transmigratie en signaturenleer in de Javaansche geneeskunde, Feestbundel Dr. P. J. Veth, 1894.
VRIES, J. DE, Volksverhalen uit Oost-Indië, 1925, I.
VUUREN, L. VAN, Doodencultus in Centraal Celebes, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1932.

W

WALLACE, A. R., Insulinde, uit het Engelsch vertaald en van aanteekeningen voorzien, 2 dln., 1870–71.
WEBER, MAX, Die Säugetiere, 2e dr., 2 dln., 1927–28.
——— zie bij Molengraaff.
WEIDENREICH, F., Apes, giants and man, 1946.
WEINREICH, O., Antike Heilungswunder, Untersuchungen zum Wunderglauben der Griechen und Römer, Gieszen 1909.
WESTENENK, L. C., Iets over land en volk van Minangkabau, Koloniaal Tijdschr. 1912.
——— Opstellen over Minangkabau, II, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1915.
——— Rèntjong-schrift, II, Beschreven hoorns in het landschap Krintji, ibid. 1922.
WETERING, F. H. VAN DE, Het Roteneesche huis, ibid. 1923.
——— De naamgeving op het eiland Rote, ibid., 1923.
——— De Savoeneezen, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1926.
WIELENGA, D. K., Doodencultus op Soemba, De Macedoniër, Zendingstijdschrift, 1923.

WIGGERS, H. D., Schets van het regentschap Kadjang, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1893.

WILDE, CH. TH. G. H. DE, Verslag omtrent een veeteeltkundig onderzoek van het eiland Timor, Nederl. Ind. Bladen voor Diergeneeskunde, 1916.

WILKEN, G. A., Handleiding voor de vergelijkende volkenkunde van Ned. Indië, 1893.

——— Verspreide Geschriften, verz. door Mr. F. D. E. van Ossenbruggen, 4 dln., 1912.

WILKEN, P. N., Bijdragen tot de kennis van de zeden en gewoonten der Alfoeren in de Minahassa, Mededeelingen vanwege het Nederl. Zendelinggenootschap, 1863.

——— en SCHWARZ, J. A., Allerlei over land en volk van Bolaäng Mongondou, ibid. 1867.

WILKINSON, R. J., Malay Eng. Dictionary, 1903.

WILLER, T. J., Verzameling Battasche wetten en instellingen in Mandheling en Pertibi, gevolgd door een overzicht van land en volk in die streken, Tijdschrift voor Ned. Indië, 1846, II.

WINKLER, J., Die Hygiëne der Nahrung bei den Bataks, Die ärzliche Mission, 1909.

WITKAMP, H., Een verkenningstocht over het eiland Soemba, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, 1912–13.

——— Reisindrukken uit Kerintji, ibid., 1923.

——— Een tocht naar den G. Ketam (Borneo), ibid., 1928, I.

WOENSDREGT, JAC., Myten en sagen der Berg-Toradja's van Midden Celebes, Verhandelingen v. h. Batav. Genootsch., 1925.

——— De landbouw bij de To Bada in Midden-Celebes, Tijdschr. v. h. Batav. Genootsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1928.

——— Het zegenen der buffels in Bada, Mededeel. Tijdschr. voor Zendingswetenschap, 1928.

——— Verloving en huwelijk bij de To Bada in Midden-Celebes, Bijdragen Kon. Inst. Taal-, Land- en Volkenkunde, 1929.

——— Lijkbezorging bij de To Bada in Midden-Celebes, ibid. 1930.

WUTTKE, A., Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart., 3e dr., 1900.

Y

YPES, W. K. H., Bijdrage tot de kennis van de stamverwantschap, de inheemsche rechtsgemeenschappen en het grondenrecht der Toba- en Daïri-Bataks, uitgeg. door de Adatrechtstichting te Leiden, 1932.

IJZERMAN, J. W., Dwars door Sumatra, 1895.

Z

ZONDERVAN, H., Timor en de Timoreezen, Tijdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap. 1888, II.

BLADWIJZER

(k = afkorting v. karbouw)

A

Aantal k. 44 vg., 130.
Aanvoerder, k. als – v. d. kudde 53, 216.
Aardbeving, voorstellingen v. h. ontstaan v. – 199.
Aarde, voorstellingen v. d. gedaante v. d. – 199.
Aardetorser, de k. als – 199.
Afbeelding, zie Beeltenis.
Afkomst, – v. d. k. 7; – v. d. k. volgens de volkslegenden 209 vg.
Afmetingen, lichaams– v. d. k. 28; lichaams– v. d. Arni 7; lichaams– v. d. fossiele buffel 9.
Afweermiddelen, zie Amuletten.
Albino-karbouwen, aantal – 28 vg.; verbod op het slachten v. – op grond v. Overheidsvoorschriften 29; verbod op het slachten v. – voor bepaalde genealogische volksgroepen 216 vg.; het eten v. h. vlees v. – schadelijk voor de gezondheid 115; offeren v. – in bepaalde gevallen 198, 250; – bereden door hemelingen 210, 219 vg.
Amuletten, karbouwenhorens als – 188, 191; – boven ingang v. stal of kraal 167 vg.
Analogiehandelingen 154, 197.
Angst voor het ongewone v. d. k. 41.
Animisme, 155, 164.
Anoa 8; inheemse benamingen voor – 24.
Arni 7; mogelijke verwantschap – met oerbuffel Java 9.

B

Baden v. d. k. 63.
Beademen als bezweringsplechtigheid 165.
Beblazen 165.
Beeltenis, offeren v. k. en kostbaarheden in – 182, 223, 241; – v. karbouwenkop en karbouwenhorens als afweermiddel v. huizen, dorpshuizen en doodkisten 191, 193 vg. Zie Imitatiekarbouwen.
Beenderen v. d. k. tot bereiding v. gelatine en beendermeel 152; – v. d. k. tot bereiding v. siervoorwerpen 152; – v. d. k. als geneesmiddel 167.
Belikken, het zich doen – door een k. 160. Zie Speeksel.
Bellen, zie Karbouwenbellen.
Benaming k. 20; – k. als eretitel voor de mens 158.
Beroken v. d. k. als bezweringsmiddel 186.
Beschermgeesten, schutsgeesten v. d. k. waren éénmaal mensen.
Beschreven karbouwenhorens 151 vg.
Besmetting des doods, magische – 227.
Besnijdenis 188; – op de kop v. e. k. 189 vg.; – een initiatierite 188 vg.
Bespuwen, als bezweringsplechtigheid 165, 166, 183, 185.
Betaalmiddel, karbouw als – 134.
Bezit, groot – v. k. 49.
Bezoarstenen als koncentratie v. levenskracht 182.
Bezweringsplechtigheden, zie Amuletten, Beademen, Beblazen, Bespuwen, Bloedbestrijken, Verkoelen.
Bioes-offerfeest bij Batak's 232 vg.
Bloed, – als spijs volgens Islam verboden 117; magische kracht v.h. – 225, 227. Zie Bloedbestrijken, Reinigen.
Bloedbestrijken, bloedbesmeren, bebloeden, besproeien met bloed 169, 170, 183, 226; bedoeling v. h. – 228, 230 vg., 237, 241, 243, 249, 250, 251, 253.
Bloedige offer, magische betekenis v. h. – 228

Bloedschande 251.
Bodem, magische kracht v. d. – 173; openrijten v. d. – 173; bebloeden v. d. – 228, 249, 250; onheilstoestand v. d. – 250; rituele reiniging v. d. – 251.
Boeten, oorspronkelijke betekenis v. – 136 vg.; de karbouw als norm bij – 137; akkommodaties bij de betaling v. – 137; goederen waarmede – worden voldaan mogen niet op hun kwaliteit worden gewaardeerd 137.
Borstkuras v. karbouwenleer 148.
Boter, zie Karbouwenmelk.
Bouw, maten aangaande de – v. d. k. 25 vg., 28.
Branden, weg – v. d. vegetatie 55.
Bruidsschat, oorspronkelijke betekenis v. d. - 135 vg.; karbouw als norm bij betaling v. d. – 137; akkommodaties bij betaling v. d. – 136.
Buffelloze gebieden 20.
Buffels, soorten v. – 7; wilde en verwilderde – 7, 8, 26 vg., 49 vg., 76; fossiele – 9; verwantschap fossiele – v. Java en de Arni 9; – cultus in de Megalietentijd 13; – als offerdieren in de Megalietentijd 14, 192; – als werkdieren in het Neoliticum 14. Zie Relatie en Karbouw.
Buffelstenen 181.
Burenhulp, wederkerige – bij grondbewerking 96.
Bijgeloof 155.

C

Cyprea-(cowri-)schelpjes als versiering 146, 149.

D

Deelwinning v. vee 98.
Deskundige, bij het opvangen v. k. 76, 77.
Diergeneeskunde, zie Verzorging.
Dissoliet, oprichten v. e. – 169, 205.
Dodenfeesten in de Megalietentijd 13; –, allerzielenfeesten, dodenmalen 224, zie Offerfeesten, seksueel karakter der – 229; de heilige roes bij – 229; doel der – 234; voorbereiding der – 235; ontaarden der – in zwelgpartijen 229 vg., 237, 241, 250.
Dodengeest, dodenziel 227; – op karbouw als rijdier naar het zielenland 104, 239; het leiden v. d. – naar het zielenland 235, 237. Zie Vooroudergeesten.
Dodenmalen 224 vg.
Dodenoffers, 222 vg.
Domestikatie v. d. wilde buffel 8.
Donderstenen, bliksemstenen 200.
Dorpshuizen, kop en horens v. d. k. aan – 194.
Draagdier, k. als –, zie Lastdier.
Drachtigheid v. d. k. 37, 109.
Droom, k. doet openbaringen en voorspellingen in de – 159.
Dwangjuk tot het temmen v. k. 77, 78, 80.
Dwergbuffel, zie Anoa.
Dynamisme, dynamistisch denken 154, zie Sympatetisch denken en Analogiehandelingen.

E

Egge 94.
Eigendomstekenen v. d. k. 71 vg.; – als bewijsmateriaal in strafzaken 71, 72; – als familietekenen 72, 73.
Eigenschappen, uitwendige – v. d. k. 27 vg., 35 vg., 214; inwendige – v. d. k. 38 vg.
Ekonomisch gebruik v. d. k. 91 vg., 162.
Epidemiëen, zie Veeziekten.
Export, zie Uitvoer.

F

Fallus, voorstelling v. d. – als amulet 168.
Fetischisme 155, 156.
Flegmatisch temperament v. d. k. 40.
Fokdier, k. als – 108 vg.
Forten, wandelende – 146 vg.
Fossiele karbouw, zie Buffels.

G

Gedaanteverwisseling 161, 188; – v. mens in k. en omgekeerd in volksverhalen 203 vg.

Geldbelegging, de k. als middel tot – 138.
Geluid v. d. k. 36.
Gelukbelovende namen, zie Naammagie.
Gelukkige tijden en tijdstippen 173, 180.
Gelukskarbouwen 176, 214 vg.
Geneeskunde, zie Volksgeneeskunde.
Geslachtspantangs 216 vg.
Gevechten v. k. tegen k. 83 vg.; – v. voor het offerfeest bestemde offerk. onderling 86, 239; – v. k. tegen koningstijger 86 vg.; – tussen k. als godsoordeel 212; – v. k. tegen mensen als onderdeel v. offerplechtigheden 247; dramatische voorstelling v. – v. k., waarbij mensen de rol v. d. k. voorstellen 246 nt. 1; – gaan met dobbelarijen gepaard 83.
Gevlekte karbouwen 30 vg.
Ghi (ghee) 124.
Gloeiijzer tot uitbranden v. wonden 168.
Godspenning, zie Voorschot.
Graafstok, ploegstok 15, 92.
Grafmonumenten met afbeelding v. kop v. d. k. en zijn horens 195 vg.
Grond, zie Bodem.
Grondbewerking als wederkerig burenwerk 96; – in betaalde arbeid 97; – tegen met de oogst te betalen loon 97; – door omwoeling v. d. grond middels de poten v. k. 92.

H

Haar, het – v. d. k. als remplaçant v. h. dier zelf 128, 129, 130; enig – v. d. k. bij de slacht bewaard 186, 187.
Haarkleed v. d. k. 31.
Hakbouw, – drijvende volken, -kultuur 92, 163, 232.
Halsblok tot het temmen v. k. 80.
Handel in k. 127, zie Ruilhandel.
Harnas v. karbouwenleer 145 vg.
Heilmaaltijd, zie Offermaaltijd.
Heining, magische voorzorgsmaatregelen bij het maken v. e. – 57, 65 vg.; 203.
Helderziendheid v. d. k. 159.
Hemelingen als aanleggers der eerste akkers en schenkers der eerste k. 178, 210,219,
Hemeltochten, hemelreizen, zie Sjamanisme.
Herdertjes 54, 61 vg.
Hitte, magische – zie Warmte.
Hoeden, bewaken v. k. 54.
Hoefbekleedsels, zie Sandalen.
Hoeven v. d. k. 35, 100, 152.
Hominiden op Java 10.
Hoofddeksels, strijdmutsen met imitatiehorensversiering 147, 197, 238.
Hoornmotief, betekenis v. – 188, 191 vg.; – op kledingstukken 191; – bij sieraden 191; – bij dakvorm 193 vg. Zie Horens, Maan.
Hoornstanden bij k. 33, 177.
Horens v. d. k. 32 vg.; ontaarde – 32 vg., 75; vervorming der – 34 vg.; mutileren der – tot onderkenning 71; – tot het verwerken v. gebruiksvoorwerpen 150; oud-Bataks snijwerk uit – als werkmateriaal 105, 150; laatkoppen v. – 151; signaal- 151; beschreven – als dokumentatiemiddel 151; het -motief als afweermiddel 188, 191 vg.; – aan woonhuizen 193, 245; – aan openbare dorpshuizen 194 vg.; – aan lijkkisten 195; – uitgehouwen in hout en steen 193 vg.; gouden – 238; – v. bladkoper aan strijdmutsen 147, 197, 238; – als dekoratie 147. Zie Hoornmotief.
Huid v. d. k. met het vlees gekonsumeerd 111, 141; – als lekkernij 112; – in beeldspraak 113; bewerking der – tot leer 141 vg.; looien v. d. – 142; handel in – 141; – tot zit- en slaapplaats 143; repen v. d. – tot riemen gesneden 144; – tot bespannen v. trommen 145; – als materiaal voor oorlogsuitrustingen 145 vg.; het schillen v. d. – 146; wandelende forten v. d. – 146 vg.; strijdmutsen v. d. – 147 vg.; gebrande – als geneesmiddel; verwisseling van – tussen karbouw en rund 206. Zie Perkament.
Huisbuffel 7.

I

Imitatiekarbouwen 181, 182.
Imiteren als magische handeling, zie Analogiehandelingen en Nabootsen.
Initiatieceremoniën 188, 226.
Invoer, uit- en doorvoer v. k. 130 vg.

Inwijding, inzegening; – v. d. ploeg bij aanvang veldarbeid 179; – der k. bij aanvang veldarbeid 179, 180; zie Initiatieceremoniën.

J

Juk, draagjuk, v. d. ploegbuffel 93; – v. d. vrachtkar 101; metaforisch gebruik v. h. woord – 95. Zie Dwangjuk.

K

Karbouw, uitwendige eigenschappen v. d. – 27 vg.; gemoedsaard v. d. – 38 vg.; afkomst v. d. – 7 vg.; – in prehistorische tijd 8 vg.; de benaming – 20 vg.; – en rund 46 vg.; – bij de malariabestrijding 39; verzorging v. d. – 49 vg.; stalling en kraling v. d. – 67 vg.; eigendomstekenen v. d. – 71 vg.; kastratie v. d. – 74 vg.; opvangen en temmen v. d. – 76 vg.; gevechten en wedlopen v. d. – 83 vg.; – als transportdier 98; – als rij-, last- en sleepdier 102 vg.; – als fokdier 108 vg.; – als slachtdier 109 vg.; – als melkdier 122 vg.; als handelsobjekt 127 vg.; – als waardemeter 133 vg.; – als lid v. h. huisgezin 159; – als offerdier 163, 222 vg.; – als regenverwekker 197; – als aardetorser 199; – als veroorzaker v. aardbevingen 199; – als padvinder 207; – als gelukaanbrengend dier 176, 214 vg.; – als zondebok 253; – een magisch dier 157, 135; – representant v. ware heldengeest 158; – zinnebeeld van moed, kracht, aanzien en rijkdom 134, 135, 158, 194, 245; religieuze verering v. d. – 159; ontstaan v. mens uit – en omgekeerd 161, 203 vg.; ziel v. d. – 161; relatie tussen 's mensen lot en dat v. d. – 161, 246; – voorbestemd om de mens te dienen 174; namaak – 181, 182; het zich door de mens in bepaalde gevallen voordoen als – 181, 246; hemelse – 197, 198, 200.

Karbouwenbel, karbouwenschel 63, 101.

Karbouwenbezit, groot – 49 vg.; – als teken van rijkdom 50, 52.

Karbouwengevechten, zie Gevechten.

Karbouwenhandel 127 vg., 131.

Karbouwenhoeder, zie Herdertjes.

Karbouwenhorens, zie Horens.

Karbouwenhuid, zie Huid.

Karbouwenkop 187 vg.; – als magische krachtsbron 188; – als afweermiddel v. schadelijke krachten 191, 188; besnijdenis op – 189; treden op – 190.

Karbouwenkralen 68 vg.

Karbouwenleer, zie Huid.

Karbouwenmelk, geschiktheid v. – voor zuivelbereiding 123; vetgehalte v. – 123; boter v. – 123; boterolie v. – 124; – voor konsumptie in geronnen toestand 123 vg.; kleefmiddel uit – 124; – bij offerhandelingen 125 nt. 6, 186, 232; – als geneesmiddel 126, 166; vruchtbaarheid bevorderende kracht v. – 166.

Karbouwenmerken, zie Eigendomstekenen.

Karbouwenmest 127.

Karbouwenoffer, zie Offer.

Karbouwenrassen 25.

Karbouwenstallen 67 vg.; periodiek terugkerende rituele plechtigheden bij de – 175 vg.

Karbouwenstapel, 44 vg., 130.

Karbouwenverzorging 49 vg.

Karbouwenvlees, zie Vlees.

Karbouwenvoer 55, 59.

Karbouwenwed, waadplaats voor k. 38 vg., 54; terapeutische kracht v. h. water uit een – 160.

Karbouwenwedrennen, wedlopen v. k. 88 vg.

Karbouwenwijding, zie Inwijding.

Kastratie v. k. 74 vg.; verzet tegen – bij de bevolking 74; beweegredenen voor – 74 vg. 88.

Kenmerken, kentekenen, volksverhalen verklarende hoe de k. aan bepaalde lichaams– is gekomen 205. Zie Eigendomstekenen.

Kleur v. d. k. 28 vg.

Koelte, in magische betekenis 226, zie Verkoelen.

Koers v. d. k. in gangbaar geld 133.

Kolder, harnas v. karbouwenleer 148, 149.

Koop en verkoop v. k., zie Verkoop.

Koppensnellen 189, 194.

Krachtvoer voor de k. 59.
Kralen, zie Karbouwenkralen.
Kruisen v. d. k. 37.
Kudden, in – levende k. 50 vg. 55.
Kultuurstromen 11, 12.
Kultuurvolken in de Archipel 232.

L

Laatkoppen v. karbouwenhoorn 151.
Landbouw, ontwikkeling v. d. – 15 vg., zie Grondbewerking.
Landbouwtrapdier, de k. als – 92.
Landbruggen, landverbindingen, 8, 9.
Lastdier, pakdier, draagdier, k. als – 99, 106.
Leeftijdsbepaling v. d. k. 36.
Leer, leder, zie Huid.
Leerlooien 142.
Leider, k. als – v. d. kudde 53, 216.
Lenen, v. k. 97.
Levensgang, 's mensen – 188, 226.
Levensgeest, aanroepen v. d. – v. d. k. 185, 186.
Levenskracht, vitale kracht, magische kracht; kracht en dapperheid v. d. k. uitingen v. zijn – 187; – halen ten behoeve der gemeenschap 189.
Lichaamskracht v. d. k. 157 vg.
Lichamelijke afscheidingen 164.
Lijdzaamheid v. d. k. 43 vg.
Lijkvocht, afleiden v. h. – 237.

M

Maan, de – zinnebeeld v. vruchtbaarheid 192; hoornmotief een beeld v. d. sikkelvormige – 192.
Magie, magisch denken 153 vg., zie Sympatie en Analogiehandelingen.
Magische ceremoniën, magische riten, periodiek terugkerende – 172 vg.; incidentele – 185 vg.; betekenis der – 231 vg.; zie Riten.
Magische kracht, zie Levenskracht.
Magische kringen 172, 183.
Magische reiniging, – door het bloed v. e. offerdier 227, zie Verkoelen.
Magisch evenwicht 226.
Magische verzorging v. d. k. 163 vg.
Makelaars bij karbouwenhandel 127.
Markten voor het vee 127.
Maro, offerfeest Sadan Toradja's 237 vg.
Martelen der offerbuffels 190, 223, 229, 230, 247, 248.
Megalitische kultuur, megalietenwezen, 13, 14; samenhang oudere en jongere – 14; recente – 244; samenhang – in de Archipel en in Achter Indië 246 vg.
Melk, zie Karbouwenmelk.
Melkdier, k. als – 122 vg.
Menangkabau, oorsprong v. d. naam – 212.
Metamorfose, zie Gedaanteverwisseling.
Migratiestromingen, kultuurstromingen, volksverhuizingen op Aziatische bodem 11, 12.
Motengke- of mompemate offerfeest bij Toradja's 236.

N

Naammagie, woordmagie, 175, 180, 181, 183.
Nabootsen v. k. in bepaalde gevallen 181, 246, zie Analogiehandelingen, Imitatiekarbouwen en Beeltenis.
Namaakkarbouwen, zie Imitatiekarbouwen.
Namen voor k. 158 vg.
Natuurgeesten 156.
Neolieten 11; – als atmosferische stenen beschouwd 200.
Neoliticum, aanvang – 11.
Neusring v. d. k. 78, 79, 80; urineren op de – 80.
Neustouw, neusteugel, neustoom, neusleidsel v. d. k. 80, 93, 101; aanbrengen v. h. – 77, 80; vasthouden – door koper en verkoper 128.
Neutraliseren v. kwade invloeden, zie Amuletten, Bloed, Verkoelen.
Nieuwsgierigheid v. d. k. 42 vg.

O

Oerbuffel, zie Buffel.
Offer, offeren, – v. k. bij allerlei voorvallen 222 vg.; – v. k. bij overlijden, doden –

222 vg.; – v. d. k. volgens animistische opvatting 222 vg.; magisch reinigende betekenis v. h. bloedige – 228 vg.; – aan de schutspatronen v. d. k. 175 vg.; – vóór de aanvang v. d. veldarbeid 177, 179; – v. d. k. in effigie 182, 223 vg.; – van voorwerpen, die vooraf worden vernield 223; misleiding der geesten bij – 139. Zie Zoenoffer.

Offerdag, algemene – voor het heil v. d. k. 174.

Offerdier, de k. het – bij uitnemendheid 222; de overlevenden met het bloed v. h. – bestreken 226; de k. als – in de Megalietentijd 13 vg.

Offerfeesten, – in de Megalietentijd 13; zie Dodenfeesten, Bioes, Maro, Motengke, Tiwah.

Offermaaltijd, heilmaaltijd 175, 177, 178, 183, 185, 252; – aan afgestorvenen 224 vg.

Offerpalen, slachtpalen, – bij Batak's 233, 234; – bij Toradja's 239; – bij Dajak's 242; stenen – met inskriptie in Borneo (yoepa) 243; gevorkte houten – op Flores 244 vg., 247 en op Soemba 245; – feest op Flores 245, 247; benoemde – op Flores 246; gevorkte – bij bergstammen in Birma en Asam 246.

Offerplaats, stenen – bij karbouwenkralen 129, 184, 186.

Offerprauw, miniatuur – 252.

Ogen v. d. k. 35 vg.

Ommegangen, rituele – om stal, kraal, of karbouw 170, 183, 230, 250.

Omwoelen, omwerken v. d. grond door k. 92, 184.

Onderscheid v. k. in grootte en bouw 25 vg.; – v. k. in kleur 28 vg.

Onheilstoestand, magische –, zie Warmte; wegnemen – bij overlijden door offerfeest 235; – v. d. bodem 250.

Ontaarding, hypertrofische – v. karbouwenhorens 32 vg., 75.

Ontzondigingsrituaal, – bij bloedschande 251.

Oorlogskleding, oorlogsuitrusting v. karbouwenhuid 145 vg., 148.

Oorsprong, – v. d. ploeg 18; – v. d. benaming Menangkabau volgens Maleise verklaring 213.

Oppergod, Opperwezen 156.

Opvangen, opvatten v. k. 76 vg.; – met behulp v. e. tamme wijfjesbuffel 76, 79; – met behulp v. drijvers te paard 79.

Ornamentiek, zie Versiering.

Ornamentsvelden 178.

Ouderdom, – v. d. k. 36.

Overgangsriten 188, 226.

P

Padvinder, k. als – 207.

Pakdier, k. als – 99, 106.

Paleoliticum, aanvang – 11.

Pantangsysteem 64.

Pantangvoorschriften, – voor de karbouwenhoeder 63; – berustende op de sympatetische werking der gelijkenis 65, 66; – berustende op de sympatetische werking v. h. kontakt 66; – vóór het bewerken der akkers 178, 180; – voor de bewakers v. d. kraal 184; – bij het maken v. e. heining 57, 65 vg., 203; – voor bepaalde genealogische volksgroepen 216 vg.

Pantserjak v. karbouwenhuid 149.

Passenstelsel 132.

Perkament, bereiding v. – 142; wajangpoppen v. – 142; schilden v. – 143; huiswanden v. – 143.

Plakmiddel, – uit karbouwenmelk 124.

Plechtigheden, periodiek terugkerende rituele – 172 vg.; incidentele rituele – 185.

Pleistoceen, drieërlei lagen v. h. – 10.

Plejaden, tijdrekening volgens de stand der – 173.

Ploeg, oorspronkelijk type – 18, 19, 92; – geen noodzakelijk attribuut v. d. sawah-bouw 19; – ontbreekt soms bij volksstammen die wèl sawah's kennen 19; – met menselijke trekkracht 19; – voor sommige bouwgronden ongeschikt 16; driedelige – 93; heiligheid v. d. – 173, 178; gouden – bij inwijding veldarbeid 178.

Ploegen, ritueel – 178, 179.

Priesterschap, 157, 197, 235, 236, 240, 241.

Primitieve denken 153 vg., zie Sympatetisch denken.
Primitieven 153 vg.
Puberteitsafzondering 189.
Puberteitsriten 188 vg.

R

Regenmagie, – door het nabootsen v. d. regen 89.
Reinigen, magisch – door het bloed 227.
Relatie, oudste – tussen mens en k. 11; – tussen mens en k. in de Megalietentijd 13 vg.; – tussen mens en k. in het latere Neoliticum 14 vg.; sympatetische – tussen mens en dier in het algemeen 157, 161 vg., 203; – tussen de k. en zijn hoeder 63; – tussen 's mensen lot en dat v. d. k. 161, 246.
Remtoestellen, – bij vrachtkarren 102.
Reuzenkarbouwen, mytische k. 207 vg.
Riten, zie Initiatieceremoniën, Magische ceremoniën, Overgangsriten, Ontzondigingsrituaal, Plechtigheden, Puberteitsriten, Vruchtbaarheidsriten, Tandmutilatie.
Ritueel, – ploegen 178, 179, 180.
Rook, rokend houtvuur tot verdrijving v. muskieten 40, 70 vg.
Ruilhandel 133.
Ruilmiddelen 133.
Rijdier, k. als – 102, 105; k. als – bij drijfjachten op herten 103; k. als – bij voldoen bruidsschat 104; k. als – als schimpstraf 104; k. als – voor overledene op zijn tocht naar hiernamaals 104, 239; k. als – op prehistorische beelden op Z-Sumatra 105; k. als – bij ruiterbeeldjes op oud-Bataks snijwerk 105; k. als – voor hemelingen 210, 219 vg.
Rijkdom, magische betekenis v. – 50, 134, 135; karbouwenbezit als teken v. macht en – 134; voorrechten aan – verbonden 139; karbouwenhorens aan woonhuizen als teken v. – 245.
Rijstpelmolens door k. in beweging gebracht 108.
Rijststrooiing als verkoelingsmiddel 129, 130, 230.

S

Sandalen, lederen – voor karbouw 100.
Schilden, – v. karbouwenhuid 145; – v. perkament 143; versieringen op – 146; – als wandelende forten 146.
Schubbenjak v. karbouwenhuid 149.
Sieraden met hoornmotief 191.
Signaalhorens, karbouwenhorens als – 151.
Singakop, 193, 196.
Sjamanisme 157, 183, 189, 230.
Slachtdier, k. als – 109 vg.; voorkeur voor de k. als – boven het rund 114; eisen voor de slachter v. h. – 117 vg.; verontschuldiging aan – voor het slachten.
Slachten, religieuze achtergrond v. h. – 110; rituele wijze v. – volgens Islam 117 vg.; ritueel – in heidense gebieden 120 vg.
Slachtloon 118 vg.
Sleepdier, k. als – 106 vg.
Sleepkarren 107.
Soberheid v. d. k. 58.
Solitair, – niet in troepverband levende k. 42, 53.
Speeksel, kalmerende invloed v. h. menselijk – 80, 165; – v. d. karbouwenhoeder 62; vooraf bestrijken v. h. slachtmes met – 119; vooraf bestrijken v. geweer en kogels met – 119 nt. 3; – v. d. k. heeft terapeutische kracht 160, zie Belikken.
Spijzigen, zie Voeden.
Spiritisme 155.
Staartmutilatie, – om de k. vet te krijgen 59; – om de vruchtbaarheid te bevorderen 73, 181; – om de afgesneden stukken om de hals te hangen als teken v. rijkdom 73.
Stalhouderij, zie Stalverpleging.
Stallen, zie Karbouwenstallen.
Stalverpleging, stalling v. d. k. 54, 56, 67 vg.
Stamkapitaal, k. als – 50, 135.
Steentijdperk, zie Neoliticum, Paleoliticum.
Stelen, – v. offergaven als rituele handeling 180; water – 181.
Stenen, magische betekenis v. – 181, 182; in – veranderde k. 208, zie Bezoarstenen, Buffelstenen, Donderstenen, Neolieten.

Stokken, – der k. drijvers bij het omwerken v. d. grond 184, 185, zie ook Graafstok.
Stoppelweiden 54.
Strijdmutsen, – v. k. huid 147; hoornvormige versierselen aan – 147, 148.
Suikermolens, – door k. in beweging gebracht 108.
Suikertransporten, – door k. 100, 102.
Sympatetisch denken, sympatiegeloof 154; – door gelijkenis (gelijkenismagie) v. eigenschappen 176, 177, 180, v. naam (naammagie), v. afbeelding 182; – bij het leggen v. e. knoop 120, bij het melken v. e. k. 125, bij amuletten 167, bij het maken v. e. heining 57, 65 vg., 203; – door kontakt 154, met haar v. d. k. bij verkoop 128, 129, met de huid v. d. k. bij het dragen van oorlogsuitrusting 146, 147, met de voetindrukken v. d. k. 186, met de horens v. d. k. 188; door imitatie (imitatieve magie) 154 bijv. door het nabootsen v. d. regen (regenmagie) 89, 179, 197, zie Analogiehandelingen en Pantangvoorschriften.

T

Tamarao (Mindoro buffel) 8.
Tamme buffels 7.
Tandmutilatie, tandvijling 188 vg.; – zittende op kop v. e. k. 190; – een initiatierite 188 vg.
Temmen, middelen tot het – v. k. 76 vg.; mysterieuze kunstgrepen bij het – v. k. 81 vg.
Temperament v. d. k. 38 vg.
Tiwah-offerfeest bij Olo Ngadjoe 240.
Tranen, – v. d. zeekoe 59; sympatetische werking v. – 65.
Transacties ter voorziening in het tekort aan k. 96 vg., zie Verkoop.
Transport v. k. 20, 40, 130, 131, 132.
Transportdiensten v. d. k. 98 vg.
Transportdier, k. als –, zie Transportdiensten.
Trekdiensten v. d. k. in het belang v. d. landbouw 91 vg.; – v. d. k. voor transport 98 vg.; – v. d. k. voor sleepdienst 106 vg.; – v. d. k. ten behoeve v. d. suikerkultuur 100 vg.; – v. d. k. voor het in beweging brengen v. suiker- en rijstpelmolens 107.
Trekdier, k. als –, zie Trekdiensten.
Troepaanvoerder, k. als – 53.
Tussenhandelaars, – bij karbouwenhandel 127.
Tweegevechten, zie Gevechten.
Tweelinggeboorten bij k. 37.
Tijden en tijdstippen, gelukbelovende – 173, 180.

U

Uitvoer v. k. 130 vg.; – v. karbouwenhuiden 141.
Uitwerpselen, gebrande – v. d. k. als geneesmiddel 167.
Urine, vitale kracht v. – 164; – als geestenverdrijvend middel 165; – op neusring en priem bij neusdoorboring v. d. k. 80.

V

Vaantjes, beschreven – als amulet 168.
Veebezit, klein en groot – 49 vg.
Veedieven, veeroof 132.
Veegeld, k. als – 133.
Veekralen 68 vg.; gemeenschappelijke – 68, 132.
Veemarkten 127.
Veeteelt 109.
Veetransport, zie Transport.
Veeziekten, epidemieën 168.
Veldbewerking, veldarbeid 15 vg., 91 vg.; offer vóór de aanvang v. d. – 177, 179, zie Grondbewerking.
Verbodsvoorschriften, zie Pantangvoorschriften.
Verering, religieuze – v. d. k. 159.
Verhouding mens en k. zie Relatie.
Verkoelen, verkoeling, magisch – 129, 130, 169, 170, 183, 226; – aanbrengende planten 176, zie Reinigen, Rijststrooiing, Warmte, Water.
Verkoop v. k. 127; symbolische gebruiken bij – v. k. 128 vg.; – v. e. drachtige k. 129; koop en – een magische handeling 135.
Verontschuldiging, – aan het offerdier vóór de slacht 230, 231.
Versieringen, hoornvormige – aan woningen 193, id. aan openbare dorpshuizen 194, id. aan lijkkisten 195.

Verspreiding v. k. 45 vg.; – v. d. tamme buffel 7.
Vervoer, zie Transportdiensten, Trekdiensten.
Verwilderde karbouwen, zie Buffels.
Verzorging, wijzen v. – v. k. 49 vg.; tijdelijk in – geven v. k. 96; geneeskundige – v. d. k. 163.
Vetmesten v. k. 59.
Vlees, karbouwenvlees; geregelde – voeding weinig bekend 110; onmatig gebruik v. – bij ceremoniële gebeurtenissen 110; weinig kieskeurigheid bij nuttigen v. – 110 vg.; alle ingewanden v. d. k. als – gegeten 111; voorkeur voor – v. d. k. boven dat v. h. rund 114; beperkingen in het nuttigen v. – volgens de Islam; zie Albino-karbouwen.
Voeden, voeding, voedsel v. k. 59; magisch – v. werktuigen en gereedschap 253 vg.
Vogels, – de trouwe gezellen v. d. k. 66 vg., 94.
Volgzaamheid v. d. k. 41.
Volksgeloof, volksgodsdienst 153 vg.
Volksgeneeskunde 163 vg.
Volksverhalen, de k. in de – 203 vg.
Volksverhuizingen, zie Migratiestromingen.
Voorkomen v. d. k. zie Eigenschappen.
Vooroudergeesten 156 vg., 222, 249, – de beschermgeesten der huidige k. 175, 176, 198; dualistische gevoelens jegens de – 228; – als grondgeesten 173, 176; verering der – 172.
Voorschot, godspenning 98, 128.
Voorstellingen, magische – zie Sympatetisch denken.
Voortekenen in de droom 159 vg.
Vrachtkarren 99 vg., 101.
Vruchtbaarheidsriten 172.

W

Wajangpoppen v. karbouwenleer 142 vg.
Wambuizen v. karbouwenleer 148.
Wapenrusting v. karbouwenleer 145 vg.
Warmte, hitte, magische – 129, 130, 169, 226, zie Onheilstoestand.
Water, – als magisch verkoelend (onheilafwerend) en magisch reinigend middel 129, 130, 170, 183, 184, 185, 252.
Waterbuffel 38.
Wedstrijd, – tussen k. en reiger in het leegdrinken v. d. oceaan 208, zie Gevechten en Karbouwenwedrennen.
Weerbarstigheid v. d. k. in bepaalde gevallen 42.
Weiden v. d. k. 54, 62.
Weideplaatsen 54 vg.; vaste – 51.
Weiderecht 56 vg.
Werkkracht, – v. d. k. als landbouwdier 91 vg.; – v. d. k. als transportdier 98 vg.; – v. d. k. als rij-, last-, en sleepdier 102; mechanische – als konkurrent v. d. k. 100.
Werktuigen, gereedschap, bebloeden v. – 253; magisch voeden v. – 253 vg.
Wisselbeelden 180, zie Imitatiekarbouwen.
Wisseltaal, wisselwoorden 197, 201.
Wonderkarbouwen, 207, 209–212.
Woning, huis, bebloeden v. e. – 253.
Woonhuizen, karbouwenkop en karbouwenhorens aan – 193.
Woordmagie, zie Naammagie.
Wreedheid, – bij offerplechtigheden, zie Martelen.
Wijdingsplechtigheden, zie Inwijding.
Wijwater, – tot magische verkoeling en magische reiniging, zie Water.

Z

Zeboe, konkurrent v. d. k. 100.
Zegenen, inzegenen, zie Inwijding.
Ziekte, opvattingen over – 163 vg.; – door verzwakking der magische krachten v. e. individu 164; – door boze geesten veroorzaakt 164 vg.; – bij het begin v. d. wasdom v. d. k. 172.
Zielenland, het hiernamaals, het leiden v. d. zielen der doden naar het – 235, 237, 240.
Zoenoffer, de k. als – 251.
Zondebok, de k. als – 253.
Zoogtijd v. d. k. 37.
Zout, de k. zeer belust op – 60; – als lokmiddel en kalmeringsmiddel bij het opvangen en temmen v. k. 77, 78, 126, 129; – als ruilmiddel 133 vg.; – als geneesmiddel 166.
Zwemkunst v. d. k. 39 vg.

INHOUD

VOORBERICHT 5–6

HOOFDSTUK I INLEIDENDE BESCHRIJVING 7–48

§ 1 Afkomst van de karbouw 7–8
De karbouw in het zoölogisch systeem 7

§ 2 De karbouw in de prehistorische tijd 8–20
De fossiele karbouw op Java 9 – Dierenverspreiding via landbruggen in het Plioceen 9 – De drie lagen van het Pleistoceen 10 – Mogelijke eerste betrekking van mens en karbouw 11 – Paleoliticum 11 – Neoliticum 11 – Kultuurstromingen 12 – Megalitische kultuur 13 – De karbouw als offerdier 14 – „Rindercomplex" 14 – De karbouw als werkdier 16 – Aanwending van de ploeg 16 – Karbouw als trekdier 16 – Kunstmatige bevloeiing 16 – Ontwikkeling van de ploeg 18

§ 3 De benaming „karbouw" 20–25

§ 4 Eigenschappen van de karbouw 25–44
Verwilderde karbouwen 26 – Uitwendig voorkomen 28 – Innerlijke eigenschappen 38

§ 5 Aantal en verspreiding der karbouwen 44–48
Verdringing van de karbouw door het rund 46

HOOFDSTUK II WIJZE VAN KARBOUWENVERZORGING 49–75

§ 6 Klein en groot veebezit 49–53
De karbouw als bewijs van rijkdom 50 – Bepaalde weideplaatsen 51 – De koppelaanvoerder 53

§ 7 Voeding en verpleging van karbouwen 53–67
Weidegronden 54 – Het hoeden der karbouwen 54 – Weiderecht 56 – Soberheid van de karbouw 58 – Vetmesten v. d. karbouw 59 – Zout als lokmiddel 60 – De herdertjes 61 – Het *pantang*-systeem 63 – Karbouwenvogels 66

§ 8 Stalling van karbouwen 67–71
Stallen 67 – Kralen 68 – Beroken van stallen 70

§ 9 Eigendomstekenen van karbouwen 71–74

§ 10 Kastratie van karbouwen 74–75

HOOFDSTUK III HET OPVANGEN EN TEMMEN VAN KARBOUWEN . 76–82

Wijzen van opvangen 76 – Het neustouw 80 – Het dwangjuk 80 – Het halsblok 81 – Andere kalmeringsmetoden 81

HOOFDSTUK IV KARBOUWENGEVECHTEN EN KARBOUWENWEDLOPEN 83–90

Gevecht van buffel tegen buffel 84 – Gevecht van buffel tegen tijger 86 – Karbouwen-wedrennen 88 – Regenverwekken als doel 89

HOOFDSTUK V EKONOMISCHE BETEKENIS VAN DE KARBOUW . . . 91–140

§ 11 De karbouw als landbouwdier 91–98

Hakbouw 92 – Ploegbouw 92 – Graaf- of ploegstokken 92 – De karbouw als landbouwtrapdier 92 – Samenstelling van de ploeg 93 – De egge 94 – Het draagjuk 95 – Transakties om zich te voorzien van buffels van anderen 96 – Voorschotsysteem 98 – Deelwinning van vee 98

§ 12 De karbouw als transportdier 98–102

Voorheen en thans 98 – Het zeboe-rund als mededinger 100 – Hoefbekleding 100 – Konkurrentie van de mechanische werkkracht 100 – De vrachtkar 101

§ 13 De karbouw als rij-, last- en sleepdier 102–107

De karbouw als rijdier 102 – De karbouw als lastdier 106 – De karbouw als sleepdier 106

§ 14 De karbouw voor het in beweging brengen van suiker- en rijstpelmolens 107–108

§ 15 De karbouw als fokdier 108–109

§ 16 De karbouw als slachtdier 109–122

Het profane slachten als verkwistend beschouwd 110 – Vleesvoeding is beperkt 110 – Onmatigheid bij ceremoniële gebeurtenissen 110 – Geringe kieskeurigheid bij vleesgebruik 110 – De huid met het vlees gegeten 111 – Gedroogd karbouwenvlees 113 – Voorkeur karbouwenboven rundvlees 114 – Boeddhisme veroordeelt dierlijk voedsel 114 – De Islam beperkt dierlijk voedsel 114 – Beperking vleesvoeding in heidense streken 115 – Tegenzin in vlees van de albino-karbouw 115 Het slachten van de witte karbouw soms juist voorgeschreven 116 – Rituele slachtvoorschriften volgens de Islam 117 – Rituele heidense slachtvoorschriften 120

§ 17 De karbouw als melkdier 122–127

Gunstig oordeel over karbouwenmelk 123 – Wijzen waarop karbouwenmelk wordt verwerkt 123 – Kleefstof uit karbouwenmelk 124 De ghee 124

§ 18 De karbouw als mestproducent 127

§ 19 De karbouw als handelsobjekt 127–132

Veemakelaars 127 – Ceremoniën bij de veehandel 128 – In-, uit- en doorvoer van karbouwen 130 – Veediefstal 132 – Passenstelsel 132

§ 20 De karbouw als waardemeter 133–140

Karbouwen bij de ruilhandel 133 – Het aantal karbouwen bepaalt iemands maatschappelijke positie 134 – Koop een magische handeling 135 – Bruidsschat en boete gelden als magische betalingen 135 – Karbouw als middel tot geldbelegging 138 – Akkommodaties 139

HOOFDSTUK VI VAN DE KARBOUW AFKOMSTIGE PRODUKTEN . . 141–152

§ 21 De huid 141–149

Handel in huiden 141 – Toebereiden van de huid 141 – Leerlooien 142 – Perkamentbereiding 142 – Wajang 142 – De hemelboom 143 – Perkamenten schilden 143 – Perkamenten huiswanden 143 – Karbouwenhuid als zit- of slaapplaats 143 – Riemen van karbouwenleer 144 – Schilden van karbouwenleer 145 – Strijdmutsen van karbouwenleer 147 – Pantsers van karbouwenleer 148

§ 22 De horens 150–152

Hoornbewerking 150 – Laatkoppen en signaalhorens 151 – Horens als dokumentatiemateriaal 151

§ 23 De beenderen en de hoeven 152

HOOFDSTUK VII DE KARBOUW IN HET VOLKSGELOOF 153–222

§ 24 Het volksgeloof 153–157

Het dynamistisch denken 154 – Primitieven 154 – Sympatie-geloof 154 – Grondbeginselen van het dynamistisch denken 154 – Het animisme 155 – Het fetischisme 155 – Opperwezen, mindere goden, natuurgeesten en vooroudergeesten 156 – Sjamanisme en priesterschap 157

§ 25 Verhouding tussen mens en karbouw 157–163

Verhouding tussen mens en dier in het algemeen 157 – Lichaamskracht het hoogst geschat 157 – Karbouw zinnebeeld van kracht 158 – De karbouw een wezen van hoger orde 159 – Gave der helderziendheid 159 – Gave der voorspelling 159 – Speeksel van de karbouw geneeskrachtig 160 – Het ontstaan van dier uit mens en omgekeerd 161 – Verband tussen het hoogste wezen, de mens en de karbouw bij Ngadanezen 161 – Verhouding tussen mens en karbouw is ambivalent 162 –

Bij de hakbouwvolken ontbreken de arbeidsdieren en dient de karbouw alleen tot bevrediging van de offerbehoefte 162

§ 26 Magische verzorging van de karbouw 163–172

Geneeskundige verzorging 163 – Magische kracht van de menselijke urine 164 – Magische kracht van het menselijk speeksel 165 – Magische kracht van de melk van de karbouw 166 – Verkoolde karbouwenhuid als geneesmiddel 166 – Karbouwenfaeces als geneesmiddel 167 – Sympatetische geneesmiddelen 167 – Amuletten 168 – Het gloeiijzer 168 – Besmettelijke veeziekten 168 – Regenboog een slecht voorteken 170 – Witte vaantjes 171 – Magische kringen 172 – Ziekte bij het begin van de wasdom 172

§ 27 Periodiek terugkerende rituele plechtigheden 172–185

Wijdingsplechtigheden bij het begin van de veldbewerking 173 – Magische kracht van de bodem 173 – De ploeg als magisch voorwerp 173 – Een herdersfeest op Java 175 – Het *mandjangoeq kandang* bij de Minangkabauers 175 – Het *poephon blang* in Atjeh 178 – Het *palili*-feest in Z.-Celebes 178 – Het *masarampoe* bij de To Rongkong 179 – Het *motinoewoei baoela* bij de To Bada 180 – Buffelstenen en bezoarstenen 181 – Karbouwen-wijdingsfeest bij de Béloenezen 184 – Karbouwen-wijdingsfeest bij de Rotenezen 185

§ 28 Incidentele rituele plechtigheden 185–187

Bij het in- en uitgaan van de kraal 185 – Bij in- en uitvoer naar een ver verwijderde plaats 185. – Bij koop en verkoop 186 – Bij de slacht 186

§ 29 De kop van de karbouw 187–197

De afgehouwen karbouwenkop (of slechts zijn horens) als magische krachtsbron 187 – Initiatie-ceremoniën 188 – Besnijdenis op de kop van een geslachte karbouw 189 – De karbouwenkop (of slechts zijn horens) als afweermiddel 191 – Sieraden met het hoornmotief 191 – Dierhorens en maanhorens 192 – Horens als huisbescherming 193 – De *singa*-kop 193 – Hoorn-motief bij dorpshuizen 194 – Karbouwenkoppen (of slechts de horens) in de houtskulptuur 195 – en de steenskulptuur 195

§ 30 De karbouw in verband met enige kosmische verschijnselen 197–201

Karbouw als regenverwekker 197 – Karbouw als aardetorser 199 – Karbouw als veroorzaker van aardbevingen 199 – Donderstenen 200

§ 31 De karbouw in de wisseltaal 201–203

Woordverwisseling 201 – Wisselnamen voor de karbouw 202

§ 32 De karbouw in de volksverhalen 203–214

Onderscheid tussen mensen en dieren valt weg 203 – Mensen baren dieren en omgekeerd 203 – Hoe de karbouw aan bepaalde lichaamskenmerken is gekomen 205 – Waarom de huid bij het rund steeds ruim

en bij de karbouw strak zit 206 – De gave van de karbouw, om nieuwe woon- en bouwterreinen en nieuwe wegverbindingen op te sporen 207 – Fabel aangaande het leegdrinken van de zee 208 – Kamperuien 208 – Legenden over reuzenkarbouwen 209 – Het Tjindoermata-verhaal 209 – De karbouw een geschenk uit het hemelrijk 210 – Over de afkomst der karbouwen 210 – Het Menangkabau verhaal 212 – Buffelgevecht-verhalen bij Batak's en Toradja's 213

§ 33 Gelukaanbrengende karbouwen 214–216

De *soembaraq*-karbouw bij Minangkabauers 215 – Karbouwen, die bij bijzondere gelegenheden als zinrijk geschenk worden aangeboden 215 – De karbouwenkudde aanvoerder 216

§ 34 Verbod van het slachten van de albinokarbouw voor bepaalde genealogische groepen 216–222

De legende, welke dit verbod moet verklaren 218 – Witte karbouwen in verband met hemelingen 219 – Legende, waarom de lieden van La'o geen karbouwenvlees mogen eten 220

§ 35 De karbouw als offerdier 222–254

Het ceremoniële karbouwenoffer bij allerlei gebeurtenissen noodzakelijk 222 – De karbouw het ideale offerdier 222 – De zielen der geofferde dieren geacht in het schimmenrijk over te gaan 223 – Ook zaken als geschenken geofferd 223 – Dodenmalen en dodenfeesten 224 – Gehele hekatomben van karbouwen daarbij ten dode gewijd 224 – Het ceremoniële offer een magische handeling 225 – Het uitstromende bloed heeft magische kracht 225 – Onheilstoestand of toestand van „hitte" tegenover magische evenwichtigheid, of toestand van „koelte" 226 – Angst voor de dodenziel 227 – Magische besmetting des doods 227 – Bloedbesmering tot magische versterking 227 – Gevoelens voor de doden gekenmerkt door tegenstrijdigheid 228 – De opzet om het sterven der offerdieren zo lang mogelijk te doen duren 229 – Seksuele losbandigheid gaat vaak met drinkgelagen gepaard 229 – De offeraar biedt het slachtoffer zijn verontschuldiging aan vóór hij het neerslaat 230 – Het *bioes*-offerfeest der Toba-Batak's 232 – Het grote offerfeest der Toradja's 234 – Bij het Sadanse offerfeest moeten de te offeren karbouwen eerst hun krachten meten 239 – Het grote offerfeest bij de Dajakse stammen 240 – Dodenpalen 242 – De beschreven stenen offerpalen in Z.O.-Borneo 243 – Het *ngadoe*-offerpaalfeest bij de Ngadanezen van Flores 244 – Karbouwengevechten, die aan dit offerfeest voorafgaan 247 – Het „bebloeden" van de grond na mislukte oogst bij de W.-Toradja's 250 – Ontzondingsritueel bij verboden geslachtsgemeenschap 251 – Bloedbesmering bij het bouwen van een nieuw huis 253

Lijst van geschriften, welke in de noten verkort zijn aangeduid 255–269

Bladwijzer 270–278

26-2